

Begroting 2019

Inhoudsopgave

Inhoudsopgave	3
Leeswijzer.....	5
Samenvatting.....	7
Bestuurlijke inleiding	9
Financieel beeld	13
Strategische ontwikkelingen	33
Programmaplan	39
Programma 1 Groen, Waterrijk en Schoon.....	41
Doel 1-1 Duurzaam beschermd tegen overstromingen en wateroverlast	42
Doel 1-2 Goede kwaliteit en kwantiteit grond- en oppervlaktewater	46
Doel 1-3 Recreatie en groenbeleving	49
Doel 1-4 Natuur en biodiversiteit	53
Doel 1-5 Duurzame landbouw	59
Doel 1-6 Een gezond(er) en veilig(er) leefmilieu.....	64
Programma 2 Bereikbaar en Verbonden	69
Doel 2-1 Instandhouding, bereikbaarheid en verkeersveiligheid op orde	70
Doel 2-2 Een adequaat aanbod van openbaar vervoer	76
Programma 3 Aantrekkelijk en Concurrerend.....	81
Doel 3-1 Een groeiende, duurzame en innovatieve economie	82
Doel 3-2 Schone en toekomstbestendige energie	88
Doel 3-3 Beter benut (bebouwd) gebied	94
Doel 3-4 Goede ruimtelijke kwaliteit	98
Doel 3-5 Vraag en aanbod wonen, werken en voorzieningen in balans	100
Doel 3-6 Beschermd, bekend en beleefbaar cultureel erfgoed.....	105
Doel 3-7 Schonere bodem en beter benutte bodem en ondergrond.....	109
Programma 4 Bestuur en Samenleving	113
Doel 4-1 Slagvaardig, toekomstbestendig en transparant bestuur	114
Doel 4-2 Cultuurparticipatie en bibliotheken	118
Doel 4-3 Borgen kennis sociaal domein	120
Doel 4-4 Afbouw taken jeugdzorg.....	121
Overzichten en Middelen	123
Doel 5-1 Financieel gezonde huishouding	124
Overzicht Overhead.....	129

Paragrafen.....	131
Paragraaf Lokale heffingen.....	133
Paragraaf Weerstandvermogen en Risicobeheersing	137
Paragraaf Onderhoud kapitaalgoederen	159
Paragraaf Financiering	167
Paragraaf Bedrijfsvoering	173
Paragraaf Verbonden Partijen	184
Paragraaf Grondbeleid	189
Paragraaf Subsidies	195
Paragraaf EU-subsidies.....	201
Financiële begroting	205
1. Overzicht baten en lasten	206
2. Toelichting baten en lasten.....	208
3. Uiteenzetting financiële positie I	224
4. Uiteenzetting financiële positie II	229
Kijklijnen	287
Extra investeringen in een slimmer, schoner en sterker Zuid-Holland	289
Bijlagen.....	291
Bijlage 1 Voordracht en Besluit.....	293
Bijlage 2 Amendementen en Moties	295
Bijlage 3 Kalender beleids- en subsidie-evaluaties 2019-2021.....	297
Bijlage 4 Overzicht kosten Provinciale Staten 2019	299
Bijlage 5 Overzicht van lasten en baten per taakveld / Uitvoeringsinformatie	301
Bijlage 6 Kerngegevens provincie Zuid-Holland	303
Bijlage 7 Afkortingenlijst.....	305

Leeswijzer

De begroting geeft inzicht in de Zuid-Hollandse opgaven die de provincie aanpakt, hoe zij dat gaat doen en hoeveel financiële middelen daarbij in de periode 2019-2022 ingezet gaan worden.

De Begroting 2019 is opgebouwd uit zes onderdelen:

1. Bestuurlijke inleiding
2. Financieel beeld
3. Programmaplan
4. Paragrafen
5. Financiële begroting
6. Bijlagen

In de bestuurlijke inleiding worden de belangrijkste doelstellingen voor de komende periode weergegeven. Daarnaast wordt op hoofdlijnen ingegaan op een aantal belangrijke ontwikkelingen voor de provincie en wijzigingen in de begroting.

In het budgettair kader geeft de provincie inzicht in het meerjarenbeeld 2019-2022 en worden de begrotingsvoorstellen toegelicht. Bovendien wordt aan een aantal bijzondere onderwerpen aandacht gegeven, namelijk de ontwikkeling van het begrotingssaldo, een lange termijn doorkijk en inzicht in hoe de begroting financieel is opgebouwd.

Daarna volgt de uitwerking van de vier beleidsprogramma's. In de inleiding van elk programma staat wat de centrale maatschappelijke opgaven voor de leefomgeving van Zuid-Holland zijn en wat de financiële middelen zijn die in de begrotingsperiode worden ingezet. De in de beleidsprogramma's opgenomen doelen zijn uitgewerkt naar wat de provincie wil bereiken en met welke partijen wordt samengewerkt. De inhoud van het Hoofdlijnenakkoord 2015-2019 is daarbij leidend. Per doel is ook aangegeven wat de beleidsindicatoren en streefwaarden zijn die voor de begrotingsperiode worden nagestreefd. Nieuw is daarbij dat ook de wettelijk verplichte indicatoren op basis van het Besluit Begroting en Verantwoording zijn opgenomen. Deze indicatoren zijn voor alle provincies gelijk, waardoor onderlinge vergelijking mogelijk wordt.

Na de programma's zijn de verschillende overzichten en paragrafen opgenomen, waaronder de paragrafen Weerstandsvermogen en Risicobeheersing, Bedrijfsvoering en Verbonden partijen.

De financiële begroting bevat specifieke financiële overzichten en toelichtingen op exploitatie en balansposten. Het betreft onder andere het overzicht van baten en lasten, een analyse van het begrotingsevenwicht, de algemene dekkingsmiddelen, de staat van reserves en voorzieningen en de staat van activa.

Ten slotte is nog een aantal bijlagen opgenomen, waaronder de Statenvoordracht en een overzicht van de aangenomen moties en amendementen.

Samenvatting

Bestuurlijke inleiding

2019 wordt het jaar van de Statenverkiezingen. De maatschappelijke opgaven vragen meer dan ooit om een daadkrachtige aanpak. Of het nu gaat om energievernieuwing, klimaatbestendige delta, best bereikbare provincie, een innovatieve economie of een aantrekkelijke leefomgeving, onze ambities zijn relevant en urgent. De buitenwereld verwacht dat Zuid-Holland deze transitieopgaven blijft aanjagen. Onze inspanningen kunnen in 2019 niet stilvallen. Wij presenteren daarom een beleidsrijke Begroting 2019 die blijft bouwen aan een slimmer, schoner en sterker Zuid-Holland.

Wij begroten in 2019 € 919 mln aan uitgaven waarvan € 698 mln aan lasten. De extra uitgaven binnen de programma's bedragen in 2019 € 20,9 mln vanuit de vrije ruimte. Wij zijn ons bewust dat het politieke landschap vanaf maart 2019 kan veranderen. Tegelijkertijd verwachten wij dat de extra inspanningen die wij in deze begroting presenteren breed draagvlak in de Staten genieten.

Om u een indruk te geven van onze plannen in 2019 lichten wij er graag een aantal uit.

Energievernieuwing

Wij maken werk van de verduurzaming van de industrie, die 70% van de CO₂ uitstoot in Zuid-Holland beslaat. Hiervoor wordt komend jaar een programma opgezet met focus op de ontwikkeling van energie-infrastructuur (inclusief waterstof en CO₂), energiebesparing en gebruik van restwarmte. Een belangrijk project betreft het Stoomnetwerk Botlek.

De provincie beschrijft een toekomstig Zuid-Hollands energielandschap. Samen met de regio's werken wij strategieën uit, gericht op de overgang naar een duurzame energievoorziening. Het thema energietransitie geven wij een prominentere plek in het onderwijs. Wij stellen onder andere middelen beschikbaar voor de ontwikkeling van een Masteropleiding voor duurzame energie, het mede financieren van een leerstoel geothermie en de ontwikkeling van een educatieprogramma voor MBO-techniek.

Provinciale Staten hebben diverse moties (715/720/728) aangenomen die zich richten op een schone en toekomstbestendige energie. Wij stellen extra middelen beschikbaar voor de verduurzaming van de gebouwde omgeving en glastuinbouw. De provincie subsidieert woningbezitters met een laag inkomen bij de verduurzaming van hun huis, bijvoorbeeld door afkoppeling van het aardgasnet, en stimuleert mensen met afstand tot de arbeidsmarkt zich om te scholen ter versnelling van de energietransitie.

Naar een klimaatbestendige delta

In 2019 werken we samen met gemeenten en waterschappen toe naar gebiedsgerichte strategische (uitvoerings)agenda's voor het omgaan met de effecten van klimaatverandering en bodemdaling in Zuid-Holland. De grote woningbouwopgave willen we versnellen en klimaatadaptief uitvoeren. In 2019 maken wij hierover afspraken met maatschappelijke partners.

Best bereikbare provincie

Voor een optimaal bereikbaar en verbonden Zuid-Holland pakken wij onderhoud en knelpunten aan via het Programma Zuid-Hollandse Infrastructuur (PZI). Voorbeelden zijn de voortgang bij de [Rijnlandroute](#), het HOV-net Zuid-Holland Noord, de [A20 Nieuwerkerk a/d IJssel – Gouda](#), de [N211 Wippolderlaan](#), de [N215 Doorstroming en verkeersveiligheid](#), de kwaliteitsverbetering Metropolaan OV en verschillende fietsprojecten. In 2019 start het nieuwe programma Fietsveiligheid, inclusief aandacht voor oudere fietsers.

We werken verder aan het gebiedsprogramma Duurzame Bereikbaarheid Rotterdam - Den Haag. Zuid-Holland is mede opdrachtgever van de verkenningen Central Innovation Quarter Binckhorst (CIB) en de Oeververbinding Rotterdam. Daarnaast vinden gebiedsuitwerkingen plaats voor Logistieke bereikbaarheid Westland en bereikbaarheid Zoetermeer en Voorne Putten.

Ook verduurzaming van de binnenvaart blijft belangrijk. Wij werken hieraan via het Europese samenwerkingsverband [CLINSH](#). Via [Smart Shipping](#) stimuleren wij een slimmere en autonome logistiek op het water. Om [Goederenvervoer over water](#) in stad en regio te stimuleren werken wij onder andere aan het nieuwe en duurzame binnenvaartconcept "[de Scheepshalte](#)".

Naar een nieuwe economie: the next level

De provincie zet in op een creëren van een aantrekkelijk vestigingsklimaat, onder andere door haar inzet te bepalen op Human Capital. Een versnelde transitie naar een nieuwe economie samen met het Haven Industrieel Complex en Greenports. En stimuleren van innovatie met inzet van verschillende instrumenten. Innovatie is nodig, zowel in de sterke sectoren van onze regionale economie als bij de (snelle) transitie naar een nieuwe, duurzame en digitale economie. Wij subsidiëren innovatie binnen het MKB en onze topsectoren.

Op dit moment lopen verschillende onderzoeken naar digitale economie, circulaire economie en human capital. In 2019 zullen wij naar aanleiding van de uitkomsten hiervan de rol en inzet van de provincie nader bepalen.

Het Open Netwerk Voedselinnovatie Zuid-Holland groeit gestaag, via bestaande en nieuwe proeftuinen. De Rijksvisie van de Minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit onderschrijft het belang van duurzame landbouw en is daarmee een stimulans voor onze inspanningen.

Naar een gezonde aantrekkelijk leefomgeving

In 2019 versnellen we de uitvoering van Natuur Netwerk Nederland. Doel is afronding per 2027. Wij starten eerder dan gepland met de aanleg van circa 500 hectare, die was aangemerkt als strategische reservering. Ook wordt extra geïnvesteerd in de ecologische verbindingen.

De provincie stelt extra middelen beschikbaar om eigen gronden beschikbaar te stellen voor de aanleg van weidevogelkerngebieden. Dit komt bovenop de reguliere inspanningen voor behoud en ontwikkeling van de biodiversiteit.

Provinciale Staten hebben met motie 813 gevraagd om versterking van de uitvoering van vergunningverlening. Naast deze structurele versterking wordt in 2019 gewerkt aan het programma Altijd Actuele Digitale Vergunning (voorheen Vergunningverlening 2.0). De digitale vergunning maakt de vergunningverlening en het toezicht efficiënter, vermindert lasten voor bedrijven en biedt meer transparantie voor onze inwoners.

Naar een levendige meerkernige metropool

De provincie zet zich in voor een goed vestigingsklimaat. Eén van de randvoorwaarden daarbij is de realisatie van de woningbouwopgave. Wij stellen een 'vliegende brigade' in om gemeenten te helpen bij complexe binnenstedelijke transformaties. Door het leveren van extra kennis en kunde aan gemeenten bereiken wij dat de binnenstedelijke herontwikkellocaties daadwerkelijk (versneld) ontwikkeld en gebouwd worden.

Cultureel erfgoed draagt in belangrijke mate bij aan het vestigingsklimaat van de provincie. We stellen extra middelen beschikbaar voor restauratie en herbestemming van monumenten, toegankelijke archeologie, digitalisering van erfgoed en het groot onderhoud van onze molens. We zetten in op herbestemming van kerken, boerderijen en industrieel erfgoed, want hergebruik biedt de beste garantie dat toekomstig onderhoud wordt uitgevoerd.

Bestuur en Samenleving

Per 1 januari 2019 zijn er door diverse herindelingen 52 gemeenten in Zuid-Holland. Wij ondersteunen de nieuwe gemeenten die per 1 januari 2019 ontstaan, te weten: Hoeksche Waard, Noordwijk en Molenlanden.

Samen met de gemeenten ontwikkelen wij een nieuwe methode om inzicht te krijgen in de mogelijkheden om bestuurskwaliteit te versterken. De bestuurskwaliteit van een gemeente is in grote mate afhankelijk van de manier waarop een gemeente in samenhang met netwerkpartners kan opereren. De provincie wil dit samenspel tussen gemeenten, waterschappen en provincie verder bevorderen.

Het Interbestuurlijk Programma – dat volgde op het regeerakkoord Rutte III – is voor ons een mooi handvat voor samenwerking met Rijk, gemeenten, waterschappen en andere provincies. Voor onze inwoners is het niet meer dan logisch dat maatschappelijke problemen en opgaven centraal staan. Zij verwachten van ons samenwerking om oplossingen te bieden, ongeacht organisatiegrenzen of taakverdeling. In 2019 blijven wij onze partners en mede overheden met uitgestoken hand benaderen én demonstreren wij toegevoegde waarde.

In onze eigen organisatie blijven wij oog houden voor duurzaamheid, circulariteit en participatie. Dit geldt onder andere voor huisvesting, catering en het wagenpark.

Realisatiekracht

Gezien de opgaven en ambities van Zuid-Holland is investeren in menskracht onontbeerlijk. Behalve continuering van de huidige inzet is ook uitbreiding van arbeidscapaciteit noodzakelijk. Wij reageren hiermee op het signaal van onze accountant in zijn managementletter bij de jaarrekening 2017.

We versterken en borgen de ICT kennis en kunde in de organisatie door het vervangen van externe medewerkers door medewerkers in dienst van de provincie. Hiermee volgen wij de cao-doelstelling om vast werk met eigen medewerkers te verrichten (in totaal 25 fte). Verder zetten wij in op een uitbreiding van de formatie waardoor onze organisatie meer werk kan verzetten (in totaal 33 fte). Capaciteit die tot op heden werd gedekt uit incidentele middelen wordt vanaf 2019 structureel in de begroting opgenomen (in totaal 12,5 fte).

Tot slot

Ook voor de periode 2020 en verder zien wij belangrijke opgaven op Zuid-Holland afkomen. In deze begroting lichten wij die toe bij de [Strategische ontwikkelingen](#). Vaak is al zicht op de middelen die nodig zijn voor deze opgaven. Wij kiezen ervoor deze middelen vanaf 2020 niet in te boeken en alleen te benoemen. Een afweging over daadwerkelijke verwerking in de begroting vanaf 2020 laten wij bewust over aan een volgend college.

Wij kijken uit naar het debat met de Staten over de Begroting 2019.

Het college van Gedeputeerde Staten van Zuid-Holland
Oktober 2018

Financieel beeld

Mutatieoverzicht 2019 - 2022

Onderstaand overzicht geeft de plussen en minnen aan die in de begroting 2019 plaats vinden. Per saldo is op basis van de mutaties in de Begroting 2019 sprake van een overschot op de jaarschijf 2019 van € 3,3 mln. Dit bedrag wordt (conform de begrotingssystematiek van de provincie) aan de algemene reserve toegevoegd. Het effect op het begrotingssaldo wordt verderop in dit hoofdstuk toegelicht.

(bedragen x € 1 mln)		Nieuwe collegeperiode					Nieuwe collegeperiode			
		2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025	2026	2027
A	<u>Beginstand Kadernota 2019-2022:</u>									
	Mutaties kadernota	-5,1	-21,9	-30,7	-36,6	-36,3	-28,8	-28,8	-28,8	-28,8
	Totaal Kadernota	-5,1	-21,9	-30,7	-36,6	-36,3	-28,8	-28,8	-28,8	-28,8
	Verrekening met algemene reserve	5,1	21,9	30,7	36,6	36,3	28,8	28,8	28,8	28,8
	Eindstand na Kadernota 2019-2022	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
B	<u>Begroting 2019 Exogene/Algemene ontwikkelingen:</u>									
1a	Provinciefonds: Meicirculaire 2018 (Doorwerking NJN)	-3,5	-5,9	-7,6	-10,9	-3,9	-3,9	-3,9	-3,9	-3,9
1b	Provinciefonds: Septemercirculaire 2018	2,5	2,6	2,4	2,7	2,9	2,9	2,9	2,9	2,9
2	MRB: Ontwikkelingen wagenpark	5,0	5,0	5,0	5,0	5,0	5,0	5,0	5,0	5,0
3	Prijscompensatie	0,0	2,2	4,9	4,0	-3,8	-3,8	-3,8	-3,8	-3,8
4	Premieverhoging Pensioen	-1,2	-1,2	-1,2	-1,2	-1,2	-1,2	-1,2	-1,2	-1,2
5	Premieverhoging sociale lasten	pm	pm	pm	pm	pm	pm	pm	pm	pm
6	CAO	pm	pm	pm	pm	pm	pm	pm	pm	pm
7	Arbeidscapaciteit	-6,4	-6,8	-8,2	-8,2	-6,7	-4,2	-4,2	-4,2	-4,2
8	Rentelasten	2,4	3,1	0,9	1,9	1,2	-2,7	-5,2	-6,1	-6,9
9	Afschrijvingslasten	3,0	4,9	2,6	1,9	-1,7	-2,1	-1,4	4,0	2,5
10	Vrijval reserves									
10a	Reserve Afschrijvingslasten	5,6	3,5	5,5	4,6	4,5	10,4	9,3	7,4	6,2
10b	Onbeklemde deel Reserve overcommittering OP-West	1,4								
10c	Reserve Alertheidsbudget	7,7								
10d	Reserve Begrotingssaldo 2024 - 2030	7,7					-0,9	-1,1	-1,2	-1,1
	Totaal Exogene/Algemene ontwikkelingen:	24,2	7,4	4,2	-0,1	-3,8	-0,6	-3,6	-1,2	-4,6
C	<u>Begroting 2019 Ontwikkelingen programma's:</u>									
	<i>Doorwerking Najaarsnota :</i>									
1	Grondbank Zuidplaspolder	0,5	0,3	0,5	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6
2	WNRA doorgeschoven vanuit 2018	-0,4								
3	Kwaliteitsbudget doorgeschoven vanuit 2018	-0,3								
4	Equestrum	-0,1	-0,1							
5	Fort Prins Frederik	-0,1								
6	Sron	-0,5								
7	Spacecampus	-1,0								

(bedragen x € 1 mln)		Nieuwe collegeperiode					Nieuwe collegeperiode			
		2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025	2026	2027
	<i>Begroting 2019 :</i>									
8	Restauratie en herbestemming cultureel erfgoed	-2,2								
9	Kleine VVE's en woningbezitters met lager inkomen hun woningen kunnen verduurzamen	-2,0								
10	Mensen met afstand tot de arbeidsmarkt op te leiden ter versnelling van de energietransitie	-0,5								
11	Energie - Verduurzaming van de industrie	-2,5								
12	Energie - Versterken Omgevingsdiensten	-0,6								
13	Energie - Asbest eraf, zon erop 2019-2023	-0,5								
14	Energie - Opleidingen energietransitie	-0,6								
15	Energie - Gebouwde omgeving / glastuinbouw	-0,4								
16	Energie - Lokale initiatieven CoP versterken	-0,1								
17	Klimaatadaptatie	-0,5								
18	Verstedelijking vliegende brigade	-0,5	-0,5	-0,5	-0,5	-0,5				
19	Woningbouw bijdrage Rotterdam Zuid	-1,0	-1,0	-1,0	-1,0					
20	Werklocaties	-1,0	-1,0	-1,0	-1,0	-1,0				
21	Expertisecentrum Opdrachtgeverschap	-0,2	-0,2	-0,2	-0,2	-0,2				
22	I&A Bedrijfsvoering	-4,0	-4,0	-4,0	-4,0	-4,0	-4,0	-4,0	-4,0	-4,0
23	Herijking Facilitaire zaken	-0,4	-0,5	-0,5	-0,5	-0,5	-0,5	-0,5	-0,5	-0,5
24	Communicatie doeleinden provinciale staten verkiezingen 2019	-0,1								
25	ICT budget PS	-0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
26	Leiderschapsontwikkeling	-0,3	-0,3							
27	75 jaar vrijheid in 2020	-0,5	-0,5							
28	Regiodeal bodemdaling	-0,5								
29	Motie 813: Versterking uitvoering Vergunningverlening, structurele kosten	-0,7	-0,7	-0,7	-0,7	-0,7	-0,7	-0,7	-0,7	-0,7
30	Overig	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
	Totaal Ontwikkelingen programma's	-20,9	-8,3	-7,3	-7,3	-6,3	-4,6	-4,6	-4,6	-4,6
D	Totaal Begroting 2019 (A+B+C)	3,3	-0,9	-3,1	-7,4	-10,0	-5,2	-8,2	-5,7	-9,2
E	Verrekening met algemene reserve *	-3,3	0,9	3,1	7,4	10,0	5,2	8,2	5,7	9,2

* een "min" is een toevoeging aan, een "plus" een onttrekking uit de algemene reserve.

Toelichting:

B. Begroting 2019 Exogene/Algemene ontwikkelingen:

1a Provinciefonds: Meicirculaire 2018 (Doorwerking NJN)

De geraamde uitgaven van het Rijk dalen structureel door lagere loon- en prijsontwikkelingen dan eerder geraamd. Het accres wordt daarom bijgesteld. Zie ook [doel 5.1](#).

1b Provinciefonds: Septemercirculaire 2018

Het accres wordt wederom vanwege lagere verwachte loon- en prijsontwikkelingen naar beneden bijgesteld. Los hiervan is het aandeel van de provincie in het provinciefonds licht gestegen waardoor er op de begroting per saldo toch een positieve bijstelling te zien is. Zie ook [doel 5.1](#).

2 MRB: Ontwikkelingen wagenpark

Het wagenpark neemt in omvang toe, hierdoor stijgen de inkomsten uit de motorrijtuigenbelasting. Zie ook de [paragraaf lokale heffingen](#).

3 Prijscompensatie

De prijscompensatie na 2020 is geactualiseerd ten opzichte van de Kadernota 2019 - 2022. In de kadernota is deze berekend op basis van de cijfers van de Begroting 2018. De actualisatie vindt nu plaats op basis van de cijfers van de Najaarsnota 2018. Zie uitgangspunten in het kader bij het begrotingssaldo verder in dit hoofdstuk. Berekend op basis van de Consumentenprijsindex (CPI), bron: Middellangetermijnverkenning (MLT) van het CPB, deze cijfers van het CPB lopen t/m 2021. Daarna gaan we uit van een CPI van 1,8%. Dat sluit aan bij de inflatiedoelstelling van de ECB.

4 Premieverhoging Pensioen

Het ABP heeft een indicatie afgegeven voor de stijging van de pensioenpremie per 1 januari 2019. De verwachte impact voor de werkgeversbijdrage is als stelpost opgenomen in de Begroting 2019.

5 Premieverhoging sociale lasten

De impact van de wijzigingen op de sociale premies wordt verwerkt in de Voorjaarsnota 2019.

6 CAO

De onderhandelingen voor de nieuwe CAO zijn opgestart. De impact van de wijzigingen op de loonkosten wordt verwerkt na een CAO akkoord.

7 Arbeidscapaciteit

Gezien de opgaven en ambities van Zuid-Holland is investeren in menskracht onontbeerlijk. Behalve continuering van de huidige inzet is ook uitbreiding van arbeidscapaciteit noodzakelijk. Hiermee versterken wij onze realisatiekracht. Voor verdere informatie zie [Paragraaf bedrijfsvoering - Arbeidskosten \(loonkosten en Inhuur\)](#).

8 Rentelasten

De begrote rentelasten in de nieuwe collegeperiode vallen lager uit ten opzichte van de stand van de kadernota. Dit voordeel wordt veroorzaakt door verschuivingen van investeringen en veranderingen van de reservepositie. Het rentepercentage waarmee gerekend wordt is niet veranderd ten opzichte van de begroting 2018 en de kadernota. Voor het jaar 2019 wordt uitgegaan van een gemiddeld rentepercentage van 2,4% voor nieuwe leningen met een jaarlijkse stijging van 0,2%. In de macro economische verkenningen uit september blijkt dat het CPB verwacht dat de lange rente in 2019 lager zal zijn dan in eerdere voorspellingen. Het verschil tussen de laatste voorspellingen van het CPB en de rente waarmee in de begroting gerekend is bedraagt ongeveer 0,7%. Er is op dit punt voorzichtig begroot.

9 Afschrijvingslasten

Door verschuiving van de investeringen in de tijd wijzigen ook de afschrijvingen. Dit levert over de periode 2019-2022 een incidenteel voordeel op

10a Vrijval reserves: opheffen reserve Afschrijvingslasten

Als onderdeel van het vergroten van het inzicht in de reserves is de reserve Afschrijvingslasten nader geanalyseerd. Naar aanleiding van deze analyse wordt voorgesteld de reserve Egalisatie afschrijvingslasten op te heffen. Voor een nadere toelichting zie [Versnellen, voorspellen en vertellen](#).

10b Vrijval reserves: Onbeklemde deel reserve overcommitting OP-West

Een bedrag van € 1,4 mln uit de reserve overcommitting Kansen voor West kan vrijvallen want uit de definitieve eindafrekening vanuit de EU is gebleken dat er niets wordt teruggevorderd door de EU. Voor het bedrag dat na deze vrijval nog in de reserve beschikbaar is (€ 3,3 mln) wordt een voorstel voorbereid voor overcommitting Kansen voor West II.

10c Vrijval reserves: Alertheidsbudget

Als onderdeel van het vergroten van het inzicht in de reserves is de reserve alertheidsbudget nader geanalyseerd. Naar aanleiding van deze analyse is gebleken dat budgettaire ruimte hiervoor ook binnen de algemene reserve plaats kan vinden. Daarom wordt voorgesteld de reserve alertheidsbudget op te heffen. Voor een nadere toelichting zie [Versnellen, voorspellen en vertellen](#)

10d Vrijval reserves: Verlagen reserve Begrotingssaldo 2024 - 2030

Als onderdeel van het vergroten van het inzicht in de reserves is de reserve Begrotingssaldo 2024 - 2030 nader geanalyseerd. Nu blijkt dat het begrotingssaldo voor de jaarschijven 2024-2030 structureel beter is dan in 2017. Dit betekent dat de reserve van €77,1 niet meer noodzakelijk is om het (nu verdwenen) negatieve begrotingssaldo 2024-2030 aan te vullen. Desondanks kiest het college er voor om de reserve niet volledig vrij te laten vallen, maar 10% a € 7,7 mln, zodat er een gezonde buffer blijft bestaan om eventuele toekomstige inkomstendalingen uit bijvoorbeeld het accres op te vangen. Voor een nadere toelichting zie [Versnellen, voorspellen en vertellen](#)

C. Begroting 2019 Ontwikkelingen programma's:

Doorwerking najaarsnota:

1 Grondbank Zuidplaspolder

Structurele doorwerking van de mutatie in de Najaarsnota 2018

2 Wet normalisering rechtspositie ambtenaren (Wnra) doorgeschoven vanuit 2018

Het budget voor jaarschijf 2018 is in de Najaarsnota 2018 doorgeschoven naar de Begroting 2019. Dit betreft een doorgeschoven prestatie.

3 Kwaliteitsbudget doorgeschoven vanuit 2018

Het budget voor jaarschijf 2018 is in de Najaarsnota 2018 doorgeschoven naar de Begroting 2019. Dit betreft een doorgeschoven prestatie.

4 Equestrum

Stichting Equestrum heeft het initiatief genomen om een internationaal toonaangevend Hippisch kennis- en innovatiecentrum te ontwikkelen te Maasland. Op 17 oktober vindt hierover besluitvorming plaats in PS. Bij een positief besluit wordt € 0,1 mln beschikbaar gesteld in 2018, 2019 en 2020. Bij de Najaarsnota 2018 is ten laste van de reserve alertheidsbudget een budget opgenomen voor 2018, 2019 en 2020. Omdat de reserve alertheidsbudget in 2019 wordt opgeheven vindt de dekking voor de jaren 2019 en 2020 plaats vanuit de vrije ruimte.

5 Fort Prins Frederik

In de PS vergadering van juni 2018 is besloten om het Alertheidsbudget aan te wenden voor dekking voor een subsidie aan Fort Prins Frederik op Goeree. Het gaat om € 100.000 in 2018 en € 75.000 in 2019.

Bij de Najaarsnota 2018 is dit budget ten laste van de reserve alertheidsbudget verwerkt. Omdat de reserve alertheidsbudget in 2019 wordt opgeheven vindt de dekking voor 2019 plaats vanuit de vrije ruimte.

6 S-RON

In de Voorjaarsnota 2018 is € 0,5 mln beschikbaar gesteld uit het alertheidsbudget voor S-RON. Bij Najaarsnota is gebleken dat de fasering is gewijzigd. Hierdoor is de onttrekking uit het alertheidsbudget vervallen en wordt voor 2019 het bedrag van € 0,5 mln uit de algemene middelen beschikbaar gesteld.

7 SpaceCampus

In de Voorjaarsnota 2018 is € 1 mln beschikbaar gesteld uit het alertheidsbudget voor Space Campus. Bij Najaarsnota is gebleken dat de fasering is gewijzigd. Hierdoor is de onttrekking uit het alertheidsbudget vervallen en wordt voor 2019 het bedrag van € 1 mln uit de algemene middelen beschikbaar gesteld.

Begroting 2019 :

8 Herbestemming van cultureel erfgoed

Om de uitgaven voor restauratie en herbestemming van cultureel erfgoed in 2019 op het niveau van voorgaande jaren te houden wordt in 2019 € 2,2 mln toegevoegd. Voor 2019 zijn de middelen opgenomen in de programmabudgetten, voor de periode na 2019 is het onderdeel van de [Stap 2 Strategische Ontwikkelingen die verder zijn uitgewerkt](#)

9 Kleine VVE's en woningbezitters met lager inkomen in staat stellen hun woningen te verduurzamen

De provincie stelt in 2019 € 2 mln ter beschikking om mogelijk te maken dat ook kleine VVE's en woningbezitters met lager inkomen hun woningen kunnen verduurzamen. Tevens zullen met name voor mensen met een achterstand op de arbeidsmarkt ook praktische adviezen worden gegeven om energiebesparing te bevorderen zoals radiatorfolie, LED-lamp gebruik en eenvoudige isolatiemaatregelen.

10 Mensen met afstand tot de arbeidsmarkt opleiden ter versnelling van de energietransitie

De provincie stelt € 0,5 mln ter beschikking om mensen met afstand tot de arbeidsmarkt op te leiden ter versnelling van de energietransitie. De uitwerking volgt uiterlijk in het tweede kwartaal van 2019.

11 Energie - Verduurzaming van de industrie

De industrie in Zuid-Holland is verantwoordelijk voor 70% van de CO₂ uitstoot in Zuid-Holland. Voor de verduurzaming van de industrie zal de provincie in 2019 een specifiek industrieprogramma opzetten. Op dit moment wordt onder andere ingezet op:

1. Een verantwoordelijke rol van de provincie in de ontwikkeling van energie-infra (inclusief waterstof en CO₂).
2. Zorg voor een level playing field met een bijpassend VTH-instrument (bijvoorbeeld warmte/CO₂ uitkoopplicht als pijp binnen handbereik ligt, consequent hanteren terugverdientijd 5 jaar bij energiebesparingsmaatregelen).

De basis hiervoor wordt dit najaar gelegd. Dit behelst het maken van een streefbeeld waar we naartoe werken (bijvoorbeeld in 2030) en de samenhangende set aan activiteiten en projecten (denk aan energie-infrastructuur, waterstof, energie-opslag en conversie, inzet reststoom en extra inzet op energiebesparing bij de industrie) om daar te komen. Voor 2019 zijn de middelen opgenomen in de programmabudgetten, voor de periode na 2019 is het onderdeel van de [Stap 2 Strategische Ontwikkelingen die verder zijn uitgewerkt](#).

12 Energie - Versterken Omgevingsdiensten

In lijn met de afspraken uit het SER akkoord Energie is de inzet op het verlenen van vergunningen en de handhaving RUD's in de Voorjaarsnota 2016 verhoogd. Voor het identificeren en wegnemen van institutionele belemmeringen en het stimuleren of meer sturend optreden richting gewenste oplossingen (via beleidskader / regel) wordt extra specialistische (juridische) capaciteit ingezet. Ook wordt ingezet op het verder versterken van de omgevingsdiensten in Zuid-Holland op verduurzaming van de vergunningverlening en meer intensief toezicht en handhaving. Voor 2019 zijn de middelen opgenomen in de programmabudgetten, voor de periode na 2019 is het onderdeel van de [Stap 2 Strategische Ontwikkelingen die verder zijn uitgewerkt](#).

13 Energie - Asbest eraf, zon erop 2019-2023

De subsidieregeling "Asbest eraf, zon erop! 2017" (subsidie voor zonne-energie op grotere daken) loopt tot 2024 (het houden van asbestdaken is per 1 januari 2024 verboden). Het plafond van € 0,85 mln wordt naar verwachting ergens in 2019 bereikt. Daarmee blijkt deze regeling in korte tijd zeer succesvol. Voor 2019 is het subsidieplafond verhoogd met € 0,5 mln. Voor 2019 zijn de middelen opgenomen in de programmabudgetten, voor de periode na 2019 is het onderdeel van de [Stap 2 Strategische Ontwikkelingen die verder zijn uitgewerkt](#).

14 Energie - Opleidingen energietransitie

In het kader van opleidingen voor energietransitie dragen wij aan de volgende initiatieven bij: Ontwikkelen van een Master/topopleidingsinstituut voor duurzame energie € 0,2 mln per jaar. Leerstoel geothermie meefinancieren € 0,1 mln per jaar. Uitrusten tweede ROC opleidingslocatie met apparatuur duurzame energie en subsidiëren opleidingen eenmalig met € 0,2 mln. Voor 2019 zijn de middelen opgenomen in de programmabudgetten, voor de periode na 2019 is het onderdeel van de [Stap 2 Strategische Ontwikkelingen die verder zijn uitgewerkt](#).

15 Energie - Gebouwde omgeving / glastuinbouw

Voor 2019 zijn de middelen opgenomen in de programmabudgetten, voor de periode na 2019 is het onderdeel van de [Stap 2 Strategische Ontwikkelingen die verder zijn uitgewerkt](#).

16 Energie - Lokale initiatieven CoP versterken

De lokale energie-initiatieven versterken zichzelf en delen hun kennis aan de hand van een Community of Practice (CoP). Om dit voort te zetten is in 2019 € 0,1 mln nodig. Dit draagt bij aan draagvlak voor duurzame energie en een bredere kennis over de energietransitie. Voor 2019 zijn de middelen opgenomen in de programmabudgetten, voor de periode na 2019 is het onderdeel van de [Stap 2 Strategische Ontwikkelingen die verder zijn uitgewerkt](#).

17 Klimaatadaptatie

Een transitieprogramma voor 2019-2023 wordt voorbereid op basis van zes programmaliijnen. Dit zijn bebouwde omgeving en nieuwbouw, kwetsbare voorzieningen en infrastructuur, veiligheid kust en dijken, aantrekkelijke leefomgeving, drinkwater en zoet water en economische vitaliteit en weerbaarheid.

18 Verstedelijking vliegende brigade

Voor de uitvoering Programma Verstedelijking is vanaf 2019 een budget van € 0,8 mln (€ 0,5 mln voor vliegende brigade en € 0,3 mln voor Locatieontwikkeling) beschikbaar.

Hiermee wordt een capaciteitspool voor gemeenten ingesteld ('vliegende brigade') voor complexe binnenstedelijke transformaties. Dit betreft met name het leveren van "kennis en kunde" om deze plekken snel tot ontwikkeling te brengen. (zie doel 3.3 onder het kopje Toelichting Meerjarenraming).

19 Woningbouw bijdrage Rotterdam Zuid

In het kader van het Nationaal Programma Rotterdam Zuid is aan de provincie Zuid-Holland is een bijdrage van € 4 mln gevraagd gedurende de periode 2019 t/m 2022 voor het inzetten van een instrument om een betere verdeling van het aanbod van sociale woningen binnen de regio te stimuleren (zie doel 3.5 Toelichtende tekst bij Intensiveringen onderdeel "Provinciale bijdrage NPRZ").

20 Werklocaties

Er wordt een budget van € 1 mln per jaar (2019 tot en met 2023) beschikbaar gesteld om te zorgen voor een goede balans van vraag en aanbod van werklocaties, tegengaan van leegstand, concrete acties op locaties, en om een bijdrage te leveren aan de woningopgave door transformatie van leegstaande reguliere detailhandel en kantoren.

21 Expertisecentrum Opdrachtgeverschap

Om de ontwikkeling van het traject Expertisecentrum Opdrachtgeverschap te faciliteren is er € 0,2 mln aan materieel budget nodig voor inzet van expertise en ondersteuning.

22 I&A Bedrijfsvoering

In de huidige maatschappij is IT niet meer weg te denken. Ook binnen de provincie wordt IT niet langer beschouwd als een louter ondersteunende technologie om processen effectiever en efficiënter te maken, maar als een strategisch middel dat overheden in staat stelt beter tegemoet te komen aan maatschappelijke behoeften. Het zorgt ervoor dat we ons werk slimmer, sneller en beter kunnen uitvoeren. De provincie heeft meerjarig extra middelen € 4 mln vrijgemaakt om de IT-bedrijfsvoering van de provincie te verstevigen. Deze middelen focussen zich op modernisering IT, informatiebeveiliging en IT-projecten.

23 Herijking Facilitaire zaken

De facilitaire organisatie van de provincie heeft zich in de afgelopen jaren maximaal ingespannen om stappen te zetten binnen de huidige bedrijfsvoering. Deze stappen zijn vormgegeven binnen de gestelde kaders van budget, arbeidscapaciteit, vastgelegde rolopvattingen en competenties. Die inspanning levert op dat de facilitaire dienstverlening beter in beeld is gekomen. Tegelijkertijd worden enkele structurele problemen zichtbaar, waaronder het ontbreken van bijstelling van materiële budgetten en personele bezetting. In 2019 zijn de budgetten in lijn gebracht met de veranderde vraag en ambitie van de provincie. Verder is er beperkte ruimte gecreëerd voor innovatie en proeftuinen.

24/25 Communicatie doeleinden provinciale staten verkiezingen 2019 / 18 ICT budget PS

Voor de organisatie van diverse communicatieactiviteiten rondom de Provinciale Statenverkiezing in 2019 wordt € 0,1 mln beschikbaar gesteld. Daarnaast wordt in 2019 ook € 0,1 mln beschikbaar gesteld voor de vergoeding ICT aan de Statenleden.

26 Leiderschapsontwikkeling

Voor de uitvoering van een concernbrede leiderschapsontwikkeling wordt voor de jaren 2019 en 2020 € 0,3 mln beschikbaar gesteld

27 75 jaar vrijheid in 2020

In 2019 en 2020 wordt € 0,5 mln beschikbaar gesteld voor een bijdrage aan 75 jaar bevrijding. Het Nationaal Comité 4 en 5 mei heeft medewerking van de provincie gevraagd en in 2020 is de provincie gastheer voor de nationale 5 mei-viering.

28 Regiodeal bodemdaling

In het kader van de Regiodeal Bodemdaling Groene Hart is voor het project Living Labs Boeren met Hoog Water € 0,5 mln vanuit de algemene middelen gestort in de reserve Bodemsanering. Bij doorgang van de regiodeal en/of bij voldoende financiering door andere partners worden deze middelen ingezet.

29 Motie 813: Versterking uitvoering Vergunningverlening, structurele kosten

Wij zien meerdere ontwikkelingen die bijdragen aan de gewenste en benodigde versterking van de vergunningverlening. Het gaat hier om ontwikkelingen die om een extra structurele financiering vragen. De benodigde extra structurele financiën bedragen € 0,7 mln voor versterking van de omgevingsdiensten

30 Overig

Het gaat om ontwikkelingen met een beperkte materiële omvang.

Algemene reserve

(bedragen x € 1 mln)			Nieuwe collegeperiode				Nieuwe collegeperiode			
	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025	2026	2027
Beginstand jaar	68,6	80,8	87,0	121,1	170,2	222,5	271,6	324,5	377,3	432,2
Af/bij: mutaties eerdere P&C producten	4,5	8,0	56,8	82,9	96,2	95,4	86,8	89,7	89,3	87,8
Af/bij: mutaties Kadernota 2019-2022	0,0	-5,1	-21,9	-30,7	-36,6	-36,3	-28,8	-28,8	-28,8	-28,8
Beginstand begrotingsjaar	73,0	83,7	121,9	173,3	229,9	281,7	329,6	385,5	437,9	491,2
Af/bij: mutaties Najaarsnota 2018	7,8									
Stand na Najaarsnota 2018	80,8									
Af/bij: mutaties Begroting 2019		3,3	-0,9	-3,1	-7,4	-10,0	-5,2	-8,2	-5,7	-9,2
Stand na Begroting 2019		87,0	121,1	170,2	222,5	271,6	324,5	377,3	432,2	482,0
Buffer weerstandsvermogen	-30,0	-30,0	-30,0	-30,0	-30,0	-30,0	-30,0	-30,0	-30,0	-30,0
Vrije ruimte (incidenteel)	50,8	57,0	91,1	140,2	192,5	241,6	294,5	347,3	402,2	452,0

Toelichting:

Door de toevoeging aan de algemene reserve in 2019 van € 3,3 mln. neemt de algemene reserve in omvang toe ten opzichte van de stand Najaarsnota 2018. Van de algemene reserve is € 30 mln. bedoeld als buffer voor onvoorziene gebeurtenissen. Er resteert nog een vrije ruimte van € 57 mln. incidenteel in 2019, tot en met 2023 is er nog € 241,6 mln. incidenteel beschikbaar.

In de manier waarop de provincie met de begroting omgaat worden begrotingsoverschotten en –tekorten verrekend met de algemene reserve (dit geldt overigens niet voor de ‘gesloten’ begrotingsprogramma’s groen en mobiliteit, waarbij overschotten en tekorten worden verrekend met betreffende programmareserves). Hierdoor neemt de algemene reserve toe bij een voordelige ontwikkeling van de begroting en af bij een nadelige ontwikkeling. In de (door PS vastgestelde) nota weerstandsvermogen wordt voorgeschreven dat de algemene reserve minimaal € 30 mln moet bedragen, als buffer voor onvoorziene gebeurtenissen. Alles boven die € 30 mln in de algemene reserve wordt aangeduid als “vrije ruimte”

Begrotingssaldo

Verloop begrotingssaldo

zonder verrekening met algemene reserve

De grafiek hierboven geeft aan hoe het begrotingssaldo zich ontwikkelt ten opzichte van de stand van de vóór de zomer door Provinciale Staten vastgestelde Kadernota 2019 - 2022. Begrotingssaldo in de Kadernota 2019 – 2022 voor jaarschijf 2019 was € 2,9 mln, hier komen de mutaties vanuit de begroting van € 3,3 mln bij. Per saldo is in de jaarschijf 2019 dan sprake van een incidenteel voordelig begrotingssaldo van € 6,2 mln. In de komende jaren loopt het begrotingssaldo verder op.

In werkelijkheid zal het saldo voor de jaren na 2019 iets lager uitvallen dan in de grafiek is opgenomen, omdat een aantal ontwikkelingen die nu nog niet bekend zijn niet zijn meegenomen. Denk aan ontwikkeling loonkosten, toekomstige maatschappelijke opgaven, Hoofdlijnenakkoord in 2019 etc. In de grafiek is bijvoorbeeld het effect op het begrotingssaldo te zien als alle [strategische ontwikkelingen vanuit stap 2](#) zouden worden uitgevoerd.

Het begrotingssaldo is het tekort of het overschot over de begroting in een bepaald jaar vóór verrekening met de algemene reserve.

Hierbij hanteren we de volgende uitgangspunten;

- Accres is voor alle jaarschijven van de circulaire opgenomen, in dit geval tot en met 2023. Voor de jaren er na wordt de stand van de laatste jaarschijf doorgetrokken.
- Prijscompensatie wordt op dezelfde manier geboekt als het accres, dus van 2020 tot en met 2023 daarna wordt de stand van de laatste jaarschijf doorgetrokken.

Deze uitgangspunten zorgen ervoor dat in de grafiek de lijn van het begrotingssaldo na 2023 afvlakt.

Versnellen, voorspellen en vertellen

In de brief d.d. 23 juni 2017 hebben Gedeputeerde Staten uitwerking gegeven aan de toezegging om Provinciale Staten een overzicht te verstrekken van hetgeen Gedeputeerde Staten tot op dat moment hebben gedaan, nu doen en zouden kunnen doen voor het verbeteren van het voorspellend vermogen van de begroting. Ook bij de Begroting 2019 zijn in het kader van V.V.V. een aantal acties ondernomen:

1. *Programma Zuid-Hollandse Economie (PZE)*

Bij deze begroting wordt voor het eerst het Programma Zuid-Hollandse Economie (PZE) aan Provinciale Staten aangeboden. Het doel van het PZE is om de inzet van de provincie Zuid-Holland op het beleidsterrein economie samen te brengen, waarbij de beleidsdoelen, opgaven, uitvoeringsinstrumenten en financiën sterker met elkaar worden verbonden. Dit leidt tot een betere samenhang tussen het beleidsmatig kader, de te behalen uitvoeringsresultaten en de bijbehorende financiële inzet. Het PZE biedt hiermee een afwegingskader om meerjarige beslissingen te kunnen nemen. Daarnaast is het streven om met het PZE meer flexibiliteit in te bouwen. Het PZE dat nu voorligt bevat hiertoe de basis. Een verdere doorontwikkeling is echter gewenst.

2. *Reserves*

a. Vergroten inzicht

In de Begroting 2019 zijn weer een aantal maatregelen genomen om het (lange termijn) inzicht in de reserves te vergroten. Zo is in de financiële begroting een toelichtende samenvatting opgenomen waarin op hoofdlijnen de lange termijn ontwikkelingen voor de reserves worden geschetst. Daarnaast wordt in die toelichting ingegaan op de verschillende functies van de reserves en de beklemdheid van de reserves.

b. Opheffen van reserve Egalisatie afschrijvingslasten

Als onderdeel van het vergroten van het inzicht in de reserves is de reserve Afschrijvingslasten nader geanalyseerd. Naar aanleiding van deze analyse wordt voorgesteld de reserve Egalisatie afschrijvingslasten op te heffen.

Toelichting

Bij de wijziging van de nota Investeren, Waarderen en Afschrijven (IWA) in 2014 is de provinciale afschrijvingssystematiek gewijzigd van het activeren en afschrijven van de in enig jaar geïnvesteerde bedragen naar het activeren en afschrijven van een project na gereedmelding. Door deze wijziging schoof een aanzienlijk bedrag aan te activeren / af te schrijven projecten door naar latere jaren met als gevolg dat het bijhorend bedrag aan afschrijvingslasten in de periode tot aan het nieuwe moment van activeren en afschrijven, kon vrijvallen. Het vrijgevallen bedrag wordt gereserveerd (reserve Egalisatie afschrijvingslasten) en wordt ingezet als dekking van de afschrijvingslasten die aan de achterkant ontstaan omdat het project op een later moment wordt geactiveerd. Ook als een investeringsproject op een ander moment dan gepland wordt opgeleverd worden de afschrijvingslasten (die dan op een ander moment dan begroot optreden) met deze egalisatiereserve verrekend. Als voorbeeld, als een weg een jaar later wordt aangelegd worden de bespaarde afschrijvingslasten in het 1ste jaar in de reserve gestopt en als dekking gebruikt voor het jaar extra afschrijvingslasten na 30 jaar.

In de praktijk blijkt dat projecten doorgaans later dan gepland worden opgeleverd. Het gevolg is dat er nu sprake is van een reserve die in omvang toeneemt (stand Kadernota 2019 € 71,8 mln) zonder dat direct sprake is van een noodzakelijke inzet vanuit die reserve. Bij Kadernota 2017-2020 is daarom € 77,1 mln uit deze reserve ingezet ter dekking/matiging van het nadelig begrotingsaldo in de jaren 2024-2030. Na 2014 is het zicht op het langere termijn financieel perspectief verbeterd. Zo is de planningstermijn uitgebreid van 4 jaren naar 30 jaren. De vervangingsinvesteringen (en de afschrijvingslasten daarvan) maken deel uit van dit financieel perspectief. Het gevolg hiervan is dat afschrijvingslasten als een vaste kostenpost in de begroting staan, ook op de langere termijn. Het is

daardoor niet meer nodig dat vrijgevallen afschrijvingslasten worden gereserveerd om lasten aan de achterkant op te vangen; de reserve kan worden opgeheven.

De opheffing van de reserve Egalisatie afschrijvingslasten betekent dat voor het bij kadernota 2017-2020 gereserveerde deel van € 77,1 mln een nieuwe reserve gevormd moet worden (zie ook punt 2d).

Daarnaast betekent het opheffen van de egalisatiereserve afschrijvingslasten dat de al bekende en nog te behalen resultaten op afschrijvingslasten worden verrekend met het begrotingssaldo / jaarresultaat.

Het effect op de Begroting 2019 is verwerkt in het financieel beeld.

c. Opheffen van reserve alertheidsbudget

Als onderdeel van het vergroten van het inzicht in de reserves is de reserve alertheidsbudget nader geanalyseerd. Naar aanleiding van deze analyse is gebleken dat budgettaire ruimte hiervoor ook binnen de algemene reserve plaats kan vinden. Daarom wordt voorgesteld de reserve alertheidsbudget op te heffen. Het college blijft niettemin waarde hechten aan een slagvaardige provincie die alert inspeelt op nieuwe kansen en uitdagingen, zoals destijds ook toegelicht in de [Brief van GS inzake Vervolg invulling alertheidsbudget](#).

d. Verlagen reserve Begrotingssaldo 2024 - 2030

Zoals bij punt 2b toegelicht dient er een nieuwe reserve 'Begrotingssaldo 2024-2030' gevormd te worden. Als onderdeel van het vergroten van het inzicht in de reserves is de reserve Begrotingssaldo 2024 - 2030 nader geanalyseerd. In de [Kadernota 2017-2020](#) is melding gemaakt van een tekort op het begrotingssaldo in 2024 tot en met 2030. Destijds is besloten dit tekort op te vangen door inzet van de 'dekkingsreserves voor doorgeschoven kapitaallasten' waardoor ook in de periode 2024-2030 het begrotingssaldo positief blijft. Deze reserve is daarna van naam veranderd in 'reserve Egalisatie afschrijvingslasten'. Zoals bij 2b gemeld wordt deze reserve nu opgeheven. De € 77,1 mln ten behoeve van het tekort op het begrotingssaldo in 2024 tot en met 2030 wordt daarom ondergebracht in een nieuwe reserve genaamd 'Begrotingssaldo 2024 - 2030'.

Uit het lange termijn beeld van het begrotingssaldo blijkt dat het begrotingssaldo voor de jaarschijven 2024-2030 structureel beter is dan tijdens het opstellen van de kadernota 2017-2020 voorzien. Dit komt vooral door een stijging van het accres (n.a.v. regeerakkoord Rutte III) en hogere inkomsten dan geraamd uit motorrijtuigenbelasting. Dit betekent dat met het huidige beeld de reserve van € 77,1 mln niet meer noodzakelijk is om het toenmalig negatieve begrotingssaldo 2024-2030 aan te vullen. Desondanks kiest het college er voor om de reserve niet volledig vrij te laten vallen zodat er een gezonde buffer blijft bestaan om eventuele toekomstige tegenvallers uit bijvoorbeeld het accres op te vangen. Wij blijven jaarlijks monitoren hoe het begrotingssaldo zich op langere termijn ontwikkelt en welke eventuele aanpassingen dit vergt voor de reserve Begrotingssaldo 2024-2030. In de deze begroting wordt daarom de €77,1 mln verspreid over de algemene middelen (10% á €7,7mln) en de nieuwe reserve 'Begrotingssaldo 2024 - 2030' (90% á 69,4 mln).

e. Hanteren 31-12 als datum waarop we toelichten

Algemeen gangbaar is dat balansposities per 31-12 worden toegelicht. Voor de reserves werd tot nu toe 1-1 als datum voor het toelichten van standen en beklemdheid gehanteerd. Vanaf de Begroting 2019 hanteren we ook voor de reserves de datum van 31-12 voor toelichtingen

3. *Opzet begrotingsboekwerk*

- a. In de begroting van afgelopen jaren waren ook de taken die GS vaststelt meegenomen. Om de begroting zoals die vastgesteld wordt door uw Staten beter leesbaar en compacter te krijgen worden de door GS vastgestelde taken nu in een apart takenboek ter informatie aan uw Staten aangeboden.
- b. Er is extra aandacht besteed aan het beter leesbaar maken van de begroting.

- c. De doelen werden tot nu toe uitgewerkt via onderstaande 3 vragen;
- 1 Doel en beoogd maatschappelijk effect?
 - 2 Wat gaan we doen om deze effecten te bereiken?
 - 3 Wat mag het kosten voor het doel ?

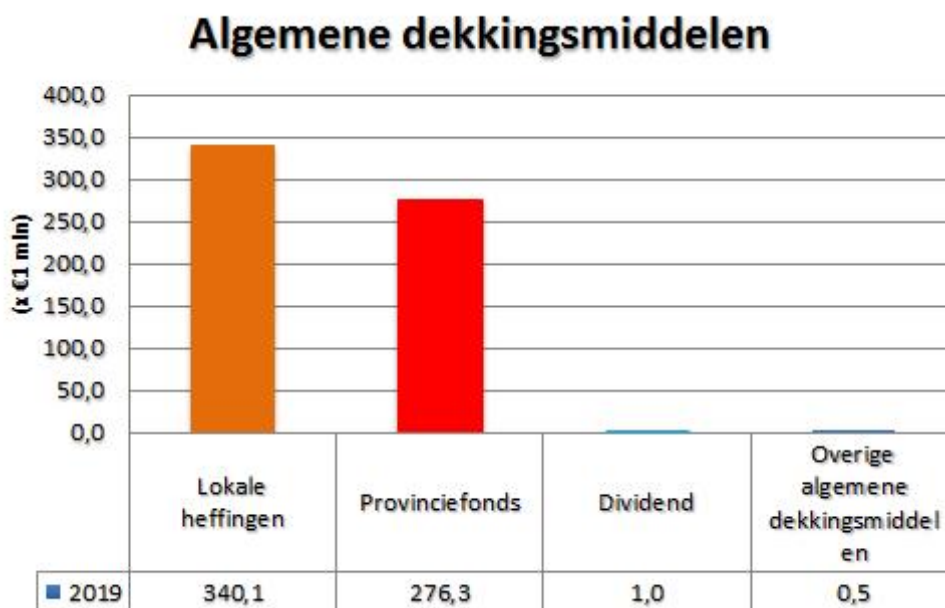
Met ingang van de Begroting 2019 is er een 4de vraag aan toegevoegd: Welke instrumenten zetten we hiervoor in? Hiermee wordt direct bij het doel duidelijk gemaakt welke instrumenten hiervoor worden ingezet. Bijvoorbeeld: Welke reserves worden ingezet en wordt verwezen naar een andere plek binnen de begroting waar hier meer informatie over te vinden is. De ervaringen die we hiermee opdoen in de Begroting 2019 nemen we mee in de opzet van de Begroting in 2020.

4. Realisatiekracht

Zoals in de bestuurlijke inleiding al is aangegeven is gezien de opgaves en ambities van Zuid-Holland investeren in menskracht onontbeerlijk. Behalve continuering van de huidige inzet is ook uitbreiding van arbeidscapaciteit noodzakelijk. Deze uitbreiding is in de begroting opgenomen

Al deze acties dragen gezamenlijk bij aan beter Voorspellen, Versnellen en Vertellen, hetgeen weer helpt bij ons voorspellend vermogen en realisatiekracht. Naast deze directe gevolgen van de ingezette acties zien we inmiddels ook een toegenomen bewustwording in de organisatie waar het voorspellend vermogen en realisatiekracht betreft. Het is onze hoop en verwachting dat een volgend college zal profiteren van de met V.V.V. ingezette koers.

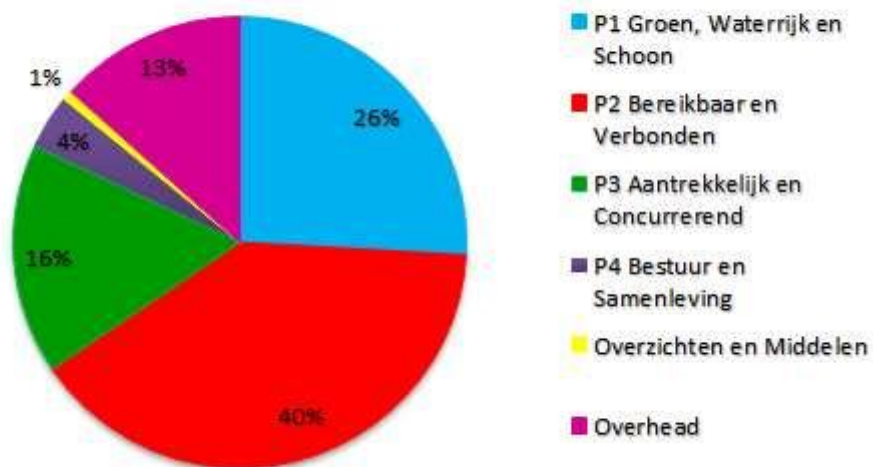
Hoe is de begroting 2019 opgebouwd

Toelichting:

In de grafiek "Algemene dekkingsmiddelen" is de opbouw van de algemene dekkingsmiddelen binnen de begroting 2019 inzichtelijk. Binnen de lokale heffingen vallen ook de inkomsten uit opcenten motorrijtuigenbelasting.

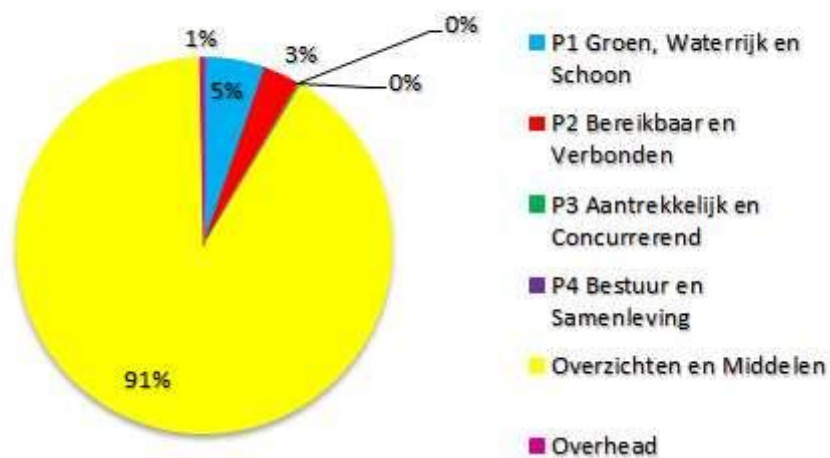
Lasten

Toelichting:

In de grafiek "lasten" is de opbouw van de lasten per programma binnen de begroting 2019 als % van het totaal inzichtelijk gemaakt.

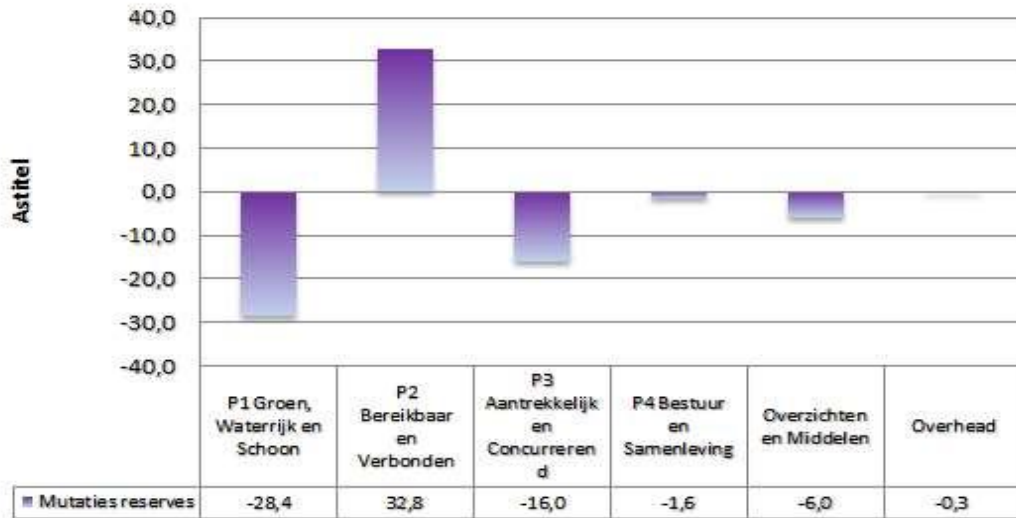
Baten

Toelichting:

In de grafiek "baten" is de opbouw van de baten per programma binnen de begroting 2019 als % van het totaal inzichtelijk gemaakt.

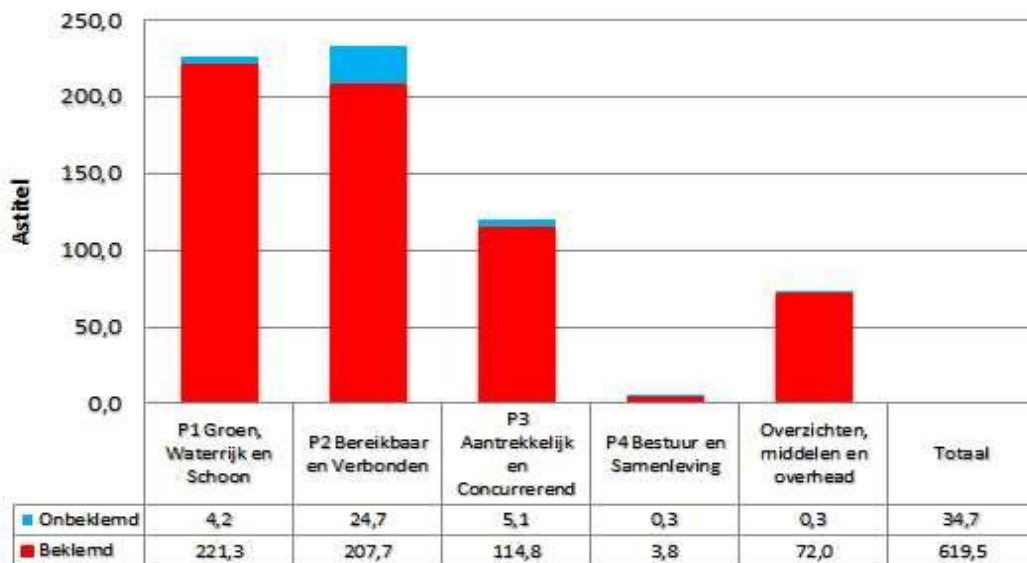
Mutaties reserves 2019

Toelichting:

In de grafiek "Saldo mutaties programmareserves" is per programmareserve inzichtelijk wat het effect is van de mutaties in de reserves op het saldo van een programmareserve voor jaarschijf 2019.

Beklemd-/Onbeklemd deel Programmareserves 2019

Toelichting:

In de grafiek "Beklemd-/Onbeklemd deel Programmareserves 2019" is inzichtelijk welk deel van de betreffende programmareserves beklemd zijn en welke niet voor jaarschijf 2019. Voor een samenvattende toelichting met betrekking tot de reserve positie zie [Staat van reserves](#).

Onder beklemdheid wordt verstaan: het bestemmen van (gereserveerde) middelen door het aangegaan zijn van juridische verplichtingen en door gemaakte bestuurlijke afspraken die nog niet tot uitvoering zijn gebracht. Van de totale reserve omvang van de Provincie Zuid-Holland is het grootste deel juridisch of bestuurlijk verplicht. Zie [Beleidsnota reserves en voorzieningen](#).

Financieel beeld Begroting 2019

Bedragen x € 1.000	Lasten	Baten	Saldo lasten en baten	Toevoeging reserves	Onttrekking reserves	Mutaties reserves	Resultaat
Programma 1	180.743	35.976	144.766	123.884	152.284	-28.401	116.366
Programma 2	276.980	21.502	255.479	48.193	15.373	32.821	288.300
Programma 3	114.594	774	113.820	21.716	37.731	-16.015	97.805
Programma 4	27.310	386	26.924	0	1.615	-1.615	25.310
Overzichten en Middelen	4.971	617.856	-612.885	146.288	152.280	-5.992	-618.877
Overhead	93.573	2.227	91.346	0	250	-250	91.096
Totaal	698.172	678.720	19.451	340.080	359.532	-19.451	0

Prognoses en lange termijn doorkijk

Inleiding

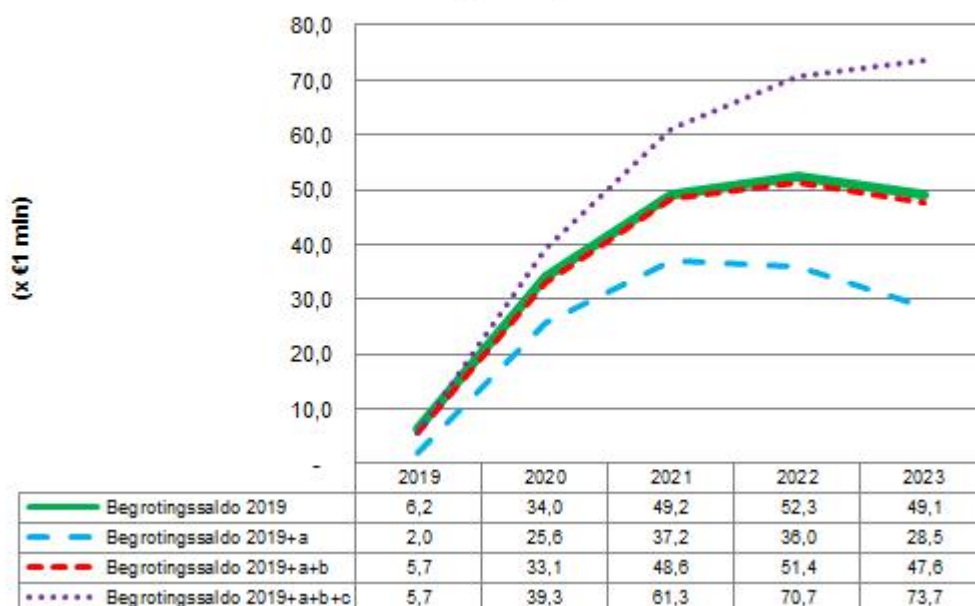
In dit hoofdstuk wordt inzicht gegeven in:

1. Prognoses: [Mutatieoverzicht 2019 - 2022](#) geeft inzicht in wat er nu daadwerkelijk in de begroting wordt verwerkt. Daarnaast zijn er nog onzekerheden die nog niet verwerkt zijn zoals bijvoorbeeld het nieuwe CAO. Omdat er toch rekening gehouden moet worden met deze ontwikkelingen wordt net zoals in de kadernota inzicht gegeven hoe deze ontwikkelingen plaats zou kunnen vinden. Dit gebeurt op basis van externe informatiebronnen en indexen. We noemen dit een aanvullende prognose.
2. Lange termijn doorkijk: Dit geeft inzicht op ontwikkelingen verder dan T+3 jaar zoals die nu in de begroting zijn opgenomen

Aanvullende prognoses

Verloop begrotingssaldo op basis prognoses

zonder verrekening met algemene reserve

	(bedragen x 1 mln)	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025	2026	2027
a	Loonontwikkelingen (cao)	-4,2	-8,4	-12	-16,3	-20,6	-20,6	-20,6	-20,6	-20,6
b	MRB-autonoom	3,7	7,5	11,4	15,4	19,1	19,1	19,1	19,1	19,1
c	MRB-Indexatie opcententariaf	-	6,2	12,7	19,3	26,1	26,1	26,1	26,1	26,1

Toelichting:

In de grafiek "Verloop begrotingssaldo op basis prognoses" is stapsgewijs het verloop van het begrotingssaldo cumulatief inzichtelijk gemaakt op basis van de prognoses zoals hieronder in de tabel.

Aanvullende prognoses

De cijferreeksen die hieruit volgen zijn dus niet de reeksen die nu in de begroting zijn opgenomen maar geven een verwachting aan op basis van de scenario berekening. De gepresenteerde bedragen zijn cumulatief.

In de aanvullende prognose zijn de volgende ontwikkelingen meegenomen:

- autonome stijging van de lonen
- autonome ontwikkeling van het wagenpark
- indexatie van het opcententariaf

Deze ontwikkelingen zijn meegenomen voor de periode tot en met 2023. Achterliggende reden: externe bronnen bevatten veelal informatie tot en met 2023 (dus circa 5 jaar vooruit). In verband met de vele onzekerheden en als gevolg daarvan de lagere mate van voorspelbaarheid, wordt de prognose niet verder dan 2023 inzichtelijk gemaakt.

Voor de jaren na 2023 hanteren we het uitgangspunt dat de stijging van de algemene inkomsten, zijnde provinciefonds en opcenten, precies genoeg zullen groeien om loon- en prijsontwikkelingen te dekken.

a. Autonome stijging van de lonen

Er is nog geen nieuwe CAO afgesloten. Op basis van een prognose wordt inzicht gegeven in de mogelijke loonontwikkeling voor de komende jaren. De mogelijke ontwikkeling is gebaseerd op het CPI, prijs overheidsconsumptie van het CPB.

Ontwikkeling op basis van de Consumentenprijsindex: prijs overheidsconsumptie - beloning werknemers

	2019	2020	2021	2022	2023
Loonvoet sector overheid	3,4%	3,5%	3,0%	3,6%	3,6%

NB. Dit is jaarlijks structurele groei (in 2023 dus cumulatief oplopend naar 17,1%).

Bron: Macro economische verkenningen – CPB, Septembercirculaire 2018

b. Autonome ontwikkeling van het wagenpark

In de Begroting 2019 is de raming opgenomen van de opgave belastingdienst van juli 2018. Dit bedrag is in de begroting met de 0-lijn door getrokken naar de latere jaren.

Omdat de autonome groei van het wagenpark in de komende jaren mogelijk zal veranderen wordt hiervan op deze plek een aanvullende prognose gegeven. De jaarlijkse groei van de inkomsten motorrijtuigenbelasting als gevolg van de groei van het wagenpark bij een gelijkblijvend opcententariaf is hier berekend op basis van het Landelijk Model Systeem (LMS) van Rijkswaterstaat dat wordt gebruikt voor het opstellen van prognoses van mobiliteitsontwikkelingen, van de belastingen van het hoofdwegenet en het spoor netwerk. Op basis van deze prognoses worden de effecten van beleidsmaatregelen voorspeld en worden effecten op de leefomgeving berekend. De groei is in 2019 1,1% afnemend naar 0,7% in 2032.

c. Indexatie van het opcententariaf

Standaard beleid is om de opcenten jaarlijks te indexeren (onderdeel van in 2008 vastgestelde begrotingsuitgangspunten). Het huidige college heeft in haar hoofdlijnenakkoord aangegeven dit niet te doen. Dit betekent dat tenzij anders besloten door het nieuwe college er vanaf 2020 weer een indexatie op het opcenten tarief zal plaatsvinden. De indexatie vindt plaats op basis van de zo genaamde consumentenprijsindex (CPI) van het CPB. Het wel of niet indexeren blijft uiteindelijk een keuze van Provinciale Staten.

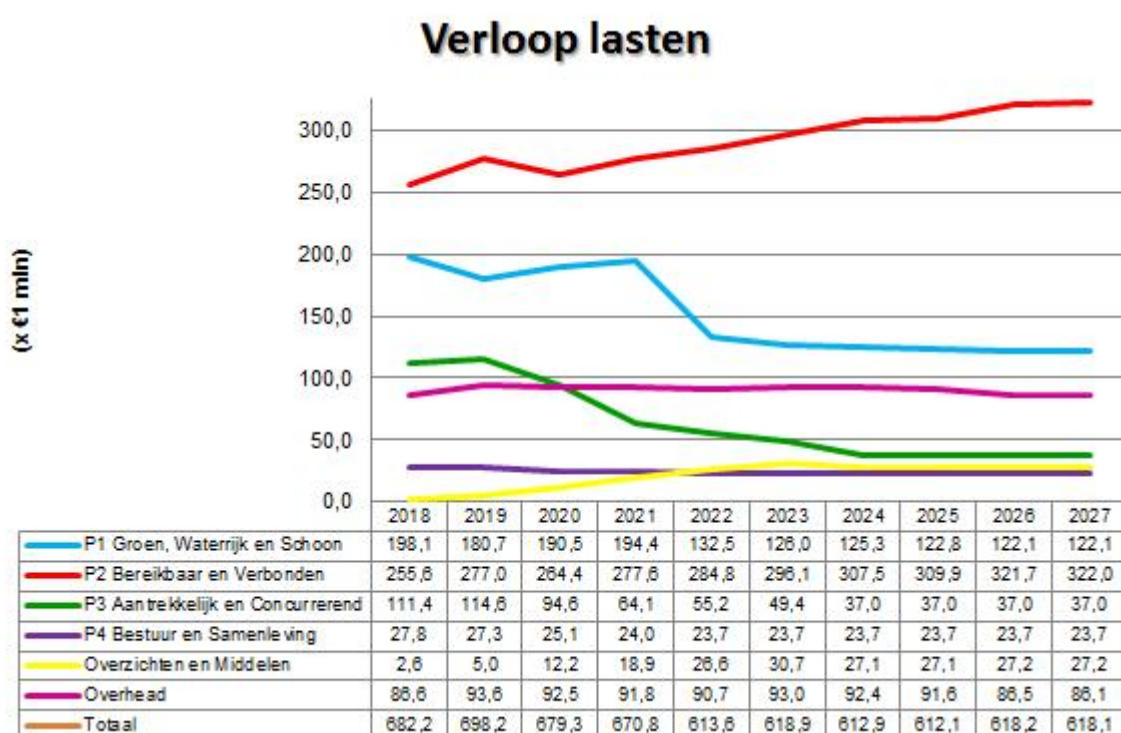
Ontwikkeling consumentenprijsindex (CPI)

	2020	2021	2022	2023
CPI-index	1,8%	1,8%	1,8%	1,8%

NB. Dit is jaarlijks structurele groei (in 2023 dus cumulatief oplopend naar $4 \times 1,8 = 7,2\%$)

Bron: Centraal economisch plan 2018 – CPB, Septembercirculaire 2018

Lange termijn doorkijk

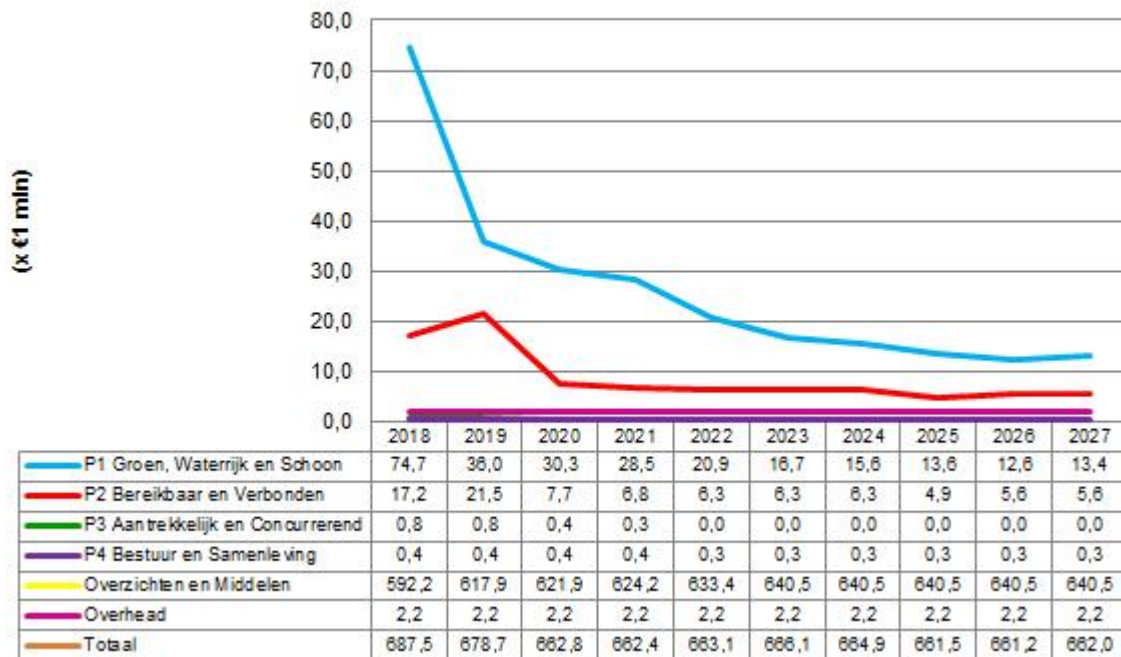

Toelichting:

In de grafiek "verloop lasten" is de ontwikkeling van de lasten van de verschillende programma's zichtbaar gemaakt.

Binnen overzichten en middelen is met ingang een stijging te zien van de lasten. Dit wordt veroorzaakt door de stelpost prijscompensatie die met ingang van 2020 weer is opgenomen. Voor programma 3 is de daling het gevolg van het aflopen van in incidentele intensiveren vanuit het Hoofdlijnenakkoord 2015-2019.

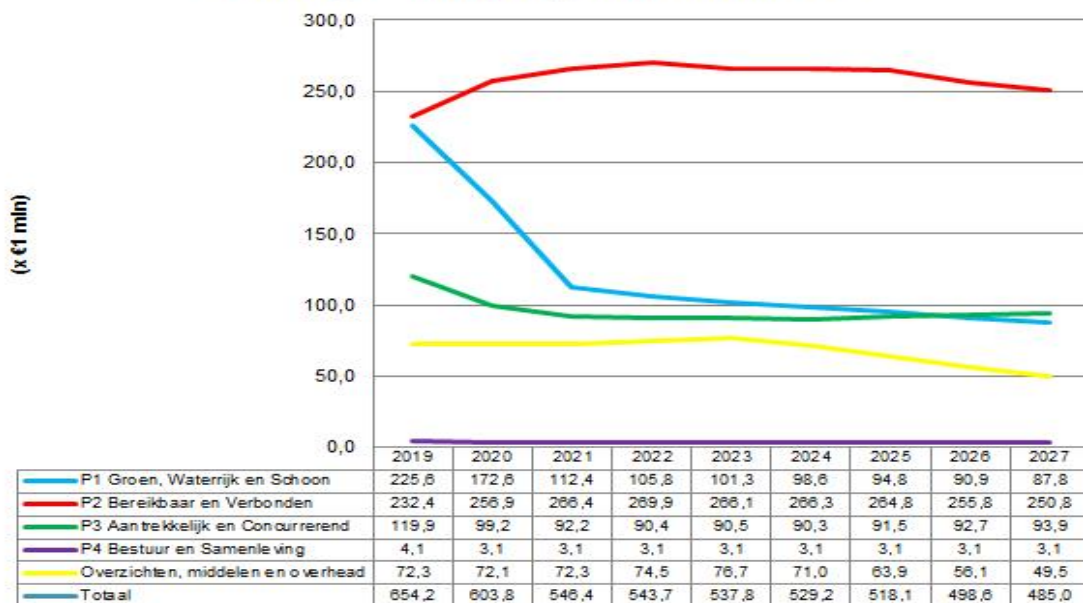
Verloop baten

Toelichting:

In de grafiek "verloop baten" is de ontwikkeling van de baten van de verschillende programma's zichtbaar gemaakt. De baten binnen overzichten en middelen zijn in de grafiek niet zichtbaar in verband met de schaalgrootte.

Verloop saldo programmareserves

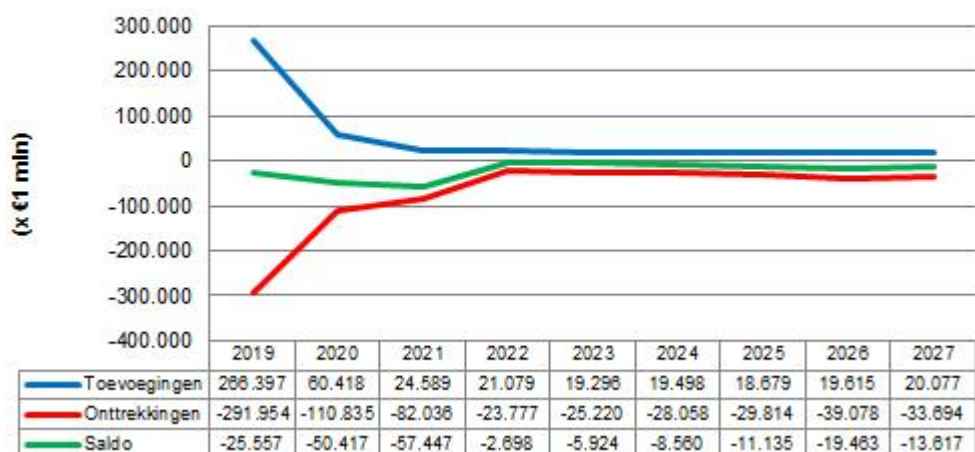

Toelichting:

In de grafiek "Saldo Programma reserves" is de ontwikkeling van de reserves binnen de verschillende programma's zichtbaar gemaakt.

De programmareserves binnen het programma Groen, Waterrijk en Schoon (programma 1) lopen af door de uitvoering van het Natuur Netwerk Nederland in de jaren 2019 t/m 2021. Van de overige programmareserves kan worden gesteld dat er op dit moment weinig extra onttrekkingen aan de reserves zijn begroot voor de komende jaren. Dit komt met name omdat het nog onduidelijk is welke uitgaven wanneer zullen plaatsvinden.

Toevoegingen/Onttrekkingen programmareserves

Toelichting:

In de grafiek "toevoegingen/Onttrekkingen programmareserves" wordt een beeld gegeven van de totale ontwikkeling van de toevoegingen en onttrekkingen van alle programmareserves. Te zien is dat de komende jaren er beduidend meer onttrokken wordt dan toegevoegd.

Detail overzicht toevoegingen/Onttrekkingen reserves per programma reserve

(bedragen x € 1.000)	Begroot 2019	Begroot 2020	Begroot 2021	Begroot 2022	Begroot 2023	Begroot 2024	Begroot 2025	Begroot 2026	Begroot 2027
Programmareserve 1	126.634	13.693	9.974	6.404	10.911	11.049	10.046	10.313	10.679
Programmareserve 2	48.193	33.934	11.700	11.305	4.955	4.955	4.955	4.955	4.955
Programmareserve 3	19.916	11.391	1.200	1.200	1.200	1.200	1.200	1.200	1.200
Programmareserve 4	2.300	1.400	1.400	0	0	0	0	0	0
Overzichten, middelen en overhead	69.354	0	314	2.170	2.230	2.293	2.477	3.146	3.243
Toevoegingen	266.397	60.418	24.589	21.079	19.296	19.498	18.679	19.615	20.077
Programmareserve 1	153.691	66.720	70.131	12.994	15.389	13.796	13.796	14.223	13.796
Programmareserve 2	15.683	9.400	2.207	7.865	8.723	4.744	6.469	13.892	10.017
Programmareserve 3	36.707	32.107	8.198	2.919	1.108	1.463	0	0	0
Programmareserve 4	5.650	2.350	1.450	0	0	0	0	0	0
Overzichten, middelen en overhead	80.224	259	50	0	0	8.055	9.549	10.962	9.882
Onttrekkingen	291.954	110.835	82.036	23.777	25.220	28.058	29.814	39.078	33.694

Strategische ontwikkelingen

Toelichting

Zoals in de Kadernota 2019-2022 is aangegeven is het de overtuiging van het zittende college dat het belangrijk is om voor de inwoners, bedrijven en maatschappelijke organisaties in Zuid-Holland te verkennen wat de grote maatschappelijke opgaven zijn voor Zuid-Holland en wat een mogelijke impact van die opgaven is op de financiële huishouding van de provincie op een termijn langer dan 4 jaar vooruit. Het gaat er daarbij niet om op de stoel van een volgend college te gaan zitten, maar voorwerk te doen waarop een volgend college kan voortbouwen.

In dit hoofdstuk gaat het niet om de middelen die al zijn opgenomen in de begroting maar om een eerste doorkijk op basis van onder meer strategische verkenningen zodat er geanticipeerd kan worden op mogelijke toekomstscenario's. Ten opzicht van de Kadernota 2019-2022 heeft een verdere uitwerking plaatsgevonden voor het omgaan met de strategische ontwikkelingen, zie de 3 stappen hieronder.

1: Strategische ontwikkelingen

Dit zijn ontwikkelingen die we op ons af zien komen, maar waarvoor we nog geen keuze hebben gemaakt of er ook wat mee gedaan wordt. Één van de stappen die genomen kan worden voor deze ontwikkelingen is bijvoorbeeld een strategische verkenning.

2. Strategische ontwikkelingen die verder zijn uitgewerkt

Dit zijn ontwikkelingen waar bijvoorbeeld strategische verkenningen van zijn afgerond. Er is voldoende onderbouwing voor het onderwerp en de benodigde middelen. In afwachting van concrete en doelmatige beleidsvoorstellen blijven ze in deze stap staan.

3: Opnemen in de begroting binnen de programma's

Na akkoord door Provinciale Staten wordt het voorstel opgenomen in het betreffende programma en komen de middelen hiervoor ook beschikbaar, er wordt gestart met de uitvoering.

Wij presenteren een beleidsrijke begroting die doorgaat op het urgente pad van een slimmer, schoner en sterker Zuid-Holland. De inspanningen die nodig zijn voor de grote opgaven van Zuid-Holland mogen niet stilvallen. Daarom presenteren wij in deze begroting voor een aantal strategische onderwerpen al een uitwerking inclusief de verwachte benodigde middelen. In de Kadernota 2019-2022 is bij de Strategische Ontwikkelingen 2019-2032 ingegaan op het instellen van een reserve Strategische ontwikkelingen bij de Begroting 2019. Deze reserve zou als onderdeel van de bovengenoemde stap 2 kunnen worden ingericht en gevuld met de nu uitgewerkte strategische onderwerpen. In het licht van de komende verkiezingen stellen we nu voor om deze reserve nu nog niet in te richten.

Stap 1 Strategische Ontwikkelingen

Funcatiegebied	Toelichting
Circulair Zuid-Holland	Strategische verkenning loopt
Autonoom vervoer en smart infrastructuur	Zie toelichting
Klimaatakkoord - energievernieuwing	Strategische verkenning loopt
Klimaatadaptatie	Strategische verkenning loopt
E-bikes	Zie toelichting hieronder
Groenblauwe omgeving: 1 - Transitie naar duurzame landbouw en groenblauwe economie	Zie toelichting hieronder
Groenblauwe omgeving: 2 - Transitie verstedelijking en mobiliteit	Zie toelichting hieronder
Groenblauwe omgeving: 3 - Robuust groenblauwe structuur, stad-landverbindingen	Zie toelichting hieronder
Groenblauwe omgeving: 4 - Top natuur	Zie toelichting hieronder
Gebiedsprogramma R'dam-Den Haag (wo Metropolitaan OV)	Zie toelichting hieronder
Op weg naar een veilige leefomgeving	Zie toelichting hieronder
Gezonde leefomgeving	Strategische verkenning loopt
Vitaliteit landelijke gebieden	Strategische verkenning loopt
Human Capital als voorwaarde voor een aantrekkelijk vestigingsklimaat	Strategische verkenning loopt
Digitalisering - I realisatie	Zie toelichting hieronder

Toelichting: Strategische verkenning loopt

In de Voorjaarsnota 2018 is er budget beschikbaar gesteld voor deze strategische verkenningen. Het doel van de verkenningen is om tot goede voorstellen te komen voor benutting van begrotingsruimte die op termijn ontstaat. De uitkomst van die verkenningen zijn daarmee zowel relevant voor een volgende begrotingscyclus, als ook de coalitieonderhandelingen voor een volgend college. Tussenresultaten hebben mogelijk al betekenis bij het opstellen van verkiezingsprogramma's en het aanbod om deze programma's door te rekenen.

Circulair Zuid-Holland is op 5 september 2018 aan Provinciale Staten aangeboden.

Toelichting: Daar waar nog geen Strategische verkenning loopt

Autonoom vervoer en smart infrastructuur

Voor autonoom vervoer en smart infrastructuur / mobility loopt er een landelijk traject waar de provincie bij betrokken is. De informatie en kennis die hieruit komt wordt betrokken bij de actualisatie van de netwerkanalyses die dit najaar starten. Specifiek voor autonoom vervoer kan ook nog genoemd worden dat de voorbereiding van het samenwerkingspilot autonoom vervoer op ESA ESTEC loopt.

E-bikes

Dit wordt meegenomen in de visie op snelfietsroutes en de actualisatie van de netwerkanalyses die in het najaar 2018 starten.

Groenblauwe omgeving 1 t/m 4

De visie Rijke Groenblauwe Leefomgeving wordt in het najaar van 2018 ter inzage gelegd om vervolgens eind 2018 / begin 2019 aan Provinciale Staten voor te leggen voor de definitieve vaststelling. De Visie vormt tevens input voor één van de ambities uit de provinciale Omgevingsvisie - Gezonde en Aantrekkelijke Leefomgeving.

Parallel met de visie is een contour voor een Uitvoeringsagenda uitgewerkt, deze contour bevat de hoofdlijnen voor een Uitvoeringsagenda. Deze Uitvoeringsagenda wordt samen met de externe partners uitgewerkt en vormt de input voor de coalitieonderhandelingen die in 2019 plaatsvinden. De uitkomsten van de externe consultatie samen met de uitkomsten van de coalitiebesprekingen worden gebruikt voor een uitgewerkte Uitvoeringsagenda 3.0 die zijn beslag krijgt in de Najaarsnota 2019 en/of de Begroting 2020.

Gebiedsprogramma Rotterdam-Den Haag (wo Metropolitaan OV)

Gebiedsprogramma Rotterdam – Den Haag (wo Metropolitaan OV): In 2019 wordt het Gebiedsprogramma en de twee MIRT-verkenningen verder uitgewerkt. Gestart wordt met de uitvoering van Korte Termijn maatregelen. In de werkplaats Metropolitaan OV wordt samen met de verstedelijkingsalliantie een ontwikkelstrategie uitgewerkt, met uitvoeringsmaatregelen voor korte en middellange termijn.

Op weg naar een veilige leefomgeving

Op weg naar een veilige leefomgeving als strategische lange termijn opgave wordt opgepakt in de voorbereiding op de inbedding en uitwerking van het externe veiligheidsbeleid in het omgevingsbeleid en de nieuwe Omgevingswet.

Digitalisering - I realisatie

In de huidige maatschappij is IT niet meer weg te denken. IT wordt niet langer beschouwd als een louter ondersteunende technologie om processen effectiever en efficiënter te maken, maar als een strategisch middel dat overheden in staat stelt beter tegemoet te komen aan maatschappelijke behoeften. De provincie Zuid-Holland toont hierin ambitie. In een strategische verkenning worden deze IT-ontwikkelingen in relatie tot de provincie nader uitgewerkt.

Stap 2 Strategische Ontwikkelingen die verder zijn uitgewerkt

	(bedragen x € 1 mln)	2019	2020	2021	2022	2023	Tijdelijke inzet arbeidscapaciteit
1	Klimaat en Energie Akkoord (KEA)	B	B	B	B	B	ja
2	Energie	B	B	B	B	B	ja
3	Innovatie	B	0,25	0,25	0,25	0,25	ja
4	Energietransitie industrie	B	2,50	2,50	2,50		nee
5	Versterken Omgevingsdiensten	B	0,60	0,50	0,50		nee
6	Regeling "Asbest eraf, zon erop"	B	0,50	0,50	0,50	0,50	nee
7	Opleidingen energietransitie	B	0,30	0,30	0,30		nee
8	Energietransitie gebouwde omgeving/glastuinbouw	B	0,40	0,40	0,40	0,40	nee
9	Lokale initiatieven CoP versterken	B	0,10	0,10	0,10		nee
10	Klimaatadaptatie	B					nee
11	Locatieontwikkeling	B	B	B	B	B	ja
12	Omgevingswet	B	B				ja
13	Inhuur openbaar vervoer dossiers	B					ja
14	Verstedelijking "vliegende brigade"	B	B	B	B	B	nee
15	Woningbouw Bijdrage Rotterdam Zuid	B	B	B	B		nee
16	Werklocaties	B	B	B	B	B	nee
17	Perifere Detailhandels Vestigingen (PDV)	1,00	2,00	2,00			nee
18	Knelpunten transformatie binnenstedelijke locaties	5,00	5,00	5,00	5,00	5,00	nee
19	Middelen erfgoed	B	8,10	8,10	8,10	8,10	nee
	Totaal	6,00	19,75	19,65	17,65	14,25	

Toelichting

"B" Betekent dat de extra middelen al in de begroting zijn opgenomen, zie [Mutatieoverzicht 2019 - 2022](#)

3: Innovatie

We willen een innovatieve organisatie zijn die op een slimme en creatieve wijze de innovatiekracht van bedrijven en kennisinstellingen benut voor eigen projecten en bedrijfsvoering. We willen een innovatieve regio zijn en stimuleren samenwerking tussen bedrijven, kennisinstellingen en overheden en faciliteren bedrijven bij innovatieprojecten. In 2017 is het innovatieteam opgestart om dit aan te jagen en vorm te geven. Na 2019 blijft regie en aandacht voor innovatie-initiatieven in de organisatie wenselijk. De beschikbare capaciteit hiervoor wordt geschat op een bedrag van € 0,25 mln per jaar voor de periode tot en met 2023. [Zie ook doel 3.1.](#)

4: Energietransitie industrie

De industrie in Zuid-Holland is verantwoordelijk voor 70% van de CO₂ uitstoot in Zuid-Holland. Voor de verduurzaming van de industrie zal de provincie in 2019 een specifiek industrieprogramma opzetten. Op dit moment wordt onder andere ingezet op:

3. Een verantwoordelijke rol van de provincie in de ontwikkeling van energie-infra (inclusief waterstof en CO₂).
4. Zorg voor een level playing field met een bijpassend VTH-instrument (bijvoorbeeld warmte/CO₂ uitkoopplicht als pijp binnen handbereik ligt, consequent hanteren terugverdientijd 5 jaar bij energiebesparingsmaatregelen).

De basis hiervoor wordt dit najaar gelegd. Dit behelst het maken van een streefbeeld waar we naartoe werken (bijvoorbeeld in 2030) en de samenhangende set aan activiteiten en projecten (denk aan energie-infrastructuur, waterstof, energie-opslag en conversie, inzet reststoom en extra inzet op energiebesparing bij de industrie) om daar te komen. Deze inzet voor de verduurzaming van de industrie vergt € 2,5 mln per jaar. [Zie ook doel 3.2.](#)

5: Versterken Omgevingsdiensten

In lijn met de afspraken uit het SER akkoord Energie is de inzet op het verlenen van vergunningen en de handhaving RUD's in de Voorjaarsnota 2016 verhoogd. Voor het identificeren en wegnemen van institutionele belemmeringen en het stimuleren of meer sturend optreden richting gewenste oplossingen (via beleidskader / regel) wordt in 2020 voor € 0,1 mln extra specialistische (juridische) capaciteit ingezet. Ook wordt ingezet op het verder versterken van de omgevingsdiensten in Zuid-Holland op verduurzaming van de vergunningverlening en meer intensief toezicht & handhaving. De (structurele) kosten belopen naar verwachting € 0,5 mln per jaar.

[Zie ook doel 3.2](#)

6: Regeling "Asbest eraf, zon erop"

Subsidieregeling Zonnepanelen

De subsidieregeling "Asbest eraf, zon erop! 2017" (subsidie voor zonne-energie op grotere daken) loopt tot 2024 (het houden van asbestdaken is per 1 januari 2024 verboden). Het plafond van € 0,85 mln wordt naar verwachting ergens in 2019 bereikt. Daarmee blijkt deze regeling in korte tijd zeer succesvol. Voor navolgende jaren is € 0,5 mln per jaar extra nodig. [Zie ook doel 3.2](#)

7: Opleidingen energietransitie

Innoveren / kennis

Voor het ontwikkelen van een Masteropleiding voor duurzame energie is een bijdrage van € 0,2 mln per jaar nodig. Daarnaast draagt de provincie Zuid-Holland bij aan het opzetten van een leerstoel geothermie voor € 0,1 mln per jaar. [Zie ook doel 3.2.](#)

8: Energietransitie gebouwde omgeving / glastuinbouw

Voor de energieloketten in Zuid-Holland is een bijdrage van € 0,4 mln per jaar voor vier jaar beschikbaar gesteld om actief voorlichting te geven aan particuliere eigenaren voor de verduurzaming van hun woning.

Zie ook [doel 3.2.](#)

9: Lokale initiatieven CoP versterken

De lokale energie-initiatieven versterken zichzelf en delen hun kennis aan de hand van een Community of Practice (CoP). Om dit voort te zetten is € 0,1 mln per jaar nodig. Dit draagt bij aan draagvlak voor duurzame energie en een bredere kennis over de energietransitie. [Zie ook doel 3.2](#)

17: Perifere Detailhandels Vestigingen (PDV)

De provincie wil slecht functionerende PDV-locaties (woonboulevard) aanpakken, voorkomen dat er meer ontstaan door onder andere zo'n 4 à 5 PDV-locaties te transformeren en de bestaande leegstand aanpakken. Hierdoor wordt enerzijds de ruimtelijke detailhandelsstructuur versterkt en anderzijds een bijdrage geleverd aan de verstedelijkingsopgave en het verkleinen van het woningtekort.

Bij de versterking van de ruimtelijke detailhandelsstructuur kan naast transformatie van PDV-locaties gedacht worden aan het beter laten functioneren van bestaande PDV-locaties door de inzet van een breder instrumentenpakket. Hierbij zou gewerkt kunnen worden aan kennisontwikkeling op lokaal niveau, zoeken naar programmatische mogelijkheden, stimuleren van regionale samenwerking maar ook het leveren van een financiële bijdrage. Met name bij transformatie van matig functionerende PDV-locaties, waar de alternatieve programmatische mogelijkheden beperkt zijn, zijn businesscases voor eigenaren soms moeilijk sluitend te krijgen. De provincie kan hierbij een financiële bijdrage leveren op voorwaarde dat wordt bijgedragen aan de doelstellingen op het gebied van detailhandel en/of verstedelijking. Met zo'n budget wordt een vliegwielfunctie gecreëerd waarmee andere partijen over de streep worden getrokken om deze transformatie door te zetten. Met een budgetruimte van € 1 mln voor 2019, € 2 mln 2020 en voor 2021 is de transformatie van zo'n 4 à 5 woonboulevards met toevoeging van een nog nader te bepalen aantal woningen (nog afhankelijk van nadere invulling van de plannen, bouwhoogtes etc.) en het openhouden van de groene ruimte realiseerbaar. [Zie ook doel 3.1.](#)

18: Knelpunten transformatie binnenstedelijke locaties

Om te kijken waar de provincie Zuid-Holland concreet kan bijdragen aan versnelling van woningbouw en ontwikkeling van complexe binnenstedelijke transformaties zijn er twee verkenningen uitgevoerd:

- een verkenning naar versnellingsmogelijkheden voor geplande woningbouw en vermindering van leegstand in alle gemeenten van Zuid-Holland tot 2025 uitgevoerd door bureau Fakton en
- een verkenning naar versnelling van 15 complexe binnenstedelijke transformatielocaties voor de middellange termijn uitgevoerd door bureau Rebel.

Een van de belemmeringen die naar voren kwam is dat er locatiespecifiek financiële knelpunten zijn voor binnenstedelijke transformatielocaties. Deze financiële knelpunten kennen verschillende locatiespecifieke oorzaken en variëren van financiële tekorten in investeringen in de openbare ruimte, infrastructuur en bodemsanering en ambities ten aanzien van sociale huisvesting, groen, klimaat en energie.

Zie voor de genoemde [Onderzoeken](#)

Voor 2019 en verder wordt verwacht dat er jaarlijks een budget van € 5 mln benodigd is om extra flexibiliteit te bieden aan een volgende coalitie. Met dit budget kan de provincie locatiespecifiek realisatie woningbouw in binnenstedelijke transformatiegebieden versnellen. Dit als 'laatste zetje' om een maatschappelijke businesscase sluitend te krijgen en gebiedsontwikkeling van de grond te trekken. Dit kunnen projecten zijn die in de realisatiefase nog financiële knelpunten kennen (bijv. investeringen in infrastructuur of openbare ruimte). Eerst wordt verkend of medefinanciering vanuit huidige provinciale programma's mogelijk is en daarna via dit specifiek budget. Ook wordt verkend of de provincie kan aansluiten op het recent bekend gemaakte revolverend fonds vanuit het Rijk voor binnenstedelijke gebiedstransformaties. [Zie ook doel 3.1.](#)

19: Middelen erfgoed

In deze collegeperiode is, mede op verzoek van Provinciale Staten, geïnvesteerd in ons erfgoed. Hiermee is de achterstand in restauratie en herbestemming van monumenten in Zuid-Holland verder ingelopen.

Deze opgave is echter met het aantreden van een nieuwe coalitie niet afgerond.

Het college wil aan haar opvolgers meegeven dat de opgave en de budgetbehoefte zal blijven.

Voor restauratie en herbestemming van monumenten gaat het om € 2,8 mln bovenop de gedecentraliseerde rijksmiddelen per jaar. Voor doorontwikkeling en eventueel uitbreiding van de erfgoedlijnen is € 3 mln per jaar nodig. Voor voortzetting en extra inzet op de intensiveringsmiddelen voor cultureel erfgoed (groot onderhoud molens, verbetering van molenbiotopen, publieksbereik archeologie, digitalisering van cultureel erfgoed en extra impulsen op herbestemming van monumenten en erfgoedlijnen) wordt vanaf 2020 € 2,3 mln per jaar voorzien. In totaal gaat het hier om een bedrag van € 8,1 mln aan structurele middelen per jaar vanaf 2020. [Zie ook doel 3.6.](#)

Stap 3 Opnemen in meerjarenraming programma's

Na vaststelling door PS worden de middelen binnen de programma's beschikbaar gemaakt.

Programmaplan

Programma 1 Groen, Waterrijk en Schoon

Naar een klimaatadaptieve Delta

Vanwege haar ligging in de delta's en grotendeels beneden de zeespiegel, is Zuid-Holland extra kwetsbaar voor de gevolgen van klimaatverandering. Dreiging van overstromingen neemt toe en extreme neerslag en lange perioden van hitte en droogte zullen steeds meer voorkomen. Dit alles beïnvloedt onze leefomgeving en de kwaliteit en beschikbaarheid van ons water. In sommige gebieden leidt dit tot verzilting en tekorten aan zoet water en in stedelijke gebieden tot hittestress en wateroverlast. Daarnaast daalt de bodem in gebieden met veen en of slappe bodem: zowel in het landelijk als stedelijk gebied. Dit heeft steeds grotere gevolgen voor de kosten van aanleg en onderhoud van infrastructuur en de fundering van woningen, voor de huidige agrarische bedrijven en ook overige bedrijven. We willen onze fysieke leefomgeving zo inrichten dat deze bestand is tegen klimaatveranderingen en bodemdaling.

Aantrekkelijke, schone en veilige leefomgeving

De combinatie van het kenmerkende kust-, veenweide- en rivierdeltalandschap, waarin steden en landschap met elkaar verweven zijn, maakt onze provincie veelzijdig en uniek. Dit landschap, de biodiversiteit en de kwaliteit van de leefomgeving, staan onder druk door het groeiend aantal inwoners, economische ontwikkeling en klimaatverandering. De landbouwsector, op veel plaatsen drager van het landschap, heeft te kampen met bodemdaling en druk op schaalvergroting vanuit de wereldmarkt. In metropolitane regio's vormen een aantrekkelijk landelijk gebied en een schone en veilige leefomgeving een belangrijke vestigingsfactor voor mensen en bedrijven. Een groene leefomgeving draagt bij aan een gezonde leefstijl van de inwoners van Zuid-Holland. Deze provincie zet zich in om het landschap beter beleefbaar te maken, te benutten en te beschermen. We willen de kwaliteit van de leefomgeving versterken door natuur, water, recreatie, landbouw, verstedelijking en economie in samenhang te bezien.

Exploitatie

(bedragen x € 1.000)	Jaarrekening 2017	Begroting 2018 na VJN	Begroting 2018 na NJN	Raming 2019	Raming 2020	Raming 2021	Raming 2022
Lasten	146.781	197.291	183.613	180.743	190.511	194.420	132.484
Baten	29.822	53.702	67.098	35.976	30.257	28.506	20.874
Totaal saldo baten en lasten	116.959	143.589	116.515	144.766	160.254	165.914	111.610
Toevoeging aan reserve	46.510	31.988	56.228	123.884	10.443	8.884	6.404
Onttrekking aan reserve	31.317	56.571	52.778	152.284	65.564	70.984	13.853
Subtotaal reserves	15.192	-24.583	3.450	-28.401	-55.121	-62.099	-7.449
Resultaat	132.151	119.006	119.965	116.366	105.133	103.815	104.161

Doel 1-1 Duurzaam beschermd tegen overstromingen en wateroverlast

Doel en beoogd maatschappelijk effect?

De provincie wil Zuid-Holland beschermen tegen overstromingen en de gevolgen van overstromingen en wateroverlast zoveel mogelijk beperken. Dit is van essentieel belang voor de kwaliteit van de woon- en leefomgeving en voor het vestigingsklimaat. Deze opgave wordt de komende decennia groter door de effecten van klimaatverandering (zeespiegelstijging en toenemende extreme neerslag), bodemdaling en toenemende druk op de beschikbare ruimte. Het Nationaal beleidskader hiervoor zijn het Nationaal Deltaprogramma en de Deltabeslissingen. De Deltabeslissingen hebben als doel dat Nederland in 2050 (zo goed mogelijk) klimaatbestendig en waterrobuust is ingericht. Ook moet in 2050 bereikt zijn dat iedereen achter een dijk of duin een basisveiligheid tegen overstromingen heeft. In oktober 2014 is door Rijk, provincies, gemeenten en waterschappen de Deltabeslissing Ruimtelijke Adaptatie onderschreven. Deze houdt in dat overheden klimaatbestendigheid en waterrobuust inrichten vóór 2020 integreren in hun eigen beleid en handelen. Deze beslissing is gevolgd door het verschijnen van de Nationale Adaptatie Strategie (NAS) eind 2016 en het Deltaplan Ruimtelijke Adaptatie (Prinsjesdag 2017), waarin de Deltabeslissing Ruimtelijke Adaptatie nader wordt geconcretiseerd.

De opgave om Zuid-Holland (klimaat- en bodemdaling)adaptief te maken is groot. In de NAS is vastgelegd dat Nederland in 2020 beleid heeft bepaald dat wij in 2050 klimaatadaptief zijn. In die lijn is onze ambitie om samen met andere overheden, bedrijfsleven en kennisinstituten in Zuid-Holland de transitie naar een klimaatbestendige delta te versnellen.

Toelichting effectindicator(en)

Dit doel heeft geen effectindicatoren.

Wat gaan we doen om deze effecten te bereiken?

De provincie voert (wettelijke) taken uit en stelt beleid vast om inwoners te beschermen tegen overstromingen en de fysieke en economische gevolgen van overstromingen en wateroverlast zoveel mogelijk te beperken. Hierbij werkt de provincie opgevegericht en samen met Europese, landelijke, regionale en lokale partners.

Beschermen tegen overstromingen

Om de provincie te beschermen tegen overstromingen voert de provincie wettelijke taken uit die bijdragen aan de waterveiligheid:

Toetsen en goedkeuren dijkversterkingsplannen waterschappen

De waterschappen voeren dijkversterkingsprojecten uit volgens de jaarlijkse prioritering van het landelijke Hoogwaterbeschermingsprogramma (HWBP). Een dijkversterkingsproject doorloopt drie fasen; de fase van (voor)verkenning, planuitwerking en realisatie. Elke fase duurt twee tot drie jaar. De provincie adviseert in de verkennings- en planuitwerkingsfase op het vlak van de coördinatie van de Milieueffectrapportages, de Landschap-, Natuur- en Cultuurwaarden (LNC-waarden) en inspraak en keurt vervolgens op deze aspecten het resultaat van de planuitwerkingsfase. Op deze manier draagt de provincie bij aan een goede landschappelijke inpassing en zorgt zij ervoor dat de inbreng van belanghebbenden en milieueffecten een volwaardige plaats in de besluitvorming krijgen.

Kaderstelling regionale keringen

De provincie stelt de veiligheidsnormen vast voor de regionale keringen en onderzoekt (zo nodig) of niet-genormeerde keringen van een veiligheidsnorm moeten worden voorzien. De provincies Zuid-Holland, Noord-Holland en Utrecht hebben in afstemming met de inliggende waterschappen in een uitvoeringsbesluit vastgelegd

dat genormeerde regionale keringen uiterlijk in 2024 (opnieuw) zijn getoetst en uiterlijk in 2030 aan de veiligheidsnormen voldoen. De waterschappen rapporteren jaarlijks aan GS over de voortgang van zowel de toetsing als van het percentage regionale keringen dat ten gevolge van uitgevoerde verbeteringsmaatregelen voldoet aan de veiligheidsnormen. In 2012 was 2.065 km regionale kering genormeerd in de provincie Zuid-Holland (nulmeting). Na 2012 worden de overige niet-genormeerde keringen onderzocht en is het aantal genormeerde keringen toegenomen tot 2.534 km in 2017. In de prestatie-indicator is een schatting gemaakt van het restant keringen dat van een norm wordt voorzien. De waterschappen toetsen de keringen aan de door de provincie gestelde norm. Als een kering niet aan de norm voldoet wordt deze in het verbeterprogramma opgenomen.

Via het ruimtelijk spoor van de verordening Ruimte zien wij er op toe dat in ruimtelijke plannen ruimte wordt gereserveerd voor behoud en versterking van regionale keringen.

Beperken gevolgen van overstromingen en wateroverlast

Om de gevolgen van overstromingen en wateroverlast zoveel mogelijk te beperken voert de provincie onder andere de volgende taken uit:

- Vaststellen van normen voor de bergings- en afvoercapaciteit van het regionale watersysteem. Deze normen zijn gebiedsspecifiek en afhankelijk van het type grondgebruik. De mogelijke schade als gevolg van wateroverlast door onvoldoende berging en/of afvoer bepaalt de norm. De waterschappen voeren de maatregelen uit die nodig zijn voor het halen van de norm.
- Adviseren van gemeenten inzake ruimtelijke plannen.
- Ontwikkelen Regenradar Rijnmond; een samenwerkingsovereenkomst met gemeente Rotterdam en drie waterschappen waarin wordt onderzocht hoe kan worden geanticipeerd (met nauwkeuriger data) op hevige piekbuien die tot lokale wateroverlast kunnen leiden. Zie ook: <https://www.rotterdam.nl/wonen-leven/regenradar/>
- Leadpartnership én deelname aan 'FRAMES' (Flood Resilient Areas by Multi-layered Safety, een Europees project waarbij het concept van meerlaagsveiligheid wordt toegepast in 13 regionale pilotprojecten). Meerlaagsveiligheid bestaat uit preventie, ruimtelijke ordening en crisisbeheersing.
- De provincie levert kennis en ondersteuning om de overstromingsrisicokaarten actueel te houden. Op grond van de Europese Richtlijn Overstromingsrisico's (EU-ROR) moeten deze voor publiek beschikbaar zijn.

Stimuleren van klimaatadaptatie en bevorderen van een waterrobuuste ruimtelijke inrichting

Een transitieprogramma voor 2019-2023 wordt voorbereid op basis van zes programmalijnen. Dit zijn bebouwde omgeving en nieuwbouw, kwetsbare voorzieningen en infrastructuur, veiligheid kust en dijken, aantrekkelijke leefomgeving, drinkwater en zoet water en economische vitaliteit en weerbaarheid. De uitvoering van de programmalijnen vormt de invulling van de taken 1.1.2 en 1.1.3. In het kader van de Regiodeal Bodemdaling Groene Hart is voor het project Living Labs Boeren met Hoog Water € 0,5 mln vanuit de algemene middelen gestort in de reserve Bodemsanering. Bij doorgang van de regiodeal en/of bij voldoende financiering door andere partners worden deze middelen bij de Voorjaarsnota 2019 ter begroting gebracht.

Intensiveringen 2019

Klimaatadaptatie

Ten behoeve van het transitieprogramma voor 2019-2023 zoals hierboven omschreven is een budget van € 0,5 mln opgenomen.

Wat mag dat kosten voor het doel?

(bedragen x € 1.000)	Jaarrekening 2017	Begroting 2018 na VJN	Begroting 2018 na NJN	Raming 2019	Raming 2020	Raming 2021	Raming 2022
Lasten	2.316	3.802	3.771	4.324	3.489	3.315	2.218
Baten	489	552	552	552	300	300	0
Totaal saldo baten en lasten	1.827	3.250	3.219	3.772	3.189	3.015	2.218
Toevoeging aan reserve	0	321	321	500	0	0	0
Onttrekking aan reserve	298	1.434	1.384	1.084	984	828	0
Subtotaal reserves	-298	-1.114	-1.064	-584	-984	-828	0
Resultaat	1.529	2.136	2.155	3.188	2.206	2.187	2.218

Toelichting meerjarenraming

Voor het uitvoeringsprogramma Restveen is in de jaren 2019 tot en met 2021 in totaal € 2 mln opgenomen. Hier staan baten uit de reserve Project Duurzame ontwikkeling Zuidplaspolder tegenover.

De pilot voor FRAMES loopt tot en met 2019. De hiermee gepaard gaande lasten en baten (jaarlijks € 0,3 mln) zijn vanaf 2020 niet meer in de meerjarenbegroting opgenomen.

De pilot voor de Zandmotor loopt tot en met 2021. In 2020 en 2021 gaan de subsidieelasten jaarlijks met € 0,1 mln omlaag. Vanaf 2022 zijn de op dat moment nog hiermee gepaard gaande lasten (€ 0,4 mln) en baten (€ 0,3 mln) niet meer in de meerjarenbegroting opgenomen.

In het kader van de Regiodeal Bodemdaling Groene Hart is voor het project Living Labs Boeren met Hoog Water € 0,5 mln vanuit de algemene middelen gestort in de reserve Bodemsanering. Bij doorgang van de regiodeal en / of bij voldoende financiering door andere partners worden deze middelen bij de Voorjaarsnota 2019 ter begroting gebracht.

Welke instrumenten zetten we hiervoor in?

Overzicht reserves

(bedragen x € 1.000)		Jaarrekening 2017	Begroting 2018 na VJN	Begroting 2018 na NJN	Raming 2019	Raming 2020	Raming 2021	Raming 2022
PR 3	Meerjarenplan Bodemsanering	0	0	0	500	0	0	0
PR 1	Zandmotor	0	321	321	0	0	0	0
Totaal toevoeging aan reserve		0	321	321	500	0	0	0
PR 1	Groene ambities	0	150	150	0	0	0	0
PR 3	Res Project duurz ontw. Zuidplaspold	53	100	50	700	700	644	0
PR 1	Programmamanagement Kustontwikkeling	167	321	321	0	0	0	0
PR 1	Zandmotor	78	384	384	384	284	184	0
PR OMO	Strategische investeringsen	0	480	480	0	0	0	0
Totaal onttrekking aan reserve		298	1.434	1.384	1.084	984	828	0
Saldo reserves		-298	-1.114	-1.064	-584	-984	-828	0

Subsidies

[Zie Paragraaf Subsidies, Programma 1.](#)

Bijdrage Verbonden partijen

Niet van toepassing.

Overige instrumenten

Niet van toepassing.

Doel 1-2 Goede kwaliteit en kwantiteit grond- en oppervlaktewater

Doel en beoogd maatschappelijk effect?

Met dit doel wordt beoogd het volgende te bereiken:

- Evenwicht tussen beschikbaarheid en vraag zoetwater voor nu en in de toekomst, met de voorkeursstrategieën uit het Deltaprogramma als leidraad;
- Voldoende drinkwatervoorzieningen en drinkwatervorraden (kwalitatief en kwantitatief);
- Alle grondwaterlichamen voor de Kader Richtlijn Water (KRW) in 2027 in goede toestand (kwantitatief en kwalitatief);
- Alle KRW-oppervlaktewaterlichamen in 2027 in goede toestand (kwalitatief);
- Grond- en oppervlaktewater in Natura 2000 gebied voldoet aan eisen van natuurdoelen (kwalitatief en kwantitatief);
- Voldoende veilige en kwalitatief goede zwemwaterlocaties;
- Omgaan met veenbodemdaling (stoppen, remmen of loslaten).

Effectindicatoren (= outcome indicatoren)

	Omschrijving	Nulmeting	Meetwaarde 2017	Streefwaarde 2019	Streefwaarde 2020	Streefwaarde 2021	Streefwaarde 2022
1.2.a	Aantal KRW-grondwaterlichamen dat aan de KRW-doelen voldoet	3	geen meting	geen meting	geen meting	4	4

Toelichting effectindicator(en)

De provincie zet zich - samen met waterschappen en drinkwaterbedrijven - in voor voldoende beschikbaarheid en aanvoer van zoetwater voor mens, dier, natuur, landbouw en industrie. De vraag naar water hangt af van de temperatuur (klimaat) en de structuur en omvang van de economie (economische groei beïnvloedt de vraag).

Naast de beschikbaarheid is de kwaliteit van het water van belang. Deze wordt vooral beïnvloed door emissies. De waterkwaliteit verbetert langzaam als gevolg van alle maatregelen die zijn genomen, echter in de beoordeling van de waterkwaliteit (volgens de huidige KRW-systematiek) is de slechtst scorende parameter bepalend.

De vooruitgang is daarom in de monitoringrapportages nauwelijks zichtbaar. Om de 6 jaar wordt in het kader van het nieuwe stroomgebiedbeheerplan gerapporteerd over het effect van de uitvoering van de maatregelen op waterkwaliteit.

Eind 2018 is een tussentijdse grondwatermeting uitgevoerd. De resultaten zullen in de loop van 2019 bekend zijn. Gezien de trend is de verwachting dat van de 5 grondwaterlichamen binnen Zuid-Holland 4 grondwaterlichamen in goede toestand verkeren.

Klimaatverandering en bodemdaling kunnen leiden tot verzilting en daarmee tot verminderde beschikbaarheid van zoetwater in Zuid-Holland. Ook ingrepen in het watersysteem van Zuid-Holland kunnen hierop van invloed zijn. In dit kader ontstaat er eind 2018 meer duidelijkheid over het al dan niet zout maken van het Volkerak-Zoommeer als oplossing van de waterkwaliteitsproblemen in dit zoete rijkswater. Als gekozen wordt voor het zout maken van het Volkerak-Zoommeer als oplossing van de waterkwaliteitsproblemen is een alternatieve zoetwatervoorziening op Oostflakkee nodig van ruim € 8 mln. Hieraan zou de provincie € 2 mln kunnen bijdragen, de rest van de kosten voor deze voorziening wordt gedragen door het Rijk. In de dekking voor € 1,5 mln is reeds voorzien middels de hiervoor gereserveerde UPG100 middelen (vanuit oogpunt agrarische structuurversterking) en € 0,5 ml. uit de algemene middelen.

De gevolgen van bodemdaling verschillen sterk per gebied. De effecten van bodemdaling werken door op verschillende beleidsterreinen:

- waterkwaliteit, -veiligheid en -overlast;
- natuur-, archeologische-, (veenweide)landschapswaarden;
- infrastructuur (wegen, gebouwen, leidingen);
- leefbaarheid gebieden en productiviteit van grond.

Beleidsindicator voor interprovinciale vergelijking:

- Waterkwaliteit (oppervlaktewater): percentage van de waterlichamen met een goede ecologische kwaliteit (zie: [Waar staat je provincie.nl](#)).

Wat gaan we doen om deze effecten te bereiken?

Een goede kwaliteit en kwantiteit van grond- en oppervlaktewater zijn belangrijk voor het leef- en vestigingsklimaat van Zuid-Holland. Immers, voldoende water van goede kwaliteit is nodig voor natuur, landbouw, industrie, de bereiding van drinkwater en de leefbaarheid in het algemeen. Goede kwaliteit en kwantiteit van grond- en oppervlaktewater en het omgaan met bodemdaling zijn brede doelen waarvoor alle overheden een verantwoordelijkheid hebben. De provinciale rollen en taken volgen uit de wet, de Europese Kaderrichtlijn Water (KRW) en afspraken in het Deltaprogramma.

Wat mag dat kosten voor het doel?

(bedragen x € 1.000)	Jaarrekening 2017	Begroting 2018 na VJN	Begroting 2018 na NJN	Raming 2019	Raming 2020	Raming 2021	Raming 2022
Lasten	4.248	5.628	7.287	8.348	7.590	6.965	3.863
Baten	2.499	3.418	4.794	5.823	4.727	3.759	1.383
Totaal saldo baten en lasten	1.749	2.210	2.493	2.525	2.863	3.206	2.480
Toevoeging aan reserve	410	462	346	5.219	0	0	0
Onttrekking aan reserve	-12	0	150	0	580	940	260
Subtotaal reserves	422	462	196	5.219	-580	-940	-260
Resultaat	2.170	2.672	2.688	7.744	2.283	2.266	2.220

Toelichting meerjarenraming

Bij Begroting 2019 is voor POP3 (Plattelands Ontwikkelings Programma) de planning geactualiseerd, hierdoor bedragen de begrote lasten in 2019 € 5,6 mln. In 2020 dalen de jaarlijkse lasten respectievelijk naar € 4,8 mln, in 2021 € 4,2 mln en in 2022 € 1,2 mln. Tegenover deze lasten staan baten van externe partijen die de regeling meefinancieren. Deze baten fluctueren mee met de lasten. In 2022 nemen de lasten en baten voor de POP3-regeling aanzienlijk af naar € 1,1 mln omdat de regeling in 2023 ten einde loopt.

Binnen dit doel worden ook de lasten en baten voor Grondwaterheffing verantwoord. Zowel de baten als de lasten bedragen structureel € 0,5 mln.

Voortvloeiende uit het Kaderbesluit Groen 2018 is vanuit de reserve Groene Ambities (doel 1.4) een bedrag van € 5 mln gestort in de nieuwe reserve Risicoreservering Grevelingen, welke bedoeld is ter dekking van mitigerende maatregelen voor natuur en recreatie die nodig zijn bij het terugbrengen van getij op het Grevelingenmeer. Aangezien het hier een risicoreserve betreft is niet bekend wanneer en of er daadwerkelijk een beroep op gedaan zal worden.

Voor 2019 is de begroting voor het uitvoeringsprogramma POP3 met € 0,2 mln naar beneden bijgesteld. Het bedrag vloeit terug in de reserve UPG 40.

Welke instrumenten zetten we hiervoor in?

Overzicht reserves

(bedragen x € 1.000)		Jaarrekening 2017	Begroting 2018 na VJN	Begroting 2018 na NJN	Raming 2019	Raming 2020	Raming 2021	Raming 2022
PR 1	Reserve UPG 40 Hoofdlijnenakkoord	410	462	346	219	0	0	0
PR 1	Risicoreservering Grevelingen	0	0	0	5.000	0	0	0
Totaal toevoeging aan reserve		410	462	346	5.219	0	0	0
PR 1	Groene ambities	0	0	0	0	0	0	260
PR 1	Decentralisatieakkoord natuur	-12	0	0	0	0	0	0
PR 1	Reserve UPG 40 Hoofdlijnenakkoord	0	0	0	0	580	940	0
PR 3	IRP Goeree- Overflakkee	0	0	150	0	0	0	0
Totaal onttrekking aan reserve		-12	0	150	0	580	940	260
Saldo reserves		422	462	196	5.219	-580	-940	-260

Subsidies

[Zie Paragraaf Subsidies, Programma 1.](#)

Bijdrage Verbonden partijen

Niet van toepassing.

Overige instrumenten

Niet van toepassing.

Doel 1-3 Recreatie en groenbeleving

Doel en beoogd maatschappelijk effect?

Met dit doel wordt beoogd het volgende te bereiken:

- Een toegankelijk, gevarieerd en robuust groenblauw netwerk van gebieden, waterwegen, routenetwerken en landschappen in Zuid-Holland
- Een aantrekkelijke overgang van stedelijk naar landelijk gebied voor diverse recreantengroepen
- Grote betrokkenheid van particulieren, bewoners en ondernemers bij het versterken van groen- en waterbeleving (groenparticipatie) en de biodiversiteit

Voldoende mogelijkheden voor de beleving van en ontspanning in het groen en op en aan het water zijn belangrijk voor het leef- en vestigingsklimaat van Zuid-Holland en voor de regionale economie. Met het realiseren en verbeteren van een robuuste groenblauwe structuur wordt bevorderd dat het groen op een aantrekkelijke manier bereikbaar is (juist ook vanuit de stad) en het landschap beleefbaar, vanaf het water of over land. Toegankelijkheid en veiligheid vormen randvoorwaarden voor het kunnen gebruiken en beleven van deze groenblauwe structuur en het omliggende landschap.

De recreatieve behoefte is gevarieerd en continu in verandering. Om aan te sluiten op de actuele recreatiewensen van de Zuid-Hollandse inwoners is regionaal maatwerk nodig. De bezoekdruk op de gebieden neemt steeds verder toe, ook vanwege bezoekers van buiten de provincie. Daarom is het nodig de opvangcapaciteit te vergroten en de bezoekersstromen te reguleren, onder andere ook om kwetsbare natuur te ontlasten. Dit gebeurt altijd met oog voor behoud van de kernkwaliteiten van de gebieden.

De nadruk lag de afgelopen periode op het realiseren van nieuwe gebieden en routestructuren voor fietsen, wandelen, en varen en nu een nadruk op nieuwe infra voor paarden. Er ontstaat een accentverschuiving naar het beter beleefbaar maken, het beter benutten van bestaande recreatievoorzieningen en het opzetten of intensiveren van (regionale) samenwerkingsverbanden, zoals bij de Nationale Parken en de landschapstafels. Daarbij wordt ook ingezet op betere aansluiting tussen de verschillende groenblauwe netwerken, waarmee een meer samenhangende structuur ontstaat als onderdeel van het landschapspark Zuidvleugel.

Effectindicatoren (= outcome indicatoren)

	Omschrijving	Nulmeting	Meetwaarde 2017	Streefwaarde 2019	Streefwaarde 2020	Streefwaarde 2021	Streefwaarde 2022
1.3.a	Percentage Zuid-Hollanders dat tevreden is met recreatief groen in de buurt (straal van 2 km en/of binnen 10 minuten fietsen)	73%	76%	73%	geen meting	73%	
1.3.b	Percentage Zuid-Hollanders dat tevreden is met recreatieve routenetwerken (varen, fietsen, wandelen)	66%	74%	70%	geen meting	71%	

Wat gaan we doen om deze effecten te bereiken?

De provincie realiseert een groenblauwe structuur om daarmee de recreatiemogelijkheden in Zuid-Holland te vergroten. Deze structuur versterkt de recreatieve gebruiks- en belevingswaarde van het landschap en de ontsluiting vanuit de stad. Dit zorgt voor een blijvende waardering van het recreatief groen door de inwoners van Zuid-Holland en een aantrekkelijk woon- en vestigingsklimaat.

De provinciale inzet is gericht op het aanleggen en het verbeteren van de kwaliteit van die structuur middels (co)financiering, bijvoorbeeld via subsidie of het mede ontwikkelen van regionale gebiedsprogramma's, het verbinden van partijen, stimuleren van samenwerking, kennisuitwisseling en voorlichting. Daarnaast worden projecten en vrijwilligersinitiatieven ondersteund die bijdragen aan meer groenbeleving. Met de samenwerkende partijen worden meerjarige regionale gebiedsprogramma's gemaakt in de verschillende Regiegroepen en Landschapstafels. Hiervoor is vanuit de coalitiemiddelen ongeveer € 25 mln beschikbaar in de periode 2016 - 2019.

Bij het uitdenken en uitvoeren van plannen kiest de provincie er voor dit samen met belanghebbende organisaties en burgers te doen. Zo ontstaat meer draagvlak en een gedeelde verantwoordelijkheid voor een duurzaam behoud van de groene en blauwe ruimte in Zuid-Holland. De verantwoordelijkheid (ook financieel) voor het beheer en onderhoud wordt daarom ook zo veel mogelijk neergelegd bij regionale partijen, soms met hulp van vrijwilligers.

De verbinding van de provinciale inzet met particuliere en lokale initiatieven (op gebied van recreatie) draagt bij aan de regionale economie en biedt ook een meerwaarde voor biodiversiteit, landbouw en cultuurhistorie.

Wat mag dat kosten voor het doel?

(bedragen x € 1.000)	Jaarrekening 2017	Begroting 2018 na VJN	Begroting 2018 na NJN	Raming 2019	Raming 2020	Raming 2021	Raming 2022
Lasten	38.180	36.875	37.319	27.199	18.951	14.986	13.097
Baten	1.535	287	287	287	287	287	155
Totaal saldo baten en lasten	36.645	36.588	37.032	26.912	18.664	14.699	12.943
Toevoeging aan reserve	1.859	81	881	769	4.939	3.838	3.838
Onttrekking aan reserve	15.316	17.745	18.874	8.622	5.687	2.745	625
Subtotaal reserves	-13.457	-17.664	-17.993	-7.852	-748	1.093	3.213
Resultaat	23.188	18.924	19.039	19.060	17.916	15.792	16.156

Toelichting meerjarenraming

In dit doel wordt de uitvoering van de meerjarige gebiedsafspraken groen en recreatie 2016-2019 en de inrichting en beheer van de recreatiegebieden in het kader van Recreatie om de Stad (RodS) verantwoord.

Het meerjarig programma heeft 2016 tot en met 2019 als looptijd, met een uitloop tot 31 december 2022 om het programma af te ronden. Bij de meerjarige gebiedsafspraken worden de beschikbare UPG middelen per landschapstafel verdeeld en wordt de uitvoering van de programma's mogelijk gemaakt. De landschapstafels worden jaarlijks gevraagd via voortgangsverslagen om aannemelijk te maken dat de programma's binnen de resterende programmaperiode uitgevoerd zal worden.

De begrote lasten voor Ontwikkeling RodS gebieden door externe gebiedspartijen lopen af van € 2,5 mln in 2018, € 1,5 mln in 2019 en 2020 naar € 0 in 2021. Ook de subsidies met betrekking tot RodS-werkzaamheden in het kader van kwaliteitsverbetering van recreatiegebieden lopen af. Ze bedragen in 2018 nog ruim € 2 mln, in 2019 nog slechts € 0,4 mln. Hiervoor zijn onder andere de subsidie voor de landschapstafels in de plaats gekomen.

De subsidies aan de Landschapstafels bedragen in 2018 € 9,9 mln, in 2019 € 6,5 mln, in 2020 € 2,3 mln aflopend naar € 0,6 mln in 2022.

De subsidies voor Verbeteren stad en land verbindingen fiets lopen af. In 2018 bedragen de lasten nog € 1 mln. Wel is er in het kader van Routenetwerken voor het Ruiterpadenplan fase 1 totaal € 3,2 mln beschikbaar gesteld voor de jaren 2018 (€ 0,8 mln), 2019 (€ 1,6 mln) en 2020 (€ 0,8 mln). Deze fase is gericht op het opknappen van bestaande ruiterpaden en het realiseren van schakels in de bestaande routenetwerken.

De structurele middelen Groen uit het Kaderbesluit Groen die nog niet specifiek zijn toebedeeld zijn in doel 1.3 neergezet. Deze middelen kunnen worden ingezet voor de projecten die voortkomen uit de Visie en Uitvoeringsagenda Rijke Groenblauwe Leefomgeving die in het najaar van 2018 wordt gemaakt. In 2020 en 2021 betreft dat € 1 mln daarna structureel € 1,2 mln.

Het budget voor de subsidies voor de recreatieschappen bedraagt structureel € 4,1 mln. In 2018 is het eenmalig opgehoogd met € 1,6 mln t.l.v. de reserve Groen ambities voor de afkoop subsidie Zuid-Westelijke Delta.

Voor het beheer van Bentwoud is in 2021 eenmalig groot onderhoud aan de ruiterpaden gepland van € 1,8 mln vanuit het aflopende programma Recreatie om de Stad (RodS). Daarnaast is de afkoop van beheer bij overdracht PRG's grotendeels afgerond. In het Hoofdlijnenakkoord 2011 - 2015 is destijds € 100 mln voor het Uitvoeringsprogramma Groen (UPG) beschikbaar gesteld. Voor de eeuwigdurende afkoop van provinciale recreatiegebieden is toen € 10 mln begroot. In 2018 is er nog € 1,1 mln aan lasten. De verkoop van het laatste gebied Oostduinse meer staat gepland in 2023. De afkoop van Vlietland valt niet onder de beschikbaar gestelde middelen.

In 2019 is er eenmalig € 0,8 mln beschikbaar aan procesgeld voor de no regret projecten uit het Kaderbesluit Groen 2018 (bijlage 1 Kaderbesluit Groen 2018). Daarnaast is er in 2019 eenmalig € 0,5 mln beschikbaar voor het no regret project Groen blauwe schoolpleinen (Groenparticipatie). Het reguliere budget voor groenparticipatie daalt in 2020 met € 0,3 mln en in 2021 met € 0,6 mln naar € 0,9 mln vanwege de afloop van de subsidie paragraaf 2.4 SRG Groenparticipatie Vrijwilligers.

De begrote lasten Groenservice Zuid-Holland (G.Z-H) / Staatsbosbeheer bedragen in 2018 nog € 3,4 mln, in 2019 € 2,9 mln, in 2020 € 0,9 mln en daarna nihil. De benodigde bedragen zijn nodig vanwege uittreding uit G.Z-H en hebben betrekking op frictie- en transitiekosten. De vrijvallende middelen worden gestort in de reserve Groene ambities.

Welke instrumenten zetten we hiervoor in?

Overzicht reserves

(bedragen x € 1.000)		Jaarrekening 2017	Begroting 2018 na VJN	Begroting 2018 na NJN	Raming 2019	Raming 2020	Raming 2021	Raming 2022
PR 1	Groene ambities	1.215	81	881	769	4.939	3.838	3.838
PR 1	Vlietland	256	0	0	0	0	0	0
PR 1	Decentralisatieakkoord natuur	88	0	0	0	0	0	0
PR 1	Reserve UPG 40 Hoofdlijnenakkoord	288	0	0	0	0	0	0
PR 1	Reserve Ontwikkelopgave natuur	13	0	0	0	0	0	0
Totaal toevoeging aan reserve		1.859	81	881	769	4.939	3.838	3.838
PR 1	Groene ambities	11.856	13.024	14.253	6.949	3.756	2.574	412
PR 1	Vlietland	137	82	82	82	82	64	0
PR 1	Decentralisatieakkoord natuur	1.369	2.707	2.677	0	0	0	0
PR 1	Reserve UPG 40 Hoofdlijnenakkoord	681	990	990	720	1.849	107	213
PR 2	Voorm.Invest.budg.Sted.Vern.3 (ISV3)	800	800	800	800	0	0	0
PR OMO	Friciekosten algemeen	474	142	72	70	0	0	0
Totaal onttrekking aan reserve		15.316	17.745	18.874	8.622	5.687	2.745	625
Saldo reserves		-13.457	-17.664	-17.993	-7.852	-748	1.093	3.213

Subsidies

[Zie Paragraaf Subsidies, Programma 1.](#)

Bijdrage Verbonden partijen

Niet van toepassing.

Overige instrumenten

Niet van toepassing.

Doel 1-4 Natuur en biodiversiteit

Doel en beoogd maatschappelijk effect?

Met dit doel wordt beoogd op termijn het volgende te bereiken:

- Natuurwaarden in het Natuurnetwerk Nederland (NNN), voorheen de herijkte Ecologische Hoofdstructuur (EHS), blijven voldoen aan de ambitie uit het natuurbeheerplan
- Het Natuurnetwerk in Zuid-Holland is compleet inclusief de ecologische verbindingen
- De Natura 2000 instandhoudingsdoelen zijn behaald met behoud van economische ontwikkelruimte (conform de Programmatische Aanpak Stikstof (PAS)).

Het natuurbeleid van de provincie Zuid-Holland is gericht op het behouden van de bestaande natuurwaarden. Daarnaast heeft de provincie zich als doel gesteld om de natuurkwaliteit te verhogen en nieuwe natuur te ontwikkelen. Om dit te bereiken werkt de provincie samen met andere overheden, bedrijven en maatschappelijke organisaties aan een mooi Zuid-Holland met veel groen en water dicht bij huis. We willen een mooie en gezonde woon- en werkomgeving tot stand brengen. Hierbij hoort ook natuur die zich uitstrekt van de voordeur tot de kernen van natuurgebieden in de omgeving.

Zuid-Holland heeft landschappen en natuurwaardem die in heel Europa bijzonder zijn: de duinen, de delta en het veenweidegebied. De provincie is verantwoordelijk voor het behoud en de ontwikkeling van deze landschappen. Om de natuurwaarden op peil te houden stelt de provincie geld beschikbaar voor natuurbeheer en maakt zij afspraken met terreinbeheerders, agrariërs en vrijwilligers. De komende jaren wordt geïnvesteerd in de realisatie van het Natuurnetwerk Nederland, een netwerk van natuurgebieden die onderling met elkaar verbonden zijn. Nu ontbreken er nog schakels in het netwerk. Daarnaast wordt extra geïnvesteerd in het verbeteren van het leefgebied van weidevogels en de Zuid-Hollandse icoonsoorten.

Natuurnetwerk Nederland (NNN)

Door het compleet maken van het NNN worden de natuurgebieden in Zuid-Holland met elkaar verbonden, waardoor populaties planten en dieren duurzaam in stand gehouden kunnen worden.

De verantwoordelijkheid voor de uitvoering ligt bij voorkeur bij de partners in de regio. De afgelopen periode zijn goede ervaringen opgedaan met gebiedsgericht werken. Er wordt integraal aan verschillende doelen gewerkt, zoals biodiversiteit, water, bodem, recreatie en duurzame landbouw. Voordeel van deze aanpak is een breed draagvlak in de regio. De provincie gaat daar de komende jaren mee door. De ecologische verbindingen maken waar mogelijk onderdeel uit van de integrale gebiedsafspraken waarbij sprake is van cofinanciering door de gebiedspartners.

In 2018 is de realisatiestrategie voor het NNN aangepast. De provincie neemt als netwerkende overheid de leiding bij het starten van gebiedsprocessen en indien nodig neemt de provincie het voortouw bij de realisatie. Dit draagt bij aan de gewenste versnelling van die realisatie. Dat is nodig om, conform de afspraken met het Rijk, de realisatie van het NNN per 2027 af te ronden. Om die deadline te halen is besloten om niet pas in 2021, maar nu al te starten met de uitvoering van de circa 500 hectare die was aangemerkt als strategische reservering. Ook wordt extra geïnvesteerd in de ecologische verbindingen.

Natura 2000

In de Natura 2000 gebieden staan de Europees beschermde natuurwaarden centraal. Er zijn Natura 2000 beheerplannen voor deze gebieden opgesteld. In de eerste beheerplanperiode ligt de focus bij het behoud van de aanwezige waarden. Dit houdt in dat de achteruitgang wordt gestopt en de basis wordt gelegd om in de tweede beheerplanperiode ook verbetering te realiseren.

Extra investeringen voor weidevogels en iconsoorten

De aantallen weide- en akkervogels nemen landelijk de laatste decennia sterk af. Dit is ook in Zuid-Holland het geval. Daarom gaat de provincie extra investeren in weidevogels en iconsoorten. Samen met de partners in de regio wordt er een actieplan opgesteld voor boerenlandvogels (aan de hand van motie 725 'Miljoenen voor winst en weidevogels'). Het Actieplan Boerenlandvogels is eind 2018 af. Vooruitlopend hierop zijn al, na afstemming met gebiedspartijen, enkele maatregelen gestart: maatregelen om predatie tegen te gaan, de verbetering van de (waterstaatkundige) inrichting van het Oudeland van Strijen en het praktijkgerichte onderzoek Winst en Weidevogels van het Louis Bolk Instituut.

Dit onderzoek richt zich op het in de praktijk brengen van maatregelen die gunstig zijn voor weidevogels, zoals de ontwikkeling van kruidenrijk grasland. In de kadernota hebben PS een extra investering van € 10 mln opgenomen ten behoeve van de realisatie van weidevogeldoelen / iconsoorten op PZH-gronden buiten het NNN. In 2019 wordt per deelgebied het plan voor de realisatie van een weidevogelkerngebied verder concreet uitgewerkt, samen met de gebiedspartijen (gemeenten, waterschappen, vrijwilligers, collectieven). In 2019 worden de pachtvoorwaarden voor deze gronden afgestemd op de weidevogeldoelen.

Visie Rijke Groenblauwe Leefomgeving / Uitvoeringsagenda

De provincie Zuid-Holland is bezig met de uitwerking van een visie Rijke Groenblauwe Leefomgeving. Deze visie vloeit voort uit de wet Natuurbescherming en maatschappelijke ontwikkelingen die op de provincie afkomen zoals verstedelijking, klimaat en energie. Om een antwoord te bieden op deze uitdagingen heeft de provincie besloten een visie te ontwikkelen waarbij deze verschillende opgaven behandeld worden. Deze integrale visie omvat het bestaande beleid, zoals het NNN, Natura 2000 en de Kaderrichtlijn Water. Daarnaast richt de visie zich op het behouden en versterken van de biodiversiteit buiten het NNN en de Natura 2000 gebieden. De visie Rijke Groenblauwe Leefomgeving vervangt de huidige Beleidsvisie Groen. Bij het opstellen van de Visie Rijke Groenblauwe Leefomgeving zijn zo veel mogelijk maatschappelijke partijen betrokken.

Tegelijk met de visie is er ook een eerste versie van een Uitvoeringsagenda uitgewerkt met daarin de hoofdlijnen van de uiteindelijke Uitvoeringsagenda. Deze Uitvoeringsagenda wordt samen met maatschappelijke partners verder uitgewerkt en is bedoeld als input, inspiratie en enthousiasmering voor de volgende collegeperiode. De uitkomsten van de gesprekken met de maatschappelijke partners en de coalitiebesprekingen worden opgenomen in een uitgewerkte Uitvoeringsagenda die afgerond is in de Najaarsnota 2019 en/of de Begroting van 2020.

Effectindicatoren (= outcome indicatoren)

	Omschrijving	Nulmeting	Meetwaarde 2017	Streefwaarde 2019	Streefwaarde 2020	Streefwaarde 2021	Streefwaarde 2022
1.4.a	Biodiversiteitsgraadmeter: nader in te vullen	100	99	PM	PM	PM	
1.4.b	Kwaliteit SNL-beheertypen (flora, fauna, structuur, abiotiek en ruimtelijke condities)	M.i.v. 2019		nulmeting	afhankelijk van nulmeting in 2019	afhankelijk van nulmeting in 2019	
1.4.c	Kwaliteit habitattypen in Natura 2000 gebied met vastgesteld beheerplan (% met een goede kwaliteit)	27%	23%	27%	27%	27%	

	Omschrijving	Nulmeting	Meetwaarde 2017	Streefwaarde 2019	Streefwaarde 2020	Streefwaarde 2021	Streefwaarde 2022
1.4.d	Kwaliteit leefgebied/populatiegrootte vogel- en habitatrichtlijnsoorten in N2000 gebied met vastgesteld beheerplan (% met goede kwaliteit)	49%	36%	49%	49%	49%	

Toelichting effectindicator(en)

1.4.a: De landelijke Biodiversiteitsgraadmeter die door Alterra voor Zuid-Holland werd berekend op basis van CBS getallen wordt door het CBS verbeterd en uitgebreid. De vernieuwde prestatie-indicator heet de Living Planet Index (LPI). Zoals in de Voortgang Groen 2016 aan PS gemeld is wordt de Biodiversiteitsgraadmeter van Alterra niet meer berekend. De nieuwe LPI is naar verwachting per 2019 beschikbaar.

1.4.b: De nulmeting van alle gebieden is in 2019 beschikbaar. Daarna wordt dit als begrotingsindicator toegevoegd. Deze planning is aangepast om beter aan te sluiten bij de planning van andere provincies, de terreinbeheerders en de Natura 2000 beheerplannen. Validatie van de meetmethode vindt nog plaats.

Wat gaan we doen om deze effecten te bereiken?

Om de kwaliteitsdoelen voor Natura 2000 te halen wordt voor alle Natura 2000 gebieden een beheerplan opgesteld. Daarin wordt bepaald wat de ambitie voor de komende planperiode van 6 jaar is en hoe de natuurdoelen worden gerealiseerd. Ook wordt een toetsingskader opgenomen voor de beoordeling van economische activiteiten in en rond het natuurgebied. Planning is dat er in 2018 voor alle Natura 2000- gebieden, op één na (Krammer-Volkerak in 2020), een beheerplan is. Na zes jaar wordt een geactualiseerd beheerplan vastgesteld. De provincie en soms het Rijk (Deltawateren) neemt het initiatief bij het opstellen en de actualisatie van de beheerplannen en werkt hierbij samen met diverse betrokkenen uit de gebieden. De provincie is daarnaast bevoegd gezag voor de vergunningverlening en handhaving voor de Wet natuurbescherming. De vergunningverlening wordt uitgevoerd door de Omgevingsdienst Haaglanden. Toezicht en handhaving worden uitgevoerd door Omgevingsdienst Zuid-Holland Zuid.

In dertien Natura 2000-gebieden is de concentratie van stikstof nog te hoog voor de Natura 2000 doelen. Voor deze gebieden zijn in het kader van het Programma Aanpak Stikstof (PAS) gebiedsanalyses opgesteld. Het PAS borgt dat de stikstofdepositie in de Natura 2000-gebieden blijft dalen. Ook borgt het PAS dat de doelstellingen van het Europese natuurbeleid worden gehaald. Daarmee creëert het PAS ruimte voor gewenste economische ontwikkeling. In de PAS-gebiedsanalyses staat waar welke maatregelen (aanvullend op het reguliere beheer) uitgevoerd moeten worden om de natuur bestendig te maken tegen overbelasting door stikstof.

De uitvoering is geregeld via meerjarige overeenkomsten met terreinbeheerders. Samen met deze terreinbeheerders worden de effecten van de maatregelen gemonitord. Het ministerie van Economische Zaken en Klimaat is voortouwnemer van het PAS en ook verantwoordelijk voor de stikstofmonitoring. GS zijn verantwoordelijk voor het uitvoeren van de natuurbeheermaatregelen.

In een aantal Natura 2000-gebieden ligt ook nog een ontwikkelopgave aan nieuwe natuur. Ook dat draagt bij aan het behalen van de natuurdoelen. Dit betreft de Nieuwkoopse Plassen en de Haeck, de Boezems Kinderdijk, de Biesbosch en het Haringvliet.

Voor de afronding van het NNN in 2027 wordt in de periode 2019 t/m 2027 nog 3.307 hectare natuurgebied ingericht en wordt nog 113 kilometer ecologische verbindingen gerealiseerd.

Wat mag dat kosten voor het doel?

(bedragen x € 1.000)	Jaarrekening 2017	Begroting 2018 na VJN	Begroting 2018 na NJN	Raming 2019	Raming 2020	Raming 2021	Raming 2022
Lasten	46.014	78.383	64.731	74.667	98.352	109.613	56.850
Baten	20.421	42.348	56.111	23.580	19.312	18.081	14.793
Totaal saldo baten en lasten	25.593	36.035	8.620	51.087	79.039	91.532	42.057
Toevoeging aan reserve	33.094	31.125	44.306	105.945	5.505	5.046	2.566
Onttrekking aan reserve	7.976	30.716	16.179	134.870	52.165	63.626	11.617
Subtotaal reserves	25.118	408	28.127	-28.926	-46.661	-58.580	-9.051
Resultaat	50.711	36.443	36.747	22.161	32.379	32.952	33.006

Toelichting meerjarenraming

In 2018 is de businesscase NNN opnieuw geactualiseerd en verwerkt in het Kaderbesluit Groen. Deze actualisatie is nu ook verwerkt in de Begroting 2019 en de daarin opgenomen meerjarenraming.

Voor de periode 2019 t/m 2021 is voor de Gouwe Wiericke respectievelijk € 4 mln, € 16,1 mln en € 19,8 mln begroot. Voor diezelfde periode 2019 t/m 2021 is voor de Krimpenerwaard respectievelijk € 11,1 mln, € 23,3 mln en € 30,7 mln begroot.

Voor de realisatie van het overige NNN worden de lasten voor de periode 2019 t/m 2022 begroot op respectievelijk € 5,4 mln, € 5,1 mln, € 7,4 mln en € 8,1 mln. Voor de realisatie van ecologische verbindingzones is voor de periode 2019 t/m 2022 € 5,6 mln begroot. De verdeling over de jaren t/m 2022 is respectievelijk € 0,4 mln, € 1,4 mln, € 1,7 mln en € 2,1 mln.

De uitgaven voor de realisatie van het NNN worden gedekt uit de reserve Ontwikkelopgave Natuur en de, bij deze begroting in te stellen, reserve Natuurnetwerk Nederland.

De opbrengsten van de verpachting en het verkopen van gronden, die de provincie in het kader van het Decentralisatieakkoord Natuur van het Rijk heeft gekregen ter financiering van het NNN, worden in dit doel verantwoord. Deze opbrengsten blijven via de reserve Ontwikkelopgave Natuur beschikbaar voor het NNN. Met de actualisatie van de businesscase NNN zijn deze opbrengsten aangepast. Voor de periode 2019-2022 worden deze baten op respectievelijk € 13,7 mln, € 6,4 mln, € 4,8 mln en € 2,9 mln begroot. Gemiddeld wordt over die periode jaarlijks € 2,5 mln aan lasten begroot voor het proces activiteiten verbonden aan verkoop en het beheer van gronden.

De begrote lasten voor het project Integrale Ontwikkeling Delft-Schiedam (IODS) bedragen in het laatste budgetjaar 2019 € 3,8 mln.

De projectplanning van het Project Mainportontwikkeling Rotterdam (PMR) heeft in 2018 verder gestalte gekregen en dat heeft in deze begroting geresulteerd in een aangepaste planning waarbij de einddatum is aangepast van 2021 in 2033. De jaarlijkse budgetten zijn teruggebracht van gemiddeld € 25 mln per jaar naar gemiddeld € 7 mln. Tegenover deze lasten staan even zo hoge baten.

Net als PMR 750 is ook de planning van de Sanering van de Rhoonse stort gewijzigd. Daarmee wordt de looptijd verlengd van 2019 tot 2020. Per saldo blijven de projectkosten gelijk en worden deze gedekt door een bijdrage uit de reserve Bodemsanering.

Op 28 juni 2018 hebben Provinciale Staten met motie 725 zich bereid getoond extra middelen vanuit de bestaande groenbudgetten beschikbaar te stellen voor integrale, gebieds- en praktijkgerichte onderzoeken en maatregelenpakketten voor weide- of akkervogels, die niet geheel binnen de POP3 financiering passen. In 2018 is hiervoor bij najaarsnota € 0,7 mln geraamd.

Voor de periode 2019-2022 wordt respectievelijk € 1,8 mln, € 2,6 mln, € 1,2 mln en € 0,1 mln gebudgetteerd.

De begrote subsidieasten voor SNL natuurbeheer en SKNL bedragen in 2019 € 20,7 mln; een stijging ten opzichte van 2018 van € 1,2 mln. Voor de periode 2020-2022 worden de lasten begroot op respectievelijk € 20,5 mln, € 21,2 mln en € 21,5 mln. De stijging van de lasten vindt vooral plaats op het onderdeel Natuurbeheer NNN (NatuurNetwerk Nederland) als gevolg van de voortgaande realisatie van het NNN. De lasten voor het SNL natuurbeheer en SKNL worden gedeeltelijk gedekt uit EU-bijdragen.

Voor de Programmatische Aanpak Stikstof (PAS) en Natura 2000 wordt in 2019 € 4,3 mln begroot, deze kosten zullen geleidelijk afnemen tot € 3,6 mln in 2022.

Voor het Faunabeheer, de Wet Natuur en het soortenbeleid worden de lasten voor 2019 op € 5,8 mln geraamd. Daarin is specifiek € 1 mln opgenomen voor de 'no regret maatregelen' iconsoorten. Na 2019 vervalt dat onderdeel en wordt het budget voor 2020 € 4,8 mln. In 2021 en 2022 is het budget € 4,2 mln.

Bij Najaarsnota 2018 en deze Begroting 2019 is een actualisatie van de budgetten van het PlattelandsOntwikkelingsProgramma (POP3) voorgesteld. De meerjarige effecten hiervan worden in deze begroting zichtbaar. Voor 2019 bedraagt het budget € 0,5 mln en neemt af met € 0,3 mln. In de periode 2020-2022 is het budget respectievelijk € 1,1 mln, € 1,7 mln en € 0,9 mln. Tegenover deze lasten staat een EU-bijdrage. In 2019 bedraagt die € 0,3 mln en in de periode 2020-2022 is het budget respectievelijk € 0,6 mln, € 0,9 mln en € 0,5 mln.

Welke instrumenten zetten we hiervoor in?

Overzicht reserves

(bedragen x € 1.000)		Jaarrekening 2017	Begroting 2018 na VJN	Begroting 2018 na NJN	Raming 2019	Raming 2020	Raming 2021	Raming 2022
PR 1	Groene ambities	14.184	4.206	5.900	0	0	1.090	0
PR 1	Beheerplannen Natura 2000 en PAS	6.128	0	0	0	0	0	0
PR 1	Reserve UPG 40 Hoofdlijnenakkoord	1.682	1.569	1.256	0	0	0	0
PR 1	Reserve Ontwikkelopgave natuur	11.100	25.350	37.150	11.278	4.138	2.590	1.199
PR 1	NatuurNetwerk Nederland	0	0	0	94.667	1.367	1.367	1.367
Totaal toevoeging aan reserve		33.094	31.125	44.306	105.945	5.505	5.046	2.566
PR 1	Groene ambities	2.724	12.761	7.330	36.823	3.182	1.168	555
PR 3	Meerjarenplan Bodemsanering	155	1.325	38	1.225	1.288	0	0
PR 1	Beheerplannen Natura 2000 en PAS	44	700	830	500	500	500	0

(bedragen x € 1.000)		Jaarrekening 2017	Begroting 2018 na VJN	Begroting 2018 na NJN	Raming 2019	Raming 2020	Raming 2021	Raming 2022
PR 1	Decentralisatieakkoord natuur	352	1.670	0	64.077	0	0	0
PR 1	Apparaatslasten DLG	0	0	0	0	0	1.090	0
PR 1	Natuurcompensatie	61	36	36	36	36	36	36
PR 1	Reserve UPG 40 Hoofdlijnenakkoord	0	0	0	0	535	865	0
PR 1	Reserve Ontwikkelopgave natuur	3.945	13.117	6.939	20.684	31.680	24.379	8.101
PR 1	NatuurNetwerk Nederland	0	0	0	7.505	14.689	35.380	2.066
PR 2	1%-regeling Kunst	0	13	13	13	13	13	0
PR 3	Res Project duurz ontw. Zuidplaspold	0	92	92	184	242	196	859
PR 1	IODS	696	1.002	902	3.823	0	0	0
Totaal onttrekking aan reserve		7.976	30.716	16.179	134.870	52.165	63.626	11.617
Saldo reserves		25.118	408	28.127	-28.926	-46.661	-58.580	-9.051

Subsidies

[Zie Paragraaf Subsidies, Programma 1.](#)

Bijdrage Verbonden partijen

Niet van toepassing.

Overige instrumenten

Onze doelen willen wij mede bereiken door samenwerking via meerjarige afspraken tussen overheden, agrariërs, terrein behorende organisaties, particulieren en bedrijven in gebieden. De provincie Zuid-Holland neemt als één van de meebetalende partijen hieraan deel. Per deelregio zijn deze partijen verenigd in een landschapstafel en stellen een meerjarenprogramma voor hun gebied op. Maatschappelijke partners zijn welkom aan deze landschapstafels. Vertegenwoordigers van de landschapstafels voeren in 5 overkoepelende regiegroepen Groen van de 5 deelgebieden van Zuid-Holland het overleg met de provincie Zuid-Holland over de wijze waarop provinciale en regionale doelen worden gerealiseerd. Ook spreken zij af hoe de uitvoering meerjarig wordt gefinancierd door de deelnemende partijen tezamen. De landschapstafels, en de regiegroepen waar deze deel van uitmaken, zijn informele structuren gericht op het activeren van energie, creativiteit en onderlinge samenwerking. In 2016 zijn door de regiegroepen bestuurlijke afspraken gemaakt voor de komende jaren. De provincie levert als partner een bijdrage in de vorm van geld, kennis, ideeën en menskracht. Op dit moment wordt met de Landschapstafels gesproken over de uitwerking van nieuwe meerjarenprogramma's die inspelen op de Visie Rijke Groenblauwe Leefomgeving. De provincie ziet voor de uitvoering van deze Visie een belangrijke rol weggelegd voor de Landschapstafels. Voor de realisatie van het NNN zijn voor de deelgebieden Krimpenerwaard en Gouwe Wiericke Gebiedsovereenkomsten afgesloten met de Stuurgroep Krimpenerwaard en de Stuurgroep Gouwe Wiericke. Op basis van provinciale kaders en financiering zijn de stuurgroepen verantwoordelijk voor de realisatie van de doelen.

Doel 1-5 Duurzame landbouw

Doel en beoogd maatschappelijk effect?

Met dit doel wordt beoogd het volgende te bereiken:

- Verbeteren kwaliteit van de leefomgeving via verduurzaming door:
 - Sluiten van kringlopen van grondstoffen
 - Versterken van regionale voedselketens
 - Versterken biodiversiteit bij normale agrarische bedrijfsvoering door nieuwe verdienmodellen
- Versterken van volhoudbare sterke economische sector door:
 - Landbouwsector als sterke economisch cluster op lange termijn in stand houden

We willen komen tot een duurzame landbouw- en voedselketen in Zuid-Holland, met gezond, duurzaam en betaalbaar eten voor iedereen. Bij deze maatschappelijke opgave staat een veranderaanpak met proeftuinen centraal (netwerkaanpak). Proeftuinen zijn zichtbare plekken waar de provincie samen met koplopers in de landbouw- en voedselketen duurzame landbouwinnovaties uitprobeert en ontwikkelt.

Deze innovatieve aanpak heeft onder meer het Open Netwerk Voedsel Innovatie Zuid-Holland opgeleverd, met de Zuid-Hollandse Voedsel families als zelfstandig transitie- en innovatienetwerk. Het doel van deze netwerken is elkaar te voeden met kennis en inspiratie over de proeftuinen.

De combinatie van proeftuinen met het Platform Duurzame Landbouw en het Kennis- en Ontwikkelprogramma zorgt er voor dat opgedane kennis en ervaringen worden gedeeld met elkaar maar ook beschikbaar komen voor de volgers. Hierdoor wordt Zuid-Holland op termijn klimaatbestendiger en wordt bijgedragen aan een groene, schone en veilige leefomgeving. We zetten hiermee een stap naar een circulaire economie: de next level van de nieuwe economie. Alleen door middel van duurzame innovaties houden we een duurzame, sterke en toekomstbestendige landbouw in de provincie. De inspanningen van de provincie voor verduurzaming richten zich op de gehele keten, van producent tot consument.

Deze doelen zijn mede gebaseerd op het op 29 juni 2016 door Provinciale Staten vastgestelde Ambitiedocument Innovatieagenda Duurzame Landbouw.

In 2018 is gestart met de uitvoering van de subsidieregeling "Stimulering maatschappelijke initiatieven duurzame landbouw" (vastgesteld bij de Begroting 2018). Ook is in 2017 gestart met de ondersteuning en samenwerking met het Programma Jong Leren eten (www.JongLerenEten.nl) voor de periode 2018-2020.

Vooruitblik: Tweede fase Uitvoering InnovatieAgenda Duurzame landbouw 2019-2022

In het Kaderbesluit Groen (juni 2018) is de volgende inzet opgenomen voor de komende collegeperiode:

In 2016 is gestart met de eerste proeftuinen en het Open Netwerk Voedsel Innovatie Zuid-Holland. De Zuid-Hollandse Voedsel families is in werking, het Kennisteam is er en ook de proeftuinen gaan de komende jaren resultaat opleveren. De Zuid-Hollandse Voedsel families zullen eind van dit jaar hun toekomstbeelden hebben geconcretiseerd en dit betekent dat de vervolgfase van versnellen en verbreden van de innovaties kan gaan starten in 2019-2022. De huidige financiële POP3 subsidiemiddelen worden in 2018-2019 beschikt. Voor deze volgende fase van versnellen en verbreden is nieuwe financiering en ondersteuning van dit InnovatieNetwerk nodig en de tweede ronde van proeftuinen en verbreden van de bestaande proeftuinen. Dat is in de volgende collegeperiode aan de orde en legt daarmee beslag op het toekomstige budget. Dit past in het traject van de Strategische Verkenningen met het oog op de volgende begrotingscyclus, als ook de coalitieonderhandelingen voor een volgend college. Financiering kan dan verschillende vormen aannemen van subsidies, tot investeringsbijdrage tot een revolving fund. De eerste voorlopige indicatie is dat voor deze volgende fase van Versnellen enkele tientallen miljoenen nodig zijn waarvan een deel misschien via POP4 kan.

Effectindicatoren (= outcome indicatoren)

	Omschrijving	Nulmeting	Meetwaarde 2017	Streefwaarde 2019	Streefwaarde 2020	Streefwaarde 2021	Streefwaarde 2022
1.5.a	Barometer Duurzame landbouw			Zie voor indicator onderstaande weergave	Zie voor indicator onderstaande weergave	Zie voor indicator onderstaande weergave	Zie voor indicator onderstaande weergave

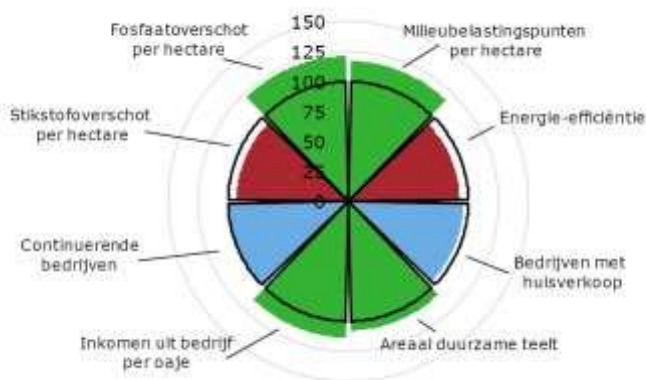
Toelichting effectindicator(en)

De Barometer toont de duurzaamheidsprestaties in het jaar 2015 (vlakken) ten opzichte van de referentie (de dikgedrukte lijn). De referentie wordt gevormd door het meerjaarsgemiddelde van de periode 2010-2015. Deze effectindicator is afzonderlijk uitgewerkt voor de melkrundveehouderij en de akkerbouw. Dit zijn in Zuid-Holland de belangrijkste sectoren binnen de grondgebonden landbouw. De Barometer omvat een groot aantal people-, planet- en profit-thema's (8 voor de akkerbouw en 10 voor de melkrundveehouderij).

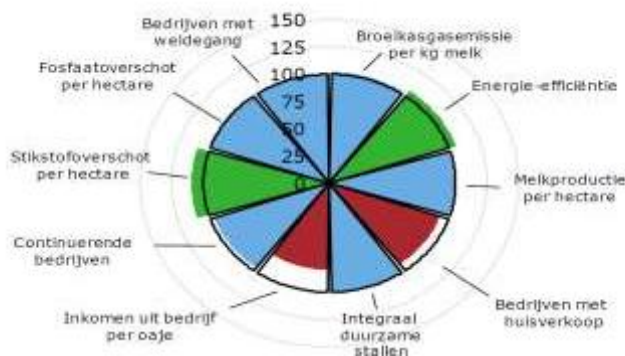
Klik [hier](#) voor de onderbouwing voor betreffende indicator.

oaje = onbetaalde arbeidsjaareenheid

Akkerbouw

Melkrundveehouderij

Wat gaan we doen om deze effecten te bereiken?

De provincie zet zich in voor verdere verduurzaming en versterking van de grondgebonden landbouw. Dit houdt in dat de landbouw vanuit een gezonde economische basis bijdraagt aan de kwaliteit van de leefomgeving. Als de landbouw niet voortdurend verduurzaamt, is zij voor de lange termijn niet volhoudbaar. Dit noodzaakt tot aanpassing en vernieuwing. Daarom ondersteunt de provincie duurzame innovaties en koppelt zij deze aan haar beleidsdoelen en prioritaire thema's (kringlooplandbouw, regionale voedselketens en biodiversiteit).

De provincie realiseert haar ambities door netwerkend te werken. Door met andere partijen, onder andere boeren, ondernemingen, onderzoeks- en kennisinstellingen en maatschappelijke organisaties samen te werken, deze bij elkaar te brengen en te verbinden. Dit vanuit de overtuiging dat lange termijn-perspectieven niet anders dan op basis van een substantiële gezamenlijke inspanning kunnen worden gerealiseerd. Deze aanpak vraagt een combinatie van lange termijnvisie, ambitie en strategie met de aanpak van netwerksturing gebaseerd op vertrouwen zoals vastgelegd in het Ambitiedocument innovatieagenda Duurzame Landbouw.

De provincie zet hiervoor subsidiemiddelen in, onder andere op basis van de Uitvoeringsregeling POP3-Zuid-Holland, begrotingssubsidies voor de Stichting Zuid-Hollandse Voedselketens en het programma Jong Lereren. Voor maatschappelijke initiatieven voor duurzame landbouw is er de subsidieregeling Groen.

Wat mag dat kosten voor het doel?

(bedragen x € 1.000)	Jaarrekening 2017	Begroting 2018 na VJN	Begroting 2018 na NJN	Raming 2019	Raming 2020	Raming 2021	Raming 2022
Lasten	3.934	10.435	8.163	8.108	6.181	6.820	3.724
Baten	660	3.247	1.504	2.034	2.051	2.679	1.143
Totaal saldo baten en lasten	3.274	7.187	6.658	6.074	4.130	4.141	2.581
Toevoeging aan reserve	183	0	190	1.187	0	0	0
Onttrekking aan reserve	239	4.112	3.561	2.547	2.860	2.845	1.351
Subtotaal reserves	-55	-4.112	-3.371	-1.360	-2.860	-2.845	-1.351
Resultaat	3.219	3.076	3.288	4.714	1.270	1.296	1.230

Toelichting meerjarenraming

Onderdeel van de lasten vormen de lasten voor de uitvoering van het Plattelandsontwikkelingsprogramma 2014-2020 (POP3). De lasten voor 2019 worden begroot op € 3,9 mln; ten opzichte van 2018 een stijging van € 0,4 mln.

Voor de jaren 2020 t/m 2022 worden de lasten geraamd op respectievelijk € 4,1 mln, € 5,4 mln en € 2,4 mln.

Een deel van de lasten voor de uitvoering tegenover het Plattelandsontwikkelingsprogramma 2014-2020 wordt gedekt met EU-bijdragen die in de begroting zijn opgenomen als baten. Deze worden voor 2019 begroot op € 1,9 mln. Voor de jaren 2020 t/m 2022 worden de baten geraamd op respectievelijk € 1,9 mln, € 2,5 mln en € 1 mln.

De begrote lasten voor agrarische structuurversterking en systeem innovatie landbouw bedragen in 2019 € 1,4 mln en stijgen daarmee ten opzichte van 2018 met € 0,2 mln. Omdat het voornamelijk middelen uit het Hoofdlijnenakkoord betreft, loopt dit budget tot en met 2019.

De lasten voor het Provinciaal Landbouwbeleid en het Werkbudget Duurzame Landbouw dalen ten opzichte van 2018 met € 0,2 mln tot € 0,9 mln. Voor 2020 wordt € 0,6 mln aan lasten begroot.

De programma's Jong Leren Eten en Zuid-Hollandse voedsel families zijn in 2018 voor het eerst in de begroting opgenomen. In 2019 vindt er, ten opzichte van 2018, geen mutatie plaats en blijft deze € 0,2 mln. In 2020 dalen de lasten tot € 0,1 mln.

Voor de Sanering Glastuinbouw wordt in 2019 € 0,2 mln aan lasten begroot; een daling ten opzichte van 2018 met € 0,5 mln. Het betreft het enige in 2019 nog lopende project voor Glassanering: Westvoorne. Hierna zijn alle subsidieverleningen die voortkomen uit het oorspronkelijke glassaneringsproject afgerond.

Welke instrumenten zetten we hiervoor in?

Overzicht reserves

(bedragen x € 1.000)		Jaarrekening 2017	Begroting 2018 na VJN	Begroting 2018 na NJN	Raming 2019	Raming 2020	Raming 2021	Raming 2022
PR 1	Groene ambities	183	0	190	190	0	0	0
PR 1	Reserve UPG 40 Hoofdlijnenakkoord	0	0	0	997	0	0	0
Totaal toevoeging aan reserve		183	0	190	1.187	0	0	0
PR 1	Groene ambities	1.266	2.858	3.135	2.303	1.226	2.500	1.351
PR 1	Sanering glastuinbouw	-632	454	454	244	0	0	0
PR 1	Decentralisatieakkoord natuur	-396	800	300	0	0	0	0
PR 1	Reserve UPG 40 Hoofdlijnenakkoord	0	0	-328	0	1.634	345	0
Totaal onttrekking aan reserve		239	4.112	3.561	2.547	2.860	2.845	1.351
Saldo reserves		-55	-4.112	-3.371	-1.360	-2.860	-2.845	-1.351

Subsidies

De provincie zet voor de duurzame innovaties en kennisoverdracht de Uitvoeringsregeling POP3-Zuid-Holland in zodat ondernemers en partners uit de landbouw- en voedselketen zelf hun initiatieven via proeftuinen kunnen uitvoeren. Bij netwerkend werken past dat het Open Innovatie Netwerk Zuid-Hollandse Voedsel families meer zelfstandig gaat werken waarvoor in 2018 een begrotingssubsidie voor de Stichting Zuid-Hollandse Voedsel families is vastgesteld. Samen met de provincie voert zij haar programma uit. Ook voor het opbouwen van een netwerk van het programma Jong Leren Eten is een begrotingssubsidie in 2018 vastgesteld. Voor maatschappelijke initiatieven voor duurzame landbouw is er de subsidieregeling Groen.

[Zie ook Paragraaf Subsidies, Programma 1.](#)

Bijdrage Verbonden partijen

Niet van toepassing.

Overige instrumenten

Er wordt actief in netwerken gewerkt.

Samen met andere partijen zet de provincie programma's op voor duurzame innovatie en kennisontwikkeling. Deze netwerkaanpak biedt de basis voor proeftuinen, projecten en/of verkenningen en de bijbehorende langdurige samenwerking. Door kennisontwikkeling en kennisdeling in proeftuinen gaat de grondgebonden landbouw verduurzamen en economisch sterker worden.

Het Open Netwerk Voedsel Innovatie Zuid-Holland is met de Zuid-Hollandse Voedsel families een zelfstandig transitie- en innovatienetwerk. Deze samenwerking bestaat uit drie onderdelen, namelijk het Platform Duurzame Landbouw, het Kennis- en Ontwikkelprogramma en de Proeftuinen. Deze samenwerking heet ook wel de Zuid-Hollandse Voedsel families. Dit vernieuwingsnetwerk heeft nu een formele status via de Stichting Zuid-Hollandse Voedsel families en de Programmaraad. De provincie blijft dit netwerk ondersteunen naar een zelfstandig functioneren als netwerkorganisatie voor de komende jaren. Deze netwerken worden gelinkt aan andere samenwerkingsverbanden zoals de Participatietafel Voedseltransitie van Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO) en de Transitiecoalitie Voedsel. Ook met andere organisaties wordt samengewerkt zoals Greenport West Holland en LTO.

Doel 1-6 Een gezond(er) en veilig(er) leefmilieu

Doel en beoogd maatschappelijk effect?

De provincie werkt aan een gezonde en veilige leefomgeving in Zuid-Holland. Dat doen we door ervoor te zorgen dat mensen zo weinig mogelijk worden blootgesteld aan:

- Verontreinigde lucht
- Te hoge geluidbelasting
- Risico's vanwege risicovolle activiteiten met, of transport van, gevaarlijke stoffen.

Waarbij minimaal voldaan dient te worden aan Europese en nationale normen die op deze gebieden gelden.

De (emissie)normen voor lucht, geluid en externe veiligheid bepalen de ontwikkelruimte in Zuid-Holland. Tot 2040 is er met name in de stedelijke netwerken (zoals de Randstad) sprake van een groeiende bevolking en mobiliteit. Dit kan bij ongewijzigd beleid leiden tot meer geluid, een mindere luchtkwaliteit en meer veiligheidsrisico's. In de economische zwaartepunten, zoals de dienstensector in de steden, de industrie daarbuiten, de Rotterdamse haven en de Greenports, wordt een productiegroei verwacht. Bij ongewijzigd beleid kan dit eveneens leiden tot grotere milieudruk. Deze groei biedt echter ook kansen voor innovatieve maatregelen om de groei-ambities binnen de huidige milieugrenzen (geluid, lucht, stikstof depositie en veiligheid) op te vangen. Het is van belang om het aantal blootgestelden aan overmatige geluidbelasting, stikstofoxiden (NOx), fijnstof en verhoogd overlijdensrisico als gevolg van activiteiten met gevaarlijke stoffen in de provincie te blijven monitoren en beleid zo nodig aan te passen om Zuid-Holland aantrekkelijk te houden.

Effectindicatoren (= outcome indicatoren)

	Omschrijving	Nulmeting	Meetwaarde 2017	Streefwaarde 2019	Streefwaarde 2020	Streefwaarde 2021	Streefwaarde 2022
1.6.a	Aantal blootgestelden aan risicovolle activiteiten	653.000	579.335	< nulmeting	< nulmeting	< nulmeting	< nulmeting
1.6.b	Aantal blootgestelden aan risicovolle activiteiten dat is verantwoord (als percentage van het totaal aantal blootgestelden)	27%	78%	81%	84%	87%	90%
1.6.c	Aantal blootgestelden boven de grenswaarde stikstofdioxide (NO ₂)	81.000	890	0	0	0	0
1.6.d	Aantal geluidgehinderden langs de provinciale wegen boven de 55 dB	9.800	7.873	7800	7700	7600	7500

Toelichting effectindicator(en)

1.6.a: De nulmeting 'aantal blootgestelden aan risicovolle activiteiten' komt uit 2013. Aangenomen wordt dat zonder beleid het aantal blootgestelden toeneemt door bevolkingsgroei en de groei van de economie. Het provinciale beleid is erop gericht het aantal blootgestelden minimaal gelijk te houden of terug te dringen.

1.6.b: Het aantal verantwoord blootgestelden loopt op ten opzichte van de nulmeting uit 2011 omdat gemeenten in toenemende mate in hun bestemmingsplannen een groepsrisicoverantwoording uitvoeren. Dus door middel van het door gemeenten gevoerde ruimtelijk beleid zijn er steeds meer mensen, waarvoor geldt dat over het risico dat zij lopen een weloverwogen besluit is genomen door de gemeente. Onderdeel van dit besluit kunnen aanvullende maatregelen zijn om risico's weg te nemen.

De streefwaarden voor 2019 en verder aangepast op basis van de realisatie in 2017.

1.6.c: De nulmeting heeft betrekking op 2009. Het provinciale beleid is erop gericht dat er in 2018 e.v. geen blootgestelden meer zijn boven de grenswaarde NO₂.

1.6.d: Het Actieplan Geluid 2018 - 2023 wordt naar verwachting eind 2018 vastgesteld. Op basis van het daarbij behorende uitvoeringsplan wordt een verdere ontwikkeling in de afname van het aantal geluidgehinderden langs provinciale wegen berekend ten opzichte van de nulmeting uit 2011.

Wat gaan we doen om deze effecten te bereiken?

De aanpak van luchtkwaliteit wordt voortgezet met aanvullende maatregelen ter verbetering van een gezonde leefomgeving en om nieuwe knelpunten te voorkomen. Door uitvoering te geven aan luchtkwaliteitsprojecten wordt een bijdrage geleverd aan de verbetering van het woon-, werk-, en leefklimaat. Door projecten te kiezen, die ook economische, ruimtelijke, groene en mobiliteitsambities dienen, versterken deze doelen elkaar en worden middelen efficiënt benut. Zo is een programma voor de binnenvaart opgezet dat zich richt op de economische, logistieke en milieuprestaties van deze sector.

Het toepassen van geluid-reducerende maatregelen langs provinciale wegen leidt tot afname van het aantal blootgestelden aan geluidhinder. In het Actieplan Geluid 2018-2023 is vastgelegd welke geluidsknelpunten er zijn en welke van deze knelpunten de komende jaren worden aangepakt. Bij de uitvoering wordt uitgegaan van het toepassen van de meest kosteneffectieve maatregelen. Hierbij wordt, naast de bekende maatregelen als stil asfalt en geluidsschermen, ook gekeken naar de inzet van diffractoren en andere innovaties.

In de Rotterdamse haven wordt een programma kwaliteitsverbetering geluidsmanagement uitgevoerd. Dit houdt onder andere in dat geluidsmodellen worden geactualiseerd en dat vergunningen ten aanzien van geluid mogelijk geactualiseerd worden.

De provincie beperkt de risico's op ongevallen met gevaarlijke stoffen en werkt hierin samen met gemeenten en veiligheidsregio's. Door afspraken te maken over de taakuitvoering en kwaliteit wordt de uitvoering van het externe veiligheid-beleid geprofessionaliseerd. Omgevingsrisico's worden dan op een goede wijze opgenomen in vergunningen, bestemmingsplannen en visies. Het provinciaal ruimtelijk beleid geeft hieraan richting en biedt een kader waarmee nieuwe knelpunten kunnen worden voorkomen. Daarnaast worden bestaande knelpunten zoveel mogelijk opgelost door bron- of ruimtelijke maatregelen te nemen. Dit alles draagt bij aan een veiliger leefmilieu. Anticiperend op de Omgevingswet zal voor externe veiligheid worden onderzocht hoe de provincie beleidsneutraal kan overgaan. Daarnaast wordt het basisnet vervoer van gevaarlijke stoffen gewijzigd, waarbij wij als provincie nauw zijn betrokken (onder andere in verband met de spoorzone Dordrecht).

De provincie Zuid-Holland voert namens alle decentrale overheden in Nederland het secretariaat voor de Impuls Omgevingsveiligheid. Dit landelijke programma waarbij het structureel vergroten en verankeren van veiligheid centraal staat wordt naar verwachting in 2019 gecontinueerd. Binnen dit programma worden ook structureel middelen beschikbaar gesteld voor de taakuitvoering van de Zuid-Hollandse omgevingsdiensten om de professionaliteit en taakuitvoering op externe veiligheid op het gewenste niveau te houden.

Via vergunningverlening, toezicht en handhaving (VTH) op inrichtingen (bedrijven) worden hinder, emissies en risico's beperkt en wordt bijgedragen aan een schone en veilige leefomgeving. De provincie is op grond van de Wet algemene bepalingen omgevingsrecht (Wabo) vergunningverlenend, toezichthoudend en handhavend bevoegd gezag voor circa 350 complexe en risicovolle inrichtingen. Het versterken van vergunningverlening en toezicht zoals vanuit de impuls VTH is gestart, wordt voortgezet. Daarnaast hebben Provinciale Staten motie 813 (versterking uitvoering vergunningverlening) aangenomen, met de invulling hiervan zal in 2019 verder worden gewerkt. Een meerjarig programma wordt ontwikkeld om te komen tot een Altijd Actuele Digitale Vergunning (AADV, voorheen Vergunningverlening 2.0 genoemd). Doel van dit programma is om te komen tot een digitale vergunning die meerwaarde oplevert voor ons als bevoegd gezag (efficiëntie), de bedrijven (efficiëntie en

lastenvermindering) en de inwoners (transparantie). Deze ontwikkeling past in ons streven waarbij we zo goed mogelijk onze inwoners informeren over de vergunningen, milieueffecten en prestaties van (chemische) bedrijven en bevoegd gezag.

Wat mag dat kosten voor het doel?

(bedragen x € 1.000)	Jaarrekening 2017	Begroting 2018 na VJN	Begroting 2018 na NJN	Raming 2019	Raming 2020	Raming 2021	Raming 2022
Lasten	52.089	62.169	62.343	58.097	55.948	52.721	52.731
Baten	4.218	3.850	3.850	3.700	3.580	3.400	3.400
Totaal saldo baten en lasten	47.871	58.319	58.493	54.397	52.368	49.321	49.331
Toevoeging aan reserve	10.964	0	10.185	10.264	0	0	0
Onttrekking aan reserve	7.500	2.563	12.629	5.162	3.289	0	0
Subtotaal reserves	3.464	-2.563	-2.444	5.102	-3.289	0	0
Resultaat	51.335	55.755	56.049	59.499	49.080	49.321	49.331

Toelichting meerjarenraming

Het merendeel van de lasten (€ 45,7 mln) binnen doel 1.6 is bestemd voor de uitvoering van de taken op het gebied van Vergunningverlening, Toezicht en Handhaving (VTH) bij de omgevingsdiensten. Verder bedragen de apparaatslasten € 2,5 mln. De overige lasten (€ 4,9 mln) worden ingezet voor de activiteiten op de andere milieu dossiers, waarvan het dossier Luchtkwaliteit € 2,7 mln bedraagt.

De daling in de lasten ten opzichte van 2018 heeft te maken met het feit dat het budget voor de Impuls Omgevingsveiligheid nog niet bekend is. Het programma IOV is tot en met 2019 verlengd, waarbij het budget bij Septembercirculaire 2018 bekend wordt. Deze middelen zullen bij de Voorjaarsnota 2019 aan de begroting worden toegevoegd.

De baten hebben betrekking op leges die de provincie ontvangt voor het zogenaamde BRIKS-deel van de omgevingsvergunningen (waarbij BRIKS staat voor Bouwen, Reclame, Inritten, Kappen en Slopen).

Welke instrumenten zetten we hiervoor in?

Overzicht reserves

(bedragen x € 1.000)		Jaarrekening 2017	Begroting 2018 na VJN	Begroting 2018 na NJN	Raming 2019	Raming 2020	Raming 2021	Raming 2022
PR 1	Milieuaspecten omgevingbeleid	1.000	0	0	0	0	0	0
PR 1	Omgevingsveiligheid	9.964	0	10.185	10.264	0	0	0
Totaal toevoeging aan reserve		10.964	0	10.185	10.264	0	0	0
PR 1	Luchtkwaliteit (NSL)	264	723	723	378	420	0	0
PR 1	Milieuaspecten omgevingbeleid	664	950	950	285	235	0	0
PR 1	Omgevingsveiligheid	6.573	0	10.185	4.000	1.987	0	0
PR OMO	Alertheidsbudget	0	590	590	0	0	0	0
PR 1	Frictiekosten RUD	0	300	181	500	647	0	0
Totaal onttrekking aan reserve		7.500	2.563	12.629	5.162	3.289	0	0
Saldo reserves		3.464	-2.563	-2.444	5.102	-3.289	0	0

Subsidies

De regeling opruiming drugsafval Zuid-Holland is onderdeel van een landelijke regeling. De regeling wordt door de provincie Noord-Brabant voor alle provincies uitgevoerd. Het doel van de regeling is om de kosten voor gemeenten en grondeigenaren voor maximaal 50% te compenseren en om gevaren voor milieu en gezondheid te voorkomen.

[Zie ook Paragraaf Subsidies, Programma 1.](#)

Bijdrage Verbonden partijen

De vijf omgevingsdiensten in Zuid-Holland ([DCMR Milieudienst Rijnmond](#), [Omgevingsdienst Zuid-Holland Zuid](#), [Omgevingsdienst West-Holland](#), [Omgevingsdienst Midden-Holland](#) en [Omgevingsdienst Haaglanden](#)) voeren namens Gedeputeerde Staten het beleid op het gebied van vergunningverlening, toezicht en handhaving uit binnen de wettelijke kaders en de kaders die de provincie opstelt. Actuele vergunningen, frequent toezicht en consequent handhavend optreden bij geconstateerde overtredingen dragen bij aan het verminderen van hinder, emissies en risico's..

Naast vergunningverlening, toezicht en handhaving (VTH)-taken bij bedrijven voeren de vijf omgevingsdiensten ook taken uit op grond van onder meer de Wet Natuurbescherming, Wet bodembescherming, Waterwet, Wet hygiëne en veiligheid badinrichtingen en zwemgelegenheden, Wet luchtvaart, Wet geluidhinder en de Provinciale Milieuverordening.

Overige instrumenten

De provincie werkt samen met andere overheden, inwoners en bedrijven om Zuid-Holland gezonder en veiliger te maken. Daarbij zetten we naast wettelijke instrumenten (regelgeving) ook andere instrumenten in die zijn gericht op samenwerking (zoals co-creatie) in.

In het beleid rond luchtkwaliteit wordt steeds meer naar een samenwerking gezocht met externe partijen. De provincie ondersteunt deze partijen daar waar dit nodig is om de luchtkwaliteit te verbeteren en verbindt partijen. Externe partijen krijgen, meer dan in het verleden, een rol bij het verbeteren van de luchtkwaliteit. De provincie zet zich daarbij in om zinvolle initiatieven gerealiseerd te krijgen en zoekt daarbij naar maximaal rendement. De projecten richten zich op uiteenlopende onderwerpen, zoals scheepvaart, wegverkeer en vervoer, schone bussen, stikstofemissies van inrichtingen, houtstook en ondersteuning aan gemeenten.

Vanuit het Rijk wordt in samenwerking met de decentrale overheden en andere partners gewerkt aan het Schone Lucht Akkoord, waarmee wordt ingezet op verdere verbetering van de luchtkwaliteit.

Programma 2 Bereikbaar en Verbonden

Best bereikbare provincie

Zuid-Holland is een internationaal transportknooppunt. Onze welvaart danken we grotendeels aan goederenstromen vanuit de haven en industrie en producten vanuit de land- en tuinbouw die de provincie in en uit gaan. We zien ook veel dagelijkse verplaatsingen tussen woon- werklocaties. Zuid-Holland is de meest verstedelijkte provincie, waarin twee van Nederlands grootste steden liggen, een reeks oud-hollandse steden en talrijke kleinere gemeenten.

Economische groei zorgt voor toenemende druk op de infrastructuur, door meer goederenverkeer en meer woon-werk verplaatsingen. Zuid-Holland ontleent zijn kracht aan het meerkernige stedelijk netwerk waarin elke stad een economisch profiel heeft. Uit internationale onderzoeken blijkt dat het potentieel sterker benut kan worden door de steden en economische clusters met hun afzonderlijke kwaliteiten beter te verbinden. Voor de concurrentiepositie is niet alleen een goede bereikbaarheid via (vaar- en spoor)wegen van belang, maar ook steeds meer via de digitale infrastructuur.

Het is onze ambitie dat Zuid-Holland de best bereikbare provincie van Nederland is; optimaal verbonden met regionale, landelijke en internationale centra. Er liggen grote kansen in verbinding van de mobiliteitsopgaven met de verstedelijkingsaanpak, economische transitie en energievernieuwing. Wij willen de mobiliteitssector schoner maken en verduurzamen, om de nationale doelstellingen voor klimaat en luchtkwaliteit te halen. Wij zetten daarom onder meer in op versterking van openbaar vervoer en gebruik van de fiets in de mobiliteitsketen van reizigers. Daarnaast moet vervoer over water een volwaardig alternatief zijn voor vervoer over de weg. De demografische opbouw van de samenleving verandert, wat leidt tot een verschuiving in het OV-gebruik. Hierdoor staat de traditionele invulling van het aanbod van openbaar vervoer in de landelijke gebieden onder druk. In deze landelijke gebieden blijft wel de noodzaak bestaan voor passend openbaar vervoer voor mensen die hiervan afhankelijk zijn.

We willen innovatie in het openbaar vervoer stimuleren door in de concessieverlening de creativiteit van aanbieders de ruimte te geven.

Exploitatie

(bedragen x € 1.000)	Jaarrekening 2017	Begroting 2018 na VJN	Begroting 2018 na NJN	Raming 2019	Raming 2020	Raming 2021	Raming 2022
Lasten	293.039	260.621	251.154	276.980	264.432	277.589	284.846
Baten	7.417	20.592	17.523	21.502	7.653	6.755	6.290
Totaal saldo baten en lasten	285.623	240.028	233.631	255.479	256.779	270.834	278.557
Toevoeging aan reserve	154.550	49.940	54.977	48.193	33.934	11.700	11.305
Onttrekking aan reserve	245.528	32.901	28.417	15.373	9.387	2.195	7.865
Subtotaal reserves	-90.979	17.039	26.560	32.821	24.547	9.506	3.441
Resultaat	194.644	257.067	260.191	288.300	281.326	280.339	281.997

Doel 2-1 Instandhouding, bereikbaarheid en verkeersveiligheid op orde

Doel en beoogd maatschappelijk effect?

De ambitie van de provincie Zuid-Holland is om de best bereikbare provincie te zijn. Om dit te bereiken richt de provincie zich op de volgende vijf doelen;

- Kwaliteit bestaande provinciale infrastructuur op orde houden;
- Compleet maken mobiliteitsnetwerk;
- Verbeteren verkeersveiligheid;
- Benutten bestaande infrastructuur door:
 - Vraag naar mobiliteit afstemmen op het aanbod van infrastructuur en vervoermiddelen;
 - Verbeteren integratie van netwerken;
- Mobiliteitssysteem versterken en opwaarderen.

Binnen dit doel wordt, als onderdeel van de extra investeringen in een slimmer, schoner en sterker Zuid-Holland, gewerkt aan:

- Nieuwe Impuls voor verduurzaming van onze mobiliteit

Effectindicatoren (= outcome indicatoren)

	Omschrijving	Nulmeting	Meetwaarde 2017	Streefwaarde 2019	Streefwaarde 2020	Streefwaarde 2021	Streefwaarde 2022
2.1.a	Percentage wegen in goede technische staat op basis van conditiemeting (NEN 2767)	93%	87%	92%	88%	86%	90%
2.1.b	Percentage vaarwegen in goede technische staat op basis van conditiemeting (NEN 2767)	51,6%	54%	57%	60%	65%	66%
2.1.c	Percentage beweegbare kunstwerken voldoende beschikbaar voor het wegverkeer	98%	97%	100%	100%	100%	100%
2.1.d	Percentage beweegbare kunstwerken voldoende beschikbaar voor het vaarwegverkeer	94%	95%	100%	100%	100%	100%
2.1.e	Gemiddelde snelheid autoverkeer spits op belangrijke regionale trajecten (km per uur)	50,1 km/uur	50,2	≥ 2018	≥ 2019	≥ 2020	≥ 2021
2.1.f	Gemiddelde snelheid autoverkeer dal op belangrijke regionale trajecten (km per uur)	54,0 km/uur	53,9	≥ 2018	≥ 2019	≥ 2020	≥ 2021
2.1.g	Aantal dodelijke verkeersslachtoffers Zuid-Holland	64	54 (2016)	≤ 2018	≤ 2019	≤ 2020	≤ 2021

	Omschrijving	Nulmeting	Meetwaarde 2017	Streefwaarde 2019	Streefwaarde 2020	Streefwaarde 2021	Streefwaarde 2022
2.1.h	Aantal dodelijke verkeersslachtoffers in het regiegebied Zuid-Holland	34	26 (2016)	≤ 2018	≤ 2019	≤ 2020	≤ 2021
2.1.i	Aandeel fietsgebruik bij afstanden tot 15 km	31%	30% (2016)	≥ 33%	≥ 34%	≥ 35%	≥ 36%
2.1.j	Gebruik provinciale vaarwegen in vaarbewegingen -- Aantal vaarbewegingen (beroepsbinnenvaart) op de Gouwe	8.100	9129	≥ 2018	≥ 2019	≥ 2020	≥ 2021
2.1.k	Gebruik provinciale vaarwegen in tonnages -- Vervoerde tonnages (x100.000) op de Gouwe	33.000	36.472	≥ 2018	≥ 2019	≥ 2020	≥ 2021
2.1.l	Percentage kunstwerken waarvan het laatste grote onderhoud aan civiele constructie max. 15 jaar geleden heeft plaatsgevonden	100% (2017)		100%	100%	100%	100%

Wat gaan we doen om deze effecten te bereiken?

Zuid-Holland wil de best bereikbare provincie zijn. Hiervoor moet de kwaliteit van de infrastructuur, zowel technisch als functioneel, op orde zijn. Daarvoor onderhouden en verbeteren we de bestaande provinciale (vaar)wegen en leggen we nieuwe wegen aan en stimuleren wij het veilig gebruik ervan. Ook dragen we financieel en inhoudelijk bij aan infrastructuurprojecten van andere overheden. We doen dit slim en innovatief en in samenwerking met andere overheden en wegbeheerders. De aanpak verschilt per opgave en gebied. Zo worden bijvoorbeeld kansen voor verbeteringen aan de infrastructuur of in de omgeving en energietransitie (CO₂ neutraal) meegenomen.

Het kwalitatief op orde zijn van de infrastructuur wil de provincie onder andere bereiken door het instandhouden en compleet maken van het mobiliteitsnetwerk. Hiervoor onderhoudt de provincie haar infrastructuur en pakt zij knelpunten aan via het Programma Zuid-Hollandse Infrastructuur ([PZI](#)). In het PZI wordt 15 jaar vooruit gekeken welke nieuwbouw- en onderhoudsprojecten zullen worden uitgevoerd. Ook de belangrijkste ontwikkelingen voor 2019 zijn daarin vermeld voor projecten zoals de voortgang bij de [Rijnlandroute](#), het HOV-net Zuid-Holland Noord, de [A20 Nieuwerkerk a/d IJssel – Gouda](#), de kruising N214/N216, de [N211 Wippolderlaan](#), de [N215 Doorstroming en verkeersveiligheid](#), de afronding van de [Bochtafsnijding Schie](#), de kwaliteitsverbetering Metropolitaan OV en verschillende fietsprojecten.

In 2019 wordt een nieuwe analyse opgeleverd over de verschillende infrastructuurnetwerken zoals wegen, vaarwegen en fiets en waar zij elkaar (kunnen) versterken en belemmeren. Door een koppeling te maken met verstedelijking, klimaatadaptatie, economische transitie, energietransitie en de uitvoeringsagenda rijke groenblauwe leefomgeving wordt integraal gekeken naar huidige en toekomstige knelpunten en kansen bij mobiliteit. Doorstroming, verkeersveiligheid en omgevingskwaliteit zijn hierbij belangrijke factoren. Wij willen de mobiliteitssector schoner maken en verduurzamen, om de nationale doelstellingen voor klimaat en luchtkwaliteit

te halen. We zetten daarom in op versterking van openbaar vervoer en het gebruik van de fiets in de mobiliteitsketen.

Uitkomsten van de analyses moeten leiden tot nieuwe aandachtspunten en functionele verbeteringen die opgenomen kunnen worden in het kaderbesluit 2020.

Voor Zuid-Holland is de bereikbaarheid van internationale knooppunten zoals de haven van Rotterdam, luchthaven Schiphol en de Greenports in Westland en Oostland van groot belang en heeft dan ook specifieke aandacht.

Voor de bereikbaarheid van Rotterdam - Den Haag is het gebiedsprogramma Duurzame Bereikbaarheid Rotterdam - Den Haag opgezet. In 2019 zal binnen dit programma ingezet worden op:

- De korte termijn: publiekscampagnes, voorbereidingskosten, logistieke efficiency en voortzetting inzet mobiliteitsmakelaars;
- Mede opdrachtgeverschap planvorming Meerjarenprogramma Infrastructuur, Ruimte en Transport (MIRT) verkenning Central Innovation Quarter Binckhorst (CIB) en Oeververbinding Rotterdam;
- Mede opdrachtgeverschap planvorming Metropolaan Openbaar Vervoer;
- Gebiedsuitwerkingen Logistieke bereikbaarheid Westland en bereikbaarheid Zoetermeer en Voorne Putten.

Daarnaast is de provincie betrokken bij de diverse uitwerkingen van de MIRT goederencorridors, waaronder de Verkenning A15 en vrachtwagen parkeren. Voor vrachtwagen parkeren zal in 2019 de focus liggen op een bijdrage in de aanleg van truckparkings, het penvoerderschap in een subsidietraject en digitalisering (dit betreft de integratie van beschikbaarheidsinformatie in het nationale access point voor verkeersinformatie (NDW)).

De ontwikkeling van het aantal verkeersslachtoffers baart ons zorgen. In 2019 is de verbetering van de verkeersveiligheid een prioriteit. Naast de doorvertaling van het landelijke [Strategische Plan Verkeersveiligheid 2030](#) naar provinciaal niveau zet het Regionaal Ondersteuningsbureau Verkeersveiligheid in 2019 extra in op het onderdeel "beïnvloeding verkeersgedrag". Dit doet zij door het voortzetten van programma's als "Maak van de Nul een Punt", "School op Seef" en "Totally Traffic".

In 2019 wordt het nieuwe programma Fietsveiligheid gestart met aandacht voor nieuwe doelgroepen zoals oudere fietsers.

Daarnaast zal aandacht worden besteed aan verkeersveilig gedrag van gebruikers bij oplevering van werkzaamheden, bij groot onderhoud en bij nieuwe infrastructuur. Tot slot zal de samenwerking met de Metropoolregio Rotterdam Den Haag (MRDH), politie en het openbaar ministerie voor de handhaving van verkeersveilig gedrag worden versterkt.

In 2018 is de ToekomstAgenda snelfietsroutes opgesteld. Daarin is onderzocht op welke verbindingen nog een grote groei van het fietsverkeer mogelijk is.

In 2019 analyseren we het provinciaal fietsnetwerk. Dat doen we met telcijfers en fysieke kenmerken van de fietsroutes. Deze informatie over gebruik en de huidige kwaliteit geeft aan wat de belangrijkste verbeteropgaven voor (fiets)bereikbaarheid en verkeersveiligheid zijn. Op basis van de ToekomstAgenda snelfietsroutes en de analyse van het provinciaal fietsnetwerk zullen we prioriteiten stellen. Dit is onze input voor gesprekken met gemeenten, regio's, waterschappen, naburige provincies en het Rijk om te bepalen welke routes we het eerste gaan verbeteren om te komen tot hoogwaardige fietsroutes. Samen met de MRDH vervullen we een regiefunctie voor de aanleg en verbetering van snelfietsroutes in Zuid-Holland.

In 2019 wordt ook een monitoringsprogramma opgezet. Dit programma laat zien wat de resultaten zijn van investeringen in het fietsnetwerk en draagt bij aan de kennis over het fietsgebruik. Hiermee wordt de basis voor besluitvorming over nieuwe projecten steviger.

Luchtvaart draagt bij aan bereikbaarheid en economische groei. Aan de andere kant levert luchtvaart hinder op voor de omgeving. Deze spanning ervaren wij in onze provincie zowel rond Schiphol als in de regio rond Rotterdam The Hague Airport (RTHA). Het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat werkt aan een nieuw luchtvaartbeleid (2020-2050) en de herziening van het luchtruim (2023). Hiervoor vindt de minister regionaal

draagvlak belangrijk en doet een beroep op de provincies bij het organiseren van participatie voor dit beleid. Samen met belanghebbenden rond RTHA werken we in 2019 aan een uitvoeringsprogramma voor hinderbeperkende maatregelen. Onderdeel daarvan is de werving van een omgevingsombudsman RTHA, die communicatie tussen de luchthaven en de omgeving stimuleert en afgesproken acties aanjaagt.

Om de schaarse ruimte in Zuid-Holland zo effectief mogelijk te gebruiken, willen we het bestaande mobiliteitssysteem beter benutten en slimmer gebruiken. Ook wordt geprobeerd om de vraag naar mobiliteit meer af te stemmen op het aanbod van infrastructuur en vervoermiddelen. Hiervoor wil de provincie de keuzemogelijkheden en de combinatie van vervoermiddelen voor reizigers verbeteren. Een belangrijke rol hierin is weggelegd voor de fiets, zoals verwoord in de Uitvoeringsagenda [Samen verder fietsen](#), maar ook [Dynamisch Verkeersmanagement](#) (DVM). Ook betere benutting van het spoor is een onderwerp wat opgepakt wordt bijvoorbeeld in de planvorming metropolitaan OV. Waar vraag naar en aanbod van klassiek openbaar vervoer tekort schieten, zoals in krimpregio's, moeten we zoeken naar oplossingen zodat er flexibel, vraaggericht vervoer beschikbaar komt.

In 2019 wordt ingezet op het concreet in projecten oppakken van Smart Mobility in brede zin. De focus ligt hierbij op drie sporen: voorspellen en sturen van verkeersstromen, slim gebruiken van beschikbare data over voer- en vaartuigstromen en het zoveel mogelijk beperken van hinder bij gepland onderhoud en ongeplande beschikbaarheid met flankerende maatregelen. Hiervoor wordt in 2019 een programma opgesteld waarin te realiseren ambities op gebied van DVM voor de periode 2020 tot en met 2023 zijn verwoord.

De provincie wil dat vervoer van goederen over water toeneemt via het programma [Goederenvervoer over water](#). Hierdoor wordt het bestaande mobiliteitsnetwerk efficiënter gebruikt met minder piekbelasting. Onderdelen hiervan zijn:

- Scheepshaltes langs de Schie: ter bevordering van de regionale en stedelijke distributie werken wij aan de uitwerking en implementatie van een nieuwe en duurzaam binnenvaartconcept "[de Scheepshalte](#)". In 2019 vindt er besluitvorming plaats over de locaties langs de Schie van de Scheepshaltes.
- Kades: voor het vervoer over water zijn overslagmogelijkheden essentieel. Een aantal kades is verouderd of ligt op een voor de binnenvaart niet meer interessante locatie. In 2019 worden voorstellen gedaan welke kades aangepakt zullen worden. Hierbij kan de kademuur regeling zoals deze in België geldt als voorbeeld dienen.
- Containervervoer Gouwe: het containervervoer over de Gouwe van en naar het Alpherium wordt steeds groter. Zowel in aantallen containers als in de omvang van de schepen. Dit vaarwegverkeer zal ook in de toekomst vlot en veilig moeten gebeuren. Waarbij er zo min mogelijk hinder is voor het kruisende wegverkeer. Middels een programmatische aanpak zal er in 2019 besloten worden welke investeringen op korte en lange termijn moeten worden uitgevoerd.
- In 2019 wordt er verder gewerkt aan het verschonen van de binnenvaart via het Europese samenwerkingsverband [CLINSH](#) en een slimmere en autonome logistiek op het water via [Smart Shipping](#) (schepen op afstand, het slimmer delen van informatie, het optimaliseren van vaarwegonderhoud en het (semi) autonoom varen van schepen).

Daarnaast wil de provincie slimme innovaties toepassen en de integratie van netwerken verbeteren. Een voorbeeld hiervan is het [Revoluerend Verenfonds](#). Om het mobiliteitssysteem blijvend te versterken zal de provincie technologische ontwikkelingen, duurzame energie en logistieke innovaties inzetten.

Wat mag dat kosten voor het doel?

(bedragen x € 1.000)	Jaarrekening 2017	Begroting 2018 na VJN	Begroting 2018 na NJN	Raming 2019	Raming 2020	Raming 2021	Raming 2022
Lasten	213.341	170.830	161.362	181.780	171.420	181.498	186.036
Baten	9.067	19.800	16.800	20.782	6.933	6.035	5.570
Totaal saldo baten en lasten	204.274	151.030	144.562	160.998	164.487	175.463	180.466
Toevoeging aan reserve	64.069	38.673	43.711	38.464	32.434	9.965	9.805
Onttrekking aan reserve	166.830	29.551	25.067	9.996	5.546	2.195	6.474
Subtotaal reserves	-102.761	9.123	18.643	28.469	26.889	7.771	3.331
Resultaat	101.513	160.152	163.205	189.467	191.375	183.234	183.797

Toelichting meerjarenraming

Lasten

Voor het planmatig en het dagelijks beheer en onderhoud is in 2019 € 72,1 mln aan materieel budget beschikbaar. Voor regionale en provinciale infrastructuur is € 23,7 mln beschikbaar en voor beleid, onderzoek, voorlichting, duurzaam veilig en gedragsbeïnvloeding € 6,4 mln.

Voor apparaatlasten en kapitaallasten is € 99,5 mln in de Begroting 2019 opgenomen.

De financiële ontwikkeling van deze budgetten is als volgt:

Activiteit (bedragen x € 1.000)	Verskil 2020-2019	Verskil 2021-2020	Verskil 2022-2021
Steunpunt Coenecoop (B&O)	-1.000		
Dagelijks beheer en onderhoud (B&O)	2.000	1.100	200
Energietransitie (B&O)	-7.800		
Verkeersveiligheidsprojecten (B&O)	2.200	2.800	-300
Vaarwegprojecten (B&O)	-2.100	7.400	2.200
Regionale en provinciale infrastructuur	-12.200	-500	-500
Gedragsbeïnvloeding	5.700	-5.700	
Verkeer- en vervoerbeleid	400		
Onderzoek/verkenning projecten initiatieffase	-3.700		
Apparaatlasten	-800	-100	
Kapitaallasten	6.900	5.000	3.000
	-10.400	10.000	4.600

Baten

Activiteit (bedragen x € 1.000)	Verskil 2020-2019	Verskil 2021-2020	Verskil 2022-2021
Dagelijks beheer en onderhoud	1.300		
Energietransitie	-1.100		
Verkeersveiligheidsprojecten	-1.800	-300	0
Regionale en provinciale infrastructuur	-12.200	-600	-500
	-13.800	-900	-500

Welke instrumenten zetten we hiervoor in?

Overzicht reserves

(bedragen x € 1.000)		Jaarrekening 2017	Begroting 2018 na VJN	Begroting 2018 na NJN	Raming 2019	Raming 2020	Raming 2021	Raming 2022
PR 2	Egalisatiereserve expl proj PZI	10.462	0	0	5.490	4.560	3.810	3.650
PR 2	Bereikbaarheid	15.489	13.857	16.107	12.046	5.946	6.156	6.156
PR 2	Mobiliteit	14.877	1.929	3.929	1.929	1.929	0	0
PR 2	Egalisatiereserve beheer & onderhoud	18.340	20.653	20.653	19.000	20.000	0	0
PR OMO	Egalisatiereserve afschrijvingslst.	4.900	2.235	3.022	0	0	0	0
Totaal toevoeging aan reserve		64.069	38.673	43.711	38.464	32.434	9.965	9.805
PR 2	Egalisatiereserve expl proj PZI	2.042	8.418	8.818	4.600	0	0	0
PR 2	RijnGouwelijn	10.900	0	0	0	0	0	0
PR 2	Bereikbaarheid	8.238	11.534	12.322	3.296	5.546	2.195	1.469
PR 2	Egalisatiereserve afschrijvingslast.	67.849	0	0	0	0	0	0
PR 2	Mobiliteit	12.740	6.528	0	0	0	0	5
PR 2	Egalisatiereserve beheer & onderhoud	0	0	0	0	0	0	5.000
PR 2	Voorm.Invest.budg.Sted.Vern.3 (ISV3)	1.100	1.871	1.871	1.100	0	0	0
PR 3	Coolport middelen	3.545	0	0	0	0	0	0
PR 1	IODS	0	0	0	1.000	0	0	0
PR OMO	Egalisatiereserve afschrijvingslst.	60.415	1.200	2.057	0	0	0	0
Totaal onttrekking aan reserve		166.830	29.551	25.067	9.996	5.546	2.195	6.474
Saldo reserves		-102.761	9.123	18.643	28.469	26.889	7.771	3.331

Subsidies

[Zie Paragraaf Subsidies, Programma 2.](#)

Bijdrage Verbonden partijen

De provincie participeert in het Wegschap Dordtse Kil, gezamenlijk met andere partijen is de provincie eigenaar van de Kiltunnel die de N217 met de N3 verbindt. De Kiltunnel maakt onderdeel uit van het gezamenlijke infrastructurele netwerk van provincie en andere wegbeheerders.

Overige instrumenten

Niet van toepassing.

Doel 2-2 Een adequaat aanbod van openbaar vervoer

Doel en beoogd maatschappelijk effect?

Een goed aanbod van openbaar vervoer wil de provincie bereiken door:

- Goed functionerende dienstverlening OV voor bus, regionaal spoor en waterbus;
- Het op orde brengen van de OV-Infrastructuur;
- Verbeteren kwaliteit openbaar vervoer.

Om aan de ambitie en gestelde doelen invulling te geven zet de provincie in op efficiënt en effectief regionaal openbaar vervoer dat goed aansluit bij de maatschappelijke vraag. Openbaar vervoer is geen doel op zich, maar ondersteunend aan de wens van de reiziger om van A naar B te komen. Er liggen hierbij voor de provincie kansen in verbinding van openbaar vervoer met de verstedelijkingsopgave, economische transitie en energietransitie.

Hoogwaardig openbaar vervoer levert een steeds grotere bijdrage aan het verbeteren van het vestigingsklimaat in Zuid-Holland. Ook levert openbaar vervoer een belangrijke bijdrage aan het beheersbaar houden en waar mogelijk verminderen van knelpunten in het stedelijk gebied. Daarom werkt de provincie aan een kwaliteitsimpuls voor het openbaar vervoer. Belangrijk element hierin is de ontwikkeling van Randstad-net (R-net) in Zuid-Holland: een hoogwaardig netwerk van bus-, tram-, metro- en treinverbindingen. In het kader van R-net wordt ingezet op de veelgebruikte lijnen, daar waar de maatschappelijke vraag naar openbaar vervoer het grootst is.

Openbaar vervoer heeft ook een belangrijke sociale functie en draagt bij aan het vitaal en leefbaar houden van het landelijk gebied. Voor het landelijk gebied is de doelstelling om het openbaar vervoer efficiënter in te richten en beter aan te laten sluiten op de vraag, zodat kwetsbare groepen in de samenleving mobiel kunnen blijven. Hierbij wordt ook gekeken naar andere systemen dan de traditionele lijnbus. Bij de voorbereiding van aanbestedingen van OV-concessies wordt daarom aandacht besteed aan het goed aansluiten van vraag en aanbod.

Effectindicatoren (= outcome indicatoren)

	Omschrijving	Nulmeting	Meetwaarde 2017	Streefwaarde 2019	Streefwaarde 2020	Streefwaarde 2021	Streefwaarde 2022
2.2.a	Aantal instappers in de busconcessies	27,9 mln	29,6	≥ nulmeting	≥ nulmeting	≥ nulmeting	≥ nulmeting
2.2.b	Aantal reizigerskilometers in de busconcessies	277,5 mln	307,2	≥ nulmeting	≥ nulmeting	≥ nulmeting	≥ nulmeting
2.2.c	Aantal instappers R-net lijnen	1,5 mln	2,8	≥ 2018	≥ 2019	≥ 2020	≥ 2021
2.2.d	Aantal reizigerskilometers R-net lijnen	13,1 mln	45,2	≥ 2018	≥ 2019	≥ 2020	≥ 2021
2.2.e	Aantal instappers spoordiensten	3,0 mln	4,6	≥ 2018	≥ 2019	≥ 2020	≥ 2021
2.2.f	Aantal reizigerskilometers spoordiensten	42,0 mln	59,4	≥ 2018	≥ 2019	≥ 2020	≥ 2021
2.2.g	Aantal instappers Waterbus	1,5 mln	1,5	≥ 2018	≥ 2019	≥ 2020	≥ 2021

	Omschrijving	Nulmeting	Meetwaarde 2017	Streefwaarde 2019	Streefwaarde 2020	Streefwaarde 2021	Streefwaarde 2022
2.2.h	Waardering Openbaar Vervoer obv Klantenbarometer	7,5	7,7 (ZH) / 7,6 (NL)	≥ landelijk gemiddelde 2019	≥ landelijk gemiddelde 2020	≥ landelijk gemiddelde 2021	≥ landelijk gemiddelde 2022
2.2.i	Waardering van de sociale veiligheid in het openbaar vervoer obv klantenbarometer	7,7	8,1 (ZH) / 7,8 (NL)	≥ landelijk gemiddelde 2019	≥ landelijk gemiddelde 2020	≥ landelijk gemiddelde 2021	≥ landelijk gemiddelde 2022
2.2.k	Bezettingsgraad fietsenstallingen bij OV-haltes	79,7%	81,0 (2017)	≥ nulmeting	≥ nulmeting	≥ nulmeting	≥ nulmeting
2.2.l	Bezettingsgraad P&R-plaatsen bij OV-haltes	68,2%	71,7 (2017)	≥ nulmeting	≥ nulmeting	≥ nulmeting	≥ nulmeting

Wat gaan we doen om deze effecten te bereiken?

De provincie is opdrachtgever voor het openbaar vervoer binnen Zuid-Holland, exclusief het vervoer in de Metropoolregio Rotterdam - Den Haag (MRDH). De provincie verleent OV-concessies. Per december 2018 gaat de concessie voor de regio Drechtsteden / Alblasserwaard Vijfheerenlanden over van vervoerder Arriva naar Qbuzz. Bij deze nieuwe concessie wordt sterk ingezet op innovaties in het openbaar vervoer, bijvoorbeeld op het vlak van emissievrij vervoer en ketenmobiliteit. In de nieuwe concessie wordt een netwerk van Hoogwaardig Openbaar Vervoerlijnen (HOV) gerealiseerd. In 2019 wordt de aanbesteding van het contract van de Waterbus in de markt gezet. Daarnaast worden de eerste stappen gezet voor de aanbesteding van de concessie Zuid-Holland Noord.

De provincie gebruikt de concessies voor het openbaar vervoer per bus, trein en over water om haar ambities te realiseren. Daarbij hanteert de provincie de beleidskaders voor openbaar vervoer, afgestemd met andere opgaven zoals ruimtelijk-economische ontwikkelingen. Dit betekent dat de provincie eisen stelt aan de vervoersbedrijven die het openbaar vervoer verzorgen. Deze eisen worden per concessie opgenomen in een Nota van Uitgangspunten die door Provinciale Staten wordt vastgesteld. Gedeputeerde Staten stellen vervolgens een verder uitgewerkt programma van eisen vast.

Met betrekking tot de exploitatie van de verleende concessies hanteert de provincie het principe: laat de markt doen waar de markt goed in is. De vervoerder heeft de beste kennis van de markt en van de exploitatie, want hij zit het dichtst op de klant. De ontwikkelingsfunctie ligt dus bij de vervoerder. De vervoerder is hierbij elk jaar verantwoordelijk voor de ontwikkeling van het vervoerplan. De provincie toetst of de vervoerder hierbij binnen kaders van het Programma van Eisen blijft. Daarnaast is het jaarlijkse tarievenvoorstel afhankelijk van de goedkeuring door de provincie als concessieverlener. De provincie betreft daarbij het advies van het reizigersoverleg. De provincie toetst het tarievenvoorstel aan de hand van het provinciale tarievenkader.

Samen met de MRDH en het Rijk wordt gewerkt aan de uitwerking van het Toekomstbeeld OV via de werkplaats metropolitaan OV. Dit moet in 2020 een gezamenlijk toekomstbeeld opleveren voor het openbaar vervoer in de hele provincie. In 2019 worden de eerste stappen daarvoor gezet.

Bij de behandeling van de Kadernota 2018-2021 is motie 723 aangenomen met het verzoek te onderzoeken wat het voor het meerjarenbeeld betekent als de OV-tarieven worden teruggebracht op prijspeelniveau 2015. Gedeputeerde Staten hebben Provinciale Staten geïnformeerd over de vraag welke mogelijkheden de provincie

heeft om de openbaar vervoer tarieven aan te passen. Daarbij is een bredere uitleg gegeven van relevante onderwerpen over financierbaarheid van het openbaar vervoer en de ingeschatte kosten van de maatregel om de openbaar vervoertarieven in de concessies van de provincie Zuid-Holland terug te brengen naar het prijspeil van 2015.

De provincie zet in op kwaliteitsverbetering en energietransitie in het openbaar vervoer. Zo zijn in de concessie Hoeksche Waard / Goeree Overflakkee in 2018 de eerste vier waterstofbussen in Zuid-Holland gaan rijden. Op dit moment wordt er onderzoek gedaan of het mogelijk is om in 2020 meer waterstofbussen in te zetten.

De provincie zet middelen in om de infrastructuur voor het OV te verbeteren. Deze middelen zullen grotendeels gericht zijn op het verbeteren van de doorstroming van HOV en R-Net-lijnen. Verbetering van de doorstroming maakt ten slotte frequentieverhoging mogelijk en draagt bij aan de betrouwbaarheid van het openbaar vervoer. Daarbij wordt waar mogelijk aangesloten bij de uitvoering van andere infrastructurele projecten.

Per december 2018 gaat in de concessie DAV een nieuw HOV- en R-netwerk van start. De eerste infrastructurele maatregelen zijn dan gereed. In de loop van 2019 en 2020 worden meer van dit soort maatregelen genomen in deze concessie.

Daarnaast onderzoekt de provincie de mogelijke uitbreidingen en capaciteitsverbeteringen van R-Net, het Waterbusnetwerk en het spoor. Deze onderzoeken moeten uitwijzen waar kansen liggen om deze OV-netwerken te verbeteren c.q. uit te breiden.

Ook onderzoekt de provincie hoe de kwaliteit van het openbaar vervoer beter kan aansluiten bij de wensen van de reizigers. Dit wordt gedaan door samen met onder meer regio's, gemeenten, vervoerders, reizigers, bedrijven, scholen en zorginstellingen de vervoersbehoeften te inventariseren. Vervolgens kunnen kansrijke, innovatieve (pilot)projecten worden gestart. Hierbij kan bijvoorbeeld gedacht worden aan pilotprojecten voor kleinschalig vraagafhankelijk (openbaar) vervoer. Het R-net concept wordt verder uitgewerkt door de aansluiting op R-net haltes te versterken. Zoals bijvoorbeeld met deelfietsystemen, Kiss + Ride en fietskluizen. In 2019 worden dergelijke voorzieningen in het kader van op de nieuwe DAV-concessie gerealiseerd.

Tenslotte wordt geïnvesteerd in het verbeteren van de sociale veiligheid in het OV en de toegankelijkheid van OV-haltes voor reizigers met een beperking. Dit laatste wordt gedaan in combinatie met betere bereikbaarheid van grotere OV-haltes (ketenvoorzieningen zoals fietsenstallingen en P+R).

Wat mag dat kosten voor het doel?

(bedragen x € 1.000)	Jaarrekening 2017	Begroting 2018 na VJN	Begroting 2018 na NJN	Raming 2019	Raming 2020	Raming 2021	Raming 2022
Lasten	79.698	89.790	89.792	95.200	93.012	96.091	98.810
Baten	-1.650	792	723	720	720	720	720
Totaal saldo baten en lasten	81.349	88.998	89.069	94.480	92.292	95.371	98.090
Toevoeging aan reserve	90.481	11.267	11.267	9.729	1.500	1.735	1.500
Onttrekking aan reserve	78.699	3.350	3.350	5.377	3.842	0	1.390
Subtotaal reserves	11.782	7.917	7.917	4.352	-2.342	1.735	110
Resultaat	93.131	96.915	96.986	98.832	89.951	97.106	98.200

Toelichting meerjarenraming

Het merendeel van de lasten binnen dit doel wordt besteed aan de regionale OV-concessies. Voor 2019 betreft dit € 82 mln. In de jaren daarop nemen deze lasten per jaar met € 1,5 mln toe in verband met de verwachte prijsstijgingen (inflatie).

In 2019 wordt ter uitvoering van de overeenkomst met de gemeente Leiden voor het HOV-net een subsidie verstrekt van € 5,4 mln.

Door de investeringen in OV-infrastructuur stijgen de komende jaren de kapitaallasten van € 3,2 mln in 2019 naar € 7,5 mln in 2022.

De resterende middelen worden ingezet op de beleidsontwikkelingen, onderzoeken en maatregelen ter verbetering van de kwaliteit van het openbaar vervoer binnen de provincie.

Welke instrumenten zetten we hiervoor in?

Overzicht reserves

(bedragen x € 1.000)		Jaarrekening 2017	Begroting 2018 na VJN	Begroting 2018 na NJN	Raming 2019	Raming 2020	Raming 2021	Raming 2022
PR 2	Mobiliteit	89.181	10.067	10.067	8.529	1.500	1.735	1.500
PR 2	Revolverend Verenfondsen	1.300	1.200	1.200	1.200	0	0	0
Totaal toevoeging aan reserve		90.481	11.267	11.267	9.729	1.500	1.735	1.500
PR 2	Milieueisen openbaar vervoer	0	1.260	1.260	0	0	0	0
PR 2	Bereikbaarheid	1.400	2.090	2.090	0	0	0	0
PR 2	HOV Net Zuid- Holland Noord	0	0	0	5.377	0	0	0
PR 2	Mobiliteit	77.299	0	0	0	3.842	0	1.390
Totaal onttrekking aan reserve		78.699	3.350	3.350	5.377	3.842	0	1.390
Saldo reserves		11.782	7.917	7.917	4.352	-2.342	1.735	110

Subsidies

[Zie Paragraaf Subsidies, Programma 2.](#)

Bijdrage Verbonden partijen

Niet van toepassing.

Overige instrumenten

Niet van toepassing.

Programma 3 Aantrekkelijk en Concurrerend

Naar een nieuwe economie: the next level

De provincie Zuid-Holland bevindt zich in een omvangrijk transitieproces naar een duurzame en digitale economie.

De economie heeft te maken met snelle disruptieve technologische ontwikkelingen, zoals de omschakeling van fossiele naar duurzame energie, robotisering, 3-D printing en digitalisering. Daardoor moeten we onze productieprocessen en manier van werken anders inrichten. En ons aanpassen aan andere, nieuwe markten en ketens van producent naar consument. Hoe sneller we dat doen, des te concurrerender we zijn. Voor Zuid-Holland betekent dat werk aan de winkel. We maken de stap naar een circulaire economie waarin hergebruik van grondstoffen een nieuw verdienmodel wordt. We stimuleren innovatie via nauwe samenwerking tussen de diverse economische sectoren, kennis- en onderwijsinstellingen die onze regio herbergt. Via inzet op een aantrekkelijke woon- en werkomgeving trekken we bedrijven, kenniswerkers en andere talenten.

Energievernieuwing

Het klimaatakkoord dat in 2015 in Parijs is gesloten, luidt het einde in van een economie gebaseerd op fossiele brandstoffen. De aanwezigheid van energie-intensieve sectoren als de haven en de glastuinbouw biedt grote kansen voor de energietransitie. De omvang van de opgave voor energietransitie is in Zuid-Holland groot, 25% van de totale CO₂-emissie in Nederland wordt in Zuid-Holland uitgestoten, 20% van de Nederlandse bevolking woont in deze provincie. Dat biedt de kans dat ook hier de grootste stap kan worden gezet en dus een groot effect zichtbaar zal worden. Zuid-Holland wil een slimme en schone economie waar fossiele bronnen zijn vervangen door hernieuwbare bronnen. Dat brengt –naast het voorkomen van negatieve effecten door klimaatverandering- ook nieuwe verdienmodellen, nieuwe exportproducten en nieuwe banen met zich mee. We nemen maatregelen om energie te besparen en het gebruik van aardgas drastisch te verminderen.

Naar een levendige meerkernige metropool

In Zuid-Holland is een onderscheidend meerkernig stedelijk netwerk ontstaan waarin elke stad een eigen profiel heeft ontwikkeld. Onze welvaart en welzijn hangen af van de kwaliteit van dit stedelijk netwerk. Steden zijn ontmoetingsplaatsen, emancipatieladders voor nieuwkomers en broedplaatsen van ideeën en innovatie. Zuid-Holland staat voor de opgave om in het komende decennium een fors aantal woningen te realiseren en om de woonvoorraad te verduurzamen. De uitdaging is om metropolitane ontwikkeling op een sociale, gezonde en duurzame manier vorm te geven. Het economisch potentieel kan beter benut worden door de steden met hun afzonderlijke kwaliteiten beter te verbinden tot een metropool. Het leef- en vestigingsklimaat wordt versterkt door stad en land goed te verbinden, door ruimte te bieden voor groen en water in de stad, door een evenwichtige woningvoorraad en passende werklocaties. De vitaliteit van de meerkernige metropool is gebaat bij cultuur, kenniscentra en aantrekkelijke binnensteden.

Exploitatie

(bedragen x € 1.000)	Jaarrekening 2017	Begroting 2018 na VJN	Begroting 2018 na NJN	Raming 2019	Raming 2020	Raming 2021	Raming 2022
Lasten	62.954	115.728	103.141	114.594	94.609	64.052	55.228
Baten	8.872	971	1.546	774	427	347	0
Totaal saldo baten en lasten	54.082	114.757	101.595	113.820	94.182	63.705	55.228
Toevoeging aan reserve	52.141	28.958	39.457	21.716	12.791	2.600	1.200
Onttrekking aan reserve	21.040	58.890	53.661	37.731	31.579	8.729	2.060
Subtotaal reserves	31.101	-29.932	-14.203	-16.015	-18.789	-6.129	-860
Resultaat	85.183	84.825	87.392	97.805	75.393	57.576	54.368

Doel 3-1 Een groeiende, duurzame en innovatieve economie

Doel en beoogd maatschappelijk effect?

De provincie wil de regionale economie versterken door ruimte te scheppen voor economische groei die duurzaam en innovatief is. Zo wil de provincie bestaande en opkomende economische sectoren stimuleren en meer bedrijvigheid en werkgelegenheid creëren.

Zuid-Holland staat voor een aantal strategisch economische opgaven. Versnelde innovatie is noodzakelijk om voorop te kunnen blijven lopen in de sterke sectoren van onze regionale economie en bij de aanpak van maatschappelijke opgaven. Daarnaast zorgt digitalisering en verduurzaming van de energievoorziening voor een transitie naar de nieuwe economie. Tot slot dient er een aantrekkelijk vestigingsklimaat te worden gecreëerd om bedrijven te behouden en nieuwe bedrijvigheid en talent aan te kunnen trekken. Daarbij is de kwaliteit van ons vestigingsklimaat in balans met onze leefomgeving.

Omdat regio's steeds meer motoren van economische groei zijn heeft de provincie daarin een belangrijke rol. Daarom kiest de provincie voor vergroting van de innovatiekracht van het kennisintensieve Midden- en Kleinbedrijf (MKB) in de topsectoren en versterking van het organiserend vermogen van economische clusters. Ook zet de provincie in op een duurzame transitie van de Greenports en het Haven Industrieel Complex (HIC) om de sterke positie van deze clusters in de wereld te behouden en het moderniseringsproces van deze clusters te faciliteren.

Effectindicatoren (= outcome indicatoren)

	Omschrijving	Nulmeting	Meetwaarde 2017	Streefwaarde 2019	Streefwaarde 2020	Streefwaarde 2021	Streefwaarde 2022
3.1.a	Procentuele jaarlijkse groei van het inkomen van de prioritaire clusters	-2,0	-1,4	0,1	In ontwikkeling	In ontwikkeling	In ontwikkeling
3.1.b	Procentuele groei BRP (BBV)	PM		PM	PM	PM	PM
3.1.c	Procentuele werkgelegenheid (BBV)	PM		PM	PM	PM	PM

Toelichting effectindicator(en)

De indicator is het saldo van procentuele groei of verlies van omzet van alle bedrijven die tot de stuwende economische *clusters* worden gerekend. Er zijn alleen (CBS) cijfers beschikbaar voor de *sectoren* Landbouw, Industrie, Bouwnijverheid en Vervoer en opslag, waar de *clusters* Maritiem en Deltatechnologie, Transport & Logistiek, Greenports en Bioscience toe behoren. Het gaat om de *relatieve* groei ten opzichte van het landelijke gemiddelde, zodat de invloed van conjunctuur wordt uitgeschakeld en het accent wordt gelegd specifiek op de factoren die de Zuid-Hollandse groei bepalen.

Wat gaan we doen om deze effecten te bereiken?

De provincie richt zich op het scheppen van de noodzakelijke randvoorwaarden voor versnelde innovatie en de transitie naar een duurzame en digitale economie. De provincie zet hiervoor in op:

- Stimulering van innovatie in het MKB en versterking van het organiserend vermogen, ten behoeve van de Zuid-Hollandse topsectoren, de Greenports en het HIC;
- Het innovatiepotentieel beter benutten door kapitaal en subsidie beschikbaar te stellen aan de Zuid-Hollandse ontwikkelingsmaatschappij InnovationQuarter (IQ);

- Samenwerkingsverbanden aangaan en afspraken maken met partijen in de regio en het Rijk;
- Op orde brengen van de randvoorwaarden voor de transitie van de Greenports en het HIC op het gebied van ruimte, infrastructuur, milieu, energie en Europese samenwerking. Deze doelstelling wordt ook via andere kerntaken gerealiseerd.

Relatie Programma Zuid-Hollandse Economie (PZE)

In 2018 is het Programma Zuid-Hollandse Economie (PZE) opgesteld en voor het eerst als een detailuitwerking aan de Begroting 2019 toegevoegd. De begroting vormt het financieel kader waarbinnen het PZE is opgesteld, waarbij het PZE als toelichting op de begroting fungeert. Voor een nadere uitwerking van de in de begroting benoemde doelen en inzet wordt verwezen naar het PZE.

Intensiveringen 2019

Innovatie

Ter versterking van het Innovatieteam worden in de Begroting 2019 extra middelen beschikbaar gesteld. Dit gaat om materiële middelen voor inzet van mensen (2,5 fte) en kan de vorm krijgen van tijdelijke formatie of externe inhuur.

Wat mag dat kosten voor het doel?

(bedragen x € 1.000)	Jaarrekening 2017	Begroting 2018 na VJN	Begroting 2018 na NJN	Raming 2019	Raming 2020	Raming 2021	Raming 2022
Lasten	18.432	38.892	30.320	48.643	38.528	20.779	16.341
Baten	1.042	130	130	80	80	0	0
Totaal saldo baten en lasten	17.390	38.761	30.190	48.563	38.448	20.779	16.341
Toevoeging aan reserve	33.495	12.600	16.020	1.200	1.200	1.200	1.200
Onttrekking aan reserve	8.603	27.699	20.599	17.853	12.675	3.383	1.100
Subtotaal reserves	24.891	-15.099	-4.580	-16.653	-11.475	-2.183	100
Resultaat	42.282	23.662	25.610	31.910	26.973	18.596	16.441

Toelichting meerjarenraming

De lasten 2019 stijgen ten opzichte van de lasten 2019. Dit wordt veroorzaakt door intensiveringen in deze begroting en door de fasering van eerder beschikbaar gestelde middelen.

Innovatie

In de begroting 2019 wordt € 0,2 mln. beschikbaar gesteld voor inzet van mensen (2,5 fte) ter versterking van het innovatieteam.

Planvorming detailhandel

De subsidieregeling planvorming detailhandel Zuid-Holland heeft als doel om de kwaliteit van winkelgebieden te verbeteren. Voor deze regeling wordt in 2019 € 0,5 mln. beschikbaar gesteld, ten laste van de reserve Bedrijventerreinen.

Reserve Overcommitting

Een bedrag van € 1,4 mln. uit de reserve overcommitting Kansen voor West is vrijgefallen. Uit de definitieve eindafrekening vanuit de EU is namelijk gebleken dat er niets wordt teruggevorderd door de EU. Voor het bedrag dat na deze vrijval nog in de reserve beschikbaar is (€ 3,3 mln.) wordt een voorstel voorbereid voor overcommitting Kansen voor West II.

Stichting Equestrum

Stichting Equestrum heeft het initiatief genomen om een internationaal toonaangevend Hippisch kennis- en innovatiecentrum te ontwikkelen te Maasland. Hiervoor wordt, conform de besluitvorming door PS bij de Najaarsnota, in totaal € 0,3 mln beschikbaar gesteld. Het gaat om 0,1 mln in de jaren 2018 tot en met 2020. Bij de Najaarsnota 2018 is dit verwerkt ten laste van de reserve alertheidsbudget. Omdat deze reserve in 2019 wordt opgeheven vindt de dekking voor de jaren 2019 en 2020 plaats vanuit de vrije ruimte.

Fasering eerdere intensiveringen

Aan dit begrotingsdoel zijn in de Begroting 2018, Voorjaarsnota 2018 en 2017 en Kadernota 2019 diverse intensiveringen toegevoegd. Deze leiden tot een stijging van de lasten 2019 ten opzichte van 2018. De intensiveringen zijn in de meeste gevallen voor een beperkt aantal jaren zodat de lasten in latere jaren weer een daling laten zien. De belangrijkste onderdelen zijn:

- Life Sciences en Health: vanaf 2018 is jaarlijks € 1,2 mln per jaar aan de reserve RegMed XB toegevoegd. In 2019 wordt hieruit € 0,1 mln beschikbaar gesteld voor Regeneratieve geneeskunde Leiden en € 0,3 mln voor Holland US Bridge program.
- S-Ron ; € 7 mln en Space Campus € 8 mln. De lasten 2018 Najaarsnota 2018 verschoven naar 2019. Er wordt in 2019 daarom € 1,5 mln ten laste van de vrije ruimte gebracht . In 2019 bedragen de uitgaven in totaal € 8 mln; in 2020 € 7 mln.
- Circulaire Economie: € 3,25 mln voor aanloop- en proceskosten. In 2018 € 0,75 mln; 2019 € 1,25 mln; 2020 € 1,25 mln.
- Z-H innoveert In 2018 en 2019 respectievelijk € 0,2 mln en € 1 mln voor diverse innovaties (waaronder Noordzee, SBIR en SiR).
- Transitiecampus: € 5 mln; na 2018 resteert € 1,3 mln per jaar in de periode 2019-2021.
- Glastuinbouw Westland € 4 mln; € 1 mln per jaar in de periode 2018-2021.
- Waste2chemicals (Chemiecluster Rotterdamse Haven). Vanuit de reserve Versterking Economie is in 2018 € 3 mln in de Risicoreserve Waste to Chemistry gestort.
- Campusregeling € 3 mln; € 1,5 mln in 2019 en € 1,5 mln in 2020.
- Voor Fieldlabs/SMITZH € 3.9 mln in 2019, € 3,1 mln in 2020 en 2021 en € 1,1 mln in 2022.

MKB/MIT-regeling

Vanwege het succes van de MKB-MIT regeling zijn de MIT-uitgaven in 2017 en 2018 verhoogd, ten laste van de reserve Versterking economie, de bijdrage via het Provinciefonds en vanuit de intensiveringsmiddelen.

Bij kadernota 2018 is motie 724 Investeren in economische innovatie aangenomen. Voor MKB-MIT is € 12 mln extra beschikbaar gesteld, waarvan € 6 mln in 2018 en € 6 mln in 2019.

Met het oog op de continuering van de MKB/MIT- regeling na 2019 is, bij Kadernota 2019, in de jaren 2020 tot en met 2023 jaarlijks € 7,5 mln aan de lasten toegevoegd.

Hoofdlijnenakkoord

In het Hoofdlijnenakkoord is in totaal incidenteel € 6 mln ter beschikking gesteld voor het ondersteunen van samenwerkingsverbanden die publieke en private partijen samenbrengen rondom economische clusters met veel groeipotentie. Dit leidt van 2016 t/m 2019 tot hogere lasten (jaarlijks € 1,5 mln).

Welke instrumenten zetten we hiervoor in?

Overzicht reserves

(bedragen x € 1.000)		Jaarrekening 2017	Begroting 2018 na VJN	Begroting 2018 na NJN	Raming 2019	Raming 2020	Raming 2021	Raming 2022
PR 3	Overcommitting OP-West	0	0	1.220	0	0	0	0
PR 3	Interreg- cofinanciering EFRO	2.562	0	0	0	0	0	0
PR 3	Regionale netwerken topsectoren	433	500	800	0	0	0	0
PR 3	Versterking economie	22.500	1.500	3.400	0	0	0	0
PR 3	MIT MKB Innovatiestimulering topsect	8.000	6.400	6.400	0	0	0	0
PR 3	Risicoreserve RegMed XB	0	1.200	1.200	1.200	1.200	1.200	1.200
PR 3	Risicoreserve Waste to Chemistry	0	3.000	3.000	0	0	0	0
Totaal toevoeging aan reserve		33.495	12.600	16.020	1.200	1.200	1.200	1.200
PR 3	Bedrijventerreinen	0	0	350	500	0	0	0
PR 3	EFRO middelen	31	0	0	0	0	0	0
PR 3	Interreg- cofinanciering EFRO	2.365	4.000	4.000	4.500	4.500	0	0
PR 3	Regionale netwerken topsectoren	526	840	840	860	242	0	0
PR 3	Versterking economie	1.184	16.785	10.785	5.868	4.933	3.383	1.100
PR 3	MIT MKB Innovatiestimulering topsect	4.451	4.154	4.154	5.700	3.000	0	0
PR 3	Risicoreserve RegMed XB	0	0	0	425	0	0	0
PR 3	IRP Goeree- Overflakkee	46	0	0	0	0	0	0
PR OMO	Alertheidsbudget	0	1.550	150	0	0	0	0
PR OMO	Strategische investerings	0	370	320	0	0	0	0
Totaal onttrekking aan reserve		8.603	27.699	20.599	17.853	12.675	3.383	1.100
Saldo reserves		24.891	-15.099	-4.580	-16.653	-11.475	-2.183	100

Subsidies

Subsidieregeling MKB Innovatie stimulerings Topsectoren Zuid-Holland (MIT ZH)

De provincie stimuleert innovatie binnen het MKB door uitvoering te geven aan de subsidieregeling MIT ZH. MKB-ondernemers in de topsectoren kunnen een financiële bijdrage krijgen bij de uitvoering van haalbaarheidsprojecten en/of R&D-samenwerkingsprojecten. Het ministerie van EZK levert voor deze regeling 50% cofinanciering. De hoogte van deze cofinanciering voor 2019 is op dit moment nog niet bekend, deze volgt later dit jaar. Tot dat moment blijft de begrote provinciale inzet van € 9,5 mln (inclusief 4% uitvoeringskosten) gereserveerd. Het subsidieplafond voor 2019 is € 13,4 mln (onder voorbehoud van minimaal € 4,5 mln cofinanciering van het Rijk).

Subsidieregeling Regionale Netwerken voor Innovatie Zuid-Holland (RNIZ)

De provincie zet middelen in voor de ontwikkeling van regionale netwerken waarin triple helix partijen zijn vertegenwoordigd. Met de subsidieregeling Regionale Netwerken voor Innovatie Zuid-Holland (RNIZ) wil de provincie het organiserend vermogen van innovatieve clusters en hun cross-overs versterken. De netwerkorganisatie heeft als doel om samenwerking te stimuleren tussen bedrijven, kennisinstellingen en overheden ten behoeve van innovatie. De subsidieregeling RNIZ vervangt de oude subsidieregeling Regionale Netwerken Topsectoren (RNT).

Financiering voor proeftuinen en innovatieprojecten (Fieldlabs)

Fieldlabs zijn praktijkomgevingen waarin bedrijven en kennisinstellingen doelgericht producten en technologieën (uit)ontwikkelen, testen en implementeren. De provincie ondersteunt Fieldlabs met eigen middelen (cofinanciering) en met Europese middelen (EFRO). In 2019 is er naar aanleiding van motie 724 € 2 mln beschikbaar voor Fieldlabs (incl. 5% proceskosten). Voorzien wordt dat het nodig zal zijn om ook aan publieke kant te investeren in vernieuwing (programma's en 'hardware') van de bestaande Fieldlabs en wellicht ook in nieuwe Fieldlabs. Voorts voorzien we nieuwe innovatieprogramma's met de Fieldlabs, zoals Smart Manufacturing Industriële Toepassingen in Zuid-Holland (SMITZH), waarbij kennis van Fieldlabs wordt ingezet bij het oplossen van maatschappelijke vraagstukken.

Bijdrage Verbonden partijen

InnovationQuarter (IQ)

InnovationQuarter (IQ) draagt bij aan de ambitie van GS om het innovatiepotentieel van Zuid-Holland beter te benutten. InnovationQuarter ontsluit het innovatieve vermogen van Zuid-Holland en versterkt op deze wijze de concurrentiekracht van de regio duurzaam. Dat doet InnovationQuarter door het mogelijk maken van financiering van vernieuwende en snelgroeiende bedrijven (vanuit haar kerntaak Capital), bevordering van samenwerking tussen ondernemers, kennisinstellingen en de overheid (vanuit haar kerntaak Business Development) en door het aantrekken en behouden van innovatieve bedrijven en investeringen naar / in de regio, die:

- sector / cluster versterkend zijn;
- leiden tot een toename in private R&D investeringen en/of;
- leiden tot een toename in werkgelegenheid (vanuit haar kerntaak Foreign Investment).

De inhoudelijke focus van InnovationQuarter ligt bij de speerpunten Cleantech, Life Sciences & Health, Safety & Security, Horticulture en Smart Industry. De geografische focus ligt op de gehele provincie Zuid-Holland.

Vanquard Initiative

Het Vanquard Initiative (VI) is een politiek initiatief dat de rol van de regio's wil versterken in het Europees innovatie- en industrieel beleid. De provincie Zuid-Holland is in 2014 lid geworden van het VI. Momenteel is het VI één van de meest toonaangevende Europese platformen voor het vormgeven en uitvoeren van de regionale 'slimme specialisatie strategie (S3)' in Europa. De inzet van de betrokken regio's is gericht op het aanjagen van bottom-up marktgedreven innovatieve en industriële vernieuwing in Europese prioritaire gebieden door middel van Europese interregionale triple helix samenwerking.

Het Nieuwe Westland CV (ONW)

De Ontwikkelingsmaatschappij Het Nieuwe Westland (ONW) is een publiek-private samenwerking tussen de gemeente Westland, het Hoogheemraadschap Delfland en BNG Gebiedsontwikkeling. De ONW is bedoeld als instrument om de ambities van het Integraal Ontwikkelingsprogramma Westland (IOPW) te realiseren. De projectenportefeuille bestaat uit woningbouwlocaties.

Overige instrumenten

Het Havenindustriële complex ondersteunen en faciliteren bij groene chemie, logistiek en maritiem

De provincie richt zich op het stimuleren van samenwerking en innovatie, het ruimtelijk accommoderen van haven gerelateerde ontwikkelingen en haven gerelateerde overslaglocaties, het stimuleren van de ontwikkeling van een energie- en grondstof efficiënte haven en het stimuleren van versterking van de Greenport- en Mainportrelatie door facilitering van het bedrijfsleven.

De vier Greenports ondersteunen en ruimtelijk faciliteren

De provincie richt zich op het stimuleren van innovatie, het ruimtelijke accommoderen van onder andere ontwikkelingen die de modernisering, clusterwerking en verbetering van de logistieke verbindingen ten goede komen.

Versterking Aero-Space sector

In het kader van de Voorjaarsnota 2018 is er een subsidieplafond vastgesteld van maximaal € 7 mln voor een (meerjarige) boekjaarsubsidie aan NWO-I in verband met de herhuisvesting van SRON naar het Leiden Bio Science Park. Beoogd is vanaf 2019 deze middelen van de provincie beschikbaar te stellen, waarbij beoogd is dat SRON-Utrecht uiterlijk begin 2021 van Utrecht naar Leiden verhuist.

In het kader van de Voorjaarsnota 2018 is in totaal € 8 mln voor drie jaar gereserveerd voor Space Campus Noordwijk met oog op een te sluiten Regio Deal. In september 2018 is de Regio Deal ESTEC en Space Campus Noordwijk ondertekend. Beoogd is om vanaf 2019 met (mede) financiering door de provincie ontwikkelingen op Space Campus Noordwijk tot stand te brengen.

Versterking Life Sciences & Health – Regeneratieve Geneeskunde

Life Sciences & Health (LSH) is één van de sterke economische sectoren in Zuid-Holland. Binnen de sector wordt onder meer ingezet op RegMed XB, een samenwerking gericht op regeneratieve geneeskunde. Op basis van amendement 582 is in de Begroting 2018 een reservering van € 1,2 mln opgenomen, voor 'een nader te concretiseren investeringsbeslissing' op het gebied van regeneratieve geneeskunde, waarover wij in 2019 een investeringsbeslissing verwachten te nemen.

In de Kadernota 2018 zijn voor 2019 en verder middelen opgenomen voor 'strategische ontwikkelingen ten behoeve van PZE', waaronder middelen voor Life Sciences. In totaal zit er hiermee € 2,4 mln voor de versterking van Life Sciences & Health in de reserve voor 2019. Hiervan zal een deel worden onttrokken voor een provinciale bedrage aan de stichting RegMed XB van maximaal € 0,1 mln middels een plafond voor een begrotingsubsidie. Tevens zullen middelen uit de reserve worden onttrokken voor het Holland US Bridge Programma, waar de provincie founding partner van is.

Programma Zuid-Hollandse Economie (PZE)

Een nadere beschrijving van bovenstaande instrumenten treft u aan in het Programma Zuid-Hollandse Economie (PZE), dat als bijlage bij de Begroting 2019 is toegevoegd.

Doel 3-2 Schone en toekomstbestendige energie

Doel en beoogd maatschappelijk effect?

De tussenstand van het Klimaatakkoord (juli 2018) geeft indicaties van het werk dat de provincie te wachten staat:

- Opstellen regionale energie strategieën
- (Ruimtelijke beleid voor) opgave hernieuwbare opwek op land tot 2030
- Planvorming en voorbereiding verduurzaming gebouwde omgeving* tot 2022 en realisatie (warmte)infrastructuur*
- Doorontwikkeling nieuwe energiedragers* (elektriciteit, waterstof, biomassa), opslag en conversie en bijbehorende infrastructuur* voor verduurzaming en circulair maken industrie
- Gebiedsaanpak emissiereductie veenweiden en innovaties glastuinbouw*
- Verdere verduurzaming OV, (brandstoffen voor) mobiliteit en infrastructuur
- Overeenkomen regionale energie strategieën*
- Arbeidsmarkt en scholing
- (Markt)financiering organiseren*
- Faciliteren burgerparticipatie*

Een deel hiervan is in de lijnorganisatie belegd, delen met * raken vooral/ook de werkzaamheden die nu in het Programma Energietransitie zijn ondergebracht.

Hoofdlijnenakkoord

In het Hoofdlijnenakkoord 2015-2019 is aangegeven dat de provincie een energieagenda opstelt en uitvoert. De afgelopen jaren is daar vorm aan gegeven. Het daarvoor vrijgemaakte budget loopt tot en met 2019. De huidige inzet is nog onvoldoende om de doelen van Parijs en de aangescherpte doelen voor 2030 die in de conceptteksten van het klimaatakkoord staan vermeld te halen. Om daar wel aan te kunnen voldoen, zal de provincie het huidige energieprogramma moeten intensiveren. We zullen nog meer ons instrumentarium gebruiken om energie te besparen en het gebruik van fossiele brand- en grondstoffen drastisch te verminderen bij de industrie, gebouwde omgeving en glastuinbouw en opwek van hernieuwbare energie mogelijk te maken in Zuid Holland. Dat doen we bijvoorbeeld via het stimuleren van innovaties en het uitbreiden van warmtenetten voor het verwarmen van kassen en steden met restwarmte of duurzame warmte en ruimte mogelijk maken van wind- en zonne-energie.

Effectindicatoren (= outcome indicatoren)

	Omschrijving	Nulmeting	Meetwaarde 2017	Streefwaarde 2019	Streefwaarde 2020	Streefwaarde 2021	Streefwaarde 2022
3.2.a	Aandeel duurzame energie in Zuid Holland (%)	3.1 %	4.4	7	9	10	14
3.2.b	totale productie van hernieuwbare energie in Zuid Holland (PJ)	13.4 PJ	18.7	30	39	44	56
3.2.c	Vermeden CO2 uitstoot door duurzame energie inzet in Zuid Holland (in Mton)	1.7 Mton	3.2	4.5	5.9	6.5	8.3
3.2.d	Absolute energiebesparing ten opzichte van 1990 (PJ)	-34 PJ	-30	-21	-14	-14	- 0

	Omschrijving	Nulmeting	Meetwaarde 2017	Streefwaarde 2019	Streefwaarde 2020	Streefwaarde 2021	Streefwaarde 2022
3.2.e	Vermeden CO2 uitstoot door energie-efficiëntie, besparing en transitie ten opzichte van 1990 (Mton)	-4 Mton	-7.8	-2	-1	0	1
3.2.f	Totale emissie broeikasgassen in Zuid Holland (Mton)	40 Mton	47.8	42	41	39	38
3.2.g	CO2 voetafdruk van de organisatie inclusief beheer en onderhoud infra en OV-concessies (kton CO2)"	64 kton	56	55	52	50	48

Toelichting effectindicator(en)

Geen wijzigingen. Nieuwe doelen voor 2022 voorgesteld.

Wat gaan we doen om deze effecten te bereiken?

Intensiveringen 2019

Klimaat- en Energieakkoord

Voor de uitwerking van het Klimaat en Energie Akkoord (KEA) is € 5 mln beschikbaar gesteld. Dit bedrag is evenredig over de jaren 2019-2023 verdeeld, dat wil zeggen € 1 mln per jaar. Het betreft middelen ter dekking van personele inzet.

Programmabudget Energietransitie

Het initiële programmabudget voor Energietransitie uit het Hoofdlijnenakkoord is destijds over de jaren 2016-2019 verspreid. Om de continuering van het programma te waarborgen is daarom vanaf 2020 totaal € 7,8 mln beschikbaar gesteld. Het bedrag is verdeeld over de jaren 2020-2023, respectievelijk € 1,2 mln, € 2,7 mln, € 2,7 mln en € 1,2 mln.

Energietransitie industrie

Voor de verduurzaming van de industrie (70% van de CO₂ uitstoot in Zuid-Holland) zal de provincie in 2019 een intensief programma opzetten. Op dit moment wordt onder andere ingestoken op:

5. Een verantwoordelijke rol van de provincie in de ontwikkeling van energie-infra (inclusief waterstof en CO₂).
6. Zorg voor een level playing field met een bijpassend VTH-instrument (bijvoorbeeld warmte/CO₂ uitkoopplicht als pijp binnen handbereik ligt, consequent hanteren terugverdientijd 5 jaar bij energiebesparingsmaatregelen).

De basis wordt najaar 2018 gelegd voor de ontwikkeling van een specifiek Industrieprogramma. Dit behelst het maken van een streefbeeld waar we naartoe werken (bijvoorbeeld in 2030) en de samenhangende set aan activiteiten en projecten (denk aan energie-infrastructuur, waterstof, energie-opslag en conversie, inzet reststoom en extra inzet op energiebesparing bij de industrie) om daar te komen. Deze inzet voor de verduurzaming van de industrie vergt in 2019 € 2,5 mln.

Botlek stoomnetwerk

Het grootste en meest uitgebreide initiatief betreft het Stoomnetwerk Botlek. In dit netwerk gaan twee tot drie bedrijven stoom leveren en 3 grote bedrijven inclusief op hun terrein gevestigde kleinere bedrijven stoom afnemen met een mogelijkheid tot verdere uitbreiding. Dit project levert direct een emissiereductie op van 125 kton CO₂ per jaar (levensduur 25 jaar: € 2 mln subsidie met 3 Mton CO₂-reductie). Deze middelen zijn reeds geaccordeerd in de kadernota 2019.

Versterken Omgevingsdiensten

Voor het identificeren en wegnemen van institutionele belemmeringen en het stimuleren of meer sturend optreden richting gewenste oplossingen (via beleidskader/regel) wordt extra specialistische (juridische)capaciteit ingezet. € 0,1 mln voor 2019.

Tevens wordt ingezet op het verder versterken van de omgevingsdiensten in Zuid-Holland op verduurzaming in de vergunningverlening en meer intensief toezicht & handhaving. € 0,5 mln in 2019.

Duurzame energie

Voor het ontwikkelen van een Master/topopleidingsinstituut voor duurzame energie is € 0,2 mln per jaar voor 2019 beschikbaar gesteld. Om een leerstoel geothermie te meefinancieren is € 0,1 mln voor 2019 geraamd. Het ontwikkelen van educatieprogramma voor MBO-techniek, is voor de opzet van het programma € 0,1 eenmalig in 2019 beschikbaar gesteld.

Het uitrusten van een tweede ROC opleidingslocatie met apparatuur voor duurzame energie en het subsidiëren van opleidingen ter ontwikkeling van bijbehorende kennis en kunde vergt gezamenlijk eenmalig € 0,2 mln. Op deze manier versterken we de kennis en verminderen we de krapte op de arbeidsmarkt met arbeidskrachten vanuit de verschillende opleidingslagen. Uiteindelijk zal de daadwerkelijke uitvoering van de energietransitie ook daar van afhangen.

Gebouwde omgeving

Voor woningbezitters met lager inkomen ontwikkelt de provincie een subsidie om hun woningen te kunnen verduurzamen en van aardgas af te gaan. Hiervoor stelt de provincie eenmalig € 2 mln in 2019 beschikbaar. Daarnaast krijgen de energieloketten in Zuid-Holland een bijdrage om actief voorlichting te geven aan particuliere eigenaren € 0,4 mln. De provincie stelt tevens in 2019 € 0,5 mln ter beschikking om mensen met afstand tot de arbeidsmarkt op te leiden ter versnelling van de energietransitie en tevens om de lage inkomensklasse een extra kans te geven op de arbeidsmarkt.

Samen aan de slag/regio's

De lokale energie-initiatieven versterken zichzelf en delen hun kennis aan de hand van een Community of Practise (CoP). Om dit voort te zetten is € 0,1 mln nodig. Dit draagt bij aan draagvlak voor duurzame energie en een bredere kennis over de energietransitie.

Voor 2019 zijn de intensiveringen geraamd in doel 3.2. en voor de periode na 2019 is het onderdeel van de [Stap 2 Strategische Ontwikkelingen die verder zijn uitgewerkt](#). Een uitzondering hierop vormen de budgetten voor KEA en Programmabudget Energietransitie, die meerjarig in het programmabudget zijn opgenomen.

Wat mag dat kosten voor het doel?

(bedragen x € 1.000)	Jaarrekening 2017	Begroting 2018 na VJN	Begroting 2018 na NJN	Raming 2019	Raming 2020	Raming 2021	Raming 2022
Lasten	2.845	5.485	6.261	15.545	6.325	4.808	3.797
Baten	246	140	140	0	0	0	0
Totaal saldo baten en lasten	2.599	5.345	6.121	15.545	6.325	4.808	3.797
Toevoeging aan reserve	7.200	9.817	9.817	14.125	6.600	0	0
Onttrekking aan reserve	101	1.570	2.016	4.348	4.028	1.011	0
Subtotaal reserves	7.099	8.247	7.801	9.777	2.572	-1.011	0
Resultaat	9.698	13.592	13.922	25.322	8.897	3.797	3.797

Toelichting meerjarenraming

Verduurzaming van de gebouwde omgeving en glastuinbouw

Bij de vaststelling van de Voorjaarsnota 2017 en de Kadernota 2018 hebben PS diverse moties (715/720/728) aangenomen die zich richten op een schone en toekomstbestendige energie.

Voor energietransitie en voor de verduurzaming van de gebouwde omgeving en glastuinbouw is in de Begroting 2018 € 8 mln extra beschikbaar gesteld en verdeeld over de jaren 2018-2020. Hiervan is € 2,5 mln voor de subsidieregeling Lokale Initiatieven. Zie de toelichting op het onderdeel Lokale Initiatieven voor verdere informatie.

Subsidieregeling Lokale Initiatieven

Het budget voor de jaren 2017-2021 van totaal € 4,5 mln bestaat uit € 2 mln vanuit de impuls gelden voor kleinschalige projecten (geaccodeerd in de Voorjaarsnota 2017) en € 2,5 mln vanuit het budget voor verduurzaming van de gebouwde omgeving (geaccodeerd in de Begroting 2018). Wegens een looptijdwijziging zijn de middelen voor de jaren vanaf 2018 in de Voorjaarsnota 2018 herverdeeld over de jaren 2018-2021. De nadere verdeling is verwerkt via de reserve Energietransitie gebouwde omgeving & glastuinbouw en de reserve Mitigatie/ Energie. De verdeling is respectievelijk € 1,2 mln in 2018, € 1 mln in 2019, € 1 mln in 2020 en € 1 mln in 2021.

Subsidieregeling Zonnepanelen

Wegens het toegenomen aantal verleningen in 2018 is het budget in 2018 en 2019 verhoogd en zijn de resterende middelen in de jaren 2020-2022 evenredig verlaagd. De verdeling is verwerkt via de reserve Greendeal zonnepanelen waarvan € 0,5 mln in 2018 en € 0,3 mln in 2019. Tezamen met het budget van € 0,1 mln uit 2017 wordt het subsidieplafond dat bedacht was voor de jaren tot en met 2023 eind 2019 al bereikt. Zie toelichting bij Intensivering 2019 voor verdere informatie op dit onderdeel.

Warmteparticipatiefonds

Onder voorbehoud van een positief besluit over de uitbreiding van de infrastructuur voor de warmtevoorziening aan de noordoost kant van de provincie is de deelname in het Warmteparticipatiefonds opgehoogd met € 25 mln voor overige projecten naar totaal € 90 mln. De risicoreservering van 25 procent op holding niveau bij de Houdstermaatschappij Zuid-Holland B.V. neemt hierdoor toe met € 6,3 mln naar een totaal van € 31,3 mln. De stand van de risicoreserve eind 2017 in de Jaarrekening 2017 bedroeg € 9 mln. De raming van stortingen is € 9,1 mln in 2018, € 9,1 mln 2019 en € 4 mln in 2020.

Hoofdlijnenakkoord

In het Hoofdlijnenakkoord zijn middelen (totaal incidenteel € 5 mln) ter beschikking gesteld voor de regierol bij de provinciale energieagenda. Dit leidt bij dit doel in 2016, 2017, 2018 en 2019 tot hogere lasten (voor respectievelijk € 1,3 mln in 2016 en 2017 en € 1,2 mln in 2018). Het budget 2019 van € 1,2 mln is verminderd met € 0,3 mln wegens het terugstorten van meerkosten in de opstartfase. Zie de toelichting op het onderdeel Reserve Mitigatie / Energie voor verdere informatie. Zie toelichting bij Intensiveringen 2019 voor verdere informatie inzake het programmabudget van Energietransitie.

VTH taken

In lijn met de afspraken uit het SER akkoord Energie is de inzet op het verlenen van vergunningen en de handhaving RUD's in de Voorjaarsnota 2016 verhoogd. De kosten van deze VTH-taken zijn structureel € 0,2 mln per jaar, met aanvullend om de vier jaar (startend in 2016) € 0,1 mln voor de energie-audit. Deze kosten worden gedekt vanuit de reserve Versterking economie (doel 3.1).

Reserve Mitigatie / energie

Voor de uitvoering van het energiebeleid en het maken van de energieagenda was in de opstartfase sprake van meerkosten: € 0,4 mln in 2016. Dekking vond plaats ten laste van de programmareserve (reserve Mitigatie). In 2018 en 2019 is sprake van lagere lasten en terugstorting in de reserve (€ 0,1 mln in 2018 en € 0,3 mln in 2019).

Subsidie botlekstoomnet

In de Kadernota 2019 is € 2 mln toegekend voor een subsidie ter ontwikkeling van een stoomnet in het Botlekgebied. In het najaar 2018 wordt met de partijen nader overlegd over de mogelijke overheidsbijdrage vanuit de provincie Zuid-Holland en het ministerie van Economische Zaken en Klimaat. Voor de provinciale bijdrage is een begrotingssubsidie van € 2 mln opgenomen onder voorbehoud van cofinanciering door de andere partijen. Dekking vindt plaats door een onttrekking aan de algemene reserve in 2019.

Intensiveringen 2019

De intensiveringen 2019 voor het programma Energietransitie zijn beleidsinhoudelijk en financieel toegelicht onder het kopje 'wat gaan we doen om dit effect te bereiken' binnen doel 3.2. Behalve voor de onderdelen Klimaat- en Energieakkoord (KEA) en het Programmabudget Energietransitie, welke meerjarig zijn, leidt dit tot een toename van de lasten in 2019.

Welke instrumenten zetten we hiervoor in?

Overzicht reserves

(bedragen x € 1.000)		Jaarrekening 2017	Begroting 2018 na VJN	Begroting 2018 na NJN	Raming 2019	Raming 2020	Raming 2021	Raming 2022
PR 3	Mitigatie/Energie	1.200	270	270	2.300	0	0	0
PR 3	Risicoreserve Energiefonds	6.000	9.125	9.125	9.125	4.000	0	0
PR 3	Energietrans.gebouwde omg.&glastuinb	0	422	422	2.700	2.600	0	0
Totaal toevoeging aan reserve		7.200	9.817	9.817	14.125	6.600	0	0
PR 3	Mitigatie/Energie	0	600	946	1.600	1.343	0	0
PR 3	Greendeal Zonnepanelen-asbest	49	500	500	300	0	0	0
PR 3	Programma Warmte- Koude Z-H	52	0	0	0	0	0	0

(bedragen x € 1.000)		Jaarrekening 2017	Begroting 2018 na VJN	Begroting 2018 na NJN	Raming 2019	Raming 2020	Raming 2021	Raming 2022
PR 3	Versterking economie	0	170	170	170	250	0	0
PR 3	Energietrans.gebouwde omg.&glastuinb	0	0	0	2.278	2.434	1.011	0
PR OMO	Strategische investerings	0	300	400	0	0	0	0
Totaal onttrekking aan reserve		101	1.570	2.016	4.348	4.028	1.011	0
Saldo reserves		7.099	8.247	7.801	9.777	2.572	-1.011	0

Subsidies

[Zie Paragraaf Subsidies, Programma 3.](#)

Subsidie Energieweb

In het kader van de Ruimtelijke ontwikkeling Zuidplas zijn in het verleden afspraken gemaakt om duurzame en hoogwaardige glastuinbouw te realiseren. De provincie is als gevolg hierop voornemens om de aanleg van een lokaal distributienet voor warmte, het project Energieweb Glasparel+ dit najaar te subsidiëren. Rekening houdende met de lasten bij een verlening worden de middelen in de jaren 2019-2020 ter begroting gebracht. Dekking vindt plaats vanuit de reserve Verduurzaming Zuidplaspolder en de reserve Mitigatie / Energie.

Bijdrage Verbonden partijen

Voor doel 3.2 is het Warmtebedrijf Holding Rotterdam een verbonden partij. Door middel van deelname aan het Warmtebedrijf Holding levert de provincie Zuid-Holland een bijdrage aan de nationale klimaatdoelstellingen door reductie van de broeikasgassen. Eind 2017 is het warmtebedrijf opnieuw ingericht als Holding met daaronder WBR-infra en WBR-explo. Door het warmtebedrijf zal in de eindsituatie industriewarmte worden geleverd ten behoeve van circa 50.000 woning-equivalenten in Rotterdam. Dit leidt tot een emissiebeperking van 70-80 ton CO₂ per jaar en een betere lokale luchtkwaliteit.

Voor de uitvoering van het Warmteparticipatiefonds en het innovatiefonds EnergiiQ is de Houdstermaatschappij Zuid-Holland opgericht. Aan deze partij is Zuid-Holland verbonden.

Overige instrumenten

Met diverse partijen maakt de provincie afspraken via intentieverklaringen of ondertekening van Letters of Cooperation met Deltalinqs en de Coalition of the willing.

Er zal in 2019 bekeken worden op welke wijze de provincie de energietransitie bij de industrie kan versnellen door extra inzet te plegen (ook financieel) op de ontwikkeling van energie-infrastructuren (denk aan stoom, stroom, CO₂ of waterstof).

Met regio's zullen afspraken worden vastgelegd in Regionale Energiestrategieën. En de omgevingsdiensten gaan hun VTH-instrumentarium op basis van provinciaal beleid verder verstevigen.

Doel 3-3 Beter benut (bebouwd) gebied

Doel en beoogd maatschappelijk effect?

Steden en dorpen zijn de afgelopen tientallen jaren enorm gegroeid ten koste van de landelijke gebieden daarbuiten. De provincie wil daarom vooral bouwen binnen het bestaande bebouwde gebied. Op deze wijze gaan we zuiniger om met de schaarse ruimte. Een andere reden om dit te doen, is dat de steden steeds belangrijker zijn geworden als motor van de economie. De provincie wil de kwaliteit van het stedelijk gebied daarom verbeteren door het nóg aantrekkelijker maken om daar te wonen en te werken. Dit kan door te bouwen nabij knooppunten van openbaar vervoer, zoals treinstations. Ook kunnen leegstaande gebouwen en verwaarloosde gebieden opnieuw gebruikt worden, (vaak) voor een nieuwe functie. Het is niet de bedoeling dat de steden aaneengroeien tot één grote metropool. De verschillen tussen en binnen de steden zijn juist een belangrijke kwaliteit. Bruisende binnensteden zijn even belangrijk als rustige woonwijken.

Ook zijn er plekken nodig waar functies elkaar kunnen versterken, broedplaatsen voor vernieuwende bedrijven. De wijze en de schaal waarop dit gebeurt is per stad verschillend. De steden zijn onderling verbonden en vormen als het ware een netwerk. De provincie zet in op het verbeteren van dit netwerk.

Voorwaarden voor nieuwe ontwikkelingen zijn dat ze duurzaam zijn en inspelen op klimaatverandering en nieuwe vormen van energie.

Bovenstaande aanpak is een radicale wijziging ten opzichte van de “traditionele” verstedelijking en dus een enorme opgave die veel inzet van de provincie en een goede samenwerking met onze partners vraagt.

In dit kader is de concernopgave Implementatie Omgevingswet ook van belang. Doel is de provinciale organisatie samen met de bestuurlijke partners voor te bereiden op de invoering van deze wet per 2021. De wet beoogt minder regels voor burgers en initiatiefnemers, bundelt regelgeving, zorgt voor eenduidige instrumenten, kortere procedures en een landelijk digitaal stelsel dat randvoorwaardelijk is voor de invoering..

Toelichting effectindicator(en)

Voor dit doel zijn er geen effectindicatoren.

Wat gaan we doen om deze effecten te bereiken?

- Wij voeren overleg met gemeenten en adviseren gemeenten over nieuwe plannen voor woningbouw, bedrijventerreinen en andere stedelijke ontwikkelingen. Bij de beoordeling van ruimtelijke plannen gaan wij na of voldoende rekening is gehouden met ons beleid voor het beter benutten van het bebouwde gebied. Wij zorgen ervoor dat ons (omgevings)beleid actueel blijft, zodat wij kunnen inspelen op nieuwe ontwikkelingen.
- Programma Verstedelijking, binnen dit programma wordt via 7 uitgangspunten sturing richting gemeenten gegeven. Het realiseren van voldoende woningen in bestaand (centrum)stedelijk gebied vraagt een aanpak die de woningbouwopgave koppelt aan andere maatschappelijke doelen: voldoende betaalbare woningen, verduurzaming van het energienetwerk, aanpassing aan klimaatveranderingen (klimaatadaptatie), innovatie van de economie, een goede bereikbaarheid en behoud landschappelijke kwaliteiten. Door het versterken van de samenhang tussen economische clusters, een goede koppeling van woning- en arbeidsmarkt en verbetering van de leefomgeving zal de kracht van het stedelijk netwerk toenemen (toename agglomeratiekracht) in de Zuidelijke Randstad.

Tegelijkertijd is juist in stedelijke gebieden waar ruimte schaars is, het bouwen van woningen extra ingewikkeld. Gezien de verwachte behoefte aan nieuwe woningen voor de komende jaren heeft elke stad en elk dorp in Zuid-Holland een bouwopgave. Tot 2025 zijn er genoeg plannen in Zuid-Holland. Om aan de woningbehoefte te kunnen voldoen zal op korte termijn de bouwproductie in bestaande plannen versneld moeten worden. Wij dragen bij aan het versnellen van de realisatie door:

- Inzet vliegende brigade (extra capaciteit en expertise bij gemeenten);
- Vereenvoudigen regionale programmering woningbouw: voorrang voor locaties binnen bestaand bebouwd gebied, sneller inspelen op actualiteit en afrekenen op basis van realisatie;

- Eén aanspreekpunt, snellere besluitvorming bij complexe locaties;
- Medefinanciering ten behoeve van versnelling;
- Kennis beter delen over bouwen binnen bestaand bebouwd gebied, zoals over parkeren, klimaat, flexwonen (tijdelijk wonen of tijdelijke woningen), leegstand (via nieuwe website).
- Programma Slim Ruimtegebruik, aanpak leegstand, bijdrage aan vitale binnensteden, transformatie van panden en gebieden en hulp bij ontwikkeling van woon-werkmilieus. In 2019 zullen de programma's Verstedelijking en Slim Ruimtegebruik nog intensiever gaan samenwerken en er bestaat een grote kans dat ze uiteindelijk zullen samensmelten tot één programma.
- Programma Implementatie Omgevingswet, de provincie sorteert voor op de Omgevingswet via drie sporen:
 1. Actief volgen en beïnvloeden van het wetstraject en het landelijke digitale stelsel Omgevingswet;
 2. Intern voorsorteren door ontwikkelen kerninstrumenten en leren werken in de geest van de wet;
 3. Regionaal samenwerken met bestuurlijke partners. Met de vijf regionale netwerken wordt actief samen opgetrokken. Gezamenlijke thema's zijn digitale gegevensuitwisseling, lokaal grensoverschrijdende opgaven, afstemming kerninstrumenten en veranderopgave. In 2016 is een programmareserve bestemd voor de invoering Omgevingswet.

Programma ontwikkeling Omgevingsbeleid werkt aan de voorbereiding van de kerninstrumenten visie, verordening, programma's en de ontwikkeling van een digitaal systeem. Uit de reserve Implementatie Omgevingswet wordt ook de ontwikkeling van het digitale systeem voor het Omgevingsbeleid gefinancierd.

Intensiveringen 2019

Programma Verstedelijking

De grote gemeenten zetten in op binnenstedelijke herontwikkelings-locaties die voor een groot deel kunnen voorzien in de benodigde woningaantallen en leveren nieuwe arbeidsplaatsen op.

Om adequaat in te kunnen spelen op kansen stellen wij een capaciteitspool in voor gemeenten voor complexe binnenstedelijke transformaties ('vliegende brigade'). Daarnaast wordt ook intern bij de provincie extra capaciteit ingezet voor de begeleiding van complexe binnenstedelijke gebiedsontwikkeling.

(Verstedelijking/locatieontwikkeling)

Door het leveren van extra kennis en kunde aan gemeenten bereiken dat de binnenstedelijke herontwikkellocaties daadwerkelijk ontwikkeld en (versneld) gerealiseerd worden.

Wat mag dat kosten voor het doel?

(bedragen x € 1.000)	Jaarrekening 2017	Begroting 2018 na VJN	Begroting 2018 na NJN	Raming 2019	Raming 2020	Raming 2021	Raming 2022
Lasten	8.781	14.295	15.265	13.877	17.321	12.626	11.118
Baten	209	0	575	0	0	0	0
Totaal saldo baten en lasten	8.572	14.295	14.690	13.877	17.321	12.626	11.118
Toevoeging aan reserve	300	300	300	500	0	0	0
Onttrekking aan reserve	338	4.582	5.282	3.649	6.024	1.500	0
Subtotaal reserves	-38	-4.282	-4.982	-3.149	-6.024	-1.500	0
Resultaat	8.534	10.013	9.708	10.728	11.297	11.126	11.118

Toelichting meerjarenraming

Voor de uitvoering Programma Verstedelijking is vanaf 2019 een budget van € 0,8 mln beschikbaar. Hiervan wordt een capaciteitspool voor gemeenten ingesteld ('vliegende brigade') voor complexe binnenstedelijke transformaties. Dit betreft met name het leveren van "kennis en kunde" om deze plekken snel tot ontwikkeling te brengen. Daarnaast worden deze middelen ingezet voor extra capaciteit binnen de provinciale organisatie voor begeleiding complexe binnenstedelijke gebiedsontwikkeling.

Voor de voorbereiding op de Omgevingswet is vanaf 2016 een budget van € 6 mln beschikbaar. Omdat het Rijk de inwerkingtreding van de Omgevingswet heeft uitgesteld naar 1 januari 2021 en de landelijke financiering van het digitaal stelsel nog niet rond is, is de omvang van de invoeringskosten vanaf 2019 nog niet goed in te schatten. Voor de ontwikkeling van het eigen digitale systeem voor het Omgevingsbeleid is naar verwachting € 0,5 mln in 2019 nodig, dit wordt in de raming 2019 meegenomen. In de loop van 2019 zal meer bekend zijn over de rijksbijdrage voor het landelijke stelsel. Onderdeel hiervan is de landelijke voorziening die naar verwachting per 1 juli 2019 in werking zal zijn. Hoeveel middelen nodig zijn voor de aansluiting van het provinciale systeem op de landelijke voorziening is nog niet helder. Er zijn naar verwachting ook middelen nodig na de invoering van de Omgevingswet per 2021.

Welke instrumenten zetten we hiervoor in?

Overzicht reserves

(bedragen x € 1.000)		Jaarrekening 2017	Begroting 2018 na VJN	Begroting 2018 na NJN	Raming 2019	Raming 2020	Raming 2021	Raming 2022
PR 3	Opstellen integrale onderzoeksagenda	300	300	300	300	0	0	0
PR 3	Regionale gebiedsgerichte projecten	0	0	0	200	0	0	0
Totaal toevoeging aan reserve		300	300	300	500	0	0	0
PR 1	Sanering glastuinbouw	-849	1.637	1.637	0	0	0	0
PR 3	Res Project duurz ontw. Zuidplaspold	188	244	244	1.745	4.046	1.500	0
PR 3	Versterking economie	0	152	152	0	0	0	0
PR 3	Implementatie Omgevingswet	893	800	1.500	1.500	1.598	0	0
PR 3	Opstellen integrale onderzoeksagenda	77	374	374	304	280	0	0
PR 3	IRP Goeree-Overflakkee	29	100	100	100	100	0	0
PR OMO	Alertheidsbudget	0	1.125	1.125	0	0	0	0
PR OMO	Strategische investeringen	0	150	150	0	0	0	0
Totaal onttrekking aan reserve		338	4.582	5.282	3.649	6.024	1.500	0
Saldo reserves		-38	-4.282	-4.982	-3.149	-6.024	-1.500	0

Subsidies

[Zie Paragraaf Subsidies, Programma 3.](#)

Bijdrage Verbonden partijen

Ook de ontwikkeling van enkele transformatiegebieden draagt bij aan de economisch veerkrachtige en duurzame topregio. Eén van die gebieden is de Zuidplaspolder. De gemeenschappelijke regeling 'Grondbank RZG Zuidplas' is eigenaar van aanzienlijke grondposities in dat gebied. Wij nemen deel aan de grondbank, om zo mede sturing te kunnen geven aan de gewenste ontwikkeling.

In 2017 is in het kader van de gebiedsontwikkeling Zuidplaspolder met de betrokken gemeenten intensief overleg geweest om te komen tot een nieuw ontwikkelperspectief. De gemeente Zuidplas heeft het initiatief genomen om een aanbod te doen over hun bijdrage aan de verstedelijkingsopgave en hun visie op de Zuidplaspolder.

Overige instrumenten

Niet van toepassing.

Doel 3-4 Goede ruimtelijke kwaliteit

Doel en beoogd maatschappelijk effect?

Zuid-Holland bestaat uit kenmerkende landschappen, zoals het kustlandschap, het veenweidelandschap, het rivierdeltalandschap maar ook het stedelijk landschap. De combinatie van deze landschappen maakt Zuid-Holland veelzijdig en uniek. Tegelijkertijd komen er ruimtelijke opgaven op Zuid-Holland af, die tot zichtbare veranderingen kunnen leiden. Denk daarbij aan de energietransitie, verdergaande verstedelijking en aanpassing aan klimaatverandering (klimaatadaptatie). De provincie geeft ruimte aan deze grote ontwikkelingen en ook aan lokale ruimtelijke veranderingen. Op zowel lokaal, regionaal als nationaal schaalniveau is het belangrijk om zorgvuldig om te gaan met aanwezige landschappelijke functies en nieuwe kwaliteit toe te voegen. De inzet van het ruimtelijke kwaliteitsbeleid is er op gericht om samen met onze partners te werken aan een aantrekkelijke leefomgeving.

De inzet vindt plaats in en buiten het Bestaand stads- en dorpsgebied (BSD). Aandacht voor ruimtelijke kwaliteit binnen BSD valt onder doel 3-3.

Toelichting effectindicator(en)

Voor dit doel zijn er geen effectindicatoren.

Wat gaan we doen om deze effecten te bereiken?

- Het kwaliteitsbeleid actueel houden middels de Kwaliteitskaart, de Gebiedsprofielen en de bijbehorende richtpunten (in de bijlage van de provinciale omgevingsverordening).
- Adviseren bij, en beoordelen van, ruimtelijke initiatieven (zowel provinciale plannen als plannen van derden) zodat deze passen binnen het beleid.
- Het ondersteunen en adviseren van de Provinciaal adviseur ruimtelijke kwaliteit (PARK) in samenwerking met het provinciale kwaliteitsteam.
- Het onderhouden van een relevant netwerk van mensen die bezig zijn met de ruimtelijke ordening van de provincie, onder andere door het organiseren van de Dag van de Ruimtelijke Kwaliteit en thematische Ontwerpcafé's.

Wat mag dat kosten voor het doel?

(bedragen x € 1.000)	Jaarrekening 2017	Begroting 2018 na VJN	Begroting 2018 na NJN	Raming 2019	Raming 2020	Raming 2021	Raming 2022
Lasten	1.654	2.089	1.991	2.007	2.005	1.984	1.982
Baten	0	0	0	0	0	0	0
Totaal saldo baten en lasten	1.654	2.089	1.991	2.007	2.005	1.984	1.982
Toevoeging aan reserve	1.038	0	0	0	0	0	0
Onttrekking aan reserve	-3	0	0	0	0	0	0
Subtotaal reserves	1.041	0	0	0	0	0	0
Resultaat	2.695	2.089	1.991	2.007	2.005	1.984	1.982

Welke instrumenten zetten we hiervoor in?

Overzicht reserves

(bedragen x € 1.000)		Jaarrekening 2017	Begroting 2018 na VJN	Begroting 2018 na NJN	Raming 2019	Raming 2020	Raming 2021	Raming 2022
PR 1	Groene ambities	1.038	0	0	0	0	0	0
Totaal toevoeging aan reserve		1.038	0	0	0	0	0	0
PR 1	Groene ambities	-3	0	0	0	0	0	0
Totaal onttrekking aan reserve		-3	0	0	0	0	0	0
Saldo reserves		1.041	0	0	0	0	0	0

Subsidies

[Zie Paragraaf Subsidies, Programma 3.](#)

Bijdrage Verbonden partijen

Niet van toepassing.

Overige instrumenten

Niet van toepassing.

Doel 3-5 Vraag en aanbod wonen, werken en voorzieningen in balans

Doel en beoogd maatschappelijk effect?

In deze periode van economische groei is de vraag naar woon- en werklocaties groot. De provincie wil zorgvuldig omgaan met de schaarse ruimte, bedrijfslocaties realiseren die de vitaliteit en kracht van het bedrijfsleven versterken en komen tot levendige en gezonde centra. Een goede balans van vraag en aanbod van werklocaties (bedrijventerreinen, kantoren, detailhandel) is hiervoor een basisvoorwaarde. Op dit moment is er een (kwalitatieve en kwantitatieve) onbalans tussen vraag en (plan)aanbod. Dit leidt tot ongewenste leegstand en een overschot aan onbenutte plancapaciteit. Het draagt ook niet bij aan een gezond en krachtig bedrijfsleven en leidt tot verslechtering van de leefkwaliteit.

De provincie voorziet op regionaal niveau, samen met gemeenten, marktpartijen en woningbouwcorporaties, in voldoende en passende woningen voor de verschillende doelgroepen. Hierbij gaat de voorkeur uit naar nieuwe woningbouw binnen bestaand stads- en dorpsgebied met hoogwaardig openbaar vervoer. De provincie is terughoudend over het toevoegen van nieuwe woningbouwlocaties buiten bestaand stads- en dorpsgebied en vraagt om de gevoeligheid voor bodemdaling van een gebied zichtbaar mee te wegen.

De provincie heeft de ambitie om alle woningen in Zuid-Holland in 2035 CO₂-neutraal en vóór 2050 zo ingericht en ingepast te laten zijn dat deze de klimaatveranderingen aan kunnen. Nieuwe woningen dragen bij aan een aantrekkelijke woon- en leefomgeving in Zuid-Holland. Nieuwe woningen zijn energie-neutraal of leveren energie en zijn toegerust op de gevolgen van klimaatverandering (heftige regenbuien, perioden van droogte en hittestress) en bodemdaling. Gemeenten maken, in samenspraak met de provincie, regionale woonvisies en regionale woningbouwprogramma's waarin bovengenoemde doelstellingen zijn uitgewerkt.

Effectindicatoren (= outcome indicatoren)

	Omschrijving	Nulmeting	Meetwaarde 2017	Streefwaarde 2019	Streefwaarde 2020	Streefwaarde 2021	Streefwaarde 2022
3.5.a	Aantal gemeenten dat in het kader van de rapportage Interbestuurlijk toezicht op het domein huisvesting vergunninghouders rood scoort	0	0	0	0	0	0
3.5.b	Leegstandspercentage kantoren in Zuid-Holland mag niet oplopen t.o.v. het leegstandspercentage kantoren in Nederland	1,7%	1	≤1,7%	≤1,7%	≤1,7%	≤1,7%

Wat gaan we doen om deze effecten te bereiken?

- Stellen van ruimtelijke kaders om vraag en aanbod in balans te brengen en nieuwe ontwikkelingen zoveel mogelijk te leiden naar de juiste plek.
- Stimuleren van regionale afstemming.
- In samenspraak met regio's de regionale woonvisies actueel houden en hierbij ook de informatie van de Woonbarometer benutten.

- Samen met het Nationaal Programma Rotterdam Zuid (NPRZ), gemeente Rotterdam en het Rijk een financieel instrument ontwikkelen om een evenwichtigere spreiding van sociale woningbouw over de Rotterdamse regio te stimuleren.
- Bijdragen aan het verminderen van leegstand van kantoren en detailhandel (onder andere door omvorming en herbestemming) door pilots, subsidieregelingen en kennisdeling.
- Bijdragen aan de verbetering van de kwaliteit en het duurzaam functioneren van bedrijventerreinen.
- Bijdragen aan het levendig en leefbaar maken en houden van centra van steden en dorpen.
- Monitoren van de leegstand en de balans tussen vraag en aanbod.
- Toezicht houden op gemeentelijke huisvestingsverordeningen.
- Toezicht houden op de huisvesting van vergunninghouders.
- Zie verder ook doel 3-3 "Beter benutten bebouwd gebied".

Intensiveringen 2019

Werklocaties

De provincie wil zorgvuldig omgaan met de schaarse ruimte, bedrijfslocaties realiseren die de vitaliteit en kracht van het bedrijfsleven versterken en komen tot levendige en gezonde centra. Een goede balans van vraag en aanbod van werklocaties (bedrijventerreinen, kantoren, detailhandel) is hiervoor een basisvoorwaarde. Op dit moment is er een (kwalitatieve en kwantitatieve) onbalans tussen vraag en (plan)aanbod. Dit leidt tot ongewenste leegstand en een overschot aan onbenutte plancapaciteit. Dat draagt niet bij aan een gezond en krachtig bedrijfsleven en leidt tot verslechtering van de leefkwaliteit. Voor dit onderwerp wordt meerjarig (tot 2023) € 1 mln per jaar ingezet.

Met dit budget wordt een actieve bijdrage geleverd, wordt dit gemonitord en worden op locaties concrete acties uitgevoerd.

Instrumentarium

- Concrete acties in gebieden en op locaties, zoals ontwikkeling A12 corridor, gebiedsvisie en actieplan bedrijventerrein Nieuw-Reijerwaard, toekomstige ontwikkeling Rivium in Capelle etc.
- Uitvoering actieplan detailhandel. Na de discussie met PS hierover, waarin zij richting hebben gegeven, is budget vereist voor structurele uitvoering voor versterking van winkelcentra.
- Kosten voor inkoop van data voor monitoring, onderzoek en behoefteanalyses op het gebied van werklocaties.

Beoogd effect

Balans in vraag naar en aanbod van werklocaties, tegengaan van leegstand, versterking van de economische clusters en een bijdrage leveren aan de woningopgave door transformatie van leegstaande reguliere detailhandel en kantoren.

Provinciale bijdrage NPRZ

De spreiding van het aanbod sociale woningen is onevenwichtig verdeeld over de Rotterdamse regio. De regio gemeenten werken nu aan nieuwe woningmarktafspraken die moeten leiden tot betere verdeling van het aanbod aan sociale woningen. Binnen de regio kent de stad Rotterdam en met name Rotterdam-Zuid een zeer hoog percentage sociale woningbouw (78%), hetgeen de leefbaarheid en sociale cohesie op Zuid onder druk zet. Met het Nationaal programma Rotterdam Zuid (NPRZ) werken Rijk, gemeente, onderwijs, zorginstellingen en bedrijfsleven aan het wegwerken van de achterstanden van de bewoners en op het verbeteren van het leven op Zuid. Het Rijk heeft de gemeente Rotterdam voor het NPRZ, € 130 mln toegezegd in het kader van de zogenaamde Regiogelden (Regeerakkoord). De gemeente zelf legt ook € 130 mln in. Een groot deel van dit bedrag is bestemd voor verbetering van de woningvoorraad.

Aan de provincie Zuid-Holland is een bijdrage van € 4 mln gevraagd voor het inzetten van een instrument om een betere verdeling van het aanbod van sociale woningen binnen de regio te stimuleren.

Instrumentarium

Samen met het Nationaal Programma Rotterdam Zuid (NPRZ), gemeente Rotterdam en het Rijk wordt een financieel instrument ontwikkeld om een evenwichtigere spreiding van sociale woningbouw over de Rotterdamse regio te stimuleren. Gedacht wordt aan het geven van een premie per woning aan gemeenten die meer sociaal bouwen dan is afgesproken, dan wel gemeenten die sneller bouwen dan is afgesproken

Ter stimulering van een betere verdeling van de sociale woningbouw over de regio wordt aan gemeenten, een premie gegeven van circa € 7.000 per woning. Rotterdam legt € 1 mln in voor dit doel, de provincie draagt € 4 mln bij.

Beoogd effect

Betere spreiding van de sociale woningbouw over de regio.

Wat mag dat kosten voor het doel?

(bedragen x € 1.000)	Jaarrekening 2017	Begroting 2018 na VJN	Begroting 2018 na NJN	Raming 2019	Raming 2020	Raming 2021	Raming 2022
Lasten	11.354	23.191	20.635	8.431	12.888	12.497	10.833
Baten	20	0	0	0	0	0	0
Totaal saldo baten en lasten	11.333	23.191	20.635	8.431	12.888	12.497	10.833
Toevoeging aan reserve	120	0	3.380	0	0	0	0
Onttrekking aan reserve	4.405	12.743	13.143	500	1.302	885	250
Subtotaal reserves	-4.285	-12.743	-9.763	-500	-1.302	-885	-250
Resultaat	7.048	10.448	10.872	7.931	11.586	11.612	10.583

Toelichting meerjarenraming

Werklocaties

In deze begroting wordt in de periode 2019-2023 jaarlijks € 1 mln beschikbaar gesteld om te zorgen voor een goede balans van vraag en aanbod werklocaties.

Greenports

Voor Greenports is bij Voorjaarsnota t/m 2023 ca € 10 mln beschikbaar gesteld. Het bedrag fluctueert over de jaren heen. In 2018: € 0,3 mln, in 2019 € 1,5 mln, in 2020 € 3 mln, in 2021 € 3,1 mln, in; 2022 € 2,1 mln en 2023 € 0,3 mln.

Bedrijventerreinen

Voor de afloop van de reguliere projecten bedrijventerreinen (UHB) wordt de fasering van de te verwachten kosten doorlopend gemonitord. Op basis van subsidievaststellingen die na de voorgaande peiling hebben plaatsgevonden zijn de benodigde onttrekking uit de reserve voor 2020 en 2021 berekend op respectievelijk € 0,8 en € 0,4 mln.

Nieuw Reijerwaard

De lasten op dit doel dalen in 2019 sterk ten opzichte van 2018. Dit wordt vooral veroorzaakt door de subsidie voor Nieuw Reijerwaard. Hiervoor was in 2018 een budget van € 9 mln beschikbaar. Welk deel daadwerkelijk ten laste van 2018 komt, hangt af van de fasering van de activiteiten die de ontvangende partij uitvoert.

Welke instrumenten zetten we hiervoor in?

Overzicht reserves

(bedragen x € 1.000)		Jaarrekening 2017	Begroting 2018 na VJN	Begroting 2018 na NJN	Raming 2019	Raming 2020	Raming 2021	Raming 2022
PR 3	Bedrijventerreinen	120	0	3.380	0	0	0	0
Totaal toevoeging aan reserve		120	0	3.380	0	0	0	0
PR 3	Bedrijventerreinen	0	400	800	0	802	385	0
PR 3	Manden maken	615	0	0	0	0	0	0
PR 3	Alt.locatie Hoeksche Waard	0	9.000	9.000	0	0	0	0
PR 3	Versterking economie	0	1.343	1.343	0	0	0	0
PR 3	Bedrijventerreinen:IRP Oude Rijnzone	750	1.500	1.500	500	500	500	250
PR OMO	Egalisatiereserve afschrijvingslst.	3.040	0	0	0	0	0	0
PR OMO	Alertheidsbudget	0	300	300	0	0	0	0
PR OMO	Strategische investeringsen	0	200	200	0	0	0	0
Totaal onttrekking aan reserve		4.405	12.743	13.143	500	1.302	885	250
Saldo reserves		-4.285	-12.743	-9.763	-500	-1.302	-885	-250

Subsidies

Met de subsidieregeling planvorming bedrijventerreinen wil de provincie het in stand houden en verhogen van de kwaliteit van bedrijventerreinen stimuleren. Er worden o.a. activiteiten gesubsidieerd die de samenwerking tussen ondernemers bevorderen, leiden tot energiebesparing, de (verkeers)veiligheid van bedrijventerreinen vergroten, het aanleggen van glasvezel stimuleren en de kwaliteit en verduurzaming van bedrijventerreinen vergroten.

Met de subsidieregeling planvorming detailhandel wil de provincie de kwaliteit en het functioneren van winkel- en centrumgebieden verbeteren. Er worden o.a. activiteiten gesubsidieerd die het oprichten of verder ontwikkelen van een winkeliers- of ondernemersvereniging stimuleren, leiden tot het verbeteren van de kwaliteit en het functioneren van een winkelgebied (door het compacter maken van een winkelgebied en/of saneren van buiten een winkelgebied verspreid liggend winkelaanbod) en leiden tot verbetering van een winkel- of centrumgebied op het gebied van ruimtelijke kwaliteit en ruimtelijk functioneren.

Met de Uitvoeringssubsidie Herstructurering Bedrijventerreinen (UHB) heeft de provincie tot 2013 gemeenten ondersteund om verouderde bedrijventerreinen op te knappen en te laten voldoen aan de wensen en eisen van de gebruikers. Er is aan circa 140 projecten subsidie verstrekt. Gezien de lange looptijd van de projecten is een deel nog in uitvoering en wordt er ook in 2019 een aantal projecten afgerond en subsidies afgerekend.

Met de subsidieregeling Energie op Bedrijventerreinen wil de provincie het opwekken van duurzame energie en energiebesparing op bedrijventerreinen stimuleren. De investering draagt bij aan de toekomstbestendigheid van

de terreinen en de energie- en klimaatdoelstellingen waar Zuid-Holland voor staat. Met de subsidie kunnen ondernemers in samenwerkingsverband aan de slag met bijvoorbeeld installatie van zonnepanelen, windmolens of warmtekoude opslag. Voor de subsidieregeling is in 2018 € 1 mln beschikbaar gesteld. Op basis van de uitputting en ervaringen in 2018 wordt bij de Voorjaarsnota 2019 bezien of het wenselijk is een nieuw plafond voor 2019 open te stellen.

[Zie ook Paragraaf Subsidies, Programma 3.](#)

Bijdrage Verbonden partijen

ROM-Drechtsteden:

De kerntaak van ROM-Drechtsteden ligt bij de fysieke gebiedsontwikkeling, dat wil zeggen modernisering van en gronduitgifte op bedrijventerreinen, ter bevordering van de economie en werkgelegenheid. De Drechtstedengemeenten en de provincie zijn aandeelhouder en hebben zeggenschap over inzet van de kapitaalbijdragen.

Overige instrumenten

Niet van toepassing.

Doel 3-6 Beschermd, bekend en beleefbaar cultureel erfgoed

Doel en beoogd maatschappelijk effect?

Cultuur en erfgoed zijn voor de samenleving van grote waarde. Het levert een fraaie omgeving op, je kunt er je identiteit aan ontlenuen en als je het slim aanpakt kun je er nog aan verdienen ook. Kijk maar naar waaraan de oude Hollandse steden hun toeristenstroom te danken hebben. Niet alleen toeristen, maar natuurlijk ook onze eigen inwoners en buitenlandse kenniswerkers voelen zich aangetrokken door een gezonde en aantrekkelijke leefomgeving. Cultuur en erfgoed, dat daar wezenlijk onderdeel van uitmaakt, zijn als vestigingsfactor van essentieel belang voor de moderne economie. De voorheen 'zachte' vestigingsfactor cultuur, is inmiddels een nieuwe 'harde' vestigingsvoorwaarde, waarmee je kunt concurreren.

Maar dan moet cultuur en erfgoed er wel zijn, je moet het weten en erbij kunnen komen en vooral: er moet wat te beleven zijn. Pas dan benut je het optimaal. De provincie vervult daarbij een belangrijke rol. Niet alleen bij de restauratie van ons erfgoed, maar ook uit het weer beleefbaar maken van ons collectief verleden. Dat is de inzet bij de erfgoedlijnen, de aanpak van monumenten en bij publieksbereik archeologie. De inzet van vrijwilligers is daarbij van groot belang.

Effectindicatoren (= outcome indicatoren)

	Omschrijving	Nulmeting	Meetwaarde 2017	Streefwaarde 2019	Streefwaarde 2020	Streefwaarde 2021	Streefwaarde 2022
3.6.a	Percentage bestemmingsplannen cultureel erfgoed zonder zienswijze	80	98	80	80	80	80
3.6.b	Aantal omwentelingen Zuid-Hollandse molens	200.000	200.000	200.000	200.000	200.000	200.000
3.6.c	Aantal bezoekers iconen erfgoedlijnen	595.000	799.510	650.000	650.000	650.000	650.000
3.6.d	Waardering bezoekers iconen erfgoedlijnen	8	9	8	8	8	8
3.6.e	Aantal vrijwilligersuren erfgoedlijnen	17.300	29.226	20.000	20.000	20.000	20.000
3.6.f	Aantal bezoekers website geschiedenis van Zuid-Holland.nl	92.000	142.000	100.000	100.000	100.000	100.000
3.6.g	Aantal bezoekers Archeologiehuis	50.000	69.895	55.000	55.000	55.000	55.000
3.6.h	Waardering bezoekers Archeologiehuis	8	8	8	8	8	8
3.6.i	Aantal bruiklenen Archeologisch Depot	38	88	40	40	40	40

Wat gaan we doen om deze effecten te bereiken?

- Wij beschermen ons erfgoed via ons ruimtelijk beleid. Bij de beoordeling van ruimtelijke plannen gaan wij na of er voldoende rekening is gehouden met de waarde, die wij hechten aan de archeologie, de molen-, landgoed- en kastelenbiotoop, de kroonjuwelen, het werelderfgoed en de beschermde stads- en dorpsgezichten.
- Van bijna alle archeologische vondsten, die in de provincie gedaan worden, zijn wij de eigenaar. De wet schrijft daarom voor dat wij die vakkundig en toegankelijk bewaren zodat deze schat aan informatie voor alle belangstellenden beschikbaar is. Dat doen we in ons archeologisch depot in Alphen aan den Rijn. Wij stimuleren met bruiklenen en via ons Archeologiehuis dat een breed publiek hierbij betrokken wordt.
- De restauratie van monumenten (en bij de molens ook het klein- en groot onderhoud, alsmede de draaipremie) stimuleren we met subsidies. Wij willen dat monumenten worden (her)gebruikt, zodat zij een eigentijdse functie vervullen en zoveel mogelijk toegankelijk zijn voor publiek. Om leegstand tegen te gaan zetten we 'aanjagers' in, die in concrete gevallen vraag en aanbod aan elkaar koppelen.
- Bij de 7 erfgoedlijnen speelt restauratie en hergebruik van monumenten eveneens een rol, maar gaat het ook en vooral om het (weer) beleefbaar maken van belangrijke hoofdstukken uit de Hollandse geschiedenis, van de Romeinen tot WO II. Dat pakken we integraal aan (ook met inzet van natuur, aanlegsteigers, wandel- en fietspaden) en samen met vele verschillende partijen (ruim 250, waaronder vrijwilligers) in netwerken, die we 'erfgoedtafels' noemen. Mogelijk wordt een nieuwe erfgoedlijn toegevoegd.
- Met onze taak op het gebied van de archeologie proberen we ook het grote publiek te bereiken. Al dat prachtige opgegraven materiaal moet ter beschikking staan van het publiek. Onze subsidieregeling op dat gebied is een succes, want de vraag om subsidie overtreft steeds het aanbod. Archeologie leeft.

Wat mag dat kosten voor het doel?

(bedragen x € 1.000)	Jaarrekening 2017	Begroting 2018 na VJN	Begroting 2018 na NJN	Raming 2019	Raming 2020	Raming 2021	Raming 2022
Lasten	12.138	22.777	19.336	17.402	9.222	8.264	8.187
Baten	7	7	7	0	0	0	0
Totaal saldo baten en lasten	12.131	22.770	19.329	17.402	9.222	8.264	8.187
Toevoeging aan reserve	5.489	2.300	6.000	2.300	1.400	1.400	0
Onttrekking aan reserve	2.914	6.598	6.698	6.148	2.350	1.450	0
Subtotaal reserves	2.574	-4.298	-698	-3.848	-950	-50	0
Resultaat	14.705	18.473	18.632	13.554	8.272	8.214	8.187

Toelichting meerjarenraming

Extra middelen erfgoed 2019

Om de uitgaven voor restauratie en herbestemming van cultureel erfgoed in 2019 op het niveau van voorgaande jaren te houden wordt in 2019 incidenteel € 2.2 mln toegevoegd. Voor 2019 zijn deze middelen opgenomen in de programmabudgetten, voor de periode na 2019 is het onderdeel van '[Stap 2 Strategische Ontwikkelingen die verder zijn uitgewerkt](#)'. Zie hiervoor het onderdeel strategische ontwikkelingen in de samenvatting.

Doeluitkering Rijksmonumenten en Erfgoedlijnen

Met ingang van 2019 is de doeluitkering van het Rijk structureel verlaagd van € 2,95 mln naar € 2,3 mln. De lasten zijn overeenkomstig verlaagd.

Fort Prins Frederik

In de PS vergadering van juni 2018 is besloten om het Alertheidsbudget aan te wenden voor dekking voor een subsidie aan Fort Prins Frederik op Goeree. Het gaat om € 100.000 in 2018 en € 75.000 in 2019.

Bij de Najaarsnota 2018 is dit budget ten laste van de reserve alertheidsbudget verwerkt. Omdat de reserve alertheidsbudget in 2019 wordt opgeheven, vindt de dekking voor 2019 plaats vanuit de vrije ruimte.

Intensiveringen voorjaarsnota 2018

In de Voorjaarsnota 2018 zijn diverse incidentele intensiveringen verwerkt die voor een deel het verschil in lasten 2018-2019 verklaren. Het betreft onder meer:

- De Kanjerprojecten: € 3 mln (motie 755) Met het oog op de bestemming in 2019 is dit bedrag bij Najaarsnota 2018 in de reserve Erfgoedlijnen en restauraties gestort. De onttrekking aan deze reserve en de verhoging van de lasten in 2019 is in deze begroting 2019 verwerkt;
- Publieksbereik archeologie: € 0,2 mln. Het subsidieplafond en het budget zijn in 2018 verhoogd met € 0,2 mln;
- Restauratie Rijksmonumenten: € 0,5 mln. Het deelplafond restauratie is opgehoogd, waardoor in 2018 totaal 19 restauraties voor subsidie in aanmerking komen.

Extra inzet incidentele middelen voor Rijksmonumenten en erfgoedlijnen

In het Hoofdlijnenakkoord zijn middelen (totaal incidenteel € 8 mln) ter beschikking gesteld voor de continuering van het succesvolle erfgoedbeleid. Daarnaast zijn via het Hoofdlijnenakkoord voor de intensivering van het cultureel erfgoed en de realisatie van diverse doelen op dit gebied middelen (totaal incidenteel € 6 mln) ter beschikking gesteld. In 2016, 2017, 2018 en 2019 leidt dit jaarlijks tot € 3,5 mln hogere lasten. Dit verklaart de daling van het resultaat in 2020.

In de begroting 2018 is incidenteel € 2 mln beschikbaar gesteld voor Rijksmonumenten en € 0,8 mln voor verhoging budget erfgoedlijnen.

ISV middelen

In het Hoofdlijnenakkoord is besloten om de overgebleven ISV-middelen onder meer in te zetten voor het Cultureel erfgoed (€ 0,5 mln in de periode 2016-2019). Het cultureel erfgoed wordt betrokken en ingepast bij Stedelijke vernieuwing. In 2020 vervalt deze onttrekking aan de reserve.

Kasritmes voor verleningen erfgoed en rijksmonumenten

Door wijzigingen in de kasritmes voor verleningen erfgoed en rijksmonumenten 2017 is in de Najaarsnota 2017 € 4,1 mln in de programmareserve gestort. Diverse activiteiten vinden in 2018 en volgende jaren plaats. Deze

Welke instrumenten zetten we hiervoor in?

Overzicht reserves

(bedragen x € 1.000)		Jaarrekening 2017	Begroting 2018 na VJN	Begroting 2018 na NJN	Raming 2019	Raming 2020	Raming 2021	Raming 2022
PR 4	Rest.rijksmonumenten & erfgoedlijnen	5.489	2.300	6.000	2.300	1.400	1.400	0
Totaal toevoeging aan reserve		5.489	2.300	6.000	2.300	1.400	1.400	0
PR 2	Voorm.Invest.budg.Sted.Vern.3 (ISV3)	498	498	498	498	0	0	0
PR 3	#2016 DP Molens CVT groot onderhoud	200	0	0	0	0	0	0
PR 4	Rest.rijksmonumenten & erfgoedlijnen	2.217	6.100	6.100	5.650	2.350	1.450	0
PR OMO	Alertheidsbudget	0	0	100	0	0	0	0
Totaal onttrekking aan reserve		2.914	6.598	6.698	6.148	2.350	1.450	0
Saldo reserves		2.574	-4.298	-698	-3.848	-950	-50	0

Subsidies

[Zie Paragraaf Subsidies, Programma 3.](#)

Bijdrage Verbonden partijen

Niet van toepassing.

Overige instrumenten

Niet van toepassing.

Doel 3-7 Schonere bodem en beter benutte bodem en ondergrond

Doel en beoogd maatschappelijk effect?

In het verleden is niet altijd even netjes met de bodem omgesprongen. De bodem was eeuwenlang een plek waar afval in werd achtergelaten. De provincie wil een schonere bodem. Begin jaren 80 is een grote saneringsoperatie gestart. Na 35 jaar saneren komt een historische mijlpaal in zicht. Rond 2021 zijn er in de provincie Zuid-Holland geen locaties meer waar bodemverontreiniging voor onaanvaardbare risico's zorgt.

De provincie is conform de Wet bodembescherming de overheidslaag die verantwoordelijk is voor de aanpak van bodemverontreinigingen en de zogenoemde spoedlocaties. Dit zijn locaties met grote risico's voor mensen en/of risico's voor de natuur. De provincie Zuid-Holland zit aan het stuur, terwijl de uitvoering wordt gedaan door de vijf Zuid-Hollandse omgevingsdiensten. De gemeenten Rotterdam, Den Haag, Dordrecht, Leiden en Schiedam behoren niet tot het gebied waarvoor de provincie verantwoordelijk is. Die regelen de saneringen zelf. Met het Rijk zijn goede afspraken gemaakt over de financiering van de bodemsanering. Jaarlijks krijgt de provincie tot en met 2020 geld voor deze operatie.

Er zijn spoedlocaties die door de overheid worden gesaneerd en spoedlocaties die door de eigenaar worden gesaneerd. De meeste spoedlocaties moeten worden gesaneerd door de eigenaar. De overheid gaat dan in gesprek met de eigenaar en stimuleert de aanpak. De voortgang van deze categorie van spoedlocaties is dan ook moeilijk te voorspellen.

De bodem vormt letterlijk en figuurlijk de grond onder ons bestaan. Ze levert immers een belangrijke bijdrage aan maatschappelijke doelen, zoals bijvoorbeeld energievoorziening, drinkwatervoorziening, natuurontwikkeling en het aanpassen aan klimaatverandering. Wij willen op een innovatieve manier deze bijdrage zo groot mogelijk maken, waarbij voorop staat dat dit duurzaam, veilig en efficiënt gebeurt.

De provincie is op basis van de Nazorgregeling in de Wet milieubeheer verantwoordelijk voor de eeuwigdurende nazorg van gesloten stortplaatsen, die op of na 1 september 1996 nog in bedrijf waren. Het doel van de nazorgregeling is om zeker te stellen dat stortplaatsen ook na sluiting geen risico vormen voor het milieu. Voor stortplaatsen, maar ook de andere saneringslocaties, wordt ingezet op herontwikkeling. Onze inzet is een betere benutting van bodem en ondergrond.

Effectindicatoren (= outcome indicatoren)

	Omschrijving	Nulmeting	Meetwaarde 2017	Streefwaarde 2019	Streefwaarde 2020	Streefwaarde 2021	Streefwaarde 2022
3.7.a	Aantal spoedlocaties (MTR-lijst 2013) waarvan de risico's zijn gesaneerd dan wel zijn geschikt als niet-spoed locatie.	112	42%	60%	80%	100%	100%
3.7.b	Aantal grondwater locaties met invloed op een KRW kwetsbaar object waarvan de risico's zijn gesaneerd dan wel alsnog als niet-spoed -locatie zijn geschikt.	0%	23%	50%	100%	100%	100%

Toelichting effectindicator(en)

Alle cijfers hebben alleen betrekking op het grondgebied van de provincie Zuid-Holland waarvoor de provincie het bevoegd gezag is. Peildatum nulmeting is 1-1-2016. De effectindicatoren zijn gebaseerd op de afspraken uit het Convenant bodem en ondergrond 2016-2020. De spoedlocaties op grond van de Kaderrichtlijn Water (KRW) grondwater zijn gevallen van bodem- c.q. grondwaterverontreiniging met verspreidingsrisico's in verband met kwetsbare objecten.

Wat gaan we doen om deze effecten te bereiken?

Saneren of beheersen spoedlocaties met adequate nazorg

De provincie geeft aan de vijf omgevingsdiensten de opdracht om de zogenoemde spoedlocaties te laten saneren dan wel de risico's van verontreinigingen weg te nemen. Dit geldt ook voor de Kaderrichtlijn Water locaties. Vaak lukt het niet altijd om alle verontreiniging weg te nemen. Dan is er ook nazorg nodig.

Uitvoeren van nazorg en herontwikkeling van stortplaatsen

Voorafgaand aan de sluiting van een stortplaats moeten er voldoende middelen gereserveerd zijn door de exploitanten zodat de provincie de nazorg goed kan uitvoeren. De provincie controleert of voldaan is aan alle wettelijke bepalingen, contracten en vergunningsvoorwaarden die van invloed zijn op de sluitingsverklaring die de provincie dient af te geven. Actief wordt herontwikkeling van gesloten stortplaatsen gestimuleerd en begeleid. Bijvoorbeeld voor de energietransitie of als recreatiegebied.

Kennisuitwisseling duurzaam gebruik ondergrond

Om tot duurzaam, veilig en efficiënt gebruik van bodem en ondergrond te komen heeft de provincie instrumentarium ontwikkeld als de Bodemladder, de Ondergrondwijzer (***3D-Ordening in Zuid-Holland***) en de Bodematlas ***Bodematlas Zuid-Holland***. Het kennis- en informatieniveau wordt verder ontwikkeld en gedeeld met betrokken partijen om te komen tot een goede realisatie van duurzaam gebruik van bodem en ondergrond.

Wat mag dat kosten voor het doel?

(bedragen x € 1.000)	Jaarrekening 2017	Begroting 2018 na VJN	Begroting 2018 na NJN	Raming 2019	Raming 2020	Raming 2021	Raming 2022
Lasten	7.751	8.999	9.332	8.689	8.320	3.095	2.970
Baten	7.348	694	694	694	347	347	0
Totaal saldo baten en lasten	403	8.306	8.639	7.995	7.973	2.748	2.970
Toevoeging aan reserve	4.500	3.941	3.941	3.591	3.591	0	0
Onttrekking aan reserve	4.682	5.698	5.923	5.234	5.201	500	710
Subtotaal reserves	-182	-1.757	-1.982	-1.643	-1.610	-500	-710
Resultaat	221	6.548	6.657	6.352	6.362	2.248	2.260

Welke instrumenten zetten we hiervoor in?

Overzicht reserves

(bedragen x € 1.000)		Jaarrekening 2017	Begroting 2018 na VJN	Begroting 2018 na NJN	Raming 2019	Raming 2020	Raming 2021	Raming 2022
PR 3	Meerjarenplan Bodemsanering	4.500	3.941	3.941	3.591	3.591	0	0
Totaal toevoeging aan reserve		4.500	3.941	3.941	3.591	3.591	0	0
PR 3	Meerjarenplan Bodemsanering	4.682	5.698	5.923	5.234	5.201	500	710
Totaal onttrekking aan reserve		4.682	5.698	5.923	5.234	5.201	500	710
Saldo reserves		-182	-1.757	-1.982	-1.643	-1.610	-500	-710

Subsidies

[Zie Paragraaf Subsidies, Programma 3.](#)

Bijdrage Verbonden partijen

De provincie is enig aandeelhouder van het Provinciaal Afvalverwijderingsbedrijf Zuid Holland (PROAV NV). De stortplaats Derde Merwedehaven in Dordrecht is gesloten en er wordt gewerkt aan een gecombineerd plan dat de wijze beschrijft van eindafwerking, herinrichting en nazorg van de stortplaats.

Overige instrumenten

Niet van toepassing.

Programma 4 Bestuur en Samenleving

De maatschappelijke dynamiek vraagt om een alerte en lerende overheid die de energie en het oplossend vermogen uit de samenleving weet in te zetten. De maatschappelijke opgave staat centraal en we werken aan die opgave via een netwerkaanpak. We doen mee in het netwerk als we een toegevoegde waarde kunnen leveren en kennen daarbij het provinciale belang. De sturing is op maat: dat wil zeggen gebiedsspecifiek, op het adequate schaalniveau gericht en omvat integrale maatwerkoplossingen boven generieke regels. Dat betekent ruimte laten voor verschil, experimenteren, maatwerk leveren en leren omgaan met onzekerheid. We beseffen dat het ruimte en vertrouwen geven op gespannen voet kan staan met het vertrouwde beeld van een rechtmatige overheid die volgens eenduidige regels opereert. In dit spanningsveld wil de provincie Zuid-Holland met maximale transparantie een oplossingsgericht, effectief en betrouwbaar bestuur zijn.

Exploitatie

(bedragen x € 1.000)	Jaarrekening 2017	Begroting 2018 na VJN	Begroting 2018 na NJN	Raming 2019	Raming 2020	Raming 2021	Raming 2022
Lasten	26.125	28.968	28.272	27.310	25.064	23.968	23.711
Baten	1.050	436	216	386	386	386	323
Totaal saldo baten en lasten	25.075	28.531	28.055	26.924	24.678	23.582	23.389
Toevoeging aan reserve	7.276	0	89	0	0	0	0
Onttrekking aan reserve	96	2.750	3.510	1.615	648	79	0
Subtotaal reserves	7.180	-2.750	-3.421	-1.615	-648	-79	0
Resultaat	32.255	25.781	24.634	25.310	24.030	23.503	23.389

Doel 4-1 Slagvaardig, toekomstbestendig en transparant bestuur

Doel en beoogd maatschappelijk effect?

De provincie streeft naar robuuste gemeenten, gemeenschappelijke regelingen en waterschappen en een slagvaardige provincie. Sterke gemeenten vormen een sterke provincie. Samen met gemeenten werkt de provincie aan hun en ons vermogen om, nu en in de toekomst:

- Wettelijke taken goed uit te voeren
- Maatschappelijke opgaven te realiseren, zelfstandig en in samenwerkingsverband
- In regionaal verband een krachtige partner te zijn voor andere overheden, ondernemers, maatschappelijke middenveld en inwoners

De provincie helpt gemeenten en gemeenschappelijke regelingen bij het bevorderen van een gezonde financiële huishouding en biedt daarmee meerwaarde aan de kwaliteit van het openbaar bestuur. Zij vormt met het instrument financieel toezicht één van de 'checks and balances' binnen het openbaar bestuur.

In 2018 is het Interbestuurlijk Programma (IBP) gestart, waarbij het Rijk, provincies, waterschappen en gemeenten zich nadrukkelijk als 1 overheid presenteren. In programma klinkt duidelijk door dat elk van deze organisaties de maatschappelijke opgaven niet alleen kan en wil oppakken. Een groot deel van de uitvoering van het IBP zal in 2019 plaatsvinden. Welke gevolgen dat voor ons en onze gemeenten heeft is nog niet te overzien. Europa biedt in toenemende mate kaders en instrumenten die van belang zijn bij de realisatie van provincieopgaven. We kiezen voor een actieve rol om hier op in te spelen.

In 2019 wordt verder gewerkt aan het realiseren van een transparante provincie. 2019 staat in het teken van het afronden van het impulsprogramma TOP, dat naar aanleiding van het Hoofdlijnenakkoord is opgezet en het overdragen van de resultaten aan andere organisatieonderdelen.

Eventuele vernieuwingen die volgen uit coalitieakkoord 2019-2023 zullen extra aandacht vragen.

Effectindicatoren (= outcome indicatoren)

	Omschrijving	Nulmeting	Meetwaarde 2017	Streefwaarde 2019	Streefwaarde 2020	Streefwaarde 2021	Streefwaarde 2022
4.1.a	Klanttevredenheid (schaal 1-10)	6,84	geen meting	geen meting	>7,2	geen meting	>7,2
4.1.b	Aantal gemeenten onder preventief financieel toezicht	PM	N.v.t.	0	0	0	0
4.1.c	Opkomst verkiezingen	PM	N.v.t.	55%	55%	55%	55%

Wat gaan we doen om deze effecten te bereiken?

- Per 1 januari 2019 zijn er door diverse herindelingen nog 52 gemeenten in Zuid-Holland. Wij ondersteunen de nieuwe gemeenten die per 1 januari 2019 ontstaan, te weten: Hoeksche Waard, Noordwijk en Molenlanden. Ook werken wij samen met de provincie Utrecht om de nieuwe gemeente Vijfheerenlanden een start te laten krijgen in die provincie.
- Samen met de gemeenten ontwikkelen wij een nieuwe methode om inzicht te krijgen in de mogelijkheden om bestuurskracht te versterken. De vragen waar gemeenten voor staan, zijn in hun onderlinge samenhang en door het netwerk van externe partners complex. De bestuurskwaliteit van een gemeente is in grote mate afhankelijk van de manier waarop een gemeente in dergelijke samenhangen kan opereren. De provincie wil

dit samenspel tussen gemeentelijke bestuurders, bestuurders van waterschappen en tussen het bestuur en samenleving verder bevorderen.

- Wij onderzoeken bestuurlijke vraagstukken zoals “wat is de rol van bestuurders en volksvertegenwoordigers als er in netwerken wordt samengewerkt”. Wij zorgen voor een effectieve en efficiënte participatie van inwoners (zowel binnen de provincie als bij gemeenten).
- Met VZHG werkt de provincie aan versterking van de samenwerking en kwaliteitsverbetering o.a. door het ontwikkelen van de Zuid-Holland Academie.
- In 2018 is de agenda toekomst van het toezicht aangeboden aan de Tweede Kamer. In 2019 zullen we de actielijnen van deze agenda verder uitwerken, waarmee we het interbestuurlijk en financieel toezicht verder verbeteren. Onze eigen werkprocessen voor financieel en interbestuurlijk toezicht passen we, voor zover nodig, aan op de landelijke ontwikkelingen. Dit betekent dat de financieel toezichthouder:
 - vooruitkijkt en zich een oordeel vormt over het structureel en reëel evenwicht van de begroting en meerjarenraming mede door beoordeling van de jaarrekeningen van gemeenten en gemeenschappelijke regelingen.
 - een adviserende rol heeft en waar nodig een helpende hand biedt, maar ook ingrijpt als dat nodig is. De gemeente is zelf verantwoordelijk voor haar eigen financieel beleid en beheer.
 - bijdraagt aan het inzicht in de stand van zaken van de gemeentelijke financiën als geheel.
- De jaarlijkse IBT rapportage (met een totaalbeeld van de 60 gemeenten in Zuid-Holland) over 2018 zal in het najaar van 2019 aan Provinciale Staten worden aangeboden (zie prestatie-indicator).
- Wij handelen klachten en IBT-meldingen zorgvuldig af.
- We zorgen dat Europese fondsen worden benut bij de realisatie van de provincieopgaven. Via programma's waar we als provincie mede verantwoordelijk zijn zoals o.a. Kansen voor West dragen actief bij aan de benutting van middelen uit andere Europese Fondsen (EF).
- We zetten actief in op prioritaire Europese fondsen. In 2019 is met name ook de inzet rondom de vormgeving van de EF post 2020 van grote betekenis om als regio ook in de toekomst aanspraak te kunnen blijven maken op de middelen uit Europese programma's. De Europese verkiezingen en de vorming van een nieuwe Europese Commissie zijn van invloed op onze positionering.
- Wij verbinden inhoudelijk strategische doelen door het maken van overkoepelende noties en richtinggevende agenda's voor de inrichting en aansturing van de organisatie.

75 jaar bevrijding

Op 4 en 5 mei 2020 wordt 75 jaar bevrijding herdacht en gevierd. Het Nationaal Comité 4 en 5 mei heeft medewerking van de provincie gevraagd. In 2020 is de provincie ook gastheer voor de nationale 5 mei-viering. Bij deze vieringen wordt het thema ‘Het verhaal van Zuid-Holland’ mee gegeven. In dat verband wordt een financiële bijdrage geleverd aan het (in Amsterdam) op te richten Nationaal Holocaust Namenmonument ter herinnering aan o.a. Zuid-Hollandse slachtoffers en aan mogelijke andere verzoeken rondom het thema 75 jaar bevrijding.

Prinsjesfestival 2019

De provincie Zuid-Holland is strategisch partner van het Prinsjesfestival 2019. Het festival is een initiatief van de Stichting Prinsjesfestival. De strategisch partner legt diverse accenten op het festivalprogramma. Zij doet dit op basis van de strategische agenda voor de provincie en met een scala aan presentaties en ontmoetingen.

Wat mag dat kosten voor het doel?

(bedragen x € 1.000)	Jaarrekening 2017	Begroting 2018 na VJN	Begroting 2018 na NJN	Raming 2019	Raming 2020	Raming 2021	Raming 2022
Lasten	14.242	19.881	20.282	18.196	15.951	14.875	14.627
Baten	868	330	110	330	330	330	266
Totaal saldo baten en lasten	13.374	19.551	20.172	17.866	15.621	14.545	14.361
Toevoeging aan reserve	7.276	0	89	0	0	0	0
Onttrekking aan reserve	96	2.750	3.510	1.615	648	79	0
Subtotaal reserves	7.180	-2.750	-3.421	-1.615	-648	-79	0
Resultaat	20.554	16.801	16.751	16.252	14.973	14.466	14.361

Toelichting meerjarenraming

Verkiezingen 2019

Voor communicatie wordt in 2019 een budget van circa € 0,1 mln beschikbaar gesteld, met het oog op de aankomende verkiezingen. Voor hetzelfde doel wordt het ICT budget verhoogd met € 0,1 mln.

Bevrijdingsfestival 2020

In 2020 is de provincie gastheer voor de nationale 5 mei-viering. Bij deze vieringen wordt het thema 'Het verhaal van Zuid-Holland' mee gegeven. In dit verband wordt in 2019 en 2020 een budget beschikbaar gesteld van jaarlijks € 0,5 mln. Dit onder meer ten behoeve van het Nationaal Holocaust Namenmonument en andere verzoeken rondom het thema 75 jaar bevrijding.

IPO bijdrage

In Begroting 2019 is, conform de kadernota 2019, de IPO afspraak verwerkt dat aan de provincie Zeeland in de periode 2019 t/m 2021 € 100.000 extra wordt bijgedragen. Dit in het kader van de afronding van het rapport van de commissie Jansen..

Regionale gebiedsgerichte projecten

In totaal is in 2017 voor deze projecten € 7 mln beschikbaar gesteld (€ 2 mln bij amendement op de Kadernota 2016 en € 5 mln uit het Impulsprogramma). In de Najaarsnota 2018 is op basis van de onderliggende projecten de fasering van het uitgavenpatroon aangepast. Voor 2018 bedragen de uitgaven € 3,5 mln, voor 2019 € 1,6 mln., voor 2020 € 0,6 mln. en voor 2021 € 0,1 mln. Een gering deel wordt nog nader bestemd.

Transparante overheid

In het Hoofdlijnenakkoord zijn tot en met 2019 middelen ter beschikking gesteld voor het transparant maken van de provincie (open overheid, open spending en open data). Daartoe wordt met het oog op verhoging van de transparantie geïnvesteerd in onze ICT-infrastructureur en werkprocessen (totaal incidenteel € 5 mln). Voor 2019 gaat het om een bedrag van € 1 mln.

Welke instrumenten zetten we hiervoor in?

Overzicht reserves

(bedragen x € 1.000)		Jaarrekening 2017	Begroting 2018 na VJN	Begroting 2018 na NJN	Raming 2019	Raming 2020	Raming 2021	Raming 2022
PR 3	Regionale gebiedsgerichte projecten	7.000	0	0	0	0	0	0
PR 3	Zuidelijke Randstad	276	0	89	0	0	0	0
Totaal toevoeging aan reserve		7.276	0	89	0	0	0	0
PR 3	Regionale gebiedsgerichte projecten	0	2.700	3.460	1.545	578	0	0
PR 3	Zuidelijke Randstad	96	50	50	70	70	79	0
Totaal onttrekking aan reserve		96	2.750	3.510	1.615	648	79	0
Saldo reserves		7.180	-2.750	-3.421	-1.615	-648	-79	0

Subsidies

[Zie Paragraaf Subsidies, Programma 4.](#)

Bijdrage Verbonden partijen

Door samenwerking als onderdeel van Interprovinciaal Overleg (IPO), de vier Randstadprovincies (Regio Randstad in Brussel, P4) en het Huis van de Nederlandse Provincies in Brussel gaat Zuid-Holland strategische allianties aan om onder meer relevante wet- en regelgeving te beïnvloeden.

Het IPO-Bureau is in 2017 gestart met de doorontwikkeling van de organisatie en een verbeterslag als het gaat om de IPO-samenwerking.

Overige instrumenten

Niet van toepassing.

Doel 4-2 Cultuurparticipatie en bibliotheken

Doel en beoogd maatschappelijk effect?

Iedereen moet actief of passief aan cultuur mee kunnen doen. Dat is primair een taak van gemeenten. Maar om de gemeenten bij hun taak te helpen, betalen wij mee aan de Basisvoorziening Cultuurparticipatie (bestaande uit Kunstgebouw, Jeugdtheaterhuis, Popunie en de Stichting Educatieve Orkest Projecten). De provincie wil de huidige Basisvoorziening Cultuurparticipatie deze periode waarborgen en continueert de subsidie aan Kunstgebouw, Jeugdtheaterhuis, Popunie en Stichting Educatieve Orkest Projecten gericht op het versterken van de actieve en passieve deelname van kinderen en jongeren aan cultuur. Belangrijke doelgroepen van de provinciale culturele basisvoorziening zijn de gemeenten en het onderwijs in Zuid-Holland.

De provincie wil haar wettelijke taken uit de Wet stelsel openbare bibliotheekvoorzieningen goed uitvoeren en vindt het belangrijk dat inwoners van Zuid-Holland zo goed en volledig mogelijk bediend worden in hun zoektocht naar kennis, informatie en cultuur. Bibliotheken leveren hieraan een belangrijke bijdrage. De provincie Zuid-Holland ondersteunt de openbare bibliotheken en het bibliothekennetwerk in Zuid-Holland door middel van een boekjaarsubsidie aan de Provinciale Ondersteuningsinstelling (POI) ProBiblio. POI's zijn uit hoofde van de Wet stelsel openbare bibliotheekvoorzieningen verantwoordelijk voor onder andere distributie van fysieke werken door middel van interbibliothecair leenverkeer en het samen met andere partijen ontwikkelen van innovaties voor lokale bibliotheken. De gesubsidieerde activiteiten van ProBiblio passen binnen het in 2017 ontwikkelde Toetsingskader provinciale ondersteuningsinstelling openbare bibliotheekvoorzieningen Zuid-Holland. De provincie heeft in 2016 de keuze gemaakt om vanaf 1 januari 2017 het opdrachtgeverschap aan ProBiblio te versterken en zelf een actievere rol te spelen in het bibliothekennetwerk.

Toelichting effectindicator(en)

Voor dit doel zijn er geen effectindicatoren.

Wat gaan we doen om deze effecten te bereiken?

De provincie houdt een beperkte basisvoorziening in stand, die gemeenten tweedelijns ondersteuning biedt bij de uitvoering van hun taak op gebied van cultuurparticipatie. Deze basisvoorziening bestaat uit vier instellingen: Kunstgebouw, Popunie, Jeugdtheaterhuis Zuid-Holland en Stichting Educatieve Orkest Projecten (SEOP). Deze basisvoorziening richt zich vooral op kinderen en jongeren met als doel hun actieve en passieve deelname aan cultuur te versterken. Kunstgebouw ondersteunt als penvoerder in het kader van het landelijke programma Cultuureducatie met Kwaliteit (CmK) 25 kleine en middelgrote gemeenten (< 90.000 inwoners) de uitvoering van hun CMK plannen. Met deze basisvoorziening wordt de 'onderbouw' van de dienstverlening aan gemeenten geborgd. De gemeenten nemen zelf de 'bovenbouw' (activiteiten / programma's) af. De basisvoorziening wordt inhoudelijk dan ook vooral door gemeenten aangestuurd. Zij moeten zelf actief hun behoeften verwoorden en met de instellingen prestatieafspraken maken en afrekenen.

ProBiblio ontvangt van de provincie een boekjaarsubsidie voor uitvoering van de volgende taken:

1. Interbibliothecair leenverkeer
2. Ontwikkelen van innovaties voor lokale bibliotheken
3. Netwerktaken
4. Gegevenslevering aan de Koninklijke Bibliotheek
5. Collectioneren
6. Publieksbereik cultureel erfgoed en archeologie.

ProBiblio dient daartoe jaarlijks een werkplan in met de voorgenomen uit te voeren activiteiten. Op basis van dit werkplan wordt de boekjaarsubsidie verleend. Voor de beoordeling van de activiteiten hebben Gedeputeerde Staten in 2017 een Toetsingskader opgesteld.

Wat mag dat kosten voor het doel?

(bedragen x € 1.000)	Jaarrekening 2017	Begroting 2018 na VJN	Begroting 2018 na NJN	Raming 2019	Raming 2020	Raming 2021	Raming 2022
Lasten	6.660	6.708	6.708	6.658	6.658	6.658	6.658
Baten	51	57	57	57	57	57	57
Totaal saldo baten en lasten	6.609	6.651	6.651	6.601	6.601	6.601	6.601
Resultaat	6.609	6.651	6.651	6.601	6.601	6.601	6.601

Welke instrumenten zetten we hiervoor in?

Overzicht reserves

Voor dit doel zijn er geen reserves.

Subsidies

Met de boekjaarsubsidies aan de Basisvoorziening cultuurparticipatie wordt ondersteuning bij en kwaliteit van het aanbod en de spreiding van cultuureducatieve programma's bereikt.

Met de boekjaarsubsidie aan de provinciale ondersteuningsinstelling ProBiblio wordt ProBiblio in staat gesteld een organisatie op te bouwen en in stand te houden die de provinciale taken op basis van de Wsob kan uitvoeren (ondersteunen openbare bibliotheken in Zuid-Holland).

[Zie ook Paragraaf Subsidies, Programma 4.](#)

Bijdrage Verbonden partijen

Niet van toepassing.

Overige instrumenten

Niet van toepassing

Doel 4-3 Borgen kennis sociaal domein

Doel en beoogd maatschappelijk effect?

De provincie streeft naar het ontwikkelen en uitvoeren van gefundeerd ofwel "data driven" beleid. Dat is beleid dat is gebaseerd op betrouwbare gegevens over de ontwikkelingen in Zuid-Holland. Hiertoe voert de provincie de concernopgave Public Intelligence uit. Het borgen van de kennis van het sociaal domein is onderdeel hiervan. In het Hoofdlijnenakkoord 2015-2019 is opgenomen dat de kennis van het sociale domein geborgd wordt. Het doel is beleidsinformatie over maatschappelijke ontwikkelingen in Zuid-Holland te genereren als aanvulling op de sectorale beleidsinformatie. De beleidsinformatie over maatschappelijke ontwikkelingen omvat gegevens over en analyse van sociale, economische en demografische ontwikkelingen. In het fysiek-ruimtelijk beleid kan hiermee rekening worden gehouden. Zo kan integraal provinciaal beleid voor maatschappelijke opgaven worden ontwikkeld en uitgevoerd, waarbij rekening wordt gehouden met de inwoners van Zuid-Holland.

Effectindicatoren (= outcome indicatoren)

Toelichting effectindicator(en)

Voor dit doel zijn er geen effectindicatoren.

Wat gaan we doen om deze effecten te bereiken?

De beleidsinformatie sociaal domein is bestemd voor de provinciale ambities en concernopgaven en voor de provinciale gebieden en gebiedsprogramma's. Dataverzameling, analyse en onderzoek worden uitgevoerd in nauwe samenwerking met de beleidsafdelingen. Hetzelfde geldt voor de toepassing van de beleidsinformatie in het provinciale beleid.

In 2019 wordt beleidsinformatie voor de provinciale ambities en concernopgaven ontwikkeld, in samenwerking met de beleidsafdelingen. Regelmatig zal beperkte beleidsinformatie, bestaande uit cijfers en grafieken, op verzoek worden gemaakt voor de beleidsafdelingen, programma's en projecten. Deze beperkte beleidsinformatie wordt door het team Beleidsinformatie Maatschappelijke Ontwikkelingen gemaakt. Uitgebreide dataverzameling en omvangrijke onderzoeken worden uitbesteed aan externe onderzoeksbureaus. Het team Beleidsinformatie Maatschappelijke Ontwikkelingen maakt hiervoor de onderzoeksontwerpen.

In 2019 worden de sociaal-economische basisgegevens per gebied en per gemeente, waarover de provincie beschikt, aangevuld met de meest recente cijfers. In overleg met de gebiedsprogramma's maakt het team Beleidsinformatie Maatschappelijke Ontwikkelingen specifieke beleidsinformatie. In aanvulling op de standaardmaatschappelijke profielen worden trends geanalyseerd en prognoses gemaakt en worden modellen ontwikkeld voor het berekenen van de effecten van provinciaal beleid.

Wat mag dat kosten voor het doel?

(bedragen x € 1.000)	Jaarrekening 2017	Begroting 2018 na VJN	Begroting 2018 na NJN	Raming 2019	Raming 2020	Raming 2021	Raming 2022
Lasten	5.086	2.329	1.232	2.457	2.455	2.436	2.427
Baten	0	0	0	0	0	0	0
Totaal saldo baten en lasten	5.086	2.329	1.232	2.457	2.455	2.436	2.427
Resultaat	5.086	2.329	1.232	2.457	2.455	2.436	2.427

Toelichting meerjarenraming

Borging sociaal domein

Zorg- en welzijnstaken zijn na de decentralisaties bij de gemeenten belegd. In het Hoofdlijnenakkoord wordt de subsidie aan instellingen op het gebied van maatschappelijke participatie binnen deze programmaperiode daarom afgebouwd. Gelijktijdig met deze afbouw is in het Hoofdlijnenakkoord vanaf 2016 structureel € 1,7 mln beschikbaar gesteld voor de borging van de kennis op het gebied van het sociale domein en maatschappelijke ontwikkelingen.

Welke instrumenten zetten we hiervoor in?

Overzicht reserves

Voor dit doel zijn er geen reserves.

Subsidies

[Zie Paragraaf Subsidies, Programma 4.](#)

Bijdrage Verbonden partijen

Niet van toepassing.

Overige instrumenten

Niet van toepassing.

Doel 4-4 Afbouw taken jeugdzorg

Doel 4-4 is per 1 januari 2017 vervallen.

Overzichten en Middelen

Dit hoofdstuk (voorheen programma 5) bevat de overzichten van de algemene dekkingsmiddelen, de bedragen voor de heffing voor de vennootschapsbelasting en de post onvoorzien. In de huidige begrotingsopzet werden overzichten en bedragen onder programma 5 gepresenteerd. Daarnaast bevat dit hoofdstuk doel 5.1 zoals voorheen opgenomen onder programma 5.

Exploitatie

(bedragen x € 1.000)	Jaarrekening 2017	Begroting 2018 na VJN	Begroting 2018 na NJN	Raming 2019	Raming 2020	Raming 2021	Raming 2022
Lasten	1.569	7.540	7.574	4.971	12.178	18.931	26.639
Baten	601.201	600.386	610.294	617.856	621.874	624.183	633.404
Totaal saldo baten en lasten	-599.632	-592.845	-602.720	-612.885	-609.695	-605.252	-606.765
Toevoeging aan reserve	131.105	89.615	97.399	146.288	82.694	78.662	75.492
Onttrekking aan reserve	85.154	71.772	71.762	152.280	49.025	28.169	21.135
Subtotaal reserves	45.951	17.843	25.637	-5.992	33.670	50.493	54.357
Resultaat	-553.681	-575.003	-577.083	-618.877	-576.026	-554.759	-552.408

Overzicht onvoorzien

(bedragen x € 1.000)	Jaarrekening 2017	Begroting 2018 na VJN	Begroting 2018 na NJN	Raming 2019	Raming 2020	Raming 2021	Raming 2022
Lasten	0	0	0	0	0	0	0
Baten	0	0	0	0	0	0	0
Totaal saldo baten en lasten	0	0	0	0	0	0	0

Toelichting Onvoorzien

Vanuit de huidige risicomanagement methodiek, waarbij onder andere gepoogd wordt een stapeling van risicobuffers te voorkomen, is er geen behoefte aan een structurele algemene post onvoorzien. Binnen project- en programmareserves en de algemene reserve zijn immers voldoende incidentele middelen aanwezig voor het afdekken van incidentele risico's. Daarnaast zijn er andere bronnen voor structurele weerstand zoals onbenutte belastingcapaciteit. De post onvoorzien is daarom als nihil opgenomen.

Overzicht algemene dekkingsmiddelen

(bedragen x € 1.000)	Jaarrekening 2017	Begroting 2018 na VJN	Begroting 2018 na NJN	Raming 2019	Raming 2020	Raming 2021	Raming 2022
Provinciefonds	260.045	263.225	270.134	276.284	276.302	278.611	287.832
Dividend	1.001	1.500	1.500	1.000	1.000	1.000	1.000
Saldo van de financieringsfunctie	124	0	0	0	0	0	0
Lokale heffingen	334.570	335.050	338.050	340.050	344.050	344.050	344.050
Overige algemene dekkingsmiddelen	5.461	610	610	522	522	522	522
Totaal	601.201	600.386	610.294	617.856	621.874	624.183	633.404

Doel 5-1 Financieel gezonde huishouding

Doel en beoogd maatschappelijk effect?

- Financieel gezonde huishouding
- Een belastingdruk voor de burger die past bij het provinciale voorzieningenniveau

De provincie streeft naar een financieel gezonde huishouding. Dit is van belang voor de rechtmatigheid van het provinciale handelen en voor de maatschappelijke legitimiteit van de provincie. De provincie werkt immers direct dan wel indirect (via het Rijk) met belastinggeld van burgers en bedrijven.

Een financieel gezonde huishouding komt in de eerste plaats tot uitdrukking in een sluitende begroting, waarin baten en lasten meerjarig met elkaar in evenwicht zijn. In de tweede plaats moet de provincie beschikken over voldoende weerstandscapaciteit. Deze is nodig om financiële consequenties van (niet-begrote) risico's op te kunnen vangen.

De provincie streeft naar een belastingdruk die past bij het provinciale voorzieningenniveau. De opcenten op de Motorrijtuigenbelasting is veruit de belangrijkste belastingheffing van de provincie. Provinciale Staten stellen jaarlijks het opcententarief vast. Dit tarief is gebonden aan een wettelijk maximum, dat jaarlijks door het Rijk (op basis van de inflatieontwikkelingen) wordt aangepast. Beleidslijn van het college is om het tarief blijvend te verlagen, zodat de relatieve lastendruk voor inwoners van Zuid-Holland afneemt.

Effectindicatoren (= outcome indicatoren)

	Omschrijving	Nulmeting	Meetwaarde 2017	Streefwaarde 2019	Streefwaarde 2020	Streefwaarde 2021	Streefwaarde 2022
5.1.a	Weerstandsvermogen (>2.0)		≥ 2,0	≥ 2,0	≥ 2,0	≥ 2,0	≥ 2,0

Wat gaan we doen om deze effecten te bereiken?

De belangrijkste inkomstenbron van de provincie bestaat uit belastingen (opcenten Motorrijtuigenbelasting). Naast het door de provincie vastgesteld opcententarief zijn de werkelijke inkomsten uit de opcenten Motorrijtuigenbelasting afhankelijk van externe factoren, zoals de ontwikkeling van het wagenpark in Zuid-Holland. Zie voor een nadere toelichting de paragraaf Lokale Heffingen.

Naast de opcenten vormt de uitkering uit het provinciefonds het belangrijkste deel van de inkomsten van de provincie. Het provinciefonds is via het zogeheten accres gekoppeld aan de ontwikkeling van de rijksuitgaven. Verder hebben de onderschrijding van plafond van het BTW-compensatiefonds en diverse ontwikkelingen in de verdeelmaatstaven, zoals wijziging van het peiljaar van de eigen inkomsten uit de opcenten Motorrijtuigenbelasting, invloed op de hoogte van de uitkering.

Wat mag dat kosten voor het doel?

(bedragen x € 1.000)	Jaarrekening 2017	Begroting 2018 na VJN	Begroting 2018 na NJN	Raming 2019	Raming 2020	Raming 2021	Raming 2022
Lasten	1.569	7.540	7.574	4.971	12.178	18.931	26.639
Baten	601.201	600.386	610.294	617.856	621.874	624.183	633.404
Totaal saldo baten en lasten	-599.632	-592.845	-602.720	-612.885	-609.695	-605.252	-606.765
Toevoeging aan reserve	131.105	89.615	97.399	146.288	82.694	78.662	75.492
Onttrekking aan reserve	85.154	71.772	71.762	152.280	49.025	28.169	21.135
Subtotaal reserves	45.951	17.843	25.637	-5.992	33.670	50.493	54.357
Resultaat	-553.681	-575.003	-577.083	-618.877	-576.026	-554.759	-552.408

Toelichting meerjarenraming

De begroting van het provinciefonds is gebaseerd op de provinciefondscirculaires die het Rijk in mei en in september heeft gepubliceerd.

Daaruit blijkt dat het geraamde accres naar beneden wordt bijgesteld. Dit heeft te maken met lagere loon- en prijsontwikkelingen dan aanvankelijk werd verwacht bij het opstellen van het regeerakkoord. Daarnaast is het aandeel van de provincie in het provinciefonds licht gestegen waardoor er op de begroting ook een kleine positieve bijstelling te zien is.

De onderstaande decentralisatieuitkeringen worden in de periode 2019-2023 ontvangen. Deze uitkeringen worden via de programma's uitgegeven en hebben geen invloed op de financiële ruimte.

Decentralisatieuitkeringen (bedragen in €)	2019	2020	2021	2022	2023
Projecten verkeer en vervoer	1.929.454	1.929.454	-	-	-
Bodemsanering	4.125.125	4.125.125	-	-	-
Programma IOV	10.264.000	-	-	-	-
Monumentenzorg	2.326.942	2.236.942	2.326.942	2.326.942	2.326.942
Totaal	18.645.521	8.381.521	2.326.942	2.326.942	2.326.942

Tevens wordt in de begroting vanaf 2020 rekening gehouden met een toename van de baten Motorrijtuigenbelasting. Dit heeft te maken met het opcententariaf. Bij de PS behandeling van de begroting 2018 is het tarief voor twee jaar vastgesteld op 90,4. Vanaf 2020 is het tarief daarom weer 91,7 (dit is het structurele tarief dat PS heeft vastgesteld in 2016).

Welke instrumenten zetten we hiervoor in?

Overzicht reserves

(bedragen x € 1.000)		Jaarrekening 2017	Begroting 2018 na VJN	Begroting 2018 na NJN	Raming 2019	Raming 2020	Raming 2021	Raming 2022
AR	Algemene reserve	33.503	35.541	43.326	73.684	79.444	77.258	73.322
PR 1	Apparaatslasten DLG	3.250	3.250	3.250	3.250	3.250	1.090	0
PR OMO	Egalisatiereserve afschrijvingslst.	93.518	43.966	43.966	0	0	0	0
PR OMO	Alertheidsbudget	0	5.000	5.000	0	0	0	0
PR OMO	Strategische investeringsen	0	1.500	1.500	0	0	0	0
PR OMO	Begrotingssaldo 2024- 2030	0	0	0	69.354	0	0	0
PR OMO	Egal.kaplast Nota IWA Bedrijfsvoer.	834	358	358	0	0	314	2.170
Totaal toevoeging aan reserve		131.105	89.615	97.399	146.288	82.694	78.662	75.492
AR	Algemene reserve	77.390	61.306	61.296	67.578	45.518	28.169	21.135
PR 1	Sanering glastuinbouw	1.147	0	0	0	0	0	0
PR 1	Apparaatslasten DLG	3.228	3.398	3.398	3.398	3.398	0	0
PR 3	Bedrijventerreinen	1.760	0	0	0	0	0	0
PR 3	Overcommitting OP- West	0	0	0	1.400	0	0	0
PR 3	Versterking economie	0	4.130	4.130	0	0	0	0
PR 3	Zuidvleugelf./onderdeel Driehoek RZG	137	0	0	0	0	0	0
PR OMO	Egalisatiereserve afschrijvingslst.	1.289	2.917	2.917	75.687	0	0	0
PR OMO	Alertheidsbudget	0	0	0	2.735	0	0	0
PR OMO	Friciekosten algemeen	38	21	21	0	0	0	0
PR OMO	Egal.kaplast Nota IWA Bedrijfsvoer.	0	0	0	1.483	109	0	0
PR OMO	Jonge ambtenaren	141	0	0	0	0	0	0
PR OMO	DP Trainees	24	0	0	0	0	0	0
Totaal onttrekking aan reserve		85.154	71.772	71.762	152.280	49.025	28.169	21.135
Saldo reserves		45.951	17.843	25.637	-5.992	33.670	50.493	54.357

Subsidies

Voor dit doel zijn er geen subsidies.

Bijdrage Verbonden partijen

De bijdrage van PZEM (voorheen Delta NV) is niet direct te koppelen aan de beleidsdoelen in programma 1 tot en met 4. Daarom is deze verbonden partij opgenomen onder Overzichten en Middelen.

De deelname van de provincie Zuid-Holland in de sectorbanken N.V. Bank Nederlandse Gemeenten en Nederlandse Waterschapsbank NV moet er toe bijdragen dat de provincie toegang heeft tot de kapitaal- en geldmarkt. Hierdoor is het mogelijk om, zo nodig, voldoende financieringsmiddelen aan te trekken tegen zo laag mogelijke prijzen.

Overige instrumenten

Niet van toepassing.

Overzicht Overhead

Exploitatie

(bedragen x € 1.000)	Jaarrekening 2017	Begroting 2018 na VJN	Begroting 2018 na NJN	Raming 2019	Raming 2020	Raming 2021	Raming 2022
Lasten	84.954	91.094	87.452	93.573	92.520	91.802	90.719
Baten	4.998	2.204	2.354	2.227	2.227	2.227	2.227
Totaal saldo baten en lasten	79.956	88.890	85.098	91.346	90.293	89.576	88.493
Toevoeging aan reserve	361	80	342	0	0	0	0
Onttrekking aan reserve	1.057	647	538	250	150	50	0
Subtotaal reserves	-696	-566	-197	-250	-150	-50	0
Resultaat	79.260	88.324	84.901	91.096	90.143	89.526	88.493

Overzicht Overhead

(bedragen x € 1.000)	Jaarrekening 2017	Begroting 2018 na VJN	Begroting 2018 na NJN	Raming 2019	Raming 2020	Raming 2021	Raming 2022
PR OMO Reserve Vitaliteit	0	0	261	0	0	0	0
PR OMO Kickstart	361	80	80	0	0	0	0
Totaal toevoeging aan reserve	361	80	342	0	0	0	0
PR OMO Groot onderhoud MJOP gebouwen	1.057	0	0	0	0	0	0
PR OMO Reserve Vitaliteit	0	0	61	100	50	50	0
PR OMO Jonge ambtenaren	0	285	85	100	100	0	0
PR OMO Kickstart	0	361	392	50	0	0	0
Totaal onttrekking aan reserve	1.057	647	538	250	150	50	0
Saldo reserves	-696	-566	-197	-250	-150	-50	0

Toelichting overzicht overhead

Onder overhead wordt verstaan alle kosten die samenhangen met de sturing en ondersteuning van de medewerkers in het primaire proces.

Het meerjarige effect van hogere lasten komt enerzijds tot stand vanwege hogere arbeidskosten, zie hiervoor ook de toelichting paragraaf Bedrijfsvoering, onderdeel arbeidskosten. Anderzijds zijn meerjarig extra middelen vrijgemaakt om de bedrijfsvoering van de provincie te verstevigen, met name op IT-gebied.

De kosten op IT-gebied nemen structureel met € 4 mln toe. Voornaamste oorzaken zijn hogere licentiekosten door modernisering IT, toenemende kosten voor informatiebeveiliging en het uitvoeren van meer IT-projecten. De kosten van facilitaire dienstverlening nemen structureel met € 0,5 mln toe. Hierbij zijn budgetten in lijn gebracht met de veranderde vraag en ambitie van de provincie. Verder is er ruimte gecreëerd voor innovatie en proeftuinen.

Paragrafen

Paragraaf Lokale heffingen

Inleiding en meerjarenraming

De paragraaf Lokale heffingen bevat informatie over de heffingen die Zuid-Holland oplegt op basis van door Provinciale Staten vastgestelde verordeningen. Het gaat hierbij achtereenvolgens om de opcenten op de Motorrijtuigenbelasting, Precariobelasting, Legesverordening Omgevingsrecht (Wabo), de heffing voor Grondwaterbeheer en de leges wet natuurbescherming. De opbrengsten uit de opcenten en precario dienen als algemeen dekkingsmiddel; de inkomsten uit de overige heffingen dienen als dekkingsmiddel voor de uitvoering van specifieke activiteiten. De provincie heeft geen beleid voor het kwijtschelden van opgelegde heffingen.

Meerjarenraming

Programma (bedragen x € 1.000)	Jaarrekening 2017	Begroting na VJN 2018	Begroting na NJN 2018	Raming 2019	Raming 2020	Raming 2021	Raming 2022
Grondwaterbeheer	780	490	490	490	490	490	490
Opcenten motorrijtuigenbelasting	333.316	334.000	337.000	339.000	343.000	343.000	343.000
Precario en leges	1.253	1.050	1.050	1.050	1.050	1.050	1.050
Uitvoering WABO	1.510	3.200	3.200	3.200	3.200	3.200	3.200
Wet Natuur	331	300	480	480	480	480	480
Totaal saldo baten en lasten	337.192	339.040	342.220	344.220	348.220	348.220	348.220

Toelichting op de heffingen

Verordening op de heffing van de opcenten op de hoofdsom van de Motorrijtuigenbelasting

De opcenten op de Motorrijtuigenbelasting zijn de grootste bron van belastinginkomsten voor de provincie.

Tarief opcenten:

Het opcententarief wordt door Provinciale Staten vastgesteld. Het tarief mag het wettelijk maximum, dat het ministerie van Financiën vaststelt, niet overschrijden. Dit maximum is in de Septembercirculaire van het provinciefonds voor 2019 vastgesteld op 113,2 opcenten.

In het Hoofdlijnenakkoord 2015-2019 is het tarief met 3 eenheden verlaagd naar 92 opcenten. Daarna is het tarief drie maal verder verlaagd, namelijk:

- Bij de intensiveringsimpuls voor een "Slimmer, schoner, sterker Zuid Holland' in 2016. Het tarief is toen vanaf 2017 structureel vastgesteld op 91,7 opcenten;
- Bij de Kadernota 2016. Naar aanleiding van het amendement 'Tijdelijke verlaging opcenten' is het tarief incidenteel voor de periode 2017-2019' vastgesteld op 91,4 opcenten;
- En bij de behandeling van de Begroting 2018 is het tarief is voor 2 jaar (2018 en 2019) vastgesteld op 90,4. Voor jaarschijf 2019 is het tarief dan ook 90,4 opcenten.

Ontwikkeling wagenpark en raming inkomsten

De ontwikkeling van het wagenpark is positief, deze is in 2018 met 1% gegroeid. Deze ontwikkeling wordt meegenomen in de raming voor 2019 en verder. In het weerstandsvermogen wordt rekening gehouden met het risico op een tegenvallende baat vanuit de motorrijtuigenbelasting. In de raming zelf wordt geen behoedzaamheidsmarge gehanteerd. Wel wordt er voorzichtig geraamd door geen aannames te doen over toekomstige ontwikkelingen maar door deze goed te monitoren aan de hand van actuele informatie. De landelijke en regionale ontwikkelingen op de automarkt laten zich namelijk lastig voorspellen. De belastingdienst verstrekt

twee maal per jaar een actueel overzicht van het wagenpark en op basis daarvan worden in de voor- en najaarsnota de ramingen bijgesteld.

In de begroting wordt vanaf 2020 rekening gehouden met een toename van € 4 mln. van de baten, want het tarief van de opcenten stijgt dan met 1,3 opcent wegens afloop van tijdelijke besluitvorming (zie 'tarief opcenten').

Verordening Precariobelasting Zuid-Holland

De provincie heft Precariobelasting 'voor het hebben van voorwerpen onder, op of boven voor de openbare dienst bestemde provinciale grond'. In de bij de Verordening Precariobelasting behorende tarieventabel zijn de belastbare feiten en tarieven opgenomen. In 2018 zijn de tarieven voor de Precariobelasting niet geïndexeerd. Een wijziging van de verordening wordt afzonderlijk voorgelegd aan de Staten. Hierin wordt ook ingegaan op de tariefstelling voor 2019.

Legesverordening Omgevingsrecht (Wabo)

Sinds de inwerkingtreding van de Wet algemene bepalingen omgevingsrecht (Wabo) in 2010 is de provincie ook bevoegd gezag voor de zogenaamde BRIKS-delen (BRIKS staat voor Bouwen, Reclame, Inritten, Kappen en Slopen) van omgevingsvergunningen van bedrijven, waarvoor de provincie op grond van de milieuwetgeving het bevoegde gezag is. Het gaat daarbij om bedrijven die vallen onder het BRZO (Besluit Risico's Zware Ongevallen) en/of onder de Richtlijn Industriële Emissies, categorie 4 (RIE 4), alsmede een (beperkt) aantal andere categorieën bedrijven. De vijf omgevingsdiensten in Zuid-Holland voeren voor de provincie de aan de vergunningverlening gerelateerde taken uit, inclusief die voor de BRIKS-delen. De inning van de leges voor de BRIKS-delen van vergunningsaanvragen vindt plaats door de provincie zelf. De opbrengsten van deze leges worden ingezet om een deel van de kosten, die de omgevingsdiensten voor de BRIKS gerelateerde werkzaamheden maken, te kunnen dekken. De vigerende (Wabo-)legesverordening is de Legesverordening Omgevingsrecht provincie Zuid-Holland 2013.

De tarieven zijn gebaseerd op een inschatting van de te verwachten werkzaamheden en de hierbij benodigde uren en loonschalen. De kostendekkendheid van de regeling wordt onderzocht. Op het moment dat de uitkomsten van het onderzoek en de mogelijke consequenties ervan duidelijk zijn, zullen deze in de daarvoor geschikte P&C-producten worden verwerkt.

Voor hoofdstuk 2 Vergunningen met overige activiteiten is een PM post opgenomen omdat de verwachte opbrengsten gering zullen zijn.

Grondwaterheffingsverordening Zuid-Holland

Op grond van de Waterwet en de Grondwaterheffingsverordening Zuid-Holland heft de provincie een belasting per kubieke meter onttrokken grondwater. Het tarief van de heffing is zodanig vastgesteld dat de opbrengst de gemaakte kosten niet te boven gaat. Het tarief bedraagt € 0,005 per kubieke meter onttrokken hoeveelheid water.

Wet Natuurbescherming

Vanaf 1 januari 2017 heeft de provincie Zuid-Holland nieuwe taken gekregen ter uitvoering van de Wet Natuurbescherming. Ter uitvoering daarvan is ook een legesverordening vastgesteld voor het aanvragen van beoordelingen en vergunningen op het gebied van de Wet Natuurbescherming. Bij aanvang (in 2017) van deze verordening is een inschatting van de opbrengst gemaakt. Deze is bij de Voorjaarsnota 2018 aangepast om in lijn te krijgen met de realisatie van 2017. In 2018 zijn meer aanvragen geweest dan geraamd in 2017. In lijn hiermee zijn de verwachte baten voor de Begroting 2019 bijgesteld.

Lokale lastendruk

De lokale lastendruk wordt bepaald door de hoogte van de inkomsten motorrijtuigenbelasting te delen door het aantal belaste auto's. In 2019 komt de gemiddelde lastendruk uit op € 227.

Tabel Gemiddelde lastendruk per auto door heffing opcenten

Jaar (bedragen in €)	2016	2017	2018	2019
Gemiddelde lastendruk per auto door opcentenheffing	227	228	228	227

Paragraaf Weerstandsvermogen en Risicobeheersing

Inleiding

In de paragraaf Weerstandsvermogen en risicobeheersing gaat het om de vraag in welke mate de financiële positie van de provincie toereikend is om de financiële gevolgen van risico's op te kunnen vangen. De financiële omvang van deze risico's wordt afgezet tegen de weerstandscapaciteit. Dit zijn de financiële middelen die de provincie beschikbaar heeft of beschikbaar kan maken om zo nodig de financiële gevolgen van risico's op te vangen.

Beleid: streven naar doelmatige risicobeheersing

Het beleid voor weerstandsvermogen en risicobeheersing is verankerd in het Besluit Begroten en Verantwoorden als wettelijk kader en in het eigen beleid van de provincie in de vorm van de financiële verordening en de beleidsnota weerstandsvermogen en risicobeheersing. Deze beleidsnota is eind 2016 door Provinciale Staten herzien. Doel van het herziene beleid is te komen tot een meer onderbouwde en integrale wijze van risicobeheersing en het kunnen leggen van een transparante relatie tussen risico's, risicobeheersing en risicobuffers over de gehele breedte van de begroting. Dit alles om het beslag op beschikbare middelen meer in balans te brengen met voorziene risico's en de transparantie, wendbaarheid en flexibiliteit te vergroten.

Wat willen we bereiken in 2019: verbreden van inzicht in risico's, risico effecten en risicobuffers

In begrotingsjaar 2018 zijn bij het Programma Zuid-Hollandse Infrastructuur (PZI) de eerste stappen gezet om een duidelijke relatie te leggen tussen risico's, risicobeheersing en benodigde risicobuffers. Aan de hand van een aantal pilotprojecten is inzichtelijk gemaakt wat de financiële omvang van de risico's is, welke buffers worden aangehouden en wanneer deze risicobuffers nodig zijn. Tevens is een relatie gelegd tussen de effecten van risico's op de financiële prognoses. Specifiek gaat het om risico's op vertragingen in het proces die leiden tot substantiële (financiële) verschuivingen over het begrotingsjaar heen. Dit inzicht heeft geleid tot aanpassingen van prognoses. In begrotingsjaar 2019 wordt deze aanpak breder doorgezet met als doel een meer realistisch meerjarig beeld te krijgen van de benodigde middelen om risico's te kunnen dragen en wat de effecten van risico's zijn op kasritmes en financiële prognoses.

Wat is daarvoor nodig?

- *Kwaliteit informatie*

Het gaat hier om de sturingsinformatie, zoals risicodossier, planning en raming. Een randvoorwaarde is dat deze informatie actueel, correct en toegankelijk is. Ingezet zal worden op de cultuur en de structuur van het proces rondom informatieregistratie. Het blijkt nog lastig om op een eenduidige wijze de informatie uit de verschillende informatiesystemen op te halen en de kwaliteit van de informatie is nog niet overal en altijd voldoende optimaal. Hiervoor zal een technische oplossing worden ontwikkeld voor de inrichting en het op elkaar laten aansluiten van de verschillende informatiesystemen voor risico's, planning en financiën. Voor wat betreft het cultuuraspect zal door middel van kennisdelers en trainingen bewustwording van het belang van juiste registratie worden gestimuleerd.

Aandachtspunten zijn:

- de beschikbaarheid van actuele en realistische informatie;
- in hoeverre risico's en effecten van risico's zijn meegenomen bij het opstellen van plannings en prognoses (toets op realiteitsgehalte van plannings en prognoses);
- in hoeverre relaties zijn gelegd tussen risico's en tactisch/strategische kaders (risicobereidheid);
- het beheer van de informatie.

- *Afwegingskaders voor risicobereidheid*

Het afwegingskader voor risicobereidheid is een hulpmiddel om goed inzicht te krijgen in de

tactisch/strategische risico's en de mate van risicobeheersing. Een prototype van een dergelijk afwegingskader is ontwikkeld en zal nog in 2018 wordt afgestemd en gevalideerd op ambtelijk en bestuurlijk niveau. Dan kan in 2019 dit kader worden ingezet voor het opstellen van strategische plannen en monitoring van risicobeheersing.

Verbreden van inzicht in risico's

Binnen het PZI (programma Zuid-Hollandse Infrastructuur) is het risicomanagement ingeregeld voor alle projecten en programma's. Bij het Programma Zuid-Hollands Groen is in begrotingsjaar 2018 een start gemaakt met het inregelen van het risicomanagement voor het programma Natuur Netwerk Nederland. De uitkomsten zijn een basis geweest voor de ingestelde risicobuffer binnen het programma. Deze aanpak zal worden doorgezet naar de overige opgaven van het PZG en breder in de organisatie.

Bovendien zal meer aandacht worden gevraagd voor risico's met een maatschappelijke en politiek-bestuurlijke impact. Deze laatste categorie risico's kunnen naast een financiële impact een sterk negatief effect hebben op het imago en de reputatie van de provincie.

Op concernniveau spelen thema's als fraude, informatieveiligheid en privacy. Voor een aantal bedrijfsprocessen zijn risico-inventarisaties op deze thema's uitgevoerd. De voorlopige resultaten vertonen veel overeenkomsten. Gestreefd wordt risicobeheersing in samenhang op te pakken.

Structuur van de paragraaf Weerstandsvermogen en risicobeheersing

- Onderdeel 2 bevat een 'dashboard' waarin aan de hand van een aantal kengetallen zichtbaar wordt gemaakt en toegelicht in welke mate de provincie voldoende weerbaar is.
- In onderdeel 3 wordt de inventarisatie van de weerstandscapaciteit en de risico's toegelicht.
- In de bijlage bij deze paragraaf is een uitleg van de financiële kengetallen opgenomen.

Huidig beleid voor weerstandsvermogen

Op dit moment is het beleid ten aanzien van weerstandsvermogen behoedzaam. Overeenkomstig de beleidsnota weerstandsvermogen en risicobeheersing wordt een weerstandsratio van >2 aangehouden. Dat wil zeggen dat voor iedere euro die de provincie als risico loopt, er tenminste twee euro als weerstandscapaciteit tegenover staan. Weerstandscapaciteit zijn de beschikbare en beschikbaar te maken middelen om de financiële gevolgen van risico's op te kunnen vangen. In paragraaf 3 wordt toegelicht wat de huidige weerstandsratio is en hoe deze ratio zich verhoudt tot het beleid.

Eveneens is in het huidige beleid vastgelegd dat als een risico zich daadwerkelijk voordoet de volgende volgorde van benadering wordt gevolgd:

1. eerst wordt gekeken naar de mogelijkheden om tot een niet financiële oplossing te komen, zoals bijstellen van scope/ambitie/tijdspad;
2. dan wordt geput uit de reserveringen voor (project)risico, onvoorzien en onzekerheidsreserves;
3. wanneer die niet toereikend zijn, zal naar dat deel van de betreffende programmareserves worden gekeken dat beleidsmatig betrekking heeft op het betreffende doel en waar geen juridisch afdwingbare verplichtingen tegenover staan;
4. als laatste kan via PS een voorstel worden gedaan op algemene reserve ingeval van risico's met incidentele effecten. Voor risico's met structurele effecten wordt via PS een voorstel gedaan voor structurele ruimte in de meerjarenbegroting binnen het desbetreffende begrotingsprogramma.

Als de vereiste strategische kaders en afspraken er zijn en het integrale risicomanagementsysteem voldoende functioneert wordt aan Provinciale Staten een voorstel gedaan voor herijking van beleid ten aanzien van aanspraak maken op en aanhouden van buffers en de omvang van het weerstandsvermogen.

Voor meer informatie over het beleid zie onderstaande links.

Beleidskaders

Beleidskaders die van toepassing zijn op de paragraaf Weerstandsvermogen en Risicobeheersing:

1. [wettelijk kader, artikel 11 van het Besluit Begroten en Verantwoorden](#);
2. [financiële verordening provincie Zuid-Holland 2017, hoofdstuk 4, artikel 8](#);
3. [beleidsnota weerstandsvermogen en risicomanagement](#).

Financiële kengetallen

Uitkomsten van de kengetallen

Hieronder wordt ingegaan op de financiële positie van de provincie. Dit gebeurt aan de hand van een aantal financiële kengetallen, die tezamen een weerspiegeling vormen van hoe de provincie er de komende jaren in financiële zin voorstaat. Dit betreft de zogenaamde financiële kengetallen zoals die door het BBV worden voorgeschreven, aangevuld met informatie over het weerstandsvermogen.

Het BBV schrijft voor dat de kengetallen opgenomen en toegelicht moeten worden in de begroting en jaarrekening, maar geeft geen normen. Gemeenten en Rijk hebben wel afspraken gemaakt over zogenaamde signaleringswaarden, maar die gelden dus niet specifiek voor provincies.

	Jaarrekening 2017	Bijgestelde Begroting 2018	Begroting 2019	Begroting 2020	Begroting 2021	Begroting 2022
Netto schuldquote	54,5%	66,9%	96,8%	140,6%	166,8%	147,6%
Netto schuldquote gecorrigeerd voor alle verstrekte leningen	53,8%	66,2%	95,9%	139,2%	165,1%	145,6%
Solvabiliteitsratio	46,9%	49,6%	45,5%	38,9%	35,8%	40,7%
Grondexploitatie	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
Structurele exploitatieruimte	0,0%	10,4%	12,5%	12,3%	9,6%	10,3%
Belastingcapaciteit (tarief PZH t.o.v. gemiddelde)	113,7%	112,3%	112,3%	113,5%	113,5%	113,5%

De komende jaren komen een aantal grotere investeringen op het gebied van infrastructuur en groen tot uitvoering. Voor het financieren van de uitvoering van deze investeringen zijn niet voldoende eigen financieringsmiddelen beschikbaar. Dat betekent dat de provincie de komende jaren naar verwachting meer moet gaan lenen, wat leidt tot een oplopende schuldquote, een afnemende solvabiliteit en een lagere vrij besteedbare exploitatieruimte. Met de toenemende kapitaallasten alsmede de stijgende onderhoudskosten is rekening gehouden in de begroting. De effecten zijn zichtbaar in de ontwikkeling van de structurele exploitatieruimte.

Desondanks kan geconcludeerd worden dat op basis van de kengetallen de financiële positie van de provincie op dit moment gezond is.

Inventarisatie Weerstandscapaciteit en Risico's

Toelichting op de inventarisatie van de risico's

Evenals bij Begroting 2018 is ook voor begrotingsjaar 2019 bij het inventariseren van risico's nadrukkelijk aandacht besteed aan de relatie tussen de risico's en de risicobuffers binnen de begrotingsprogramma's.

Dit heeft ertoe geleid dat een aantal in de paragraaf opgenomen risico's niet is gekwantificeerd (PM posten). Binnen de betreffende begrotingsprogramma's zijn voldoende middelen gereserveerd om de geïntariseerde risico's binnen het betreffende begrotingsprogramma op te vangen. De risico's zijn wel in de paragraaf gehandhaafd vanwege politiek/bestuurlijke importantie en om de ontwikkeling van deze risico's in relatie tot de aangehouden buffers op het niveau van de begrotingsprogramma's te kunnen blijven volgen. Dit om te voorkomen dat onnodig beslag wordt gelegd op de beschikbare programmamiddelen.

De dekkingsbehoefte ten laste van de algemene middelen is beperkt toegenomen. De reden van de toename is dat bij sommige risico's de kans is toegenomen dan wel de omvang. Zie hieronder een beschrijving van de belangrijkste stijgers en de dalers ten opzichte van Jaarrekening 2017.

Dalers

- *De Europese Commissie kan subsidiabiliteit van uitgaven betwisten (programma periode 2007-2013)*
Het risico is qua omvang afgenomen omdat het aantal projecten dat nog onder de regeling valt is afgenomen.

Stijgers

- *Lagere uitkering provinciefonds*
Het provinciefonds neemt toe en eventuele fluctuaties kunnen een grote impact hebben. Derhalve wordt voorzichtigheidshalve rekening gehouden met een afwijking van 2% en een kans van optreden van 50%.
- *Waardeontwikkeling grondaandeel Zuidplas*
Het is niet meer reëel uit te gaan van de oorspronkelijke plannen voor het gebied. Dat betekent dat rekening moet worden gehouden met een waardedaling van de gronden van de Grondbank.
- *Omgevingsrisico's vergunningverlening, toezicht en handhaving*
De kans van optreden van het risico rond vergunningverlening, toezicht en handhaving is toegenomen door de thans bestaande capaciteitsknelpunten op de arbeidsmarkt voor voldoende gekwalificeerd personeel voor toezicht en handhaving.

Nr.	Risico (bedragen x € 1 mln)		max. schade	kans van optreden	Effect netto (i)	Effect netto (s)	Doel
1	Lagere uitkering provinciefonds	s	5	50-75%		3,1	AM
2	Lagere opbrengst MRB	s	3	0-25%		0,4	AM
3	Schadeclaims vergunningverlening ontgrondingen	s	20	PM		PM	1.6
4	Waardeontwikkeling grondaandeel Zuidplas	i	22	50-75%	13,8		3.5
5	Financiële gevolgen NNN/UPG	s	PM	0-25%		PM	1.3/1.4
6	BRZO / RIE-bedrijven kunnen niet meer aan vergunningplicht voldoen	s	15	0-25%		2	1.6
7a	De Europese Commissie kan subsidiabiliteit van uitgaven betwisten (programma periode 2014-2020)	i	3,1	25-50%	1,2		3.1
7b	De Europese Commissie kan subsidiabiliteit van uitgaven betwisten (programma periode 2007-2013)	i	3,8	0-25%	0,5		3.1
8	Renterisico	s	PM	PM		PM	2.2
9	Omgevingsrisico's vergunningverlening, toezicht en handhaving	s	5	25-50%		1,9	1.6

Nr.	Risico (bedragen x € 1 mln)		max. schade	kans van optreden	Effect netto (i)	Effect netto (s)	Doel
10	Maatregelen Rijk EMU-tekort	i	PM	PM	PM		AM
11	Risico's PMR	i	PM	PM	PM		1.3
12	Deelname ROM-D	i	PM	0-25%	PM		3.1
13	Deelname IQ	i	PM	0-25%	PM		3.1
14	Geen aflossing gegarandeerde leningen	i	11,8	0-25%	1,4		AM
15	Aansprakelijkheidsrisico ingeleend personeel	s	0,3	0-25%		0,1	1 t/m 4
16	Doorlevering gronden TBO's	i	9,6	0-25%	1,2		1.3
17	Meerkosten a.g.v. onverwachte incidenten areaal	i	25	0-25%	3,1		2.1
18	Invoering Omgevingswet	s	PM	PM		PM	3.4
19	Meerkosten als gevolg van onverwachte incidenten bij projecten in uitvoering	i	PM	PM	PM		2.1
20	Claims op subsidieregeling bedrijventerreinen	i	1.0	0-25%	0,1		3.5
21	Risico's informatieveiligheid	i	PM	PM	PM		AM
22	Deelname HZH	i	93,7	0-25%	PM		3.2
23	Warmtebedrijf Holding	i	0,7	75-100%	0,6		3.2
24	Tegenvallers strategische grondaankoop	i	PM	PM	PM		AM
	Totaal				21,9	7,5	

Toelichting op de inventarisatie van de weerstandscapaciteit

Het weerstandsvermogen drukt uit of de provincie voldoende weerbaar is voor het opvangen van risico's.

Dit wordt berekend door de middelen die de provincie beschikbaar heeft c.q. kan maken (zogenaamd weerstandscapaciteit) te delen door de omvang van de risico's.

Hierbij maken we een onderscheid tussen structureel weerstandsvermogen en incidenteel weerstandsvermogen.

De structurele weerstandscapaciteit bestaat uit de zogenaamd onbenutte belastingcapaciteit. Dat is het verschil tussen de inkomsten uit de opcenten MRB tegen het huidige tarief (90,4 opcenten) en wat de inkomsten zouden zijn als de provincie Zuid-Holland het wettelijke maximumtarief zou heffen (in 2019 is het wettelijk maximumtarief voor de opcenten 113,2).

De onbenutte belastingcapaciteit bedraagt € 85,5 mln. De omvang van de structurele risico's bedraagt € 7,5 mln. Het structurele weerstandsvermogen bedraagt circa "11". Dat is ruim meer dan de waarde die de provincie Zuid-Holland nastreeft (namelijk een factor "2").

De incidentele weerstandscapaciteit bestaat uit de reserves, voor zover deze niet juridisch beklemd zijn. De omvang van de juridisch niet-beklemd reserves bedraagt € 586,2 mln (dat zijn de bestuurlijke verplichte en de in het geheel niet verplichte reserves). Daar staan € 21,9 mln aan risico's tegenover. Dat betekent dat het incidenteel weerstandsvermogen ruim "26" bedraagt. Ook dat is ruim meer dan de streefwaarde van de provincie Zuid-Holland.

Risico's

1.	Lagere uitkering provinciefonds
Omschrijving	<p>Risico is dat de inkomsten uit het provinciefonds afwijken van wat in de begroting geraamd is, door:</p> <ul style="list-style-type: none"> • ontwikkelingen in het accres • ontwikkelingen in de verdeelmaatstaven • effecten van taakmutaties
Impact	<p>Het Kabinet stelt accres beschikbaar aan de decentrale overheden en heeft met de medeoverheden afgesproken de trap-op-trap-af systematiek voort te zetten en de basis voor de normeringssystematiek vanaf 2018 te verbreden naar de totale rijksuitgaven, inclusief zorg en zekerheid. Door de verbreding van de normeringssystematiek en door de intensiveringen van het Rijk die doorwerken via de nieuwe systematiek komen meer middelen beschikbaar voor het gemeente- en provinciefonds en neemt naar verwachting de stabiliteit van de accresontwikkeling toe. Dit geeft gemeenten en provincies meer vrij besteedbaar budget.</p> <p>Ook de werkwijze rondom het BTW compensatiefonds (BCF) is aangepast. In de meerjarenraming van het provinciefonds wordt de niet benutte ruimte onder het plafond van het BCF niet meer meegenomen. Provincies krijgen jaarlijks in de Septemercirculaire bericht over de voorlopige eventuele niet benutte ruimte die zij weer vergoed krijgen. In de Meicirculaire van het daaropvolgende jaar weten provincies hoe hoog de eventuele definitieve teruggave is.</p> <p>Toch is niet met exacte zekerheid te voorspellen hoe het provinciefonds zich ontwikkelt. Loon- en prijsbijstellingen kunnen bijvoorbeeld effect hebben op rijksuitgaven en doorwerken in het provinciefonds. Maar ook de ontwikkeling van verdeelmaatstaven kan zorgen voor een mutatie op de uitkering uit het fonds.</p> <p>De grootte van het provinciefonds is in 2019 ruim € 260 mln en loopt op tot € 290 mln in 2023. Een afwijking van 1% levert al een mutatie op van € 2 tot € 3 mln.</p> <p>Omdat het provinciefonds toeneemt en eventuele fluctuaties een grote impact hebben wordt voorzichtigheidshalve rekening gehouden met een afwijking van 2% en een bijbehorend bedrag van € 5 mln. De kans van optreden wordt ingeschat op 50%.</p>
Maatregelen	In het weerstandsvermogen wordt rekening gehouden met een afwijking van 2%, namelijk € 5 mln.
Status	Zie onder impact.
2.	Lagere opbrengsten Motorrijtuigenbelasting (MRB)
Omschrijving	<p>Risico is dat de inkomsten uit de opcenten lager uitvallen dan geraamd.</p> <p>Bepalend voor de omvang van de inkomsten zijn het aantal belastingplichtige auto's, het gemiddelde gewicht en het betaalgedrag van de belastingplichtigen. Deze variabelen zijn weer afhankelijk van macro-economische factoren (zoals de koopkracht van gezinnen), maatschappelijke ontwikkelingen (veranderende voorkeuren) en wet- en regelgeving (mate waarin sprake kan zijn van vrijstellingen).</p>
Impact	De onzekerheid in de omvang van de inkomsten door exogene ontwikkelingen is relatief beperkt. In de afgelopen jaren hebben zich geen tegenvallers voorgedaan. Derhalve is de behoedzaamheidsmarge van 1% waarmee in de raming tot nu toe rekening werd gehouden vervallen. Gegeven de kleine kans (0-25%) op tegenvallers wordt dit alleen in de paragraaf Weerstandsvermogen als risico meegenomen.
Maatregelen	<ul style="list-style-type: none"> • Ontwikkelingen in het wagenpark worden gevolgd (op basis van de gegevens van de belastingdienst per 1 januari en 1 juli van het kalenderjaar); • Maandelijks rapporteert de belastingdienst over de werkelijk ontvangen inkomsten.
Status	In 2017 is een lichte toename zichtbaar. Dat betekent dat voor Begroting 2019 het risico qua kans en omvang ongewijzigd blijft.

3.	Schadeclaims vergunningverlening voor ontgrondingen
Omschrijving	In de Ontgrondingenwet is een regeling voor nadeelcompensatie opgenomen. Nadeelcompensatie houdt in dat de overheid aan belanghebbenden de schade vergoedt die zij ondervinden van een op zichzelf rechtmatig overheidsbesluit. De regeling in de Ontgrondingenwet houdt in dat de provincie aan de aanvrager van de vergunning of aan andere belanghebbenden de schade moet vergoeden die deze lijden als gevolg van een ontgrondingsvergunning, indien deze schade redelijkerwijs niet voor hun rekening hoort te blijven. Ook buiten het geval van nadeelcompensatie is het mogelijk dat de provincie wordt geconfronteerd met een claim van schade die is ontstaan als gevolg van een vergunde ontgroning. In het bijzonder bij grote actuele ontgrondingen, zoals zandwinningen, is het risico op schade aan de omgeving reëel aanwezig.
Impact	Per geval kan de schadeclaim hoog zijn. Dit wordt beïnvloed door de aard en de omvang van de ontgroning en het karakter van de omgeving.
Maatregelen	De vergunningverlening is sinds 1 januari 2013 ondergebracht bij Omgevingsdienst Haaglanden; toezicht en handhaving gebeuren door de omgevingsdienst waarbinnen de desbetreffende ontgroning plaatsvindt. Beperking van dit risico door de provincie vergt adequaat toezicht op een zorgvuldige uitvoering van deze taken door de omgevingsdienst.
Status	Het betreft hier een doorlopend risico. In 2017 is een beroep op nadeelcompensatie ingediend met betrekking tot de zandwinning Zevenhuizerplas. De indienende partij heeft verzocht de behandeling van de vordering voorlopig op te schorten in afwachting van de uitkomsten van een andere procedure. Op basis van de op dit moment beschikbare informatie is het nog niet mogelijk een reële kans dat het beroep wordt doorgezet en gehonoreerd te schatten en het risico te kwantificeren. Zodra meer informatie beschikbaar is, kan het risico worden gekwantificeerd. Risico is ongewijzigd: deze zaak is nog in behandeling bij de rechtbank.

4.	Gevolgen waardeontwikkeling grondaandeel Zuidplas
Omschrijving	De provincie neemt voor 40% deel aan de Gemeenschappelijke Regeling (GR) Grondbank Rotterdam Zoetermeer Gouda (RZG) Zuidplas. Ten behoeve van de ontwikkeling van woningen, bedrijventerreinen en glastuinbouw zijn gronden gekocht. De opbrengst van de verkoop is onzeker, het risico bestaat dat de daadwerkelijke waarde van de bij de Grondbank in eigendom zijnde grond lager is dan de boekwaarde, maar het is ook goed mogelijk dat de verkoop leidt tot een hogere opbrengst dan de boekwaarde. Omdat de boekwaarde van alle gronden nu hoger is dan de taxatiewaarde heeft de Grondbank een negatieve algemene reserve. Dit is toegestaan mits er voldoende perspectief is op herstel. De waardeontwikkeling van de gronden is afhankelijk van marktontwikkelingen, maar wordt vooral gedomineerd door ruimtelijke ontwikkeling. Sinds 2016 wordt gewerkt aan een nieuw ontwikkelperspectief dat ervoor kan zorgen dat meer of minder van de gekochte gronden in ontwikkeling zullen worden gebracht.
Impact	De Grondbank bezit circa 300 ha grond met een boekwaarde van circa € 97 mln. De provincie is voor 40% risicodragend. De GR Grondbank blijft in ieder geval tot 1 januari 2020 bestaan. Bij de berekening van de maximale waardedaling wordt uitgegaan van een situatie waarin de waarde van de grond daalt tot agrarische waarde. Deze maximale waardedaling is aanvullend op het bedrag waarvoor al een voorziening is getroffen.
Maatregelen	<ul style="list-style-type: none"> • De huidige marktwaarde is lager dan de boekwaarde. Jaarlijks brengt de provincie haar voorziening in overeenstemming met 40% van de verliesvoorziening die de Grondbank zelf opneemt. Bij het bepalen van de marktwaarde is uitgangspunt dat (delen van) het grondbezit in ontwikkeling worden gebracht. Momenteel bedraagt het provinciale deel van deze verliesvoorziening € 9,6 mln. • Ingeval de ontwikkeling van het gebied, onder andere door de huidige kijk op verstedelijking, niet langer aan de orde is, daalt de marktwaarde verder. • Het bestuur van de Grondbank stelt periodiek een UitnamestrategieKader vast. Hierin zijn onder andere het beleid voor gronduitgifte, het beheer en de stimulering van gebiedsontwikkeling

	<p>vastgelegd. Gronden die op basis van het ruimtelijk beleid niet in aanmerking komen voor verdere ontwikkeling worden door de Grondbank afgestoten.</p> <p>Vanaf 2012 worden de rente- en organisatiekosten niet meer aan de boekwaarde toegerekend, maar verwerkt in de deelnemersbijdrage. Hierdoor neemt de boekwaarde niet verder toe.</p>
Status	<p>De huidige nog niet definitieve plannen voor het gebied omvatten woningbouw van een aanzienlijke beperktere omvang dan de oorspronkelijke plannen. De mogelijkheid voor het ontwikkelen van woningbouw in het gebied is enerzijds ruimtelijk beperkt (bodemdaling problematiek) en anderzijds is het huidige beleid gericht op binnenstedelijke ontwikkeling. Dat betekent dat een waardedaling van de gronden van de Grondbank steeds reëler wordt en dat de huidige voorziening waarschijnlijk onvoldoende dekkend is om de verliezen op te vangen. Derhalve is de omvang van het maximale netto risico (€ 22 mln) opgehoogd om de verliezen die de huidige voorziening van € 9,6 mln te boven gaan vanuit de algemene middelen te kunnen opvangen.</p>

5.	Financiële risico's ontwikkelopgave NNN / UPG
Omschrijving	Risico is dat de provincie onvoldoende middelen beschikbaar heeft om de ontwikkelopgave voor het Natuurnetwerk Nederland (NNN) (voorheen EHS) te kunnen realiseren.
Impact	Door vertragingen, hogere kosten grondverwerving en/of tegenvallende inrichtings- en/of beheerkosten kan het budget op termijn ontoereikend zijn om de geambieerde doelstellingen te kunnen halen.
Maatregelen	<p>De volgende beheersmaatregelen zijn/worden genomen:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Met de vaststelling van het Kaderbesluit groen zijn de hectares (500), die deel uitmaakten van de destijds door PS bij vaststelling van de Uitvoeringsstrategie NNN ingestelde Strategische reservering, in uitvoering genomen. Daarmee is de Strategische reservering opgeheven. In plaats daarvan is een risicoreservering op programmaniveau ingesteld van € 29 mln; • In het Hoofdlijnenakkoord 2015–2019 zijn structurele middelen beschikbaar gesteld waarmee de toename van de beheerlasten na realisatie van de NNN-opgave in de periode t/m 2021 gedekt is. Gecontinueerd worden de maatregelen om de uitvoeringslasten van subsidieverlening te verlagen. Hiermee is het risico van onvoldoende middelen voor beheer gereduceerd tot nihil; • De genoemde incidentele tegenvallers kunnen worden beperkt door heldere afspraken te maken met (gebieds-) partijen, waarbij eventueel in af te sluiten overeenkomsten taakstellende budgetten worden afgesproken. Dit geldt eveneens voor de EU-middelen voor agrarisch natuurbeheer. Wanneer de bijdragen van regionale partijen achterblijven, zal de programmering worden aangepast.
Status	<p>Een risico-inventarisatie voor het programma NNN heeft in Q1 2018 plaatsgevonden. De businesscase voor het programma NNN is geactualiseerd. Hierin zijn de risico's op programmaniveau financieel afgedekt door a. een risicoreservering van € 29 mln op programmaniveau in te stellen en b. in de begroting een NNN-reservering in te stellen, in plaats van de huidige situatie waarin sprake was van een claim voor NNN uit de reservering Groene Ambities. Daarnaast worden binnen de budgetten van de uitvoeringsprojecten van het programma NNN, op basis van risico-analyses, risicoreserveringen aangehouden. Bovendien wordt ook een risicoreservering aangehouden binnen het vastgoedbudget. Deze reserveringen tezamen zijn vooralsnog voldoende om risico's op project- en programmaniveau op te kunnen vangen. Derhalve wordt het risico in de paragraaf Weerstandsvermogen wel meegenomen, echter zonder kwantificering. Wel dient de ontwikkeling van de risico's in samenhang met de aangehouden reserveringen in de tijd nauwlettend te worden gevolgd om te voorkomen dat onnodig veel en/of langdurig risicoreserveringen worden aangehouden ten koste van te besteden programmagelden.</p>

6.	BRZO en/of RIE-bedrijven kunnen niet meer aan vergunningplicht voldoen
Omschrijving	De provincie is bevoegd gezag voor de vergunningverlening aan Besluit risico zware ongevallen (Brzo) en/of Richtlijn industriële emissies (RIE) bedrijven. Ingeval van een faillissement en/of calamiteiten (zoals brand) kan de situatie ontstaan dat een bedrijf niet meer aan zijn vergunningplicht kan voldoen. Hierbij kan sprake zijn van gevolgschade. Bij gevolgschade kan gedacht worden aan de kosten van verwijdering van (afval)stoffen of sanering. Indien een bedrijf niet meer aan zijn vergunningplicht kan voldoen betekent dit niet automatisch dat de provincie verantwoordelijk is voor de ontstane schade. In eerste instantie zal gekeken worden naar de vergunninghouder en zijn verzekering. Indien de vergunninghouder failliet is en er onvoldoende middelen in de boedel aanwezig zijn, komen de eigenaren van de grond en opstallen in beeld. Indien er dan restkosten overblijven waarvoor geen juridisch aan te spreken verantwoordelijke is, kan de provincie er vanuit haar maatschappelijke verantwoordelijkheid voor kiezen (een deel) van deze kosten voor haar rekening te nemen.
Impact	De kans dat dit risico zich voordoet wordt zeer klein geacht (de laatste keer dat dit zich voor heeft gedaan is meer dan 10 jaar geleden). Als het zich voordoet kan de impact groot zijn (al kunnen de kosten per situatie sterk verschillen). Voor de berekening in de paragraaf Weerstandsvermogen wordt daarom uitgegaan van een zeer kleine kans van optreden (0-25%) met een geschatte impact van € 15 mln (uitgaande van hooguit één incident per jaar).
Maatregelen	De vijf omgevingsdiensten voeren het toezicht op de RIE-bedrijven uit en de omgevingsdienst DCMR voert het toezicht op de BRZO-bedrijven uit conform de nota VTH. <ul style="list-style-type: none"> • Door goed toezicht te houden en scherp te handhaven op naleving van de voorschriften voor omvang en soorten (afval)stoffen, wordt het risico beperkt tot de vergunde (afval)stoffen. • De BRZO / RIE-bedrijven worden periodiek gecontroleerd op de wijze van opslag van de (gevaarlijke) stoffen. De omgevingsdiensten voeren regelmatig en frequent overleg met de portefeuillehouders vergunningverlening en toezicht & handhaving over uitvoeringsdilemma's en beoogde handhavingsbesluiten. Op grond van de provinciale mandaatbesluiten moet de directeur van een omgevingsdienst informatie verschaffen aan- en overleg voeren met de portefeuillehouder indien de uitoefening van een gemandateerde bevoegdheid naar verwachting politieke en maatschappelijke gevolgen kan hebben of indien een besluit tot consequentie kan hebben dat de provincie of Gedeputeerde Staten aansprakelijk worden gesteld of anderszins aangesproken worden.
Status	Het betreft hier een doorlopend risico. Door de wijze waarop toezicht wordt gehouden en het feit dat het risico zich afgelopen jaren niet heeft voorgedaan, wordt de kans van optreden klein ingeschat.

7A.	De Europese Commissie kan subsidiabiliteit van uitgaven betwisten (programma periode 2014-2020)
Omschrijving	De provincie loopt bij Europese projecten (voor de onderdelen waarvoor zij (eind)verantwoordelijk is) het risico dat uitgaven achteraf als niet-subsidiabel worden aangemerkt, omdat niet voldaan is aan administratieve eisen. Dit blijkt bij indiening van declaraties bij het desbetreffende programma. Het maximale risico is het relatieve aandeel van de Europese subsidie in de gemaakte uitgaven. Daarnaast bestaat bij een afgesloten Europees subsidieproject het risico dat achteraf uitgaven ten behoeve van het project niet-subsidiabel worden geacht naar aanleiding van een extra controle. Subsidies kunnen dan, zelfs vijf jaar na afsluiting van het subsidieprogramma, worden teruggevorderd. Het teruggevorderde bedrag kan oplopen tot 50% van de totale omvang van de projectkosten.
Impact	In de huidige programmaperiode is de provincie op dit moment betrokken bij 8 verschillende projecten, in 4 verschillende programma's. Het is mogelijk dat de provincie in de toekomst in meerdere projecten en programma's gaat deelnemen. De provincie ontvangt voor deelname aan deze 8 projecten totaal € 6,1 mln. Aangezien het risico verspreid is over meerdere projecten en programma's wordt de impact van het risico geschat op € 3,1 mln.

Maatregelen	<ul style="list-style-type: none"> • Bewaking van de subsidiabiliteit van uitgaven door goede projectvoorbereiding en -selectie. • Voortdurende bewaking van de procedures voor het indienen van tussentijdse declaraties. • Zorgdragen voor een goede archivering van al afgerekende projecten naar de maatstaven van de Europese Commissie.
Status	Voor de nu lopende periode (2014-2020) zijn 6 projecten in uitvoering. Het steunpunt subsidies van de provincie bewaakt op actieve wijze dat voldaan wordt aan de eisen van de Europese Unie.

7B.	De Europese Commissie kan subsidiabiliteit van uitgaven betwisten (programma periode 2007-2013)
Omschrijving	De provincie loopt bij Europese projecten (voor de onderdelen waarvoor zij (eind)verantwoordelijk is) het risico dat uitgaven achteraf als niet-subsidiabel worden aangemerkt, omdat niet voldaan is aan administratieve eisen. Subsidies kunnen vijf jaar na afsluiting van het subsidieprogramma worden teruggevorderd. Het teruggevorderde bedrag kan oplopen tot 50% van de totale omvang van de projectkosten.
Impact	In totaal heeft de provincie in de vorige periode € 6,7 mln aan Europese financiering ontvangen voor deelname aan 5 projecten in 2 verschillende programma's. De impact van dit risico wordt geschat op € 3,8 mln.
Maatregelen	Zorgdragen voor een goede archivering van al afgerekende projecten naar de maatstaven van de Europese Commissie.
Status	In afwachting van mogelijke controles.

8.	Renterisico
Omschrijving	De provincie trekt langlopende leningen aan om in de eigen financieringsbehoefte te voorzien. De financieringsbehoefte zal de komende jaren naar verwachting toenemen door de afloop van bestaande leningen, de omvang van voorgenomen investeringen en de afname van eigen financieringsmiddelen (door de geraamde benutting van reserves en voorzieningen). De jaarlijkse kosten van de financieringsbehoefte (rentelasten) worden bepaald door de omvang van de bestaande leningenportefeuille, de financieringsbehoefte als gevolg van voorgenomen investeringen en de van toepassing zijnde rentetarieven.
Impact	In 2017 waren voldoende liquiditeiten beschikbaar zodat het niet nodig was om op de kapitaalmarkt leningen aan te trekken. Doordat er op de middellange termijn een grote financieringsbehoefte zal ontstaan en doordat onder andere door onderuitputting de behoefte om te lenen steeds verder in de tijd verschuift, is er sprake van een toekomstig renterisico. Als de daadwerkelijke rente op het moment van afsluiten van een lening hoger is dan het begrote rentepercentage ontstaat er een structureel nadeel in de begroting.
Maatregelen	Niet van toepassing.
Status	In de begroting is uitgegaan van een conservatieve inschatting van de rentevoet. Een plotselinge excessieve stijging kan negatieve gevolgen hebben voor de begroting. Een dergelijke stijging is echter niet te verwachten in begrotingsjaar 2019. Derhalve wordt het risico niet gekwantificeerd.

9.	Omgevingsrisico's vergunningverlening, toezicht en handhaving
Omschrijving	Vergunningverlening, toezicht en handhaving kennen altijd omgevingsrisico's. Het is een politiek gevoelig beleidsveld. De betrokkenheid van burgers en externe partijen en daarmee de beïnvloeding van externen bij de uitvoering van de werkzaamheden is groot. In het kader van de besluitvorming lopen de omgevingsdiensten dan wel de provincie dan ook altijd juridische risico's. Tegen menig besluit wordt bezwaar dan wel beroep aangetekend. Verder kunnen claims als gevolg van economische, milieu- of gezondheidsschade leiden tot extra kosten voor de provincie. Daarnaast kunnen kosten ontstaan als gevolg van handavingsbesluiten als bestuursdwang. Het nemen van bestuurlijk gecalculeerde risico's is een onderdeel van het vergunningverlenings- en toezicht- en handavingsbeleid. De omgevingsdiensten

	<p>voeren dit beleid uit namens de provincie.</p> <p>Binnen Zuid-Holland hebben we te maken met veel complexe bedrijven met dito vergunningen. Het verlenen van dergelijke vergunningen alsook het toezicht houden op deze vergunningen vraagt om veel kennis en expertise. Nieuwe ontwikkelingen als Zeer Zorgwekkende Stoffen en de veranderende wet- en regelgeving vragen veel specifieke kennis en expertise van de omgevingsdiensten. Indien er niet geïnvesteerd wordt in het vergroten van kennis en expertise kan de situatie ontstaan dat de omgevingsdiensten niet meer aan de kwaliteitscriteria kunnen voldoen.</p>
Impact	<p>Het terugbetalen van eventuele proceskosten, evenals schadeclaims alsmede onvoorziene kosten als gevolg van handhavingsbesluiten, is een financieel risico. De kosten voor bestuursdwang kunnen in principe verhaald worden op het bedrijf, het risico bestaat dat dit niet (meer) mogelijk is.</p> <p>Indien vergunningverlening, toezicht en handhaving niet meer op adequaat niveau worden uitgevoerd kan dit leiden tot nog meer bezwaar- en beroepszaken en tot meer schadeclaims.</p> <p>Er wordt uitgegaan van maximaal € 5 mln op jaarbasis.</p>
Maatregelen	<ul style="list-style-type: none"> • De vergunningverlening, toezicht en handhaving is ondergebracht bij de omgevingsdiensten. De provincie ziet erop toe dat de omgevingsdiensten de provinciale beleidskaders conform de Nota VTH uitvoeren en voldoen aan de vigerende kwaliteitscriteria. • Komende periode wordt een risicoanalyse uitgevoerd om inzicht te krijgen in waar de problematiek rondom het aantrekken en/of opleiden van gekwalificeerd personeel het meest nijpend is en het risico het grootst is.
Status	<p>De kans dat het risico optreedt is toegenomen. Oorzaak hiervan is de krapte op de arbeidsmarkt, waardoor de omgevingsdiensten onvoldoende gekwalificeerd personeel kunnen aantrekken voor vergunningverlening, toezicht en handhaving. Dit risico speelt bij alle provincies. Bij Zuid-Holland is het risico groter vanwege de intensiteit en complexiteit van de bedrijven die onder het VTH regime vallen.</p>

10.	Maatregelen Rijk in verband met EMU-tekort
Omschrijving	<p>Op grond van de wet Houdbare Overheidsfinanciën (HOF) moeten decentrale overheden een gelijkwaardige inspanning leveren bij de beheersing van het zogeheten EMU-saldo. Het EMU-saldo is het totaal van alle inkomsten en uitgaven van Rijk, sociale fondsen en decentrale overheden tezamen. Er gelden Europese regels voor het EMU-saldo van lidstaten. In tijden van economische tegenwind mag er een tekort zijn van maximaal 3 procent van het bruto binnenlands product (bbp). Onder normale omstandigheden (zoals nu voor Nederland geldt) mag het tekort maximaal 0,5% van het bbp bedragen. Het Rijk maakt periodiek afspraken over het maximale aandeel van decentrale overheden in het EMU-saldo.</p> <p>Dit was jaren achtereen 0,5% bbp, maar sinds de aanscherping van de Europese begrotingsregels is dit stapsgewijs teruggebracht naar 0,3% (met als streefwaarde zelfs 0,2%).</p> <p>Op basis van de wet HOF kan het Rijk maatregelen nemen als decentrale overheden in enig jaar hun maximale aandeel overschrijden en meerjarig geen zicht is op verbetering. Dit kan het Rijk ook doen als Nederland voldoet aan de Europese regels, maar decentrale overheden hun maximale aandeel overschrijden.</p> <p>Bij maatregelen kan het gaan om het maken van afspraken over het faseren van grote uitgaven, maar ook (in het uiterste geval) om een korting op het gemeente- en/of provinciefonds.</p>
Impact	<p>De (dalende) norm voor decentrale overheden kan komende jaren knellen.</p> <p>De kans is dus aanwezig dat decentrale overheden komende jaren de norm gaan overschrijden. Of het Rijk dan ook echt maatregelen gaat treffen is echter nog maar de vraag.</p> <p>De minister van Financiën heeft bij de behandeling van de wet HOF toegezegd, dat de wet niet ten koste zal gaan van investeringen door decentrale overheden. Hieruit spreekt in ieder geval de verwachting dat het Rijk niet snel in zal grijpen (misschien alleen als het nodig is om te kunnen voldoen aan de Europese regels).</p> <p>Daarnaast kent de rijksbegroting (in het licht van de aantrekkende economie) een positief saldo.</p>

	Dat maakt de noodzaak om maatregelen te treffen ook kleiner. Of dat ook zo blijft is afhankelijk van de keuzes van het nieuwe kabinet en de afspraken tussen het nieuwe kabinet en decentrale overheden over beheersing van het EMU-saldo. Zodra hier meer over bekend is, wordt het risico geactualiseerd.
Maatregelen	Met de betrokken koepels (VNG, UvW, IPO) wordt samen opgetrokken om het belang richting Rijk goed voor het voetlicht te krijgen, namelijk: handhaving mag niet ten koste gaan van investeringen door decentrale overheden.
Status	Zie maatregelen.

11.	Risico's PMR - 750 ha natuur en recreatie
Omschrijving	De risico's doen zich voor bij de uitvoering van de inrichtingsplannen door de gebiedscoöperatie, zoals vertraging in de uitvoering, excessieve stijging van de grondprijzen, tegenvallende inrichtingskosten en planschadeclaims.
Impact	Naast een financiële impact heeft met name het risico op vertraging ook impact op het maatschappelijke en politiek/bestuurlijke vlak. Op basis van een inschatting van de risico's wordt de omvang van de post onvoorzien op programmaniveau periodiek bijgesteld.
Maatregelen	De provincie voert het PMR-project 'Buitenland van Rhoon' voor eigen rekening en risico uit. Hiervoor is een taakstellend budget beschikbaar. De financiering van het project is gedekt door de gezamenlijke PMR-partners en vastgelegd in de Uitwerkingsovereenkomst (UWO) PMR 750 ha. De bijdrage van Zuid-Holland bedraagt € 9 mln, de stadsregio Rotterdam draagt € 18 mln bij en het Rijk € 112 mln. In geval van onvoorzien omstandigheden (zoals excessieve grondprijsstijgingen) kan de provincie in overleg treden met het Rijk (op grond van art. 12 van de UWO). Om de risico's goed te beheersen wordt risicomanagement toegepast. Met behulp van een (financiële) businesscase is inzichtelijk gemaakt wat mogelijke meerkosten zouden kunnen zijn als deze risico's zich voordoen. De verwachtingswaarde van mogelijke meerkosten, volgend uit het risicoprofiel, vormt de onderbouwing van deze post in de businesscase van het project (over de gehele looptijd). Periodiek worden risicoanalyses uitgevoerd met nadrukkelijk aandacht voor de invloed van tijdrisico's op de financiële planning.
Status	Naast een actualisatie van de risicoparagraaf heeft ook een financiële actualisatie plaatsgevonden. De bevindingen die hieruit volgen zijn dat er binnen het huidige projectbudget voldoende afdekking is om risico's op te vangen. Het is niet nodig het risico vanuit de algemene middelen financieel af te dekken. Wel wordt het risico in de paragraaf Weerstandsvermogen gehandhaafd vanwege de maatschappelijke en politiek/bestuurlijke impact.

12.	Deelnamerisico ROM-D Capital BV
Omschrijving	De provincie neemt met € 10 mln deel in ROM-D Capital BV, het publiek investeringsfonds van de Regionale Ontwikkelingsmaatschappij Drechtsteden. Aan deze deelname zijn strikte voorwaarden verbonden. De huidige intrinsieke waarde van de aandelen bedraagt thans € 8,9 mln. Deze waarde ligt onder de nominale waarde (€ 10 mln) die is opgenomen in de begroting. Vooralsnog is er geen vooruitzicht dat de intrinsieke waarde herstelt. Hiervoor is een voorziening van € 1,8 mln getroffen. Op dit moment is niet uit te sluiten dat een verdere daling van de intrinsieke waarde optreedt, als gevolg van de onduidelijkheid over de uittreedvergoeding aan BNG gebiedsontwikkeling en de huidige structurele exploitatietekorten. De kans wordt laag geschat (0-25%) vanwege de positieve economische ontwikkelingen en de vraag naar bedrijventerreinen.
Impact	Het maximale risico voor de provincie is gelijk aan het gestorte aandelenkapitaal in ROM-D Capital BV minus de voorziening die al is getroffen (€ 1,8 mln).
Maatregelen	<ul style="list-style-type: none"> • Er zal opnieuw worden gekeken naar de governance en sturing van ROM-D. Met name op het gebied van investeringsbeslissingen en financieringsvraagstukken; • In analogie bij de overige verbonden partijen inzicht krijgen in specifieke bedrijfsvoeringskosten; • De ontwikkeling van de intrinsieke waarde monitoren in de relatie tot de hoogte van de getroffen voorziening.

Status	Gegeven de huidige intrinsieke waarde van € 8,9 mln is nog voldoende ruimte binnen de kaders van de al eerder getroffen voorziening van € 1,8 mln, welke ter dekking van het ontstane verschil tussen de nominale waarde van € 10 mln en de intrinsieke waarde van € 8,2 mln (in 2017). Hierdoor is het risico in de paragraaf Weerstandsvermogen voldoende afgedekt en is geen extra reservering nodig ten laste van de algemene reserves.
--------	---

13.	Deelnamerisico InnovationQuarter
Omschrijving	De provincie neemt, samen met het ministerie van Economische Zaken, de gemeenten Rotterdam, Den Haag (o.a. via Stichting HEID), Delft, Leiden, Westland en de Zuid-Hollandse universiteiten en medische centra deel in InnovationQuarter. De provincie heeft voor € 25 mln aan kapitaal gestort. De provincie verkrijgt door haar kapitaalbreng aandelen in de ROM InnovationQuarter B.V. De waarde van het aandelenkapitaal bedraagt € 25 mln nominaal en huidige intrinsieke waarde bedraagt € 22,9 mln.
Impact	Het maximale risico is € 25 mln minus de voorziening van € 4,7 mln binnen het begrotingsprogramma. Door de daling van de intrinsieke waarde naar € 22,9 mln is de reservering belast met € 2,1 mln.
Maatregelen	<ul style="list-style-type: none"> • Monitoring ontwikkeling risicoprofiel op basis van de informatie uit de jaarrekening. • In 2018 zal extra aandacht worden besteed aan de apparaatskosten van Innovation Quarter B.V en de meerjarige subsidieverstrekingen.
Status	De afname van de intrinsieke waarde van het aandelenkapitaal met € 2,1 mln wordt gedekt uit de reeds gedeeltelijk opgebouwde risicoreserve van € 4,7 mln. Dat betekent dat er voor begrotingsjaar 2019 nog ruimte is om het risico op verdere waardedaling op te vangen. Op grond van de informatie uit de Jaarrekening 2016 en 2017 is er geen aanleiding om het risicoprofiel bij te stellen. Op basis hiervan is het niet nodig een extra reservering te treffen ten laste van de algemene middelen.

14.	Geen aflossing gegarandeerde leningen derden
Omschrijving	De provincie Zuid-Holland staat in een aantal gevallen garant voor de rente en aflossing van door derden afgesloten geldleningen. Het betreft garantstellingen op het terrein van: <ul style="list-style-type: none"> • de gezondheidszorg; • verplichtingen van het Groenfonds; • personenvervoer over water. Er is sprake van een geleidelijke afbouw van de portefeuille gewaarborgde geldleningen van zorginstellingen vanwege de aflossing van de geldleningen.
Impact	De te lopen maximale schade bedraagt eind 2017 € 11,8 mln. Voor een deel van dit bedrag zijn hypothecaire zekerheden bedongen die kunnen worden uitgewonnen indien de provincie als borg wordt aangesproken. De kans van optreden van dit risico wordt dan ook laag ingeschat.
Maatregelen	Er worden geen nieuwe garanties meer verstrekt aan zorginstellingen. 100% van door de provincie gewaarborgde instellingen is aangesloten bij het Waarborgfonds voor de zorgsector.
Status	Naar verwachting zijn alle garanties voor de zorginstellingen in 2024 volledig afgebouwd. Het risico rond garantstelling contract personenvervoer over water (POW) is in dit risico opgenomen.

15.	Aansprakelijkheidsrisico ingeleend personeel
Omschrijving	<ul style="list-style-type: none"> • De inlenersaansprakelijkheid is gebaseerd op art. 34 van de Invorderingswet. Deze houdt in dat in sommige gevallen de inlener van personeel die onder zijn leiding en toezicht werkzaam zijn aansprakelijk gesteld kan worden voor de loon- en omzetbelasting die door de uitlener (bijvoorbeeld een uitzendbureau) niet is afgedragen. Mocht bijvoorbeeld in geval van een faillissement het uitleenbedrijf nog een schuld hebben aan de Belastingdienst, dan kan de fiscus dat bedrag (deels) verhalen op bedrijven of instellingen waar het uitgeleend personeel heeft gewerkt. • Op grond van de Wet Aanpak Schijnconstructies (WAS) kan een opdrachtgever (hoofdelijk) aansprakelijk gesteld worden voor de uitbetaling van het rechtens geldende loon aan ingehuurd werknemers. Deze civielrechtelijke aansprakelijkheid kan ingeroepen worden als er (uiteindelijk)

	<p>arbeid voor de opdrachtgever wordt verricht. Deze aansprakelijkheid kan door alle werknemers (en vakbonden) worden ingeroepen, te denken valt aan ingeleende uitzendkrachten maar ook aan personeel van een (onder)aannemer (bijvoorbeeld de ingehuurde glazenwasser of schoonmaakonderneming);</p> <ul style="list-style-type: none"> • Onder omstandigheden kan een aannemer (als hij als opdrachtgever kwalificeert als eigenbouwer) op grond van artikel 35 Invorderingswet 1990 aansprakelijk worden gesteld voor niet afgedragen loonheffingen door de onderaannemer. Net als bij de inlenersaansprakelijkheid kan de aansprakelijkstelling oplopen tot (maximaal) 108,3% van de niet afgedragen loonheffingen. Deze kosten komen bovenop de (reeds betaalde) facturen aan de inlener of aannemer.
Impact	<p>In de Aanbestedingswet 2012 is een beperking opgenomen voor eisen aangaande financiële zekerheid. Door deze beperking kan sprake zijn van een licht verhoogd risico ten opzichte van eerdere omstandigheden.</p> <p>Het risico van de inlenersaansprakelijkheid kan onder andere worden gemitigeerd door het gebruikmaken van g-rekeningen of (onder voorwaarden) het werken met een beursgenoteerde (uitzend)organisatie die NEN gecertificeerd is. Met ingang van 1 juli 2012 is het voor uitlenende organisaties die tegen vergoeding arbeidskrachten ter beschikking stellen verplicht om zich als zodanig te registreren in het Handelsregister van de Kamer van Koophandel. Dit is het gevolg van een wetswijziging die uitbuiting van werknemers wil terugdringen (de Wet Allocatie Arbeidskrachten Door Intermediairs (Waadi)). Op straffe van een forse boete is het voor de inlenende organisatie verplicht een zogenoemde Waadi check uit te voeren. Tot op heden zijn bij de provincie geen claims opgelegd met betrekking tot de inlenersaansprakelijkheid.</p> <p>Met ingang van 1 juli 2015 is de wet Aanpak schijnconstructies (WAS) in werking getreden. Een aantal onderdelen van deze wet zijn later, in 2016 en 2017, ingegaan. Deze wet regelt onder meer dat een werknemer, indien hij niet betaald wordt volgens de wet, verhaal kan halen hogerop in de keten. Dit kan bijvoorbeeld bij grotere bouwprojecten ook gevolgen hebben voor de provincie Zuid-Holland. De civielrechtelijke ketenaansprakelijkheid voor het loon op grond van de WAS kent geen algehele vrijwaring. Dit betekent dat er geen "afvinklijst" bestaat waaraan een opdrachtgever zich kan houden om gegarandeerd gevrijwaard te worden van aansprakelijkstelling. Wel zijn er risicobeperkende maatregelen denkbaar als een gedegen opdrachtnemersselectie en het vastleggen van contractuele waarborgen.</p> <p>In de regel zal een aannemer de bouw- of verbouwwerkzaamheden voor PZH uitvoeren. De aannemer kan vervolgens (een deel van) het werk uitbesteden aan een onderaannemer. De onderaannemer wordt zelf weer een aannemer op het moment dat hij op zijn beurt (een deel van) het werk verder uitbesteedt aan een (onder)onderaannemer. De ketenaansprakelijkheid ontleent zijn naam aan het feit dat iedere aannemer aansprakelijk is voor zijn onderaannemer. Zo ontstaat daardoor een 'keten' van aansprakelijke aannemers. Uiteindelijk is de hoofdaannemer aansprakelijk voor de loonheffingen-verplichtingen van alle schakels in de keten. PZH valt als opdrachtgever in beginsel buiten de keten. Maar als PZH als "eigenbouwer" kan worden beschouwd, wordt zij schakel van de keten: PZH wordt dan als het ware hoofdaannemer. Kenmerkend voor de eigenbouwer is dat het uitvoeren van het werk (van stoffelijke aard) tot zijn normale bedrijfsuitoefening behoort. Uit jurisprudentie blijkt dat indien als zijnde overheid wordt gehandeld en uitvoering wordt gegeven aan een wettelijke taak waarbij niet als onderneming wordt gehandeld, PZH niet zal worden aangemerkt als eigenbouwer. Indien (toch) sprake is van eigenbouwerschap, kan het risico op ketenaansprakelijkheid worden beperkt door gebruik te maken van een g-rekening.</p> <p>De leveranciers waar provincie Zuid-Holland mee werkt, worden regelmatig gescreend, maar niet elke branche kent een certificeringssysteem. Daarnaast moet een ieder zich aan de wet houden. Een restrisico blijft echter altijd aanwezig, omdat onze leveranciers / aannemers weer met onderleveranciers / aannemers werken. Daarnaast zijn er zeer veel losse arbeidsverbanden die ook nog inhoudelijk sterk kunnen verschillen. In eerste instantie ligt het risico bij onze leverancier maar als deze om diverse redenen faillieert, bestaat er een risico voor de provincie. Voor de bepaling van het risico wordt uitgegaan</p>

	van een maximale schade van 1% van de totale inleen per jaar (1% van € 25 mln is € 0,25 mln) en een zeer lage kans van optreden van 0-25%.
Maatregelen	De aansprakelijkheid is niet (altijd) voor 100% af te dekken. Wel worden de volgende maatregelen genomen om het risico te beheersen: <ul style="list-style-type: none"> • Werken met erkende en/of gecertificeerde bedrijven; • Sluiten van goede raamcontracten waarbij bijvoorbeeld ook gekeken wordt naar de liquiditeitspositie van betreffende ondernemingen; • Hanteren van uitsluitend de provinciale inkoopvoorwaarden; • Tools voor screening van bedrijven.
Status	Actueel. Het betreft een doorlopend risico.

16.	Doorlevering gronden aan TBO's
Omschrijving	De Vereniging Gelijkberechtiging Grondbezitters (VGG) heeft een klacht ingediend bij de Europese Commissie met als strekking dat de subsidies die eerder zijn verstrekt in het kader van de grondverwerving door terreinbeherende organisaties (de landelijke subsidieregeling PNB en voorgangers en zijn provinciale tegenhangers) in strijd zou zijn met de EU-regelgeving inzake staatssteun. Voor Zuid-Holland gaat het om subsidies die verstrekt zijn aan het Zuid-Hollands Landschap en Natuurmonumenten. Verder heeft de VGG een brief gestuurd aan de provincie waarin deze wordt gesommeerd tot terugvordering van rente over staatssteun, die zou zijn verleend door de provincie aan terreinbeherende organisaties (TBO's). De financiële omvang hiervan is momenteel nog onbekend.
Impact	Als de Europese Commissie oordeelt dat sprake is van onverenigbare staatssteun, dan zal geëist worden dat het Rijk (naar nationaal recht) een bedrag terugvordert dat kan variëren van circa € 0,2 mld (bij geoorloofde staatssteun) tot € 1,2 mld (bij ongeoorloofde staatssteun). Het Rijk zal deze vordering mogelijk deels neerleggen bij de provincies (als uitvoerders van de provinciale regelingen en sinds 2007 ook van de PNB-regeling). Het is niet bekend hoe de vordering verdeeld zal worden over de provincies. Ten tijde van het ILG was Z-H goed voor 1/6 van het landelijke budget. Rijk en de provincies kunnen het 'steunbedrag' vorderen bij de TBO's, maar de realiteit gebiedt te zeggen dat dit het einde betekent van het natuurbeheer in Nederland. Dit zal dus grote financiële maar ook beleidsmatige consequenties hebben voor de continuïteit en kwaliteit van de taakuitoefening op het gebied van natuurbeheer.
Maatregelen	Conform de vastgestelde Nota Beheer EHS (2013) verkoopt de provincie Zuid-Holland thans natuurgronden tegen een marktconforme prijs, voor zover de provincie deze zelf in eigendom heeft of krijgt. Anders gebeurt de verwerving direct door de terreinbeheerder zelf, met een latere subsidie voor afwaardering op basis van een door de Europese Commissie goedgekeurde subsidieregeling. In beide gevallen wordt voor toekomstige situaties voldaan aan de EU-richtlijnen inzake staatssteun. Voor het vorderingsrisico voortkomend uit de vroegere praktijk van het ILG is geen beheersmaatregel mogelijk, anders dan het stilleggen van het NNN-programma. Dit geldt ook voor de sommatie van de VGG op het terugvorderen van rente over een bedrag van maximaal € 200 mln (1/6 van €1,2 mld).
Status	De Europese Commissie is een onderzoek gestart. Het ministerie van Economische Zaken is verantwoordelijk voor de landelijke reactie naar de EC. Naar aanleiding van de behandeling van de klacht heeft het Interprovinciaal Overleg (IPO) samen met de beheerders nieuw beleid ontwikkeld dat regelt dat de provincie alle gronden binnen NNN middels een openbare procedure verkoopt tegen natuurwaarde op basis van de getaxeerde waarde. In bepaalde gevallen zijn uitzonderingen mogelijk, maar niet op het punt van de staatssteun gevoeligheid. Het nieuwe beleid betekent dat een ieder conform de wens van de vereniging nu voor eigendom en beheer van de restantopgave van NNN in aanmerking komt. Inmiddels heeft de provincie de VGG een brief gestuurd waarin het door PS vastgestelde beleid (de Nota Beheer nota EHS, 2013) van de provincie is uiteengezet. De Vereniging heeft ingestemd met het beleid van de provincie Zuid-Holland. Bij twijfelgevallen wordt de provinciale gesprekspartner Hollands Particulier Grondbezit (HPG) betrokken. Risico is ongewijzigd. Het onderzoek door de Europese commissie loopt nog.

17.	Meerkosten als gevolg van onverwachte incidenten in het areaal
Omschrijving	Derden kunnen schade aan ons areaal toebrengen, bijvoorbeeld door aanvaringen, waarvan de kosten voor het herstel door wettelijke beperkingen niet volledig op de veroorzaker kunnen worden verhaald. Daarnaast kan het provinciale areaal bezwijken, bijvoorbeeld oevers, waardoor schade aan eigendommen van derden ontstaat. Ook kan door (natuur)rampen schade aan provinciaal areaal ontstaan.
Impact	Of in het reguliere onderhoudsbudget financiële ruimte beschikbaar is voor het herstel van de schade aan het provinciale areaal wordt onder andere bepaald door de tijd die verstreken is sinds het laatste groot onderhoud. De eventuele gevolgschade aan eigendommen van derden is niet verzekerd en maakt geen onderdeel uit van het reguliere onderhoudsbudget.
Maatregelen	Het tijdig uitvoeren van beheer- en onderhoud, waaronder inspecties, heeft tot doel de kans op het technisch falen van de infrastructuur te beperken. Door op risicovolle plaatsen de inrichting te veranderen, wordt beoogd de schade aan het provinciale areaal te minimaliseren. Tot slot wordt met het inzetten van de wettelijke mogelijkheden, waaronder de provinciale (vaar)wegverordening, de kans op incidenten op en aan het areaal beperkt. Uit een onderzoek bij soortgelijke organisaties, waaronder bij Rijkswaterstaat, blijkt dat er onvoldoende ervaringsgegevens ontsloten zijn om een gefundeerde kwantificering van kans en impact voor onverwachte incidenten te bepalen.
Status	Het betreft een doorlopend risico waarvoor in het programmabudget geen expliciete reservering is opgenomen en de afdekking vanuit de algemene middelen dient te worden geborgd.

18.	Invoering omgevingswet
Omschrijving	Op 22 maart 2016 heeft de Eerste Kamer ingestemd met het wetsvoorstel Omgevingswet. Beoogde invoeringsdatum van de wet is begin 2019. In het bestuursakkoord tussen Rijk, IPO, UvW en VNG d.d. 1 juli 2015 is afgesproken vooruitlopend op de invoering van de wet te werken aan de implementatieopgave, een impactanalyse uit te voeren en financiële onderzoeken te doen. De Omgevingswet vervangt 26 wetten geheel of gedeeltelijk (bijvoorbeeld Wabo, Wro, Tracéwet) en is een kaderwet, nadere regelgeving wordt vastgelegd in vier Algemene Maatregelen van Bestuur. De wet gaat uit van het 'decentraal tenzij' principe en beoogt onder andere het stelsel beter en eenvoudiger te maken. Helder is dat de invoering van de wet de provincie incidenteel geld zal kosten en dat het baten moet opleveren voor de maatschappij (initiatiefnemers; burgers, bedrijven).
Impact	Om de implementatie te kunnen realiseren is een eerste inschatting gemaakt van de transitiekosten voor de provincie Zuid-Holland. In het bestuursakkoord is namelijk afgesproken dat decentrale overheden deze kosten zelf zullen dragen (bestuursakkoord 1 juli 2015). Het Rijk financiert de invoeringskosten. De transitiekosten voor de provincie Zuid-Holland worden ingeschat op € 6 mln incidenteel in de periode 2016-2019. Het betreft hierbij onder andere de bekostiging van digitaliseringsverplichtingen vanuit de Omgevingswet en tijdelijke, extra formatie om de transitie te begeleiden zowel intern als in relatie tot de externe partijen. Van de structurele kosten vanaf 2021 (en mogelijke opbrengsten) is momenteel nog geen inschatting te maken, ook omdat er nog geen definitief scenario is gekozen voor het digitale spoor. De totale transitieperiode loopt tot 2029. Nu de invoering is uitgesteld en de bestuurlijke afspraken over digitalisering nader ingevuld moeten worden is de verwachting dat in 2019 meer duidelijkheid ontstaat over het financiële kader en hiermee de financiële consequenties voor de provincie Zuid-Holland, zowel op korte termijn i.v.m. het uitstel van invoering als de langere termijn.
Maatregelen	In het najaar 2018 wordt een aanzet gemaakt om de verwachte financiële impact in kaart te brengen. Indien er voldoende zicht is op de impact van de implementatie leidt dit in 2019 tot een eerste indicatie van de (meer)kosten.
Status	De genoemde maatregel dient nog opgestart te worden.

19.	Meerkosten als gevolg van onverwachte incidenten bij projecten in uitvoering
Omschrijving	Evenals bij het bestaande areaal kunnen bij projecten in uitvoering incidenten optreden die niet waren voorzien (zoals bijvoorbeeld ernstig bouwfalen, calamiteiten als gevolg van de werkzaamheden, faillissementen van uitvoerende partijen). Geïnventariseerd zal worden in welke mate rekening is gehouden met dergelijke risico's bij lopende projecten, in hoeverre de materiële gevolgen van deze risico's zijn gedekt door een verzekering en wat mogelijke restgevolgen voor de provincie zijn en waar deze doelmatig kunnen worden afgedekt.
Impact	Na inventarisatie van de risico's op programmaniveau kan de impact worden bepaald.
Maatregelen	Risicoanalyses op programmaniveau.
Status	Inmiddels zijn de risicoreserveringen van de projecten met een PZH bijdrage van > € 10 mln in kaart gebracht en opgenomen in het PZI (paragraaf 2.5), zowel op projectniveau als op programmaniveau. De totale risicoreservering binnen de projecten voor aanleg en verbetering bedraagt circa € 177,6 mln. Daarnaast zijn er twee bijzondere risicoreserveringen op programmaniveau opgenomen in het PZI. Het betreft € 99 mln voor de Rijnlandroute en € 42,8 mln voor het HOV-net Zuid-Holland Noord. Naast de risicoreserveringen in projecten is er nog extra weerstandscapaciteit in het PZI. Dat zijn de middelen die beschikbaar zijn of gemaakt kunnen worden om financiële tegenvallers op te vangen. Dat is budget dat nog niet juridisch of bestuurlijk verplicht is. Het betreft de herprioriteerbare en vrije middelen (nog beschikbaar voor toedeling), zie 1.4 flexibiliteit in het PZI. De inzet van de herprioriteerbare en vrije middelen voor opvang van een optredend risico, waarvoor geen dekking binnen een project is, gaat dan ten koste van andere (toekomstige) ambities binnen het programma. Geconcludeerd kan worden dat de aangehouden risicoreserves binnen de projectbudgetten en binnen het PZI ruimschoots voldoende zijn om in begrotingsjaar 2019 incidenten te kunnen opvangen. Een extra dekking vanuit de algemene middelen is vooralsnog niet nodig.

20.	Claims subsidieregeling bedrijventerreinen
Omschrijving	In de subsidieregeling is artikel 5, lid 8 opgenomen waarop in bepaalde situaties een beroep kan worden gedaan, en waardoor de subsidie met maximaal 10% ten opzichte van het verleende bedrag kan worden verhoogd. Tot nu toe is hier op beperkte schaal een beroep op gedaan en slechts eenmaal is dit beroep gehonoreerd.
Impact	De subsidieregeling is sinds 2013 gestopt. De impact is alleen van toepassing op nog openstaande subsidiedossiers binnen de aflopende regeling. Het gaat om circa 30 nog openstaande dossiers. Het laatste dossier zal naar verwachting in 2022 aflopen (dit is inclusief de maximale verlengingstermijn). Voor de financiële gevolgen van het risico wordt uitgegaan van het maximale bedrag dat op grond van de lopende dossiers kan worden geclaimd (€ 1 mln) en rekening wordt gehouden met het feit dat beperkt geclaimd wordt.
Maatregelen	Met de materiële gevolgen van het risico wordt rekening gehouden in de algemene reserve om geen beslag te leggen op de programmamiddelen. Permanent wordt gemonitord welke claims ingediend worden. Voorts wordt nagegaan of bij enkele andere projecten voor bedrijventerreinen, waaraan een incidentele of maatwerksubsidie is verleend, een soortgelijk risico bestaat.
Status	Het risico is nu actueel geworden in verband met recente beroepen op artikel 5, lid 8 van de subsidieregeling. Er is in 2017 een claim van beperkte omvang ingediend. Inschatting is dat de claim wordt geëffectueerd. De omvang valt binnen de thans aangehouden risicoreservering. Vooralsnog worden geen extra claims verwacht.

21.	Risico's informatieveiligheid
Omschrijving	Betrouwbare informatie is cruciaal voor het functioneren van onze organisatie. Onze bedrijfsvoering kan substantieel geschaad worden als knelpunten optreden in de informatievoorziening of informatiebescherming. Door de afdeling Informatisering en Automatisering worden vanuit technisch oogpunt al vele maatregelen getroffen om geconstateerde technische risico's te beheersen. Op het organisatorische-, bedrijfsproces en gebruikersvlak wordt nu een stap gezet om risico's vanuit deze benadering te beheersen.
Impact	Gevolgen van het gebruik van onjuiste informatie kan leiden tot verkeerde besluitvorming. Onvoldoende informatiebescherming kan leiden tot claims en reputatieschade. Vanuit de afdeling Informatisering en Automatisering is gestart met het in kaart brengen van informatieveiligheidsrisico's bij al onze bedrijfsprocessen. Zodra de risico's zijn geïnventariseerd kan de impact worden bepaald. Op grond hiervan kan dan worden beoordeeld of aanvullende maatregelen noodzakelijk zijn.
Maatregelen	Risicoanalyses-uitvoeren op de bedrijfsprocessen. Risicobeheersing organiseren en uitvoeren.
Status	Op grond van de eerste risico-inventarisaties kan geconcludeerd worden dat er risico's zijn en dat de oorzaken voornamelijk zijn gelegen in gebrek aan inhoudelijke kennis van de werkprocessen / procedures en organisatiecultuur. De resultaten vertonen veel overeenkomsten met de inventarisatie naar frauderisico's. Deze inventarisatie heeft zich eveneens gericht op de belangrijkste bedrijfsprocessen. In begrotingsjaar 2019 zal worden gestreefd de aanpak voor beheersing van de risico's van beide thema's te synchroniseren en te combineren met de consequenties van de nieuwe privacy wetgeving (AVG).

22.	Deelnamerisico Houdstermaatschappij Zuid-Holland (HZH)
Omschrijving	In het Hoofdlijnenakkoord 2015 -2019 is aangegeven dat dit bestuur een energietransitie voorstaat naar een meer voorzien in eigen energiebehoefte. Om dit te bereiken wordt een Energiefonds ingesteld, waarvoor € 100 mln is uitgetrokken met een risicoreserve van € 25 mln. Gekozen is voor een toekomstbestendige en transparante structuur in de vorm van een houdstermaatschappij en daaronder een of meer werkfonds. De aandelen van de werkfonds worden beheerd door de houdstermaatschappij. De werkfonds (Energij, Warmteparticipatiefonds en overige nog nader te bepalen fondsen) zullen middelen inzetten via leningen, garanties en participaties om provinciale doelstellingen te bereiken. Uitgangspunt hierbij is dat de middelen revolverend worden ingezet. Besluitvorming in september 2017 heeft geleid tot uitbreiding van het budget met € 25 mln van het Warmteparticipatiefonds ten behoeve van een specifiek project. De bijbehorende risicoreserve is naar € 31,3 mln opgehoogd.
Impact	Het resterende maximale risico is op termijn € 93,7 mln.
Maatregelen	In de beginfase zullen de kosten van de Houdstermaatschappij niet gedekt kunnen worden door de opbrengsten, omdat in deze opbouwperiode rendement uit investeringen nog beperkt zal zijn. Het uitgangspunt is dat het fonds in meerjarig perspectief revolverend moet zijn. Daarbij worden in de aandeelhoudersinstructies (die doorwerken via de Statuten) een termijn van 15 jaar (Energiefonds) en 30 jaar (Warmteparticipatiefonds) afgesproken met een tussentijdse evaluatie in 2021. De aandeelhouders van de Houdstermaatschappij zullen als eis stellen dat de fondsen van de Houdstermaatschappij in meerjarig perspectief het intrinsieke ter beschikking gestelde vermogen in stand moeten houden. Om het risico van waardedaling van de aandelen af te dekken zal de provincie de komende jaren (tot en met 2020) een reserve voor waarderingsverschillen vormen, vooralsnog tot € 31,3 mln. De ontwikkeling van het fondsbeheer van de Houdstermaatschappij wordt periodiek gemonitord op risicobeheersing.
Status	Een risicomangementsysteem wordt op dit moment in samenspraak met de Raad van Commissarissen en de fondsmanager ingeregeld.

23.	Warmtebedrijf Holding
Omschrijving	De provincie Zuid-Holland was voor circa 8% aandeelhouder van het Warmtebedrijf Infra N.V. en heeft deze aandelen in december 2017 omgezet in nieuwe aandelen in het Warmtebedrijf Holding B.V. Met deze omzetting van aandelen heeft de provincie een aandeelhoudersbelang van circa 2,5% verkregen. Het aandelenkapitaal is in natura ingebracht en heeft een intrinsieke waarde van € 1,2 mln. De nominale waarde van de aandelen bedraagt € 1,8 mln. waartegenover een voorziening van een gelijk bedrag staat.
Impact	Na de aandelenomzetting en de opstart van het nieuwe bedrijf Warmtebedrijf Holding B.V. is het bedrijf in financiële moeilijkheden gekomen. Het betreft met name een acuut liquiditeitsprobleem dat speelt op de korte termijn. In dat kader heeft de provincie samen met de andere groot aandeelhouder gemeente Rotterdam, financiële maatregelen getroffen om deze Holding financieel te steunen.
Maatregelen	De gemeente Rotterdam heeft de kredietfaciliteiten voor de Holding verder verhoogd en de provincie heeft het Warmtebedrijf een subsidie in de vorm van een lening verstrekt van € 0,7 mln. De lening is onder voorwaarden verstrekt en loopt tot september 2018.
Status	Er bestaat de mogelijkheid dat de lening groot € 0,7 mln slechts gedeeltelijk of geheel niet terugbetaald kan worden. Daarom dient € 0,7 mln in de risicoparagraaf te worden opgenomen met een kans van optreden van 75-100%. Voorts spelen in begrotingsjaar 2019 twee belangrijke issues; de liquiditeit moet verbeterd worden en realisatie van het aangepaste bedrijfsplan moet plaatsvinden. In 2018 wordt gewerkt aan een herziene business case. Deze case moet inzicht geven in voldoende toekomstperspectief.

24.	Tegenvallers strategische grondaankoop
Omschrijving	<p>Op 31 januari 2018 heeft PS ingestemd met de Nota Grondbeleid '2018-2021- een opgavegericht grondbeleid'. Onderdeel van de nota vormt de mogelijkheid van strategische grondverwerving. Aankoop van grond vindt plaats ten behoeve van het realiseren van provinciale doelen. Die doelen zijn meestal zo concreet dat daarvoor een programma of project is gestart. Indien zich kansen voordoen voordat sprake is van een project, is in de regel geen budget beschikbaar. Het is mogelijk strategisch gronden aan te kopen. Door wel aan te kopen kan de provincie vroegtijdig grondpositie verwerven, waardoor zij invloed kan uitoefenen op de toekomstige ontwikkelingen waardoor deze sneller de gewenste richting uitgaan.</p> <p>Voor strategische aankopen is in de begroting jaarlijks een post van maximaal € 15 mln opgenomen. Deze post is bedoeld voor de voorfinanciering van de aanschafwaarde van een aankoop en direct daarbij horende kosten. Een strategische aankoop moet door GS gemotiveerd worden als noodzakelijk onderdeel van de realisatiestrategie in het kader van een vastgestelde opgave en aansluiten bij de kernwaarden van de Nota Grondbeleid 2018 - 2021.</p> <p>Bedoeling is dat de verworven grond (tegen aanschafwaarde) overgaat naar de betreffende opgave/project wanneer de beleidsmatige en budgettaire randvoorwaarden daarvoor zijn geregeld. Indien echter in een later stadium mocht blijken dat strategisch verworven grond niet nodig is voor de opgave waarvoor het is verworven en ook niet voor andere provinciale opgaven, dan wordt de grond in principe weer vervreemd. Hierbij loopt de provincie het risico dat de grond bij verkoop minder oplevert dan waarvoor het aanvankelijk is gekocht. Dit verlies komt ten laste van de algemene middelen. Ook is het mogelijk dat de grond meer oplevert (ten gunste van de algemene middelen).</p>
Impact	Op basis van de huidige ervaringen wordt ingeschat dat het een relatief gering risico betreft; het aantal strategische grondaankopen zal vooralsnog beperkt zijn. Hoewel de eventuele verkoopwinst- en -verlies moeilijk van te voren in te schatten zijn, zullen ook deze naar verwachting relatief gering zijn. De risico's zullen van geval tot geval verschillen.

Maatregelen	<ul style="list-style-type: none"> • Binnen de bestaande provinciale kaders voor grondverwerving/verkoop zal getracht worden de grond voor een marktconforme prijs te kopen en te verkopen, en zo het verlies te minimaliseren. • Voorafgaand aan een besluit tot strategische verwerving zal een markt- en risicoanalyse worden uitgevoerd. • Het beheer binnen de provincie is ook gericht op waarde behoud van grond en soms op waardevermeerdering. • Per aankoop zal bij de besluitvorming ingegaan worden op het risico en de in dat kader te treffen maatregelen.
Status	<p>Het betreft een nieuw risico. Het gaat ook om een doorlopend risico. De ontwikkeling van dit risico zal sterk afhangen van de omvang en aard van de gerealiseerde strategische aankopen. Elk jaar zal het risico in dit licht opnieuw beoordeeld worden.</p>

Bijlage Uitleg financiële kengetallen

A. De zes kengetallen uit het Besluit Begroten en Verantwoorden en de signaleringswaarden

1. Netto Schuldquote

De netto schuldquote geeft inzicht in de mate waarin de schuldenlast drukt op de exploitatie. Dit kengetal wordt berekend door het totaal van de geleende gelden te delen door de totale jaarlijkse baten. Dit saldo wordt uitgedrukt in een percentage van de totale jaarlijkse baten. Lagere baten of hogere investeringen zorgen voor een stijging van de netto schuldquote. Voor meer informatie over schulden zie de *paragraaf Financiering*.

2. Gecorrigeerde Netto Schuldquote

De hoogte van de netto schuldquote kan beïnvloed worden doordat er geld wordt geleend om uit te lenen aan derden. Om het effect hiervan te corrigeren wordt de gecorrigeerde netto schuldquote berekend. Dit kengetal wordt berekend door de geleende gelden te verminderen met de doorgeleende gelden en vervolgens dezelfde berekening te maken als bij de netto schuldquote.

3. Solvabiliteit

Het kengetal solvabiliteit gaat in op de mate waarin de provincie in staat is om in de toekomst aan haar financiële verplichtingen te voldoen. Hoe hoger de solvabiliteit des te beter de provincie in staat is om in de toekomst aan haar financiële verplichtingen te voldoen. Dit kengetal wordt berekend door het eigen vermogen te delen door het totale vermogen.

4. Structurele exploitatieruimte

Het kengetal structurele exploitatieruimte geeft inzicht in de ruimte die de provincie heeft om bijvoorbeeld structurele tegenvallers in de baten en/of lasten op te kunnen vangen. Dit kengetal wordt berekend door de structurele baten te verminderen met structurele lasten en dit saldo te delen door het totaal van de baten. Voor meer informatie over de structurele exploitatieruimte zie het *overzicht van baten en lasten*.

5. Belastingcapaciteit

Het kengetal belastingcapaciteit geeft aan hoe het opcententariaf van de provincie zich verhoudt ten opzichte van het landelijke gemiddelde van alle provincies samen. Hierbij is een belastingcapaciteit van 100% precies gelijk aan het landelijk gemiddelde. De hoogte van het opcententariaf is een politieke keuze. Het kengetal belastingcapaciteit is niet hetzelfde als de 'onbenutte belastingcapaciteit' die wordt gebruikt voor de bepaling van het structurele weerstandsvermogen. De onbenutte belastingcapaciteit is het verschil tussen het werkelijke opcententariaf en het wettelijke maximumtarief. Het Rijk stelt dit maximumtarief jaarlijks vast. Voor meer informatie over belastingheffing zie de *paragraaf Lokale heffingen*.

6. Grondexploitatie

Het kengetal grondexploitatie geeft inzicht in de omvang van de grondposities die de provincie heeft in relatie tot de totale baten. Het gaat hier alleen om grondposities die het doel hebben om bebouwd en verkocht te worden. Bij veel gemeenten zijn grondexploitaties afgewaardeerd, wat heeft geleid tot extra lasten. Aan de hand van voortschrijdend inzicht met betrekking tot de definitie van dit kengetal in het nieuwe BBV per 2016 zijn wij tot het inzicht gekomen dat de provincie geen bouwgronden op de balans heeft die voldoen aan deze definitie. Dit kengetal wordt daarom vanaf 2017 op nihil gesteld. Voor meer informatie over grondexploitaties zie de [paragraaf Grondbeleid](#).

In overleg tussen provincies (als toezichthouders op de gemeentelijke begrotingen) en het ministerie van Binnenlandse Zaken zijn afspraken gemaakt over zogeheten 'signaleringswaarden' voor de zes financiële kengetallen. Deze signaleringswaarden betreffen geen normering maar dienen als hulpmiddel om de afzonderlijke uitkomsten beter in perspectief te plaatsen. Voor elk kengetal worden er drie categorieën onderscheiden: 'gezond' (in groen); 'neutraal' (in geel) en 'risicovol' (in oranje).

De volgende signaleringswaarden zijn afgesproken.

kengetal	gezond	neutraal	risicovol
netto schuldquote	<90%	90-130%	>130%
netto schuldquote gecorrigeerd	<90%	90-130%	>130%
solvabiliteitsratio	>50%	20-50%	<20%
structurele exploitatieruimte	>0%	0%	<0%
belastingcapaciteit	<95%	95-105%	>105%
grondexploitatie	<20%	20-35%	>35%

B. Weerstandsvermogen en beoordelingskader

Weerstandsvermogen

Het weerstandsvermogen is een ratio die de robuustheid aangeeft van de (meerjarige) begroting. Voldoende weerstandsvermogen is van belang wanneer zich onverhoopt een financiële tegenvaller manifesteert. De ratio wordt bepaald door de verhouding tussen risico's en weerstandscapaciteit volgens de formule:
 weerstandscapaciteit : risico's = weerstandsvermogen.

De weerstandscapaciteit bestaat uit het samenstel van middelen en mogelijkheden waarover de provincie beschikt om niet begrote kosten als gevolg van opgetreden risico's te dekken. Onderscheid wordt gemaakt in:

- incidentele weerstandscapaciteit.
Dit is het vermogen om calamiteiten en andere eenmalige tegenvallers (incidentele risico's) op te kunnen vangen zonder dat dit invloed heeft op de voortzetting van taken.
- Structurele weerstandscapaciteit.
Dit zijn de middelen die permanent ingezet kunnen worden om tegenvallers in de lopende exploitatie (structurele risico's) op te vangen, zonder dat dit ten koste gaat van de uitvoering van de bestaande taken.

Het samenstel van middelen van de weerstandscapaciteit is als volgt opgebouwd:

Structurele weerstandscapaciteit	Incidentele weerstandscapaciteit
Posten onvoorzien	Algemene reserve
Begrotingssaldo	Programma reserve
Onbenutte belastingcapaciteit	Incidentele risicobuffers binnen begrotingsprogramma's
Structurele risicobuffers binnen begrotingsprogramma's	

Beoordelingskader

Er is in het Besluit Begroten en Verantwoorden geen algemene norm gesteld voor de relatie tussen weerstandscapaciteit en risico's. Het is aan de provincie zelf om een beleidslijn te formuleren over de in de organisatie noodzakelijk geachte weerstandscapaciteit in relatie tot de risico's.

Bij de beoordeling van het weerstandsvermogen kan onderstaand schema als uitgangspunt dienen:

Beoordeling weerstandsvermogen		
A	>2,0	uitstekend (streefwaarde PZH)
B	1,4 - 2,0	ruim voldoende
C	1,0 - 1,4	voldoende
D	0,8 - 1,0	matig
E	0,6 - 0,8	onvoldoende
F	<0,6	ruim onvoldoende

Paragraaf Onderhoud kapitaalgoederen

Provinciale infrastructuur, wegen en vaarwegen

Provinciale infrastructuur, wegen en vaarwegen

Areaal

Het provinciale areaal is in vijf assetgroepen te verdelen:

- Wegen: circa 731 ha verhardingen, 162 rotondes, 1.024 ha bermen en 149 ha bermsloten, 37.256 bomen en 137 km geleiderail
- Vaste kunstwerken: circa 750 stuks, waaronder 237 vaste bruggen en 24 km geluidswering
- Vaarwegen: circa 235 km oever en 601 ha te baggeren vaarwegen
- Beweegbare kunstwerken: 62 beweegbare bruggen en 6 sluiscomplexen
- Dynamisch verkeersmanagement: bediencentrales, verkeersmonitoring-apparatuur en 123 VRI-installaties.

Voor het uitvoeren van beheer wordt gebruik gemaakt van bedrijfsvoeringsmiddelen zoals steunpunten, inspectievaartuigen en –voertuigen, en gladheidsbestrijdingsmateriaal.

Beleidskader

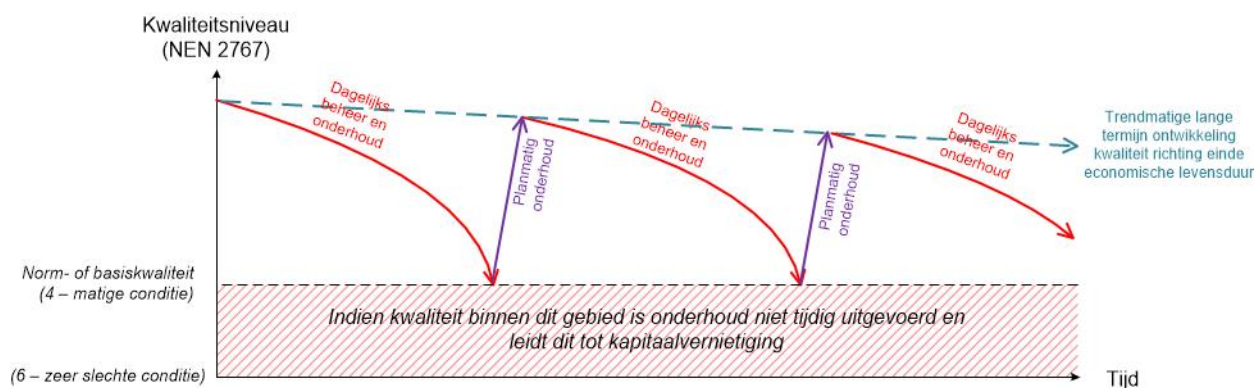
De [Nota Onderhoud kapitaalgoederen 2016-2019](#) (deel infrastructuur Wegen en Vaarwegen) (NOK) geeft de uitgangspunten en kaders waarbinnen GS het beheer van de bestaande en toekomstige provinciale infrastructuur uitvoert. De NOK is door PS vastgesteld in juni 2016 (besluitnummer 6903). Belangrijk uitgangspunt is een afweging tussen prestatie van infrastructuur, kansen en risico's bij het gebruik en de kosten. Verder worden keuzen voor een onderhoudsstrategie transparant gemaakt. Het beheer en onderhoud aan het provinciale areaal is ingericht volgens de norm NEN-ISO 55001 assetmanagement.

Actualisatie Nota Onderhoud Kapitaalgoederen en Nota Budgetbehoefte (NBB)

Eens in de vier jaar worden de NOK en de NBB geactualiseerd. Eind 2018 wordt het proces van actualisatie gestart zodat Provinciale Staten in 2020, bij het Kaderbesluit infra 2021, de nieuwe nota's voor de periode 2020-2023 kunnen vaststellen. Bij de actualisatie zullen Provinciale Staten uitdrukkelijk betrokken worden bij het aangeven welk prestatieniveau van de infrastructuur wordt verwacht en welke financiële middelen hiervoor beschikbaar moeten worden gesteld. Prestaties van de infrastructuur kunnen gedifferentieerd worden naar bijvoorbeeld de verkeersintensiteit of belang voor het bedrijfsleven. Ook kunnen ambities en doelen uit andere beleidsvelden en wensen vanuit de maatschappij een prominentere plaats krijgen binnen het kader van de NOK. Energietransitie, klimaatadaptie, informatiemanagement en omgevingskwaliteit (geluid, groen en ruimtelijke inpassing) zijn voorbeelden van ambities en doelen die bij het onderhouden en verbeteren van de infrastructuur kunnen worden nagestreefd en gerealiseerd.

Ontwikkeling technische staat areaal

Om de beschikbaarheid van de infrastructuur te garanderen, wordt de technische onderhoudsstaat gemonitord. In de begroting, doel 2-1, wordt met de effectindicatoren (2.1.a, b en l) deze ontwikkeling van de technische staat van het areaal weergegeven. De basis voor deze conditiemeting is de NEN-2767. Deze internationale norm kent een zespuntsschaal van uitstekend (1) tot zeer slecht (6). Een weg, oever of kunstwerk scoort bij deze norm "uitstekend" als deze net is opgeleverd (nieuwbouw) of het groot onderhoud pas geleden is uitgevoerd. Gedurende de gebruiksduur neemt de technische staat langzaam af, via de conditie "goed", "redelijk" en "voldoende" naar "matig". Zodra de conditie "matig" is bereikt, wordt (opnieuw) groot onderhoud aan de weg, de oever of het kunstwerk uitgevoerd. De afname van de conditie en de "sprong" naar een uitstekende conditie door groot onderhoud, is visueel weergegeven in onderstaand schema. Met het monitoren van de technische staat kan met een tijdshorizon van 10 jaar het moment worden bepaald waarop groot onderhoud noodzakelijk wordt.

Nadere detaillering effectindicatoren technische staat

In deze paragraaf wordt de effectindicator in doel 2-1 nader onderbouwd, Zoals uit onderstaande tabellen blijkt verkeert het areaal geheel genomen kwalitatief in goede staat. Ten allen tijde voldoet het volledige areaal aan de wettelijke technische eisen ten aanzien van veiligheid en wordt voorkomen dat achterstallig onderhoud en daarmee kapitaalvernietiging ontstaat.

Technische staat wegen	2.1.a	Uitstekend	Goed	Redelijk	Matig	Slecht	Zeer slecht
2019	92,20%	64,70%	27,50%	2,10%	3,10%	0,60%	1,90%
2020	88,20%	60,80%	27,40%	4,80%	3,40%	2,30%	1,20%
2021	85,60%	60,80%	24,80%	6,10%	5,10%	2,20%	1,20%
2022	90,00%	63,50%	26,50%	4,50%	2,90%	1,90%	0,70%

De afgelopen jaren is veel gedaan aan de verbetering van de technische staat van de wegen. De gemiddelde conditie van het wegenareaal zal de komende jaren echter langzaam dalen door degradatie. Hierbij zullen minder wegen in een uitstekende of goede staat zijn, maar zal er meer differentiatie zitten in de conditiescores. Het percentage wegen dat in slechte of zeer slechte conditie is betreft veelal verspreid liggende kleine delen, honderden meters, van tracés. Deze stukken worden gemonitord (periodieke schouw) en worden gericht aangepakt als de veiligheid van de gebruiker niet kan worden gewaarborgd. Vanuit doelmatigheid heeft het echter de voorkeur om deze stukken mee te nemen als de gemiddelde conditie van het hele tracé kwalificeert voor groot onderhoud zodat er vervanging over enkele kilometers kan plaatsvinden.

Technische staat vaarwegen	2.1.b	Uitstekend	Goed	Redelijk	Matig	Slecht	Zeer slecht
2019	57,20%	22,20%	19,60%	28,50%	19,00%	8,80%	1,90%
2020	59,70%	25,00%	18,90%	27,60%	18,20%	8,40%	1,90%
2021	65,10%	30,40%	18,50%	26,00%	16,90%	6,70%	1,50%
2022	66,00%	31,50%	18,40%	26,10%	16,30%	7,00%	0,70%

De levensduur van oeverconstructies is afhankelijk van de constructie 50 tot 100 jaar. Levensduurverlengend onderhoud is slechts zeer beperkt mogelijk. Een groot deel van de oevers zijn in de eerste helft van de 20^e eeuw aangelegd en zullen het komende decennium worden vervangen. Hierdoor stijgt de indicator.

Technische staat kunstwerken	2.1.l	≤ 3 jaar	4 – 6 jaar	7 – 10 jaar	11 - 15 jaar	15 – 20 jaar	> 20 jaar
2019	100%	16,00%	51,00%	21,00%	13,00%	0,00%	0,00%
2020	100%	29,00%	33,00%	37,00%	1,00%	0,00%	0,00%
2021	100%	16,00%	30,00%	48,00%	5,00%	0,00%	0,00%
2022	100%	30,00%	22,00%	48,00%	0,00%	0,00%	0,00%

De bepaling van de technische onderhoudsstaat voor kunstwerken volgens NEN 2767 norm is nog niet volledig en voor kunstwerken uitgerold. Op dit moment wordt daarom gerapporteerd over de periode die is verstreken sinds het laatste groot onderhoud aan de civiele constructie van een kunstwerk is uitgevoerd. Indicator 2.1.1 geeft het percentage kunstwerken aan waarvan het laatst uitgevoerde onderhoud minder dan 15 jaar geleden heeft plaatsgevonden. De technische onderhoudsstaat van kunstwerken wordt regelmatig vastgesteld met periodieke visuele inspecties en een grondige technische inspectie eens per vijf jaar. Op basis van het onderzoeksresultaat wordt de noodzaak van de onderhoudsbehoefte bepaald en geprioriteerd. In de praktijk zal iedere 6 – 15 jaar groot onderhoud moeten worden uitgevoerd om achterstallig onderhoud te voorkomen. Na uitvoering van groot onderhoud is het kunstwerk weer in een goede technische onderhoudsstaat (minimaal conditieniveau 2 van de NEN 2767 norm).

Programmaplaning

In onderstaande kaart wordt inzicht gegeven in de hoeveelheid aan werkzaamheden die de komende jaren gepland staan door de provincie en RWS. De programmering van nieuwbouwprojecten en onderhoudswerkzaamheden is continu in ontwikkeling en wordt regelmatig aangepast. In het Programma Zuid-Hollandse infrastructuur wordt op gedetailleerder niveau de onderhoudsplanning op trajectniveau.

Financiële aspecten

Samen met de [Nota onderhoud kapitaalgoederen 2016-2019](#) heeft PS de [Nota budgetbehoeftebeheer Zuid-Hollandse infrastructuur 2016-2019](#) (NBB) vastgesteld (besluitnummer 6901). De budgetbehoefte is op basis van het areaal per 1 januari 2016 berekend op € 93 mln per jaar (bestaande uit € 64,4 mln exploitatie- en € 28,6 mln investeringsmiddelen). De kosten voor beheer en onderhoud van wegen en vaarwegen worden in de begroting geraamd in doel 2-1, taak 2.1.1 en 2.1.2. De hiervoor meerjarig beschikbare materiële middelen zijn in onderstaande tabel weergegeven.

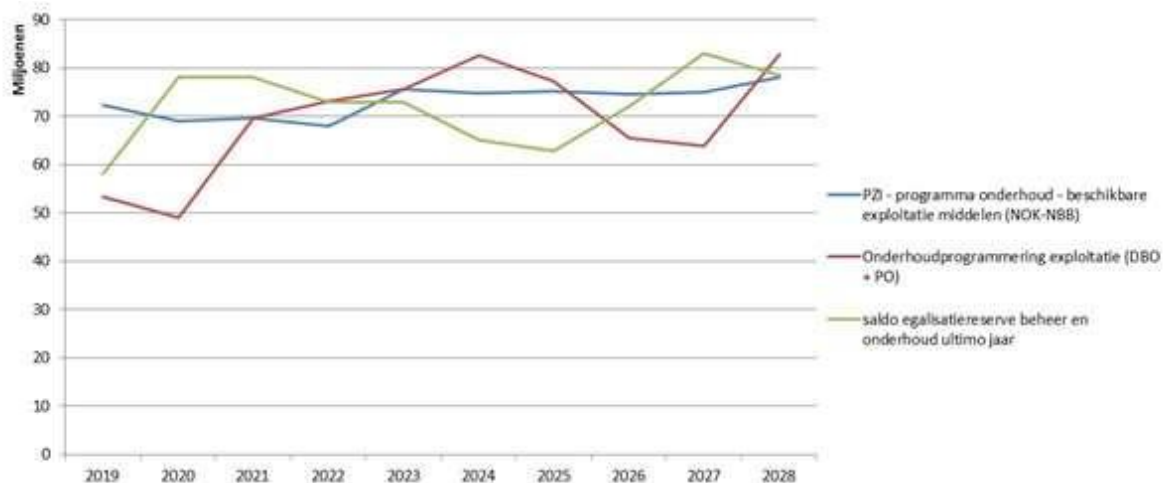
(bedragen x € 1.000) *	2019	2020	2021	2022
Dagelijks beheer en onderhoud	25.865	25.586	26.649	26.883
Planmatig onderhoud	46.491	43.455	42.932	41.169
Totaal netto exploitatie-uitgaven	72.356	69.041	69.581	68.052
Planmatig onderhoud (netto investeringen in jaar activeren) **	49.664	78.167	43.779	11.887

* De budgetten voor functionele verbeteringen aan bestaande infrastructuur die gelijktijdig met het planmatig onderhoud worden opgepakt zijn in deze tabel niet opgenomen

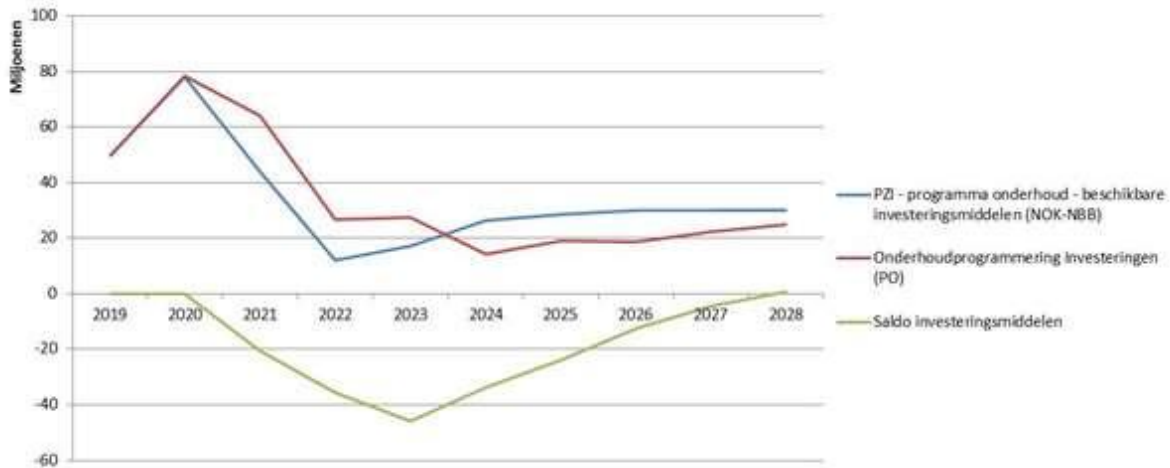
** Het grillige verloop wordt veroorzaakt door het moment van activeren van een onderhoudsproject. Vanaf 2014 worden de investeringsmaatregelen in een project geactiveerd (geïnvesteed) in het jaar van in gebruik name. Hierdoor is in eerdere jaren gemiddeld minder dan € 28,6 mln geactiveerd.

De [Nota budgetbehoefte beheer Zuid-Hollandse infrastructuur 2016-2019](#) (NBB) gaat er van uit dat ieder jaar een constant deel van het areaal wordt onderhouden (exploitatie) of vervangen (investeringen). De daadwerkelijke behoefte aan middelen in enig jaar wordt bepaald door de werkelijke conditie van het areaal en wordt opgenomen in het meerjarenonderhoudsprogramma 2019-2028. Omdat die daadwerkelijke behoefte afwijkt van het gemiddelde, ontstaan jaarlijks schommelingen in de uitgaven voor exploitatie- en investeringsmiddelen. Schommelingen in de exploitatielasten worden opgevangen in de Egalisatiereserve beheer en onderhoud. Zodat in de begroting voor wat betreft exploitatiemiddelen gelijkmatige lasten worden gepresenteerd. Schommelingen in de investeringsmiddelen zijn rechtstreeks zichtbaar als kapitaallasten in de begroting, voor deze middelen vindt op concernniveau reservering plaats via de Egalisatiereserve afschrijvingslasten.

De huidige technische staat van het wegenareaal geeft de eerstkomende jaren geen aanleiding voor het uitvoeren van planmatig onderhoud (exploitatie). Dit betekent dat de komende jaren minder dan gemiddeld exploitatiemiddelen nodig zijn. Het overschot aan exploitatiemiddelen wordt daarom toegevoegd aan de egalisatiereserve die hierdoor in de komende jaren zal toenemen, zie onderstaande grafiek.

Voor wat betreft de investeringsmiddelen geldt dat een bovengemiddeld deel van de oevers het komend decennium moeten worden vervangen. Hierdoor zijn meer dan gemiddeld investeringsmiddelen nodig, zie onderstaande grafiek.

Samenvattend blijkt uit bovenstaande grafieken een oplopende egalisereserve beheer en onderhoud en een tekort aan investeringsmiddelen. Bij de actualisatie van de Nota onderhoud kapitaalgoederen en de onderliggende Nota budgetbehoefte zal dit vraagstuk, hoe om te gaan met spanning tussen exploitatie- en investeringsmiddelen binnen het meerjarenonderhoudsprogramma, worden betrokken. Mogelijke antwoorden zullen worden verwerkt in besluitvorming door PS over het Kaderbesluit infra 2021.

Recreatiegebieden

Algemeen

In Zuid-Holland ligt ruim 10.300 ha openbaar buiten-stedelijk recreatiegebied. Een groot deel van deze gebieden wordt beheerd door natuur- en recreatieschappen. Een klein deel heeft de provincie in eigendom en beheer, de zogeheten Provinciale Recreatiegebieden (PRG's). De provincie draagt deze gebieden over aan gemeenten of particulieren, conform de Nota Uitgangspunten Overdracht PRG's (2013). Deze PRG's liggen meestal dicht bij het grootstedelijke gebied. Hierdoor hebben de gebieden bij de inrichting over het algemeen een intensief karakter gekregen. De intensieve inrichting vertaalt zich in relatief hoge onderhoudskosten per hectare.

Beleid

De door Provinciale Staten vastgestelde Beleidsnota Onderhoud kapitaalgoederen (onderdeel recreatie) vormt het beleidskader voor de rol, functie en het prijs-, kwaliteits- en onderhoudsniveau van de provinciale recreatiegebieden (PRG's). Uitvoering van dit beleidskader moet leiden tot een bestendige situatie waarin deze kapitaalgoederen goed worden onderhouden en de functionele kwaliteit ervan wordt gewaarborgd. In het Hoofdlijnenakkoord 2011-2015 hebben Gedeputeerde Staten te kennen gegeven dat het beheer van recreatiegebieden efficiënter kan worden georganiseerd en besloten het beheer van de PRG's over te dragen aan gemeenten of private partijen. Medio 2018 is het overgrote deel van de 26 PRG's daadwerkelijk overgedragen. Met de voorgenomen verdere afronding van de overdrachten is eind 2018 de PRG Vlietland als laatste PRG nog in eigendom van de provincie. Over het beheer van Vlietland zijn afspraken gemaakt met Staatsbosbeheer die per januari 2017 de Groenservice Zuid-Holland heeft overgenomen en tijdelijk het beheer van de (resterende) PRG's uitvoert. Mogelijk kan in 2020 gestart worden met het proces om te komen tot overdracht van Vlietland.

Daarnaast is er ook een aantal andere gebieden waar de provincie (mede)eigenaar is (zie de afzonderlijke paragraaf daarover). Voor deze gebieden, te weten Bentwoud, Balij-Bieslandse Bos en de Louise Canemanspolder, zal verkend worden welk beheerarrangement duurzaam is en welke rol de provincie, als mede-eigenaar van de gronden, daarin zal innemen.

Meerjarenplan

Voor Vlietland, de grootste PRG, die op middellange termijn zal worden overgedragen, is een beheerplan inclusief meerjarenonderhoudsplan opgesteld. De kosten worden gedekt vanuit het reguliere budget.

Het terreinbeheermodel (TBM) is de basis waarop de kosten van het beheer zijn berekend. Er wordt beheerd op het kwaliteitsniveau van Schoon, Heel en Veilig. Voor de PRG's, die nog niet zijn overgedragen, wordt jaarlijks bekeken welke noodzakelijke onderhoudsactiviteiten en investeringen in het volgende jaar moeten worden gepleegd. Deze werkwijze geeft ook een meerjarendoorkijk, waardoor geanticipeerd kan worden op een eventuele integrale heroverweging van functies, doelen en middelen voor de PRG's. Voor vervangingsinvesteringen zijn geen voorzieningen getroffen.

Financiële aspecten

Het beleid is gericht op structureel beheer, waarbij in de jaarlijkse lasten naast het reguliere onderhoud ook rekening wordt gehouden met groot onderhoud.

Meerjarig lastenbudget onderhoud provinciale recreatiegebieden

(bedragen x € 1.000)	2018	2019	2020	2021
Onderhoud provinciale recreatiegebieden (regulier + groot onderhoud)	702	702	702	702
Vervangingsinvesteringen	0	0	0	0

De afkoopsommen voor beheer en onderhoud, zoals die aan gebiedspartijen worden verstrekt bij de overdracht van PRG's, worden gefinancierd uit het Uitvoeringsprogramma Groen. De door overdracht van PRG's bereikte jaarlijkse besparing op onderhoud en beheer is vanaf 2017 ingezet als dekking voor de overeengekomen jaarlijkse provinciale beheer bijdragen aan nieuw ingerichte recreatiegebieden zoals Bentwoud en Balij.

Gebouwen

Algemeen

De provincie Zuid-Holland heeft verschillende soorten gebouwen in beheer en onderhoud. Een deel van de gebouwen is eigendom en een deel is gehuurd. Het betreft kantoorpanden op de locaties Den Haag evenals de bedieningscentrales, brug- en sluiswachtershuisjes, dienstwoningen, depots/werven en molens.

Beleid

Provinciale Staten hebben op 3 februari 2016 de Nota Onderhoud kapitaalgoederen, onderdeel Gebouwen 2016-2019, vastgesteld. Beleidsuitgangspunt is hierbij dat een sober en doelmatig kwaliteitsniveau conform NEN-2767 normering op het wettelijk minimum, conditieniveau 3 wordt gehanteerd. Voor de komende 4 jaar staan de volgende kwaliteitsaspecten centraal: functionaliteit, veiligheid en representatie. In uitwerking op deze nota hebben Gedeputeerde Staten in 2016 het Beheerplan Gebouwen 2016-2019 voor planmatig beheer en onderhoud vastgesteld. Een belangrijk onderdeel is het inzichtelijk hebben van een meerjarenonderhoudsplan. Het 'Beheerplan Gebouwen' wordt elke vier jaar geactualiseerd.

Meerjarenplan

Het beheer en onderhoud is planmatig georganiseerd en mede gericht op het actueel houden van de genoemde functionaliteiten. Het onderhoud van het provinciehuis is uitgevoerd op basis van het Beheerplan Gebouwen 2016-2019 en is uitgewerkt in een jaarlijks te actualiseren Meerjaren Onderhoudsplan (MJOP).

Het MJOP voor het provinciehuis is geactualiseerd naar de huidige inzichten en prijsniveau 2015 en gecorrigeerd voor de periode 2015-2030. De hieruit verkregen inzichten worden gebruikt als basis voor het onderhoud, maar vooral om een systeem van planmatig onderhoud te operationaliseren en te optimaliseren. Het vormt mede de basis voor een (kosten) efficiënte aanpak van verbouwingen. Het MJOP is in 2015 vastgesteld. In 2019 wordt het MJOP weer herijkt voor een periode van 4 jaar.

Voor het C-gebouw is in mei 2016 een Visie vastgesteld om in zijn geheel een eigentijds karakter te geven en aandacht te schenken aan het thema duurzaamheid. Vervolgens is in 2017 besloten om het C-gebouw optimaal duurzaam te renoveren. De voorbereidingen voor de renovatie van gebouw C zijn in volle gang. Het renovatieplan, inclusief financieel kader en aanbestedingsstrategie, zijn in april 2018 door GS vastgesteld. In juli 2018 is in het verlengde van de commissie Bestuur en Middelen de Werkgroep renovatie en duurzaamheid gebouw C gevormd. Deze werkgroep adviseert de commissie Bestuur en Middelen over het renovatieplan.

Het renovatieplan is in oktober 2018 ter besluitvorming aan Provinciale Staten voorgelegd, inclusief een verzoek tot aanvullend projectbudget. In deze begroting is, zoals afgesproken in de commissie bestuur en Middelen en zoals verwerkt in de Kadernota 2018, financieel rekening gehouden met de gevolgen van de renovatie. Dat betekent dat de kapitaallasten van de gehele investering zijn verwerkt alsmede de lagere energielasten als gevolg van de investeringen in duurzaamheidsmaatregelen.

Onderhoud

De reeds uitgevoerde verbouwingsactiviteiten en investeringen vanuit het MJOP en de Strategische Huisvestingsvisie hebben een relatie met de geplande verbouwing van bouwdeel C. Het betreft de in 2018 afgeronde onderstaande werkzaamheden:

- Renovatie toegangsweg provinciehuis gedeelte naar de parkeergarage
- Vervangen kitwerk buitenzijde gebouw D
- Vervangen toegangsdeuren machinekamers gebouw A/B
- Vervangen verlichting noodtrappenhuizen en vervangen noodverlichting, E gebouw (led verlichting)
- Vervangen noodverlichting technische ruimtes in de garage (led verlichting)
- Vervangen CO₂ en LPG-detectie in parkeergarage
- Vervangen verlichtingsarmaturen parkeerdek (led verlichting) D gebouw
- Vervangen coax verdeelnetinstallatie centrale antenne provinciehuis
- Vervangen regelkast hoofd centrale verwarming voor alle gebouwdelen
- Vervangen bediening noodstroom aggregaat gebouw C
- Vervangen digitale aansturing klimaatinstallatie gebouw A/B/D en E (gebouwbeheersysteem)

Paragraaf Financiering

Beleid

De provincie moet altijd over voldoende geld beschikken om aan haar verplichtingen te voldoen zoals het betalen van facturen en subsidies. Omdat het tijdstip van uitgaven en inkomsten, op de korte en lange termijn, niet synchroon lopen is financiering als werkveld binnen de treasuryfunctie van groot belang.

De wettelijke kaders van de treasuryfunctie worden bepaald door de Wet Financiering decentrale overheden (Wet Fido). Belangrijk uitgangspunt van deze wet is dat voorzichtig omgegaan moet worden met publieke middelen. Om dit te bereiken moet de provincie voldoen aan een aantal normen zoals de kasgeldlimiet en de renterisiconorm.

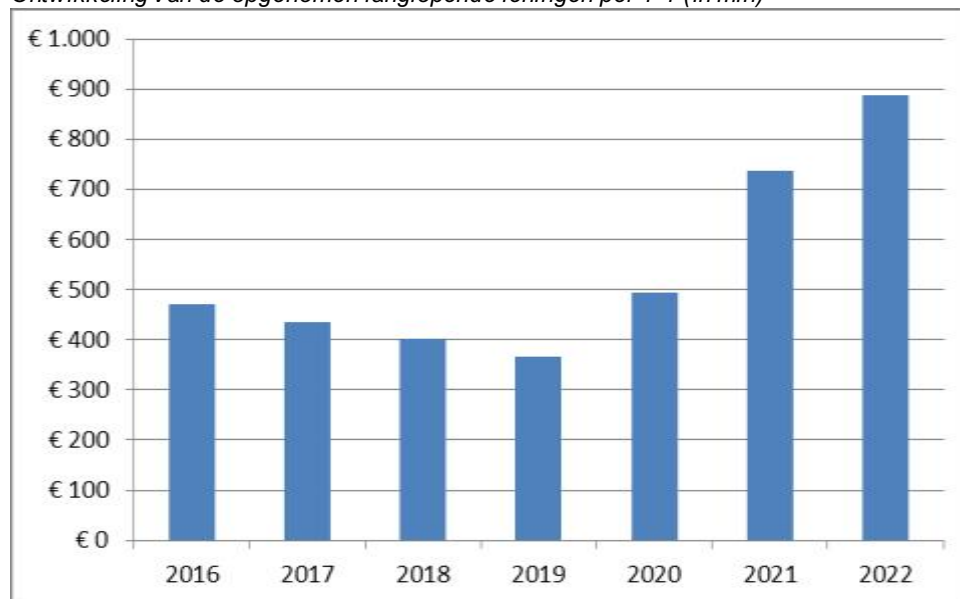
Het Treasurystatuut en de [Financiële Verordening](#) zijn een belangrijke leidraad voor de inrichting van de financieringsfunctie. Bij de inrichting van de financieringsfunctie staan beheersing van het rente-, debiteuren- en liquiditeitsrisico centraal.

De paragraaf geeft aan hoe de provincie Zuid-Holland haar activiteiten financiert, wat de gevolgen hiervan zijn voor de begroting (lees rentelasten) en welke risico's worden gelopen.

Financiering

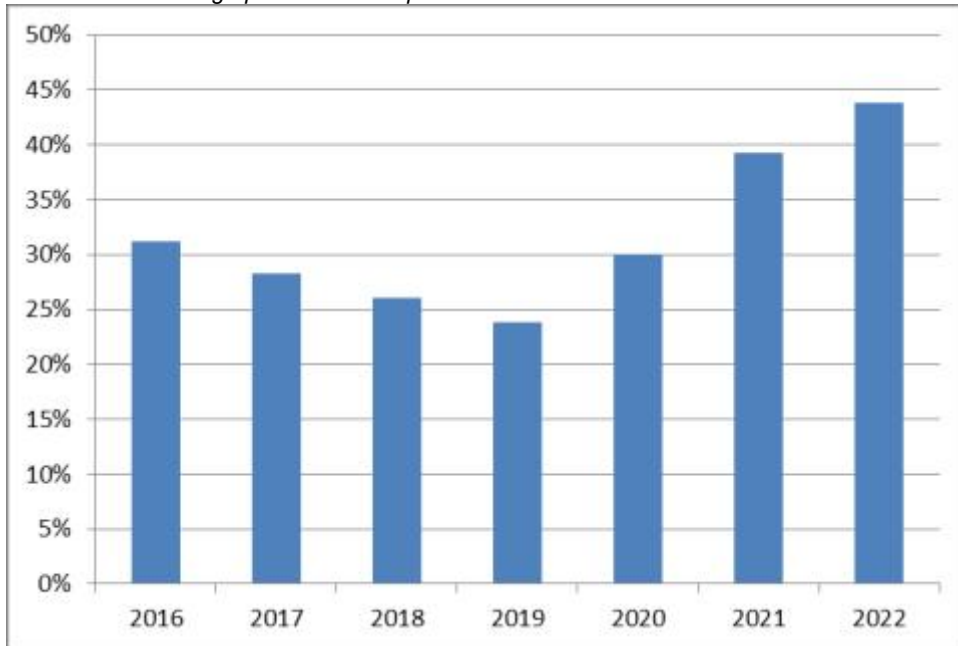
De activiteiten van de provincie Zuid-Holland worden gefinancierd uit drie bronnen, allereerst uit het eigen vermogen, verder uit het werkkapitaal en als laatste uit het (aantrekken) van vreemd vermogen. De verhouding tussen het eigen vermogen en het vreemd vermogen is aan het verschuiven. Dit komt doordat reserves in de komende jaren steeds meer zullen worden ingezet voor de beleidsdoelen, waardoor het eigen vermogen zal gaan dalen. Daarnaast zal de provincie in de komende jaren extra financiering nodig hebben voor de geplande investeringen. De consequentie hiervan is dat de rentekosten een groter deel van de totale kosten zullen uitmaken. Een overzicht van de bestaande en de te verwachten toekomstig aan te trekken leningen ziet er als volgt uit:

Ontwikkeling van de opgenomen langlopende leningen per 1-1 (in mln)

Op basis van de begrotingsbalans zal het huidige overschot aan liquide middelen rond het jaar 2020 omslaan in een financieringsbehoefte. Deze ontwikkeling is ook zichtbaar in de onderstaande grafiek waarbij het aandeel van de langlopende schuld is weergegeven als een percentage van het balanstotaal.

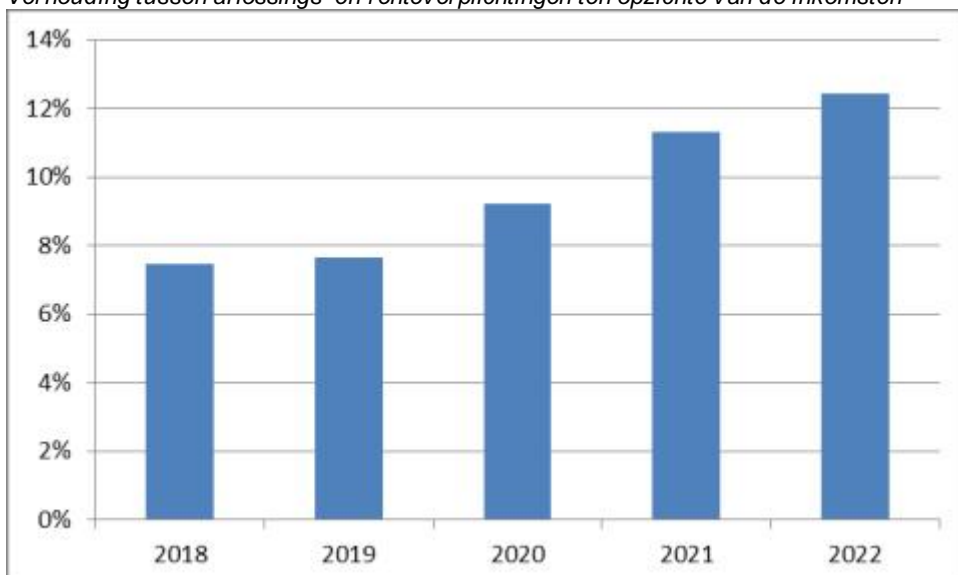
Aandeel van de langlopende schuld op het balanstotaal

Rente

Het aandeel van de schuld op de balans neemt toe, hierdoor ontstaat ook een toename van de rentelasten. De omvang van de totale rentelasten en aflossing samen kan worden afgezet tegen alle inkomsten. De rente en aflossingsverplichtingen zijn gebaseerd op bestaande en in de toekomst te verwachten leningen. De verhouding tussen deze verplichtingen en inkomsten geeft, voor een gedeelte, inzicht in waarvoor de inkomsten worden gebruikt. De verwachting is dat in 2019 bijna 8% van de inkomsten worden gebruikt voor aflossings- en renteverplichtingen van leningen die de provincie heeft bij de bank. De percentage loopt in 2022 op tot boven de 12%.

Verhouding tussen aflossings- en renteverplichtingen ten opzichte van de inkomsten

In 2019 bedragen de totale rentelasten voor lopende en nieuwe leningen in totaal € 18,1 mln. Er wordt uitgegaan dat over het tegoed dat in de eerste helft van 2019 bij de schatkist op de rekening-courant staat geen baten worden ontvangen.

Conform de beleidsnota kostprijsberekening en rentetoerekening 2017 wordt over het eigen vermogen geen rente berekend. De werkelijke rentekosten worden op basis van de van de boekwaarde op 1 januari van alle vaste activa (inclusief het onderhanden werk) toegerekend aan de programmadoelen.

Schema rentetoerekening Begroting 2019 (bedragen x € 1.000)			
a.	De externe rentelasten over de korte en lage financiering		18.110
b.	De externe rentebaten	-/-	112
	Saldo rentelasten en rentebaten		17.998
c.	De rente die aan de grondexploitatie moet worden doorberekend	-/-	-
	De rente van projectfinanciering toegerekend aan taakvelden	-/-	-
	Aan taakvelden toe te rekenen externe rente		17.998
d1.	Rente over het eigen vermogen		-
d2.	Rente over voorzieningen		-
	Totaal geraamde aan taakvelden toe te rekenen rente		17.998
e.	De aan taakvelden toe te rekenen rente (renteomslag)	-/-	17.998
f.	Verwacht renteresultaat op het taakveld treasury/financiering		-

Rentevisie/ Renterisicobeheer

De tarieven in de geld- en kapitaalmarkt bevinden zich op een laag niveau. De verwachting is dat de kwantitatieve verruiming door de Europese Centrale Bank (ECB) verder wordt afgebouwd en waarschijnlijk in december 2018 helemaal stopt. Daarbij is de verwachting dat de lange rente op termijn zal stijgen. In deze meerjarenbegroting is rekening gehouden met een gemiddeld rentepercentage voor nieuwe leningen in het jaar 2019 van 2,4% en in de jaren daarna stijgt het begrote rentepercentage met 0,2% per jaar. Dit neemt niet weg dat de provincie een renterisico loopt als de werkelijke rentetarieven sterker stijgen dan de tarieven in deze begroting. Uit de gegevens van de macro economische verkenningen 2019 van het CPB blijkt dat het rentepercentage van het CPB in 2019 lager is dan de 2,4 % waar in deze begroting mee is gerekend. Verder wordt door behoedzaam ramen deze risico's deels beheerst. Er worden op dit moment geen gebruik gemaakt van derivaten.

Wettelijke normen

Kasgeldlimiet

De kasgeldlimiet is door de Wet Fido voorgeschreven ter beperking van het renterisico op de korte schuld met een rentetypische looptijd van korter dan een jaar. Deze limiet geeft aan wat de maximale kortlopende schuld mag zijn van de provincie.

Als grondslag van de wettelijk toegestane omvang van de kasgeldlimiet wordt de omvang van de begroting van het lopende jaar per 1 januari voor het gehele begrotingsjaar aangehouden. Voorts wordt de omvang van de kasgeldlimiet, zijnde 7%, vastgesteld bij ministeriële regeling. Tenslotte wordt het aldus berekende bedrag getoetst aan de werkelijke omvang van de kasgeldlimiet. Indien de werkelijke omvang lager is dan de wettelijk toegestane omvang, is er sprake van ruimte; indien de werkelijke omvang hoger is, dan is er sprake van overschrijding. Op basis van de huidige cijfers voldoet de provincie aan de kasgeldlimietnorm.

Voor het bepalen van de kasgeldlimiet dienen leningen met een oorspronkelijke looptijd korter dan een jaar in beschouwing te worden genomen. Het begrotingstotaal is € 697 mln in de begroting 2019. De verwachting is dat de vlottende middelen de vlottende schuld overstijgt gedurende het jaar 2019 en dat de kasgeldlimiet zodoende niet wordt overschreden.

Toets kasgeldlimiet

Kasgeldlimiet (bedragen x € 1.000)	1e kwartaal	2e kwartaal	3e kwartaal	4e kwartaal
Gemiddelde netto-vlottende schuld (+) - gemiddeld overschot vlottende middelen	-53.300	-20.300	-20.300	0
Toegestane kasgeldlimiet	48.790	48.790	48.790	48.790
Ruimte (+) / Overschrijding (-)	102.090	69.090	69.090	48.790

Renterisico

Het renterisico op de vaste schuld wordt berekend door te bepalen welk deel van de langlopende leningen in enig jaar moet worden geherfinancierd. De wet stelt criteria voor de berekening van het risico op de vaste schulden, zoals deze zijn vastgelegd in de definitie van de renterisiconorm. Door middel van deze norm wordt een kader gesteld waarmee een zodanige opbouw van de langlopende leningen wordt bereikt, dat het renterisico uit hoofde van renteaanpassing en herfinanciering van leningen in voldoende mate wordt beperkt.

Renterisiconorm 2018

	Renterisico op de vaste schuld (bedragen x € 1.000)	2019	2020	2021	2022
1a	Renteherziening op vaste schuld o/g	0	0	0	0
1b	Renteherziening op vaste schuld u/g	0	0	0	0
2	Renteherziening op vaste schuld (1a-1b)	0	0	0	0
3a	Nieuw aangetrokken schuld	161.443	283.409	199.466	23.067
3b	Nieuw uitgezette lange leningen	416	3.621	1.621	1.675
4	Netto nieuw aangetrokken vaste schuld (3a-3b)	161.027	279.788	197.845	21.392
5	Betaalde aflossingen	33.679	39.060	48.507	55.156
6	Herfinanciering (laagste van 4 en 5)	33.679	39.060	48.507	21.392
7	Renterisico op de vaste schuld (2+6)	33.679	39.060	48.507	21.392
	Renterisiconorm				
8	Stand van de vaste schuld per 1 januari	367.734	495.498	739.847	890.806
9	Het bij ministeriële regeling vastgesteld %	20%	20%	20%	20%
	Toets renterisiconorm				
10	Renterisiconorm (op basis van begrotingstotaal)	139.475	135.664	133.973	122.547
7	Renterisico op de vaste schuld	33.679	39.060	48.507	21.392
11	Ruimte (+)/Overschrijding (-) (10-7)	105.796	96.604	85.466	100.655

Schatkistbankieren

Door wijziging van de Wet Financiering Decentrale Overheden (Fido) zijn decentrale overheden verplicht om overtollige liquide middelen tegen marktconforme rente (zijnde de rente waartegen de Nederlandse staat zichzelf financiert op de geld -en kapitaalmarkten) in de schatkist aan te houden. Deze regeling trad per 31 december 2013 in werking. De provincie Zuid-Holland heeft sinds de introductie aanzienlijke bedragen in de schatkist aangehouden.

Uitgegeven leningen en garanties

De provincie Zuid-Holland is terughoudend met het verstrekken van leningen en garanties om haar beleidsdoelen te bereiken. In de afgelopen periode wordt dit instrument wel ingezet in de vorm van individuele leningen en revolverende fondsen.

Voor de uitoefening van de publieke taak gaat de provincie Zuid-Holland middels revolverende fondsen de Energietransitie en de mobiliteit via veren stimuleren. Conform het Hoofdlijnenakkoord 2015-2019 zal de komende jaren voor de uitvoering van de activiteiten maximaal € 100 mln en € 12 mln aan liquide middelen beschikbaar worden gesteld aan respectievelijk het Energiefonds en het Verenfonds.

De provincie Zuid-Holland heeft in 2016 renteloze leningen per saldo ad € 1,2 mln verstrekt aan het agrarische collectieven voor Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer (ANLb). De leningen hebben een looptijd tot medio 2019 en worden per einde looptijd afgelost.

Door de transitie van DLG zijn de leningen van de gemeenten Pijnacker-Nootdorp en Lansingerland geëffectueerd. De overeenkomst stamt uit 2012 en lopen door tot het jaar 2024, het had een oorspronkelijke hoofdsom van € 2,9 mln. De stand van de beide leningen is per 1 januari 2019 in totaal ruim € 2 mln.

In 2018 zijn twee leningen verstrekt aan verschillende veerexploitanten vanuit het revolverend verenfonds. De totale stand van uitstaande leningen uit het verenfonds is bij aanvang 2019 € 0,6 mln.

Paragraaf Bedrijfsvoering

Doel 1: De omvang en kwaliteit van de organisatie van de provincie Zuid-Holland moet in overeenstemming zijn met het door ons voorgestane takenpakket. Wij werken aan een innovatieve, lerende en op de uitvoering gerichte organisatie die effectief en efficiënt is.

Effectenindicator 1.1 : Werken aan een op de uitvoering gerichte organisatie die effectief en efficiënt is							
Prestatie-indicator		Nulmeting	Meetwaarde 2017	Streefwaarde 2019	Streefwaarde 2020	Streefwaarde 2021	Streefwaarde 2022
1.1.1	Percentage overhead	38	38,9	38	38	38	38

Toelichting

De overhead betreft het geheel van functies gericht op de sturing en ondersteuning van de medewerkers in het primaire proces. Een laag overheadpercentage is een indicatie van een effectieve en efficiënte organisatie.

1.1.1 Percentage Overhead

In de begroting is een indicator voor overhead volgens de nieuwe BBV-definitie opgenomen. De streefwaarde van het percentage overhead is constant op 38%.

In de cao is een aantal afspraken gemaakt die van invloed zijn op de verhouding indirecte en directe fte. Zo is afgesproken dat structureel werk door eigen medewerkers moet worden uitgevoerd. Met name binnen de bedrijfsvoeringsafdelingen vindt een aantal werkzaamheden plaats die binnen deze categorie vallen. Dit leidt tot een toename van het aantal indirecte functies en daarmee tot een stijging van de overhead. Gelet op de Organisatiekoers, waarin opgavegericht werken leidend is, zullen medewerkers uit de bedrijfsvoering en managers steeds meer integraal onderdeel zijn van de uitvoering van de primaire taken. Op taak- en functieniveau wordt -hierdoor minder onderscheid mogelijk tussen primair proces en overhead. Het percentage overhead wordt hierdoor onvoldoende betrouwbaar om uitspraken te kunnen doen over de efficiëntie en effectiviteit van de organisatie. De verwachting is dat het onderscheid tussen primair proces en overhead steeds verder zal vervagen als gevolg van de verregaande flexibilisering van de opgave. Er zal onderzocht worden of het naar de toekomst toe relevant is dit onderscheid te blijven maken.

Effectenindicator 1.2 : Kwaliteit dienstverlening							
Prestatie-indicator		Nulmeting	Meetwaarde 2017	Streefwaarde 2019	Streefwaarde 2020	Streefwaarde 2021	Streefwaarde 2022
1.2.1	Afhandeling facturen binnen 30 dagen in %	85	88,0	85	PM	PM	PM
1.2.2	Doorlooptijd bezwaar- en beroepsprocedures (niet zijnde belastingen) en klachten (percentage binnen termijn)	74	93	75	75	75	75
1.2.3	Doorlooptijd advisering bezwaren en klachten	-	95	85	85	85	85
1.2.4	Doorlooptijd belasting bezwaren	-	90	90	90	90	90

Effectenindicator 1.2 : Kwaliteit dienstverlening							
Prestatie-indicator		Nulmeting	Meetwaarde 2017	Streefwaarde 2019	Streefwaarde 2020	Streefwaarde 2021	Streefwaarde 2022
1.2.5	Klanttevredenheid (rapportcijfer op tienpuntsschaal)	6,8	-	Geen meting	≥7,2	Geen meting	≥7,2
1.2.6	Informatie is beschikbaar op jaarbasis	99,8%	99,99	99,7%	99,7%	99,7%	99,7%
1.2.7	Aantal uitgevoerde onderzoeken naar de informatieveiligheid	9	9	9	PM	PM	PM

Toelichting

1.2.1 Afhandeling facturen binnen 30 dagen in %

Het percentage op tijd betaalde facturen is voor 2019 gesteld op 85%, conform de begroting en realisatie van voorgaande jaren. Voor de jaren 2020 en verder wordt dit percentage gesteld op 90%, conform de ambitie van de Rijksoverheid. De belangrijkste verbetermaatregel om het percentage op tijd betaalde facturen te verbeteren, is de aanschaf en implementatie van een nieuw inkoopstelsel. De planning is om dit stelsel 2^e helft 2019 in gebruik te nemen. Het stelsel zal het gehele proces vanaf het moment van bestellen tot aan het betaalbaar stellen van de facturen gaan omvatten en vervangt meerdere losse systemen.

1.2.2 Doorlooptijd bezwaar- en beroepsprocedures (niet zijnde belastingen) en klachten (% binnen termijn)

Ten aanzien van de bezwaar- en klachtenbehandeling zijn afgelopen jaren procesverbeteringen doorgevoerd. Er zullen altijd beslissingen op bezwaar niet binnen de termijn genomen kunnen worden (te late doorzending vanuit andere organisatie of noodzakelijk onderzoek voor juiste beslissing waarbij bezwaarde niet instemt met opschorting van de termijn). Voor 2019 wordt geen wijziging van deze (effect)indicator van 75% verwacht. Bij een wijziging volgt een nieuwe toelichting.

1.2.3 Doorlooptijd advisering bezwaren en klachten

Deze indicator heeft betrekking op de advisering door de bezwaarschriftencommissie en klachtenfunctionaris en ziet toe op het percentage adviezen op bezwaarschriften en klachten dat binnen een termijn van 12 weken respectievelijk 10 weken wordt uitgebracht. Ook hier geldt dat in sommige gevallen de termijn door externe omstandigheden, bijvoorbeeld onder 1.2.2 genoemd, niet gehaald kan worden. Voor 2018 is de indicator naar 85% bijgesteld. Bij wijziging van de indicator volgt een nieuwe toelichting

1.2.4 Doorlooptijd belasting bezwaren

Belastingbezwaren maken geen onderdeel uit van de onder 1.2.2 genoemde bezwaar- en beroepsprocedures. De indicator op tijd afgehandelde belastingbezwaren is in de afgelopen jaren verhoogd van 75% naar 90%. Deze verbetering van de indicator is bereikt door verbetering van de kwaliteit van gegevens in de bronssystemen. Hierdoor zijn er minder bezwaren tegen belastingaanslagen zijn ontvangen. Door procesafspraken met de omgevingsdiensten en gemeenten die mede bepalend zijn voor de realisatie van de doorlooptijd, is de doelrealisatie naar 90% verhoogd. Als indicator voor de Begroting 2019 wordt een percentage van 90% aangehouden.

1.2.5 Klanttevredenheid (rapportcijfer op tienpuntsschaal)

In het afsprakenkader 'Samen werken, Samen leven' (2007) tussen Rijk en provincies is opgenomen dat de overheidsdienstverlening minimaal een 7 moet scoren naar het oordeel van klanten. Provincies meten daarom sinds 2010 in gezamenlijkheid elke twee jaar de klanttevredenheid, gemeten in een rapportcijfer (6,8 in 2014). In december 2016 is het 3e klanttevredenheidsonderzoek (KTO) uitgevoerd met het rapportcijfer 7,1 als resultaat.

In de tweede helft van 2017 zijn de onderzoeksresultaten samen met de resultaten uit het reputatieonderzoek aan Provinciale Staten gepresenteerd. In september 2018 is wederom een meting over klanttevredenheid uitgevoerd waarbij de indicator op een score van 7 is gesteld. De resultaten zijn op een later moment bekend.

Voor 2019 wordt geen klanttevredenheidsonderzoek uitgevoerd. De eerstvolgende meting daarna is in 2020.

1.2.6 Informatie is beschikbaar op jaarbasis

Informatie op de corporate website en op het SIS (Staten Informatie Systeem) is voor de Staten beschikbaar. Het SIS wordt extern gehost en is beschikbaar voor alle Statenleden. De beschikbaarheid wordt gemeten op basis van 24 uur x 7 dagen, met uitzondering van het geplande en met de gebruikersorganisatie afgestemde onderhoud.

1.2.7 Aantal uitgevoerde onderzoeken naar de informatieveiligheid

De provincie neemt continu maatregelen om de veiligheid van de informatievoorziening te waarborgen. Deze maatregelen zijn bedoeld om de beschikbaarheid, exclusiviteit en integriteit van informatievoorziening te garanderen en de gevolgen van incidenten te beperken. Prioritering van de maatregelen vindt plaats op basis van risicoanalyse van de bevindingen en adviezen uit de onderzoeken, audits en accountantscontrole. Concretisering van maatregelen heeft onder meer geleid tot de start van de implementatie van uitgebreide veiligheidsmaatregelen op de mobiele apparaten en een Identity en Access Management systeem waarvoor een Europese Aanbesteding is uitgevoerd.

Om te toetsen of genomen maatregelen afdoende zijn, vinden jaarlijks diverse onderzoeken en risicoanalyses plaats. In opdracht van de provincie onderzoeken externe partijen meerdere malen per jaar de veiligheid van de ICT omgeving en de wijze waarop deze wordt beheerd. Ook door het cluster Administratieve Organisatie en Interne Controle (AO/IC) wordt doorlopend onderzoek uitgevoerd naar de algemene IT-beheersingsmaatregelen in het kader van de jaarrekeningcontrole.

Met de Eenheid Audit en Advies zijn afspraken gemaakt over het uitvoeren van een meerjarige onderzoekskalender. Deze beoogt de naleving te toetsen van afspraken die op grond van het convenant Interprovinciale Regulering Informatieveiligheid gemaakt zijn.

Dit convenant is een afsprakenkader waarmee provincies verantwoordelijkheid nemen voor het opstellen, uitvoeren en handhaven van het informatieveiligheidsbeleid.

Naast de uitvoering van audits en toetsen, ligt de focus van de afdeling I&A de komende jaren op het versterken van het managen van informatierisico's binnen de verschillende werkprocessen van de provincie. Hierbij wordt aansluiting gezocht bij de provinciale methodiek van risicomangement en weerstandsvermogen.

Doel 2: We zijn een aantrekkelijk en goed werkgever

Effectenindicator 2.1 : We zijn maatschappelijk betrokken en streven naar een divers personeelsbestand							
Prestatie-indicator		Nulmeting	Meetwaarde 2017	Streefwaarde 2019	Streefwaarde 2020	Streefwaarde 2021	Streefwaarde 2022
2.1.1	Aantal trainees	20	23	22	22	22	22
2.1.2	Aantal participatiebanen (in fte)	14	22,5	33	38	43	49
2.1.3	Aantal stageplaatsen	50	74	70	70	70	70
2.1.4	Aantal werkervaringsplaatsen (voor o.a. statushouders & mbo'ers)	12	28	10	-	-	-
2.1.5	Aantal uitwisselingen van personeel tussen mede-overheden	50	87	50	50	50	50

Toelichting

2.1.1 Aantal trainees

De provincie investeert de laatste jaren in een divers personeelsbestand. Dat gaat dan niet om één specifieke doelgroep maar een goede mix van man vrouw, jong oud en medewerkers met verschillende culturele achtergronden. Net als vele andere overheden heeft de provincie te maken met vergrijzing. Het aanbieden van traineeprogramma's draagt o.a. bij aan verjonging van de organisatie en het borgen van waardevolle kennis van oudere medewerkers die vertrekken wegens pensioen. Met het aanbieden van traineeprogramma's geeft de provincie ruimte aan jonge afgestudeerde professionals om zich verder te ontplooiën in de provinciale organisatie. Uitgangspunt voor deze indicator is dat er conform het Hoofdlijnenakkoord 2015 – 2019 gedurende deze collegeperiode tenminste twee concernbrede WO- traineeprogramma's worden gerealiseerd. In 2018 is een nieuwe groep van 12 WO-trainees geselecteerd. Daarnaast is een pilot-project voor 8 Hbo-trainees gestart die worden ingezet op bedrijfsvoeringstaken. Beide groepen zijn in september 2018 van start gegaan. Verder loopt er nog een pilot-project van technische trainees, dat door Zuid-Holland is opgepakt in samenwerking met de provincies Noord-Holland, Utrecht en Flevoland (P-4). Hiervan zijn er 2 in dienst bij de provincie Zuid-Holland. Inmiddels is dit project positief geëvalueerd en is besloten in 2019 wederom een technisch traineeprogramma op te starten.

2.1.2 Aantal participatiebanen

Op 1 januari 2015 is de Participatiewet van kracht geworden. Deze wet is in plaats gekomen van de Wet werk en bijstand, de Wet sociale werkvoorziening en een deel van de Wet werk en ondersteuning jonggehandicapten. Met de Participatiewet wil de regering ervoor zorgen dat meer mensen met een arbeidsbeperking, participanten genoemd, meedoen op de arbeidsmarkt. In tien jaar tijd moeten er 25.000 banen komen voor mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt, bij overheid en bedrijfsleven. Een 'baan' bestaat uit 25,5 verlonde uren, ongeacht het aantal mensen dat dit werk uitvoert en de aard van de arbeidsrelatie. Mensen uit de doelgroep zijn opgenomen in het doelgroepregister van het UWV.

In IPO-verband is afgesproken dat de provincie Zuid-Holland een jaarlijks toenemend aantal mensen uit de doelgroep aan het werk heeft, zodat uiteindelijk in 2023 een totaal van 54 extra banen bezet wordt door mensen uit de doelgroep.

In 2018 (banenafspraken 27 fte) zijn er 28,9 fte aan participatiebanen gecreëerd en voldoen we aan de verwachting voor de banenafspraken. Doordat de sector Overheid als geheel de banenafspraken niet heeft gehaald, heeft het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (SZW) met ingang van 2018 besloten om de quotumregeling uit de Participatiewet te activeren. De provincie initieert daarom extra maatregelen om de quotumregeling voor 2019 te realiseren. Voorbeelden daarvan zijn het aantrekken van ("hulp") ondersteuners ten behoeve van projecten, archiefmedewerkers (schonen dossiers, Algemene Verordening Gegevensbescherming) en uitbreiden van facilitaire taken (etage assistenten, gastheren/-dames, toetsenbord reinigers, medewerkers grand café). Doelstelling in dit kader is 15 fte extra.

2.1.3 Aantal stageplaatsen

Uitgangspunt voor deze indicator is dat er conform het Hoofdlijnenakkoord 2015 – 2019 gedurende deze collegeperiode een royaal aanbod van stage- en werkervaringsplaatsen voor jongeren wordt aangeboden. Hiermee toont de provincie haar maatschappelijke betrokkenheid én wordt tegelijkertijd een impuls gegeven aan de diversiteit van het personeelsbestand.

Sinds 2015 geeft de provincie actief invulling aan haar stagebeleid. Dit resulteert jaarlijks in het aanbod van tenminste 50 stageplaatsen voor jongeren uit het Mbo, Hbo als WO. Dit betekent per jaar ongeveer vier stagiaires per afdeling. In 2016 is gestart met het experiment voor het aanbod van maatschappelijke snuffelstages voor klassen uit het basisonderwijs. Daarnaast wordt stagiaires de mogelijkheid geboden om een afstudeeropdracht bij de provincie te realiseren.

De provincie geeft de komende jaren verder vorm aan deze ambitie als onderdeel van de opgave 'Goed Werkgeverschap'.

2.1.4 Aantal werkervaringsplaatsen (voor o.a. statushouders & mbo-ers)

Uitgangspunt voor deze indicator is dat er conform het Hoofdlijnenakkoord 2015 – 2019 gedurende deze collegeperiode een royaal aanbod van stage- en werkervaringsplaatsen voor jongeren wordt aangeboden. Met het innovatieve project Kickstart streeft de provincie deze collegeperiode naar een aanbod van werkervaringsplaatsen voor jongeren met een afstand tot de arbeidsmarkt. Het project Kickstart is bedoeld om in de collegeperiode tenminste 32 maatschappelijke werkervaringsplaatsen voor jonge statushouders en recent afgestudeerde mbo-ers te creëren. In 2017 is vanwege het succes van Kickstart, en vanuit maatschappelijke overwegingen, ingestemd met het beschikbaar stellen van 10 extra werkervaringsplaatsen voor statushouders. Jonge statushouders ervaren afstand op de arbeidsmarkt vanwege culturele en taal gerelateerde drempels en mbo'ers vanwege de recessie, technologische vooruitgang en uitbesteding van werkzaamheden naar het buitenland.

Voor de jonge mbo-ers is in 2017 geen budget meer beschikbaar gesteld aangezien de arbeidsmarkt voor hen op dat moment was aangetrokken. Daardoor is het voor hen eenvoudiger geworden een reguliere baan op de arbeidsmarkt te vinden. Die ontwikkeling blijven we volgen

De provincie geeft de komende jaren verder vorm aan deze ambitie als onderdeel van de opgave 'Goed Werkgeverschap'.

2.1.5 Aantal uitwisselingen van personeel tussen mede-overheden

Het stimuleren van kennisuitwisseling tussen mede-overheden, bedrijven en instellingen is een van de speerpunten uit het Hoofdlijnenakkoord 2015 - 2019. Kennisuitwisseling draagt bij aan de diversiteit van ons personeelsbestand. Door de realisatie van detacheringen haalt de provincie kennis van andere organisaties op een efficiënte en effectieve wijze naar het provinciehuis en/of wordt door de provincie vergaarde kennis verder gebracht bij andere organisaties. Het streven is om het aantal uitwisselingen van kennis te continueren. Het is daarbij de intentie om de uitwisseling van personeel meer en meer te benutten als een effectief strategisch instrument voor het aanvullen van ontbrekende (specialistische) kennis in onze organisatie. De verwachting is dat het aantal uitwisselingen in 2019 zal toenemen als gevolg van de vergroting en intensivering van het overheidsbrede mobiliteitsnetwerk.

Effectenindicator 2.2 : We doen onderzoek naar en werken actief aan het werkgeversmerk 'provincie Zuid-Holland' bij werkzoekenden en personeel

Prestatie-indicator		Nulmeting	Meetwaarde 2017	Streefwaarde 2019	Streefwaarde 2020	Streefwaarde 2021	Streefwaarde 2022
2.2.1	Rapportcijfer beste werkgever / werkplezier	6,7	-	-	7,3	-	-

Toelichting

2.2.1 Rapportcijfer beste werkgever / werkplezier

In het Hoofdlijnenakkoord is opgenomen dat de provincie ambieert een aantrekkelijke werkgever te zijn. De aantrekkelijkheid als werkgever kan onder andere afgeleid worden uit een werkbelevingsonderzoek. Dit onderzoek wordt bij veel Nederlandse organisaties gedaan waardoor benchmarking van de resultaten mogelijk wordt. Het onderzoek levert een score 'beste werkgever' op. Deze score uitgedrukt in een rapportcijfer geeft aan hoe de provincie presteert als werkgever. In deze opgave is aandacht voor verbetering van de dienstverlening van de werkgever om het werkplezier te vergroten en inspanningen worden verricht om de medewerkers zich bewust te laten zijn in hun eigen verantwoordelijkheid ten aanzien van het werkplezier.

Doel 3: De provincie voert een duurzaam inkoop- en aanbestedingsbeleid

Effectenindicator 3.1 : Bij het voeren van een duurzaam inkoop-en aanbestedingsbeleid gaat provincie Zuid-Holland verder dan alleen het oorspronkelijke uitgangspunt, te weten: de minimumeisen.		Nulmeting	Meetwaarde 2017	Streefwaarde 2019	Streefwaarde 2020	Streefwaarde 2021	Streefwaarde 2022
3.1.1	Aanpak Duurzaam GWW is binnen de ROVK ingenieursdiensten uitgangspunt bij alle uitvragen	100	100	100	100	100	100

Toelichting

3.1.1 Aanpak Duurzaam GWW is binnen de ROVK ingenieursdiensten uitgangspunt bij alle uitvragen

In 2014 is het convenant Duurzaam GWW ondertekend en in 2017 de nieuwe versie Green Deal Duurzaam GWW 2.0. Een gezamenlijk instrumentarium is ontwikkeld om duurzaamheid op uniforme wijze te toetsen en innovatie te stimuleren. De aanpak heeft een link met het programma Energietransitie. De Aanpak Duurzaam GWW 2.0 is uitgangspunt binnen alle aanbestedingen van werken en Ingenieursdiensten.

De gezamenlijk geformuleerde uitgangspunten in de Aanpak Duurzaam GWW zijn:

- Het zo vroeg mogelijk in het project starten met de Aanpak Duurzaam GWW, liefst al in het stadium van integrale gebiedsontwikkeling. In de planfase liggen immers de grootste duurzaamheidskansen.
- Per project te focussen op de duurzaamheidsthema's waar de meeste duurzaamheidswinst te behalen is.
- Innovatiegericht aanbesteden: ruimte creëren voor innovaties door waar mogelijk en zinvol oplossingsvrij of functioneel te specificeren.
- Gebruik te maken van een gezamenlijk instrumentarium (Omgevingswijzer, Ambitiweb, DuboCalc en CO₂-prestatieladder).

Deze aanpak zal onder andere uitgangspunt zijn ter bepaling van de duurzaamheids- en innovatiekansen. In het Inkoop- en aanbestedingsbeleid PZH 2016 zijn duurzaamheid, innovatie en MKB uitgangspunt. Deze aspecten zijn dan ook voor de komende 4 jaar onderdeel van de nieuwe raamovereenkomst. Tevens zullen Social Return en Circulair inkopen worden meegenomen.

Om de duurzaamheidsdoelstellingen te behalen wordt er veel waarde gehecht aan de innovatieve wijze waarop dit kan plaatsvinden. Zuid-Holland is actief via het "Start-Up in Residence programma" om start-ups te interesseren voor uitdagingen in Zuid-Holland. Wij willen derhalve optreden als Early Adapter van innovatieve producten. Om de toepassing van nieuwe technologie te versnellen, is het in veel gevallen nodig dat partijen worden gestimuleerd om nieuwe kennis te ontwikkelen en actief innovatieve ideeën in de markt te zetten. De provincie Zuid-Holland heeft innovatie tot één van haar speerpunten gemaakt en wil hiervoor ook partijen de kans geven.

Arbeidskosten (loonkosten en Inhuur)

Inleiding

In september 2015 is de nieuwe organisatiekoers omarmd die onder meer via het Programma van Waarde vorm wordt gegeven. Met dit programma ontwikkelt de provincie zich tot een opgavengerichte organisatie die de eigen ambities verbindt en realiseert met de omgeving. Onderdeel van de ontwikkeling naar opgavengericht werken is het scherp inzichtelijk hebben van de benodigde arbeidskosten om het provinciale doel te bereiken. In dit deel van de paragraaf Bedrijfsvoering wordt ingegaan op de samenstelling en de omvang van de benodigde arbeidskosten, bestaande uit:

- a. loonkosten voor de formatie van de provincie Zuid-Holland;
- b. loonkosten voor medewerkers in dienst van de provincie welke worden gedekt vanuit materiële budgetten;
- c. kosten voor de inhuur van externen;
- d. ontvangsten detacheringen en UWV.

De arbeidskosten bestaan uit loonkosten en kosten voor inhuur van externen. Het BBV schrijft voor dat de arbeidskosten verbonden aan de uitvoering van de beleidsprogramma's (de directe arbeidskosten) worden opgenomen bij de beleidsprogramma's. De arbeidskosten van de ondersteunende taken (overhead) worden apart verantwoord in Overzichten en Middelen. Het gevolg van deze BBV-werkwijze is dat geen inzicht bestaat in het totaal van de arbeidskosten en de richtlijnen die hierop van toepassing zijn. Om dit inzicht te bieden is deze informatie in de paragraaf Bedrijfsvoering opgenomen. Dit betreft een aanvulling op de voorschriften die daarvoor in het BBV zijn opgenomen.

Totaalbeeld arbeidskosten

In de onderstaande tabel is het begrote bedrag van de arbeidskosten opgenomen, onderverdeeld naar de loonkosten en de kosten voor inhuur van externen.

Totaalbeeld arbeidskosten

Omschrijving (bedragen x € 1 mln)	2018 na NJN	2019	2020	2021	2022	2023
A. Loonkosten formatie	115,4	121,3	121,4	120,8	119,7	119,6
B. Loonkosten	4,9	6,6	6,4	5,9	5,9	5,9
C. Kosten voor inhuur van externen	17,6	17,4	16,8	16,8	16,8	15,3
Totaal arbeidskosten	138,0	145,4	144,6	143,5	142,4	140,8
Percentage inhuur	12,79%	11,97%	11,62%	11,70%	11,80%	10,87%

Toelichting op de onderdelen van de arbeidskosten

A: Loonkosten voor de formatie van de provincie Zuid-Holland

Het formatiebudget bestaat uit vaste en variabele loonkosten en het frictiebudget personeel gerelateerde kosten. Vaste loonkosten zijn de reguliere beloningen volgens de salarisschaal en vaste toelagen. Met ingang van 2018 zijn de gedifferentieerde loonkosten onderdeel van de vaste loonkosten.

Variabele loonkosten hebben betrekking op betalingen met een incidenteel karakter zoals overwerkkosten, toelagen onregelmatigheid en reis- en verblijfkosten.

Frictiebudget personeel gerelateerde kosten is budget beschikbaar voor bijzondere omstandigheden, overgangsregelingen, specifieke afspraken en onvoorziene zaken. Het budget is meerjarig gevormd bij opstellen van de Begroting 2017 als sluitpost van de totale loonkosten.

Loonkosten formatie

Omschrijving (bedragen x € 1 mln)	2018 Na NJN	2019	2020	2021	2022	2023
Formatie (fte)	1.425 fte	1.483,5 fte	1.481 fte	1.477 fte	1.465 fte	1.465 fte
Vaste loonkosten	113,3	119,0	118,7	118,2	117,1	117,0
Variabele loonkosten	2	2	2	2	2	2
Frictie personeel gerelateerde kosten	0,1	0,3	0,7	0,7	0,6	0,6
Totaal formatiebudget	115,4	121,3	121,4	120,8	119,7	119,6

De toename van de formatie met 58,5 fte in het jaar 2019 ten opzichte van 2018 laat zich vanuit de navolgende mutaties verklaren:

- de afbouw van overheadformatie binnen DCZ met 6,5 fte vanuit de ontvlechting van G-Z.H.;
- de afbouw van tijdelijke capaciteit voor PZI met 5,5 fte;
- de toename van de formatie met 12,5 fte om te waarborgen dat bestaande inzet op structurele taken gecontinueerd kan worden;
- de toename van de formatie met 33 fte om een impuls te geven aan de realisatiekracht van de organisatie;
- de toename van de formatie met 25 fte om de slag te kunnen maken om structurele taken niet langer in te vullen met ingehuurd medewerkers maar met eigen medewerkers.

De verwachte afname voor de periode 2020 – 2023 ontstaat vanuit de resterende afbouw overheadformatie binnen DCZ (in 2020 2,4 fte) en het effect van de ontvlechting van medewerkers van oud DLG (4 fte in 2021 en 12 fte in 2022).

De *vaste loonkosten* stijgen in 2019 ten opzichte van 2018 met € 5,7 mln. Dit wordt veroorzaakt door:

- de toename van de formatie met 45,5 fte voor een bedrag van € 4,3 mln;
- de toename van de formatie met 25 fte vanuit het omzetten van materiële middelen naar vaste loonkosten voor een bedrag van € 2,3 mln;
- de begrote afname van het vaste loonkostenbudget met € 0,9 mln vanuit de afbouw van formatie.

Basis voor het budget variabele loonkosten zijn de gerealiseerde kosten van het begrotingsjaar-2 (t-2). Deze bedragen € 2 mln, wat in lijn is met de realisatie van de voorafgaande jaren. De meerjarenraming van het budget *frictie personeel gerelateerde kosten* is ten opzichte van de Begroting 2017 onveranderd.

B: loonkosten voor medewerkers in dienst van de provincie welke worden gedekt vanuit materiële budgetten

Dit onderdeel betreft de medewerkers in dienst van de provincie, waarvan de loonkosten worden gedekt uit materiële budgetten. Hierbij gaat het vaak om capaciteitsinzet als onderdeel van (extra) beschikbaar gestelde middelen voor intensivering van beleid. Op basis van de laatste inschattingen wordt hiervoor jaarlijks een bedrag van circa € 6 mln uitgegeven, onder andere aan trainees, het programma Energietransitie en het Klimaat Energie Akkoord. Voor 2019 en 2020 is voor Circulair Zuid-Holland een bedrag van € 0,5 mln begroot.

C: kosten voor de inhuur van externen

De omvang van de inhuur is een managementkeuze op grond van een aantal criteria zoals specifieke expertise en opvang van fluctuaties in de personele bezetting en vervanging bij ziekte of piekbelasting. Daarnaast is gekozen voor een flexibele schil bij de uitvoering van programma's en projecten. Het management is verantwoordelijk voor aansluiting van de gevraagde prestaties op de (geplande) arbeidscapaciteit. Provincies volgen voor wat betreft de inhuur de rijksdefinitie. Dat betekent dat de kosten van inhuur inclusief de investeringsprojecten worden gepresenteerd. De verwachte omvang van de inhuur is niet exact te voorspellen, ook al omdat deze deels wordt bepaald door niet direct te beïnvloeden factoren zoals personeelsverloop. In de begroting wordt het bedrag opgenomen voor de inzet van de flexibele schil, de benodigde specifieke expertise en

extra capaciteit bij piekbelasting. Hiervoor is naar verwachting een bedrag van jaarlijks circa € 17 mln benodigd, welke wordt gedekt uit materiële budgetten. Voor 2019 is een incidentele plus van € 0,6 mln begroot. De inhuur voor de opvang van fluctuaties vanuit personeelsverloop en vervanging bij ziekte wordt naar verwachting gedekt vanuit de vaste loonkosten.

D: ontvangsten detacheringen en UWV

De provincie kent naast de arbeidskosten ook ontvangsten. Dit betreft enerzijds ontvangsten voor elders gedetacheerde medewerkers (maar waarvoor bij de provincie wel loonkosten bestaan), anderzijds betreft dit uitkeringen van het UWV bij onder andere zwangerschap. De ontvangsten maken onderdeel uit van het totale kader van de arbeidskosten en bedragen op basis van de realisatie van het jaar 2017 ongeveer € 2 mln.

Public Intelligence

De concernopgave Public Intelligence (data-gedreven werken) speelt in op twee bewegingen: enerzijds komt er steeds meer (open) data beschikbaar, die we sneller en slimmer willen bewerken tot informatie, nieuwe inzichten en slimme integrale combinaties. Anderzijds vraagt het opgavegericht werken in netwerken dat we als provincie sneller willen en moeten weten wat er speelt om te kunnen schakelen op ontwikkelingen en onze rol als kennispartner in te vullen.

De opgave heeft als doel om via data-analyses opgaveteams beter in staat te stellen integrale afwegingen te maken, strategie te bepalen en (op termijn) middelen te koppelen aan projecten en zo effectiever te opereren in publieke opgaven. Een tweede doel is om met onze expertise te adviseren bij monitoring, evaluatie en eventueel bijsturen van beleid. Onze eigentijdse producten leveren dan ook vernieuwde inzichten met als doel dat die inzichten leiden tot waardevolle acties. Gaandeweg is er ruimte om ook meer agenderend en voorspellend met data om te gaan, richting een mindset waarin het benutten van data onderdeel is van het reguliere denken en doen.

Door met actuele projecten aan de slag te gaan krijgen we meer grip op datagedreven werken en wordt duidelijk wat hiervoor de belangrijke randvoorwaarden zijn. Tegelijk worden opgaveteams inhoudelijk bij hun publieke opgave bediend, waar mogelijk betrekken we hierbij externe partners. Zo werken we concreet aan cases én aan een toekomstgerichte organisatie.

In 2019 werken we in elk geval elk kwartaal aan een innovatief en actueel project en zorgen we blijvend voor een actuele Staat van Zuid-Holland.

Binnen het spoor bedrijfsvoering van PI (Public Intelligence) heeft de koppeling van de bedrijfsvoeringssystemen aan het vernieuwde datawarehouse prioriteit en wordt volgens planning in de loop van 2018 opgeleverd.. Hierdoor komen er verschillende datamarts voor diverse bedrijfsvoeringsonderwerpen beschikbaar. In 2019 komen vernieuwde dashboards en informatievoorziening voor de organisatie beschikbaar. Voor de organisatie betekent dit dat de informatievoorziening in het oude informatieportaal en het uitfaseren van de nodige exceloverzichten in 2019 wordt gecontinueerd en afgerond.

Paragraaf Verbonden Partijen

Opzet paragraaf

De paragraaf Verbonden partijen bevat:

- de visie en de beleidsvoornemens omtrent verbonden partijen;
- de lijst van verbonden partijen, uitgesplitst naar type.

Daarnaast wordt Provinciale Staten (PS), volgens afspraak, als volgt geïnformeerd:

- Eens per jaar in september wordt het onderwerp verbonden partijen in al zijn facetten in de Statencommissie Bestuur en Middelen geagendeerd. De leden van de Statencommissies worden hiervoor uitgenodigd.
- Eens per jaar in juni biedt GS een analyse van de jaarrekening en begroting van alle verbonden partijen aan volgens een afgesproken format.

Visie en beleidsvoornemens

De visie op en de beleidsvoornemens omtrent verbonden partijen zijn uitgewerkt in de [beleidsnota Verbonden Partijen en overige deelnemingen 2016-2019](#). In de beleidsnota verbonden partijen en overige deelnemingen staat het kader dat PS aan GS meegeven voor (nieuwe) participaties. In deze nota staan:

- de beleidsuitgangspunten en de controlekaders voor (nieuwe) deelnemingen;
- de condities waaronder het publiek belang is gediend met behartiging door verbonden partijen;
- de provinciale vertegenwoordiging in verbonden partijen.

Bovenstaand beleidskader bestaat uit een besliskader dat in stappen wordt doorlopen en waaruit de te kiezen rechtsvorm volgt voor de behartiging van de provinciale publieke belangen. De beleidsuitgangspunten hebben een wettelijke grondslag en/of zijn gebaseerd op aanvullende voorwaarden die PS aan GS meegeven als kader.

Tabel verbonden partijen

De tabel van de verbonden partijen is onderverdeeld naar de volgende categorieën:

- gemeenschappelijke regelingen;
- vennootschappen en coöperaties;
- stichtingen en verenigingen;
- overige verbonden partijen.

Deze laatste categorie is opgenomen n.a.v. een aanbeveling door de commissie BBV, in de aanbeveling is aangegeven dat formeel juridisch geen sprake is van een verbonden partij door:

- het ontbreken van een financieel belang zoals gedefinieerd in het BBV, maar er wel sprake is van een structurele bekostiging in overwegende mate van (de activiteiten van) een organisatie via één of meer provinciale geldstromen (begrotingsfinanciering, subsidie en overeenkomst van opdracht); én
- een bestuurlijke belang.

Naam	Financieel belang 2017	Financieel belang 2018	Financieel belang 2019	Structurele bijdrage 2019	Incidentele bijdrage 2019	Verwacht resultaat 2019	Eigen vermogen 01-01-2019	Eigen vermogen 31-12-2019	Vreemd vermogen 01-01-2019	Vreemd vermogen 31-12-2019	PZH% stemaandeel 2019	Vertegenwoordiging
Gemeenschappelijke regelingen												
DCMR Milieudienst Rijnmond	23.513.084	22.138.658	27.775.088	25.275.088	2.500.000	n.n.b.	3.923.000	5.754.000	7.900.000	11.100.000	n.n.b.	Meervoudig
Omgevingsdienst Zuid-Holland Zuid	8.240.004	7.003.537	7.615.814	6.782.814	833.000	n.n.b.	1.750.000	1.852.000	4.900.000	5.000.000	n.n.b.	Meervoudig
Omgevingsdienst West-Holland	2.578.727	2.388.487	2.687.000	2.412.000	275.000	n.n.b.	1.143.100	971.730	5.587.000	5.226.000	20,00	Meervoudig
Omgevingsdienst Midden-Holland	4.134.135	2.968.890	4.154.303	3.561.598	592.705	n.n.b.	2.559.800	2.413.000	9.113.000	9.005.000	n.n.b.	Meervoudig
Omgevingsdienst Haaglanden	5.739.051	6.470.754	n.n.b.	n.n.b.	n.n.b.	n.n.b.	1.166.900	1.029.500	14.467.800	14.467.800	27,00	Meervoudig
Wegschap Dordtse Kil	387.500	387.500	387.500	387.500	n.n.b.	949.000	499.000	2.265.000	21.260.000	17.719.000	n.n.b.	Enkelvoudig
GR Grondbank RZG Zuidplas	1.520.000	934.000	932.000	932.000	n.n.b.	n.n.b.	n.n.b.	89.500.000	n.n.b.	95.500.000	n.n.b.	Meervoudig
Totaal	46.112.501	42.291.826	43.551.705	39.351.000	4.200.705	949.000	11.041.800	103.785.230	63.227.800	158.017.800		

Naam	Financieel belang 2017	Financieel belang 2018	Financieel belang 2019	Structureel belang 2019	Incidenteel belang 2019	Verwacht resultaat 2019	Eigen vermogen 01-01-2019	Eigen vermogen 31-12-2019	Vreemd vermogen 01-01-2019	Vreemd vermogen 31-12-2019	PZH% stemaandeel 2019	Vertegenwoordiging
Stichtingen en verenigingen												
Vereniging Interprovinciaal overleg	970226	n.n.b.	n.n.b.	n.n.b.	n.n.b.	n.n.b.	n.n.b.	n.n.b.	n.n.b.	n.n.b.	n.n.b.	Enkelvoudig
Regio Randstad in Brussel (P4)	236000	n.n.b.	n.n.b.	n.n.b.	n.n.b.	n.n.b.	n.n.b.	n.n.b.	n.n.b.	n.n.b.	n.n.b.	Enkelvoudig
Huis van de Nederlandse provincies	236000	n.n.b.	n.n.b.	n.n.b.	n.n.b.	n.n.b.	n.n.b.	n.n.b.	n.n.b.	n.n.b.	n.n.b.	Enkelvoudig
Totaal	1.442.226	0	0	0	0	0	0	0	0	0		

Naam	Nominale waarde PZH aandelen 2016	Nominale waarde PZH aandelen 2017	Intrinsieke waarde aandelen 2016	Intrinsieke waarde aandelen 2017	Verwacht resultaat 2019	Eigen vermogen 01-01-2019	Eigen vermogen 31-12-2019	Vreemd vermogen 01-01-2019	Vreemd vermogen 31-12-2019	PZH% stemaandeel 2019	Vertegenwoordiging
Vennootschappen en coöperaties											
ROM-Drechtsteden Holding NV	3.857	3.857	3.482	3.437	n.n.b.	n.n.b.	n.n.b.	n.n.b.	n.n.b.	n.n.b.	Enkelvoudig
ROM-Drechtsteden Capital BV	10.000.000	10.000.000	9.059.572	8.945.789	n.n.b.	n.n.b.	n.n.b.	n.n.b.	n.n.b.	n.n.b.	Enkelvoudig
InnovationQuarter (IQ)	10.000.000	25.000.000	8.681.126	22.881.224	n.n.b.	n.n.b.	n.n.b.	n.n.b.	n.n.b.	n.n.b.	Enkelvoudig
Proav NV	n.n.b.	n.n.b.	3.818.640	n.n.b.	n.n.b.	n.n.b.	n.n.b.	n.n.b.	n.n.b.	n.n.b.	Meervoudig
Warmtebedrijf Holding B.V.	1.800.000	1.800.000	1.222.720	n.n.b.	n.n.b.	n.n.b.	n.n.b.	n.n.b.	n.n.b.	n.n.b.	Enkelvoudig
PZEM NV	n.n.b.	n.n.b.	564.572	719.538	n.n.b.	n.n.b.	n.n.b.	n.n.b.	n.n.b.	n.n.b.	Enkelvoudig

Naam	Nominale waarde PZH aandelen 2016	Nominale waarde PZH aandelen 2017	Intrinsieke waarde aandelen 2016	Intrinsieke waarde aandelen 2017	Verwacht resultaat 2019	Eigen vermogen 01-01-2019	Eigen vermogen 31-12-2019	Vreemd vermogen 01-01-2019	Vreemd vermogen 31-12-2019	PZH% stemaandeel 2019	Vertegenwoordiging
N.V. Bank Nederlandse Gemeenten	141.806	141.806	41.131.487	46.258.427	n.n.b.	n.n.b.	n.n.b.	n.n.b.	n.n.b.	n.n.b.	Enkelvoudig
Nederlandse Waterschapsbank NV	4.538	4.538	1.894.829	2.046.502	n.n.b.	n.n.b.	n.n.b.	n.n.b.	n.n.b.	n.n.b.	Enkelvoudig
Houdstermaatschappij Zuid-Holland B.V.	n.n.b.	1.041.000	n.n.b.	856.142	n.n.b.	n.n.b.	n.n.b.	n.n.b.	n.n.b.	n.n.b.	n.n.b.
Totaal	21.950.201	37.991.201	66.376.428	81.711.059	0	0	0	0	0		

Naam	Nominale waarde PZH aandelen 2016	Nominale waarde PZH aandelen 2017	Intrinsieke waarde aandelen 2016	Intrinsieke waarde aandelen 2017	Verwacht resultaat 2019	Eigen vermogen 01-01-2019	Eigen vermogen 31-12-2019	Vreemd vermogen 01-01-2019	Vreemd vermogen 31-12-2019	PZH% stemaandeel 2019	Vertegenwoordiging
------	-----------------------------------	-----------------------------------	----------------------------------	----------------------------------	-------------------------	---------------------------	---------------------------	----------------------------	----------------------------	-----------------------	--------------------

Overige verbonden partijen

Commanditaire Ontwikkelingsmaatschappij Het Nieuwe Westland CV	1.354.535	1.354.534	1.270.384	984.054	n.n.b.	n.n.b.	n.n.b.	n.n.b.	n.n.b.	n.n.b.	Enkelvoudig
ROM-Drechtsteden Kil III CV	561.326	561.326	465.536	497.218	n.n.b.	n.n.b.	n.n.b.	n.n.b.	n.n.b.	n.n.b.	Enkelvoudig
Totaal	1.915.861	1.915.860	1.735.920	1.481.272	0	0	0	0	0		

Reserveringen, voorzieningen en risico's

In verband met de verslechterde financiële situatie of vooruitzichten zijn voor enkele verbonden partijen voorzieningen getroffen en/of reserveringen gedaan om de financiële gevolgen in de toekomst af te dekken. Tevens loopt de provincie bij verbonden partijen financiële risico's.

De volgende (bijgestelde)voorzieningen / reserveringen zijn getroffen en risico's zijn in beeld:

Voorziening (bedragen x € 1 mln)	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Beheer Grondwateronttrekking Delft Noord	0,9	0,2	0	0	0	N.v.t.
Warmtebedrijf Rotterdam	1.6	1.7	1,7	1,7	1,8	1,8
ROM-D	0	0	0	1,8	1,8	1,8
RZG Zuidplas	12	12	12	9,6	9,6	9,6
Totaal	14.5	13.9	13,7	13,1	11,4	13,2

Reservering (bedragen x € 1 mln)	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Innovation Quarter (ROM-Zuidvleugel)	0	2,5*	3,6	4,7	4,7	4,7
ROM-D	0	0	1.1	0	0	0
Houdstermaatschappij Zuid-Holland	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.	9
Totaal	0	2,5	4,7	4,7	4,7	13,7

* Begin balans 2013 niet correct overgenomen in de Jaarrekening 2014

Risico's (bedragen x € 1 mln)		Max.schade	Kans optreden	Netto effect	Begrotings- doel
Grondbank ROZ Zuidplas	incidenteel	17	50-75%	10,6	3.5
Schadeclaims vergunningverlening ontgrondingen	structureel	20	PM	PM	1.6
BRZO / RIE-bedrijven kunnen niet meer aan vergunningplicht voldoen	structureel	15	0-25%	2	1.6
Omgevingsrisico's vergunningverlening en handhaving	structureel	5	0-25%	0,6	1.6
Deelname ROM-D	incidenteel	8,2	0-25%	1	3.1
Deelname IQ	incidenteel	20,3	0-25%	2,5	3.1
Deelname HZH	incidenteel	116	0-25%	14,5	3.2
Deelname Warmtebedrijf Holding BV	incidenteel	0,7	0-25%	0,1	3-feb
Totaal				31,3	

Paragraaf Grondbeleid

Belang grondbeleid (functies voor de provincie)

Provinciale Staten hebben op 31 januari 2018 de nota 'Naar een opgavegericht Grondbeleid' 2018-2021 vastgesteld. Grondbeleid is een belangrijk instrument om provinciale doelen te bereiken. Het omvat het beheer en exploitatie van eigen gronden, het aan- en verkopen van gronden met name ten behoeve van groene en grijze doelen. Daarnaast worden expertises op het gebied van haalbaarheid, uitvoerbaarheid, planeconomie en contractering om grondbeleid ingezet voor beleids- en doelrealisatie. De provincie kiest voor een opgavegericht grondbeleid met een aantal kernwaarden waaraan voldaan moet worden zoals marktconformiteit en level playing field.

Conform het kwadrantenmodel van de Nederlandse school voor openbaar bestuur (NSOB) kan de provincie haar doelen bereiken volgens vier onderscheiden strategieën: in de rol van de rechtmatige, presterende, samenwerkende of meewerkende overheid. Deze strategieën kunnen in samenhang met elkaar worden gevoerd. Belangrijk is echter de notie in al deze strategieën grondbeleid, inclusief bovengenoemde expertises, de ruimtelijke implicaties van het provinciaal beleid te regelen.

De focus op de opgave en op betrokken partners vraagt om maatwerk om samen met partners slimme oplossingen te zoeken en om strategische waardering van bestaande grondposities. Dit laatste kan tot de afweging leiden om grondposities ook vast te houden.

De ontwikkeling naar een opgavegericht grondbeleid heeft al eerder vorm gekregen, zoals bij het introduceren van zelfrealisatie en duurzaam beheer als uitvoeringsstrategie voor de Krimpenerwaard en de Veenweidegebieden. Met het vernieuwde grondbeleid wordt het zoeken naar maatwerkoplossingen en het strategisch waarderen van provinciale grondposities een vast onderdeel van de provinciale werkwijze.

Binnen het vernieuwde grondbeleid worden 10 kernwaarden gehanteerd waaronder:

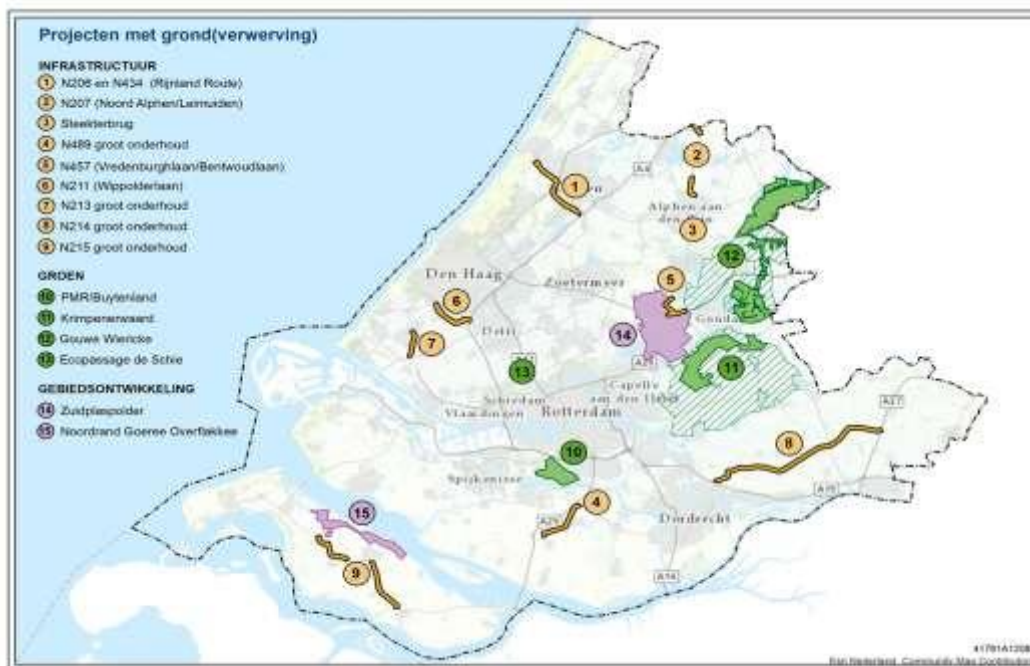
- grondbeleid is marktconform door taxaties en verstoort de grondmarkt niet;
- grondbeleid is transparant; uitgifte en verkoop is transparant en volgens het beginsel van level playing field;
- grondbeleid is gericht op economisch en maatschappelijk waardebehoud;
- strategische aankopen kunnen als GS daartoe besluiten.

De provincie beschikt over een aantal publiekrechtelijke middelen om haar doelen te bereiken, zoals onteigening en voorkeursrecht. In het kader van de nieuwe Omgevingswet zal de provincie deze middelen blijven behouden. Bij onteigening wordt bij de nieuwe Omgevingswet het principe doorgevoerd dat de overheid die onteigent tot die onteigening besluit. Nu is dat een besluit van de Kroon. Dit zal worden geregeld in de Aanvullingswet Grondeigendom, waarvan verwacht wordt dat dit, op basis van de Omgevingswet, op z'n vroegst in 2021 van kracht wordt.

In 2018 is, op basis van de nieuwe nota "naar een opgavegericht grondbeleid" het Handelingskader pacht 2018-2021 door GS vastgesteld en wordt ook een Handelingskader strategische aankopen/grondbezit door GS vastgesteld. Een Handelingskader snippergroen is in bewerking.

Uitvoering van het grondbeleid in 2018

Op bijgaande kaart staan de belangrijkste projecten waaraan de provincie in 2019 een bijdrage zal leveren op het gebied van verwerving van gronden. Deze zijn verdeeld naar projecten op het gebied van infrastructuur en groen en daarnaast zijn nog overige gebiedsontwikkelingen vermeld. De programma's en projecten waarbij de provincie gronden overdraagt of verkoopt zijn niet op deze kaart maar wel in de toelichting opgenomen.

Bron: Cartografie provincie Zuid-Holland.

Infrastructuurprojecten

In 2019 worden voor circa 40 grote en kleine infrastructuur projecten, waaronder het fietsprogramma, gronden aangekocht. Een aantal (middel)grote projecten is op bovenstaande kaart weergegeven.

De verwerving van gronden voor realisering van de Rijnlandroute, een gemeenschappelijk Rijk- en provinciaal project, is afgerond. In 2019 wordt gestart met verkoop van gronden (“overhoeken”) die niet nodig zijn voor het project. De provincie faciliteert de grondaankopen, sloop van enkele gebouwen en de verkoop van niet benodigde gronden voor aanleg van de weg. Daarnaast is de verwerving voor de aanleg van de Vredenburglaan en Bentwoudlaan een forse opgave. De overige verwervingen betreffen vooral Groot Onderhoudsprojecten. In afwachting van het GS besluit over aanleg van de Duinpolderweg zullen voorbereidende werkzaamheden starten. Als het benodigde ruimtebeslag definitief bekend is wordt gestart met de verwervingen. Daarom is dit project nog niet op de kaart weergegeven.

Bij infrastructuurprojecten wordt (financiële)planning en voortgang uitgewerkt via het Programma Zuid-Hollands Infrastructuur (PZI). Grondverwerving en verkopen maken hier onderdeel van uit.

Projecten Natuur Netwerk Nederland (NNN)

Ten behoeve van de beleidsrealisatie van natuur en recreatie zijn in 2019 overeenkomsten noodzakelijk. Daarbij wordt onderscheid gemaakt in:

- Sluiten van zelfrealisatieovereenkomsten met ondernemers die hun bedrijf om willen vormen naar een bedrijf dat het realiseren van gestelde natuurdoelen combineert met agrarisch ondernemen.
- Aankopen al dan niet met als uiterste mogelijkheid om tot onteigening over te gaan.
- Doorleveren van grond.

Zelfrealisatie wordt inmiddels toegepast in de Krimpenerwaard op basis van de zogenaamde instrumentenkoffer. De stuurgroep Krimpenerwaard is opdrachtgever voor het maken van afspraken met ondernemers over de omvorming van hun bedrijf en de inzet van subsidiemiddelen en het beschikbaar stellen van (extra) grond. De provincie heeft een “makelaar natuurinclusieve landbouw” aangesteld die de afspraken met de ondernemers voorbereidt. Naar verwachting zal dit instrument ook in andere gebieden waar natuurontwikkeling hand in hand kan gaan met ondernemen, worden toegepast.

De verwachting is dat enkele vaststellings- en uitvoeringsovereenkomsten in 2019 worden afgesloten.

Niet iedere ondernemer zal kiezen voor zelfrealisatie. In dat geval zal de provincie proberen de gronden aan te kopen met in het uiterste geval de mogelijkheid om te onteigenen.

Grond in provinciaal eigendom binnen de begrenzing van het NNN zal in het kader van zelfrealisatie aan in het gebied operationele ondernemers worden verpacht, dan wel via openbare inschrijving op de markt worden gebracht. In het laatste geval wordt iedere geïnteresseerde en gekwalificeerde partij in staat gesteld te bieden (level playing field). Op basis van criteria in het Handelingskader pacht wordt een toedeling opgesteld.

De meest omvangrijke bijdrage aan de NNN vindt plaats in het programma Veenweide. Het betreft de (deel)programma's Krimpenerwaard en Gouwe Wiericke. Beide programma's worden via een gebiedsovereenkomst samen met en door de regio gerealiseerd.

Voor de Krimpenerwaard is in 2017 besloten tot een nieuwe realisatiestrategie in de zogenaamde gele en oranje gebieden en tegelijkertijd wordt de totale realisatie versneld uitgevoerd. Dit betekent dat de gesprekken over zelfrealisatie én minnelijke verwerving/onteigening in 2018 zijn geïntensiveerd en in 2019 worden voortgezet. Dit leidt tot enkele overeenkomsten voor zelfrealisatie, aankoop/verkoop en ruil. De totale kosten (grond, inrichting en proces) van het programma worden vastgelegd in een actuele business case (stand medio 2018) en is de basis voor de uitgaven en opbrengsten.

In het programma Gouwe Wiericke zijn gesprekken over zelfrealisatie en enkele koop/verkoop/ruil objecten aan de orde.

In 2018 is duidelijk geworden dat de Leenheerenpolder NNN blijft en worden er plannen voor het gebied met de regio gemaakt. In 2019 zal dan ook meer duidelijkheid komen over de eigendomsoverdracht. Verder staan o.a. de overdracht van de Buttervlietpolder en een PRG/NNN gebied in het Noord AA geprogrammeerd.

Overdracht van eigendom van Provinciale Recreatiegebieden (PRG) en Recreatie om de Stad (RodS)

De provincie draagt grond met recreatieve functie over aan mede-overheden. De meeste zogenaamde Recreatie om de Stad (RodS) en ook de meeste Provinciale Recreatiegebieden (PRG's) zijn overgedragen. Voor het Vlietland, verreweg het grootste provinciale recreatiegebied zijn tussen de provincie en de exploitant in het gebied (Recreatiecentrum Vlietland B.V.) afspraken gemaakt. Naar verwachting is Vlietland eind 2018 (juridisch) voor verkoop gereed. In 2019 vindt een verkenning plaats over de wijze van verkoop/overdracht. In 2018 wordt de eigendom- en beheersituatie van gronden in en om de Balij (RodS) gebied in kaart gebracht. Op basis hiervan volgt in 2019 overdracht van eigendom en beheer naar partners.

Bij groenprojecten wordt (financiële)planning en voortgang uitgewerkt via het Programma Zuid-Hollands Groen (PZG). Grondverwerving en verkopen, met name Grond voor Grond) maken hier onderdeel van uit.

Gebiedsontwikkeling

Gebiedsontwikkeling wordt steeds belangrijker in de provincie. Het samenbrengen van de verschillende ambities van de provincie en haar partners vergt de ontwikkeling van een integrale visie op de ontwikkeling van een gebied. In de volgende gebieden is grondbeleid al een belangrijk instrument in de gebiedsontwikkeling. De (gebieds)ontwikkeling van de Krimpenerwaard is in het voorgaande hoofdstuk reeds behandeld. De Zuidplas is toegelicht onder verbonden partijen.

Op 29 juni 2018 is de Gebiedscoöperatie Buitenland van Rhooen opgericht en op 3 juli 2018 hebben Gedeputeerde Staten het Streefbeeld vastgesteld. Hiermee zijn belangrijke stappen gezet in de realisatie van het Buitenland van Rhooen. Op korte termijn zullen de provincie en de Gebiedscoöperatie Buitenland van Rhooen een samenwerkingsovereenkomst met elkaar aangaan. Hierin staan onder andere afspraken opgenomen over het ter beschikking stellen van door de provincie verworven grond aan de Gebiedscoöperatie. Daarnaast is afgesproken dat de provincie verantwoordelijk blijft voor de grondverwerving. Grondeigenaren behouden op deze manier de mogelijkheid om tegen een volledige schadeloosstelling te vertrekken. Inmiddels heeft de provincie over de aankoop van meer dan 300 ha overeenstemming bereikt met partijen in het gebied. Deze grond zal gefaseerd ter beschikking worden gesteld aan de Gebiedscoöperatie om het Streefbeeld met haar leden op te realiseren. In 2017 heeft de provincie vooruitlopend op de oprichting van de Gebiedscoöperatie circa 70 ha grond in

geliberaliseerde pacht uitgegeven via een openbare pachtinschrijving ten behoeve van het experiment "Akkernatuur", op deze grond zal in 2019 ook het Streefbeeld worden gerealiseerd.

Op Goeree-Overflakkee ondersteunt de provincie de ontwikkeling van de noordrand. Deze samenwerking is in een overeenkomst vastgelegd. De provincie heeft met de gemeente een vaststellingsovereenkomst gesloten, waarbij de gemeente in een periode van drie jaar (2016-2018) gefaseerd gronden van de provincie koopt tegen marktconforme prijzen. De verkoop van grond is in 2018 zo goed als afgerond. Er resteren in 2019 nog ontwikkeling en verkoop van enkele percelen met gebouwen.

Grond-voor-Grond: verkoop gronden ten behoeve van de realisatie van het NNN

Realisatie en prognose verkoop Grond-voor-Grond.

Sinds 2014 is de provincie in het kader van Grond-voor-Grond bezig met de planmatige verkoop van het voormalige BBL-bezit buiten het Natuur Netwerk Nederland (NNN) of andere provinciale doelen conform planning te verkopen. Deze planning is gebaseerd op het uitgangspunt dat voor 2027 alle grond moet zijn verkocht en de verkoop geen marktprijs-verstoring mag veroorzaken, waardoor een grens dient te worden gesteld aan het jaarlijks op de markt te brengen hectares. Deze is gesteld op circa 300 ha landbouwgrond. Daarnaast zullen sommige gronden nog niet worden verkocht, omdat gestudeerd wordt op strategische inzet van deze gronden ten behoeve van groene of andere provinciale ambities.

Eind 2016 en begin 2017 zijn twee onderzoeken uitgevoerd om de opname in de markt van het verkochte bezit te monitoren en de waarde van de huidige grondvoorraad te actualiseren (grondprijzemonitor). De uitkomsten van deze onderzoeken hebben mede bepaald de omvang en fasering van het te verkopen bezit. De uitgevoerde onderzoeken waren:

- grondprijzemonitor 2016.
- actualisatie businesscase opbrengsten uit verkoop Grond-voor-Grond 2017.

In 2019 zullen deze twee onderzoeken opnieuw worden uitgevoerd teneinde te monitoren of de uitgangspunten voor de verkoop (zowel in omvang als opbrengst) van de grondvoorraad nog actueel zijn.

Actualisatie businesscase opbrengsten uit verkoop GvG 2018

Begin 2018 heeft een tussentijdse bijstelling van de raming van de verwachte opbrengsten van de grondverkoop voor 2018 en verder plaatsgevonden op basis van de meest recente informatie over stand van zaken van verkooponderhandelingen. Dat heeft ertoe geleid dat met name voor 2018 de verkoopprognose naar boven is bijgesteld. Oorzaak zijn 2 grote verkooptransacties (afronding Goeree 3^e fase en een verkoop in de gemeente Waddinxveen). Dit heeft ook consequenties voor de prognose voor 2019 en verder. Omdat deze verkopen al zo goed als uit onderhandeld zijn zullen de risico's tot een minimum beperkt blijven. Dat betekent dat de totale netto opbrengst uit verkopen zal toenemen. In de onderstaande tabel zijn de verwachte opbrengsten voor 2019 t/m 2022 weergegeven. In dit overzicht is nog niet verwerkt:

- het resultaat van het PS besluit aangaande het omzetten van zogeheten Recreatie om de Stad (RodS)-gronden naar Grond-voor-Grond. Dat zal bij de eerst volgende actualisatie gebeuren.
- de financiële consequenties van de uitspraak van het Hof in Luxemburg aangaande de Leenheerenpolder en het besluit van het ministerie hierop (omzetting in NNN).

De verwachting is ook dat in 2019 de eerste vastgoedobjecten, die onderdeel zijn van het voormalig BBL bezit, verkocht worden. Door het toekennen van zogenaamde extra Ruimte-voor-Ruimte rechten en bestemmingsplanwijziging wordt de opbrengst geoptimaliseerd. Naast een beter financieel resultaat wordt daarmee ook de ruimtelijke kwaliteit van de gebieden sterk verbeterd.

Tot en met 2017 is € 74,1 mln gerealiseerd, voor 2018 is € 40,9 mln geraamd en voor de periode ná 2022 € 9,9 mln. Over de begrotingsperiode 2019-2022 zijn de gefaseerde netto opbrengsten uit verkoop en beheer (d.w.z. minus de risicoafslag en de proceskosten):

Jaar:	Ha:	€ (mln):
2019	190	12,6
2020	100	5,5
2021	90	4,1
2022	50	2,3

Bij de jaarrekening zal beoordeeld worden of er redenen zijn de (planning van) de opbrengstrealisatie aan te passen, bijvoorbeeld omwille van de ontwikkeling op de agrarische markt of signalen van prijsverstoring.

Via de reguliere planning en control-cyclus zal de begroting zo nodig worden aangepast.

Waarderingsbeleid Grond-voor-Grond

De balanspositie van de Grond-voor-Grond grondvoorraad is verwerkt in de cijfers van de Jaarrekening 2017 en is door de externe accountant van de provincie gecontroleerd.

Het verschil tussen de opbrengsten uit verkoop van de grond/pacht, minus risicofactor, minus boekwaarde verkochte grond en minus proceskosten is dekkingsmiddel voor de realisatie van de Natuur Netwerk Nederland (NNN)-doelstellingen.

Tijdelijk Beheer

In juli 2014 heeft het college van Gedeputeerde Staten het "Provinciaal beheerkader voor het tijdelijk beheer van de BBL-gronden" en aanvullend daarop in maart 2016 het Handelingskader Pacht vastgesteld. In 2018 is inmiddels het Handelingskader pacht 2018-2021 vastgesteld en wordt toegepast op de pachtuitgifte 2019.

De meeste gronden die de provincie in afwachting van verkoop of inrichting in eigendom heeft worden jaarlijks verpacht in geliberaliseerde pacht. Het betreft veelal gronden in agrarisch gebruik en gronden met bestemming natuur (binnen de NNN begrenzing) en gronden met een weidevogel-doelstelling. Voor gronden binnen NNN en gronden met weidevogel-doelstelling worden beperkende voorwaarden in het pachtcontract opgelegd (zoals minder gebruik mest) en wordt een aangepaste pachtprijs gehanteerd. De pacht prijzen en voorwaarden 2019 worden in najaar 2018 door GS vastgesteld.

De provincie bezit ook een aantal gebouwen waarbij wordt geïnvesteerd in waardebehoud en veiligheid. Om het gebouwbeheer op orde te krijgen en te behouden wordt (extra) expertise ingehuurd om, waar noodzakelijk, onderzoek en sloop te realiseren. In 2019 heeft de provincie naar verwachting 45 gebouwen in beheer.

Voor 2019 worden de opbrengsten geraamd op € 0,7 mln en de kosten op € 0,5 mln. Als gevolg van de verkoop van het overtollige bezit en het "doorleveren" van ingerichte gronden aan de terrein-beherende organisaties zullen de kosten en opbrengsten uit tijdelijk beheer de komende jaren geleidelijk afnemen.

Verbonden partijen met grondexploitaties of grondposities

De provinciale deelnemingen hebben geen risicodragende grondposities met uitzondering van de (publieke) Grondbank Zuidplaspolder. Dit is een gemeenschappelijke regeling waarin de provincie voor 40% deelneemt. De Grondbank is opgericht in 2005 met het enkele doel om grondposities te verwerven in de Zuidplas. De ontwikkeling van dit strategische gebied is ten gevolge van de crisis naar de achtergrond geschoven en de functie van de Grondbank is teruggebracht tot die van stallingsbedrijf. Maar in 2016 is in opdracht van de samenwerkende gemeentes en de provincie, een nieuwe visie op dit gebied ontwikkeld. Deze visie is door de partners overgenomen als startpunt voor verdere uitwerking.

Voorts neemt de provincie, ook in 2019, deel aan:

- De Regionale OntwikkelingsMaatschappij Drechtsteden (ROM-D). De Ontwikkelingsmaatschappij het Nieuwe Westland (ONW).

Strategisch bezit

Eén van de gevolgen van de nota ‘Naar een Opgavegericht Grondbeleid’ is dat bestaande grondposities geijkt zullen worden op mogelijk strategisch belang van te verwachten ontwikkelingen in het provinciaal beleid. Zo zijn er kavels die zich uitstekend lenen voor natuur- of watercompensatie, die aansluiten op doelen vanuit energietransitie of waarvan een gereede verwachting bestaat dat die zeer van pas zullen komen bij gebiedsprocessen. Als aandeel in de totale provinciale portefeuille zal de omvang van om strategische redenen vast te houden gronden beperkt blijven.

Strategische aankopen worden gedaan als de provincie in de gelegenheid komt om onder gunstige voorwaarden grond aan te kopen die in de nabije toekomst nodig zijn voor uitvoering van provinciaal beleid. In het kader van het nieuwe grondbeleid wordt deze mogelijkheid vereenvoudigd.

In 2018 wordt naar verwachting een Handelingkader strategische aankopen en bezit door GS vastgesteld dat in 2019 kan worden toegepast. Daarbij wordt ook het huidige grondportefeuille doorgelicht en omgezet, via GS besluit, naar strategisch bezit.

Beheer en verkoop verspreid provinciaal bezit

De provincie is eigenaar van een behoorlijk aantal verspreid liggende gronden van meestal beperkte omvang. Vaak zijn deze gronden meegekocht voor een provinciaal doel. Deze zogenaamde overhoeken zijn over het algemeen incurante onbebouwde percelen, die niet (meer) van belang zijn voor de uitvoering van een provinciaal project of provinciale dienst en waarvan behoud om strategische redenen niet aan de orde is. De incurante percelen worden zoveel mogelijk verkocht. De bruto-opbrengst uit verkoop voor 2019 is begroot op € 0,5 mln. Indien dat niet mogelijk blijkt, worden deze onbebouwde percelen in huur of pacht uitgegeven. Door een meer marktconform verhuurbeleid verwacht de provincie een lichte toename van de opbrengst uit verhuur. In 2018 is gestart met het in beeld brengen van de omvang van het verspreid bezit en wordt een beheer en verkoopstrategie bepaald.

Overige grondposities

De provincie is eigenaar van de ondergrond van provinciale wegen en vaarwegen en van het provinciehuis. Deze gronden zijn dus onlosmakelijk verbonden met de functie van het gebouwde dat zich daarop bevindt. Op de grond voor wegen en vaarwegen wordt afgeschreven in overeenstemming met het vigerende afschrijvingsregime van wegen of vaarwegen in respectievelijk 30 of 40 jaar. Op de ondergrond van het provinciehuis wordt niet afgeschreven (op het bouwwerk zelf wel). Er is geen risico verbonden aan deze geactiveerde grondposities. Daarnaast is de provincie eigenaar van wegen die reeds in beheer zijn bij gemeenten en waterschappen. Op basis van de Wet Hervreiding Wegenbeheer uit 1993 is het eigendom planmatig, per gemeente/waterschap, eind 2018 overgedragen. Waarschijnlijk resten er nog enkele overdrachten in 2019.

De provincie is in 2018 gestart met verkoop van een Molendriegang bij Stompwijk. De verwachting is dat dit in 2019 tot daadwerkelijke verkoop leidt.

Paragraaf Subsidies

Inleiding

In deze paragraaf staan de budgettaire grenzen voor de subsidieverstrekking vermeld, zoals die door Provinciale Staten worden vastgesteld.

Subsidies 2019

Op basis van een wettelijk voorschrift wordt geregeld voor welke activiteiten subsidie kan worden verstrekt. Hiertoe hebben Provinciale Staten een Algemene subsidieverordening vastgesteld. De Algemene subsidieverordening Zuid-Holland 2013 (Asv) is op 12 december 2012 door Provinciale Staten vastgesteld. Op 1 juli 2013 is deze in werking getreden. Gedeputeerde Staten hebben op 5 juli 2016 gewijzigd beleid en een nieuwe beleidsregel vastgesteld ter voorkoming van misbruik & oneigenlijk gebruik bij subsidieverstrekking (M&O-beleid). In de beleidsregel zijn de gevolgen van het niet-naleven van de meldingsplicht nader uitgewerkt en is de registratie van gevallen van misbruik en oneigenlijk gebruik bij subsidieverstrekking aangescherpt.

In de Asv 2013 zijn de volgende uitgangspunten opgenomen. Deze betreffen:

Uitgangspunten Uniform Subsidie Kader		
1	Uitvoerings- en verantwoordingsarrangementen: proportionaliteit en sturing op prestaties	
	<i>Maatregel</i>	<i>Hoogte subsidiebedrag</i>
	Arrangement 1	Tot € 25.000
	Arrangement 2	Vanaf € 25.000 tot € 125.000
	Arrangement 3	Vanaf € 125.000
2	Uniformering en vereenvoudiging van begrippen en subsidieprocessen	
3	Het opzetten en uitvoeren van een beleid om misbruik en oneigenlijk gebruik te voorkomen: verantwoord vertrouwen	

Daar waar Europese financiering van subsidies dan wel staatssteun aan de orde is, die niet verleend kunnen worden onder de de-minimisvrijstellingsverordening, zijn de bovengenoemde arrangementen niet van toepassing.

De basis voor de subsidieplafonds 2019

Op grond van artikel 5 van de Asv stellen Provinciale Staten subsidieplafonds vast. Gedeputeerde Staten kunnen een door Provinciale Staten vastgesteld plafond onderverdelen in deelplafonds voor afzonderlijke onderdelen van de regels waarvoor het plafond is vastgesteld. Indien deelplafonds worden vastgesteld, doen Gedeputeerde Staten daarvan mededeling aan Provinciale Staten. De subsidies worden vervolgens met inachtneming van de vastgestelde subsidieplafonds verstrekt.

Een aantal subsidieplafonds en begrotingssubsidies 2019 zijn door Provinciale Staten in de loop van 2018 reeds vastgesteld en zijn nu meegenomen in de Begroting van 2019. Bijstellingen en aanvullingen hierop worden gelijktijdig met deze begroting vastgesteld en meegenomen in het Statenvoorstel.

Tabellen met de subsidiebedragen voor 2019.

De totale subsidieomvang voor begrotings-, boekjaar- en de projectsubsidies wordt in de onderstaande tabellen samengevat. Een gedetailleerde toelichting bij de tabellen is opgenomen in de betreffende Statenvoordrachten. Hiernaar wordt kortheidshalve verwezen.

Programma 1 Groen, Waterrijk en Schoon

Begrotingssubsidies 2019 in vergelijking met 2018 (in €)

Programma Doel	Naam instelling	Maximaal te subsidiëren bedrag in 2018	Maximaal te subsidiëren bedrag in 2019
1.1	Gemeente Westland (toezicht en beheer Zandmotor)	147.000	147.000
1.1	Gemeente Den Haag (toezicht Zandmotor)	140.000	140.000
1.1	Waterschap Rivierenland t.b.v. klimaatdijk Streefkerk	150.000	0
1.3	Parkschap De Biesbosch t.b.v. het beheer recreatiegebied	400.670	412.000
1.3	Gemeente Pijnacker-Nootdorp t.b.v. het beheer recreatiegebied de Dobbepas en Groene Keijzer	270.888	278.000
1.3	Natuur- en recreatieschap IJsselmonde t.b.v. het beheer recreatiegebied	407.400	418.000
1.3	Natuur-recreatieschap Midden Delfland t.b.v. het beheer recreatiegebied	148.700	153.000
1.3	Natuur- en recreatieschap Groenalliantie Midden-Holland t.b.v. het beheer recreatiegebied	1.827.426	1.875.000
1.3	Natuur- en recreatieschap Voorne-Putten- Rozenburg t.b.v. het beheer recreatiegebied	974.700	1.001.000
1.3	Natuur- en recreatieschap Zuidwestelijke Delta t.b.v. het beheer recreatiegebied	2.000.000	0
1.3	Stichting Wandelnet	51.990	0
1.3	Stichting Landelijk Fietsplatform	59.672	0
1.3	Prins Bernhard Cultuurfonds t.b.v. het fonds groenblauwe schoolpleinen	0	500.000
1.4	Voet en fietsveren gemeente Kaag en Braassem, gemeente Krimpenerwaard en gemeente Ridderkerk	69.000	69.000
1.4	Faunabeheer eenheid Zuid Holland	405.000	440.000
1.4	Stichting Natuurmonumenten	270.000	0
1.5	Agrarische Natuurvereniging Vockestaert t.b.v. weidevogelkerngebied Commandeurspolder	750.000	0
1.5	Stichting voedsel families Zuid-Holland	200.000	0
1.5	Programma "Jong Leren Eten"	300.000	0
1.5	Coöperatie Hoeve Biesland BA	139.422	139.422
1.5	Gemeente Midden-Delfland duurzaam boer blijven	695.000	0
1.5	F Franzen t.b.v. Akkerbouw Innovatie en Kenniscentrum	780.000	0
1.5	Gebiedscoöperatie Buitenland van Rhooen		1.500.000

Boekjaar- en projectsubsidies 2019 in vergelijking met 2018 (in €)

Doel	Subsidieregeling-nummer	Titel van regeling	Totaal subsidieplafond 2018	Totaal subsidieplafond 2019
1.4	1.6.21	Subsidieregeling Kwaliteitsimpuls Natuur en Landschap (SKNL)	13.000.000	30.000.000
1.4	1.6.60	Subsidieregeling Natuur- en Landschapsbeheer Zuid-Holland 2013	160.000	150.000
1.4	1.6.68	Subsidieregeling Natuur en Landschapsbeheer Zuid-Holland 2016	18.410.000	8.150.000
1.3	1.6.75	Subsidieregeling Gebiedsprogramma's Groen Zuid-Holland	1.195.000	0
	1.6.76	Subsidieregeling Groen Zuid-Holland 2016	4.845.000	8.482.500
	1.6.69	Subsidieregeling Plattelands Ontwikkeling Programma 2014-2020 (POP3)	20.900.000	7.000.000
1.6	1.6.81	Subsidieregeling Opruiming drugsafval Zuid-Holland 2016	43.049	Als het bedrag niet is besteed in 2018 dan komt dit ten goede van 2019
1.6	1.6.79	Subsidieregeling Asbest eraf? zon er op! Zuid-Holland 2017	850.000	Meerjarenplafond tot 2023

Programma 2 Bereikbaar en verbonden

Begrotingssubsidies 2019 in vergelijking met 2018 (in €)

Programma Doel	Naam instelling	Maximaal te subsidiëren bedrag in 2018	Maximaal te subsidiëren bedrag in 2019
2.1	Gemeente Rotterdam	0	15.100.000
2.1	Metropoolregio Rotterdam Den Haag (MRDH)	0	366.000
2.1	Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat	0	700.000
2.1	Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat	0	2.600.000
2.2	Rijkswaterstaat t.b.v. de aansluiting A16 en de N3	17.153.000	0
2.2	Rijksweg A15 tussen Papendrecht en Sliedrecht	5.350.000	0
2.2	Fietsersbond	43.000	0

Boekjaar- en projectsubsidies 2019 in vergelijking met 2018 (in €)

Doel	Subsidieregeling-nummer	Titel van regeling	Totaal subsidieplafond 2018	Totaal subsidieplafond 2019
2.2	1.6.74	subsidieregeling Mobiliteit Zuid-Holland 2017	14.707.000	14.563.080

Programma 3 Aantrekkelijk en Concurrerend

Begrotingssubsidies 2019 in vergelijking met 2018 (in €)

Programma Doel	Naam instelling	Maximaal te subsidiëren bedrag in 2018	Maximaal te subsidiëren bedrag in 2019
3.1	Innovation Quarter	2.772.250	2.272.000
3.1.	Stichting Biobased Delta	242.000	242.000
3.1	Stichting Kenniscentrum Plantenstoffen	200.000	175.000
3.1	Stichting Nederlandse Wetenschappelijk Onderzoek Instituten t.b.v. SRON-gebouw	7.000.000	0
3.1	Gemeente Rotterdam t.b.v. Global Centre of Excellence Climate Adaption	250.000	0
3.1	W2C i.o. KvK 1355022 t.b.v. transitie chemiecluster	7.500.000	7.500.000
3.1	Regmed XB t.b.v. ontwikkelen regeneratieve geneeskunde	0	125.000
3.2	Joulz Stoomnetwerk b.v. te Rotterdam t.b.v. de realisatie van een open netwerk voor stoom	0	2.000.000
3.5	Nieuw Reijerwaard t.b.v. groene inpassing bedrijventerrein	9.000.000	0
3.6	Erfgoedhuis Zuid-Holland	1.675.273	1.675.273
3.6	Stichting molenviergang Aarlanderveen	22.058	22.500
3.6	Kunstgebouw	1.222.200	1.222.200
3.6	Stichting Educatie Orkest Projecten (SEOP)	30.555	30.555
3.6	Zuid-Hollandse Popunie	127.313	127.313
3.6	Bevrijdingsfestival	23.648	23.648
3.6	Stichting Jeugdtheaterhuis Zuid-Holland	203.700	203.700
3.6	Stichting Restauratie Opleidingsprojecten Zuid-West	20.000	20.000
3.7	Gemeente Rotterdam (t.b.v. bodemsanering Kralingse Plas)	500.000	0

Boekjaar- en projectsubsidies 2019 in vergelijking met 2018 (in €)

Doel	Subsidierегeling-nummer	Titel van regeling	Totaal subsidieplafond 2018	Totaal subsidieplafond 2019
3.1	1.6.85	Subsidierегeling regionale netwerken voor innovatie Zuid-Holland	750.000	1.000.000
3.1	1.6.82	Subsidierегeling planvorming detailhandel Zuid-Holland	500.000	500.000
3.2	1.6.78	Subsidierегeling lokale initiatieven energietransitie 2017	4.500.000	0
3.4	1.6.47	Subsidierегeling planvorming bedrijventerreinen Zuid-Holland 2017	500.000	500.000
3.4	1.6.62	Subsidierегeling Regionale Netwerken Topsectoren Zuid-Holland	1.000.000	0
3.4	1.6.65	Subsidierегeling MKB innovatiestimulering topsectoren Zuid-Holland	13.440.000	13.440.000
3.5	1.6.84	Subsidierегeling Energie op bedrijventerreinen Zuid-Holland	1.000.000	0
3.6	1.6.36	Subsidierегeling Restauratie Rijksmonumenten Zuid-Holland 2013	4.821.000	3.302.602
3.6	1.6.42	Subsidierегeling Erfgoedlijnen	4.579.058	3.220.050
3.6	1.6.46	Subsidierегeling molens Zuid-Holland 2013	4.800.000	1.440.000
3.6	1.6.73	Subsidierегeling publieksbereik Archeologie Zuid-Holland 2016	365.000	350.000

Programma 4 Bestuur en Samenleving

Begrotingssubsidies 2019 in vergelijking met 2018 (in €)

Programma Doel	Naam instelling	Maximaal te subsidiëren bedrag in 2018	Maximaal te subsidiëren bedrag in 2019
4.2.	Probibio	5.042.640	5.042.640

Boekjaar- en projectsubsidies 2019 in vergelijking met 2018 (in €)

Doel	Subsidieregeling-nummer	Titel van regeling	Totaal subsidieplafond 2018	Totaal subsidieplafond 2019
4	1.6.83	Maatregelenpakket gebiedsgericht werken Zuid-Holland 2017	6.342.000	0
4.1	1.6.77	Subsidieregeling bevorderen intergemeentelijke samenwerking Zuid-Holland 2017	200.000	200.000

Paragraaf EU-subsidies

Inleiding

Europese subsidies zijn een belangrijke bron bij de realisatie van onze regionale ambities. In de lopende Europese begrotingsperiode 2014-2020 is inmiddels al voor bijna € 1 miljard aan Europese subsidies geland in Zuid-Holland. Hiermee zal de "eindscore" voor Zuid-Holland in de Europese begrotingsperiode 2014-2020 hoger uitvallen dan de vorige begrotingsperiode 2007-2013. Het betreft onder andere middelen voor R&D (Horizon 2020) en Trans Europese netwerken. Er zijn ook middelen uit programma's waarop we als provincie direct invloed hebben, waarvan deze paragraaf het overzicht biedt.

Europese subsidieprogramma's periode 2014-2020 – i.r.t. prestatie indicator 4.1.7.a (bedragen x € 1 mln)	
Kansen voor West II (EFRO)	33,8
Plattelandsontwikkelingsprogramma POP3 (ELFPO)	28,5
Agrarisch natuur- en landschapsbeheer ANLb (ELFPO)	23,7
Interreg	27,7
Overig	5
Totaal	118,7

Rol provincie

De provincie is op drie manieren betrokken bij projecten, die worden gefinancierd met Europese subsidies; door zelf te participeren in een project als eindverantwoordelijke of als partner, door het verlenen van cofinanciering aan een project, of het begeleiden van een project. De uitdaging is de mogelijkheden samen met partners van de provincie te verzilveren. De provincie speelt hierbij een actieve, sturende rol. Binnen diverse programma's heeft de provincie een rol in de besluitvorming over de toekenning van subsidies. Deze rol is wisselend binnen de verschillende programma's. Vanaf eind 2015 zijn de eerste Europese projecten binnen de lopende budgetperiode (2014-2020) ten uitvoering gekomen. Deze projecten hebben een meerjarig karakter. Voor meer informatie kijk op de [website van de provincie Zuid-Holland](#).

Realisatie

Op dit moment ligt de focus bij het van de grond krijgen van voldoende projecten, om 100% van het beschikbare budget te benutten. Daarnaast is het van belang de voortgang van de projecten en de benutting (en uitputting) van de voor Zuid-Holland beschikbare budgetten goed te monitoren. Dit staat ook in directe relatie tot [prestatie-indicator 4.1.7.a](#) in programma 4 van de begroting: het bedrag dat is benut binnen EU subsidieprogramma's (OP Kansen voor West II, POP3, Interreg en overige) in de periode 2014-2020. Aangezien de meeste projecten een looptijd hebben van drie jaar is het eind 2017 mogelijk om te rapporteren over de eerste gerealiseerde projecten. Het is mogelijk om in 2020 nog subsidieaanvragen voor projecten in te dienen, die vervolgens een looptijd hebben van maximaal drie jaar. De volledige € 118,7 mln moet dus pas aan het einde van 2023 zijn gerealiseerd.

OP Kansen voor West (KvWII)

Voor het Operationeel Programma Kansen voor West II is voor de provincie een totaal bedrag van € 33,8 mln beschikbaar. Binnen dit programma kunnen Europese subsidies worden aangevraagd op het gebied van de kenniseconomie (Innovatie/Valorisatie MKB € 26,8 mln) en de koolstofarme economie (€ 7 mln). De provincie is actief betrokken bij de beoordeling en selectie van projecten die voor subsidie in aanmerking komen.

Op het gebied van innovatie heeft de provincie op dit moment voor totaal € 14,3 mln ingezet via het **Innovation Quarter** om financieringsinstrumenten mogelijk te maken voor jonge innovatieve bedrijven en het innovatieve MKB met groeipotentie in Zuid-Holland. Daarnaast heeft de provincie nog voor € 3 mln uitgezet in UNIIQ: een proof of concept fonds voor Zuid-Holland. Ook staat er op dit moment voor ongeveer € 6,5 mln uit aan andere projecten binnen dit thema. Het resterende bedrag is nog niet toegekend aan projecten.

Voor het thema koolstofarme economie heeft de provincie een overeenkomst bereikt met de gemeenten Den Haag en Rotterdam. De provincie zal voor totaal € 4,5 mln deelnemen in de energiefondsen van beide gemeenten. Hierbij richt het Haagse fonds zich meer op de aanbodzijde van koolstofarme energie, waar het Rotterdamse fonds zich meer richt op de vraagzijde. Beide fondsen zijn zogenaamde Jessica fondsen. Deze middelen zullen revolverend worden ingezet. Het resterende bedrag is nog niet toegekend aan projecten.

Plattelandontwikkelingsprogramma (POP3)

De Europese subsidies voor plattelandontwikkeling (POP3 niet-grondgebonden) worden vooral ingezet binnen de kaders van de provinciale Beleidsvisie Groen en het provinciale Ambitiedocument “Samen voor een flinke sprong: Innovatieagenda Duurzame Landbouw” en zijn gericht op bevordering van het agrarisch ondernemerschap (concurrentiekracht en innovatie), duurzaam beheer van natuurlijke hulpbronnen (inclusief water), goede conditie van het platteland (biodiversiteit, natuur en landschap) en ontwikkeling en samenwerking door middel van de LEADER-aanpak. De verdeling van de Europese subsidie verloopt via de provinciale Uitvoeringsregeling POP-3 Zuid-Holland en het Subsiestelsel Natuur en Landschap (SNL). Voor het POP3 niet-grondgebonden deel is € 28,5 mln beschikbaar aan Europese middelen.

Agrarisch natuur- en landschapsbeheer (ANLb)

Naast het in stand houden en versterken van biodiversiteit binnen het Natuurnetwerk Nederland (NNN) wordt ook nagestreefd om bepaalde natuurwaarden buiten het NNN te behouden en te versterken. Agrariërs kunnen beheer dat hierop gericht is gesubsidieerd krijgen. Het agrarisch natuurbeheer richt zich in Zuid-Holland in eerste instantie op weidevogels. Voor het behoud van de weidevogels is het belangrijk dat bescherming zich richt op grote aaneengesloten gebieden en dat agrariërs, natuurbeheerders en vrijwilligers optimaal met elkaar samenwerken. In tweede instantie wordt ingezet op akkerranden, natte dooradering, landschapselementen en water. Voor dit deel van het POP3 is € 23,7 mln beschikbaar vanuit Europa.

Interreg

De verschillende Interreg programma's bieden ondernemers, onderzoekers en overheden de mogelijkheid om grensoverschrijdend samen te werken en subsidie aan te vragen voor duurzame projecten. De verschillende programma's richten zich op de thema's: innovatie, onderzoek, duurzame energie, klimaatadaptatie en transport. De Interreg programma's werken met periodieke oproepen voor indiening van projectvoorstellen - een soort tenders waarbinnen projectaanvragen kunnen worden ingediend. De provincie heeft in vijf Interreg programma's een adviserende rol bij de beoordeling van projecten. In een aantal gevallen treedt de provincie op als (lead)partner omdat projectdeelname relevant wordt geacht om provinciale doelen te bereiken. De provincie Zuid-Holland kan binnen vijf Interreg programma's projecten indienen (Interreg VA 2 Zeeën, Interreg VA Vlaanderen – Nederland, Interreg VB Noordzee, Interreg VB Noord West Europa en Interreg Europe). De provincie speelt een actieve rol in het aanjagen van projecten met externe partijen uit Zuid-Holland. Verwacht wordt dat in de commissieperiode 2014-2020 voor € 27,7 mln aan Interreg subsidies wordt toegekend aan deze externe partijen. Uit recente monitoring blijkt dat dit bedrag ruimschoots gehaald gaat worden.

Overige programma's

De provincie heeft als doelstelling om naast de gangbare programma's zoals EFRO, ook middelen te verwerven uit andere programma's, zoals Horizon 2020 en Life. Zo is het project Clean Inland Shipping (CLINSH) op 1 september 2016 officieel van start gegaan en wordt ondersteund door het Europese LIFE fonds. De provincie ontvangt hier een subsidie voor van €1,9 mln. Het project daagt bij aan een duurzame binnenvaart.

Daarnaast is de provincie betrokken bij het project Jive 2 binnen het Horizon 2020 programma. Dit project zal zich net als 3Emotion richten op brandstofcelbussen. Voor dit project ontvangt de provincie een bijdrage van € 3,1 mln Europese subsidie. 3Emotion was een project binnen de voorloper van horizon 2020 waarvoor we in de vorige periode € 1,6 mln hebben ontvangen.

Binnen het project NEFERTITI, een Horizon 2020 project, worden locaties ingericht waar bestaande technieken voor de land- en tuinbouwsector worden gedemonstreerd voor eventueel verdere uitrol van deze toepassingen. De provincie ontvangt € 59.643 aan Europese middelen voor haar rol in dit project.

Als laatste is de provincie betrokken in het Horizon 2020 project: NextGen. In dit project worden nieuwe technieken en technologie onderzocht voor het hergebruik van water. De provincie ontvangt €116.250 voor haar bijdrage in dit project.

Financiële begroting

1. Overzicht baten en lasten

(bedragen x € 1.000)		Jaarrekening 2017	Begroting 2018 t/m VJN	Begroting 2018 na NJN	Begroting 2019	Raming 2020	Raming 2021	Raming 2022
Lasten								
1	Groen, Waterrijk en Schoon	146.781	197.291	183.613	180.743	190.511	194.420	132.484
2	Bereikbaar en Verbonden	293.039	260.621	251.154	276.980	264.432	277.589	284.846
3	Aantrekkelijk en Concurrerend	62.954	115.728	103.141	114.594	94.609	64.052	55.228
4	Bestuur en Samenleving	26.125	28.968	28.272	27.310	25.064	23.968	23.711
-	Overzichten en Middelen	1.569	7.540	7.574	4.971	12.178	18.931	26.639
-	Overhead	84.954	91.094	87.452	93.573	92.520	91.802	90.719
-	Onvoorzien	0	0	0	0	0	0	0
-	Vennootschapsbelasting	0	0	0	0	0	0	0
Totaal lasten		615.423	701.241	661.206	698.172	679.315	670.762	613.628
Baten								
1	Groen, Waterrijk en Schoon	29.822	53.702	67.098	35.976	30.257	28.506	20.874
2	Bereikbaar en Verbonden	7.417	20.592	17.523	21.502	7.653	6.755	6.290
3	Aantrekkelijk en Concurrerend	8.872	971	1.546	774	427	347	0
4	Bestuur en Samenleving	1.050	436	216	386	386	386	323
-	Overzichten en Middelen	601.201	600.386	610.294	617.856	621.874	624.183	633.404
-	Overhead	4.998	2.204	2.354	2.227	2.227	2.227	2.227
Totaal baten		653.361	678.292	699.032	678.720	662.824	662.404	663.117
Totaal saldo baten en lasten		-37.938	22.950	-37.826	19.451	16.491	8.359	-49.489
Toevoeging reserves								
1	Groen, Waterrijk en Schoon	46.510	31.988	56.228	123.884	10.443	8.884	6.404
2	Bereikbaar en Verbonden	154.550	49.940	54.977	48.193	33.934	11.700	11.305
3	Aantrekkelijk en Concurrerend	52.141	28.958	39.457	21.716	12.791	2.600	1.200
4	Bestuur en Samenleving	7.276	0	89	0	0	0	0
-	Overzichten en Middelen	131.105	89.615	97.399	146.288	82.694	78.662	75.492
-	Bedrijfsvoering	361	80	342	0	0	0	0
Totaal toevoeging reserves		391.943	200.581	248.493	340.080	139.863	101.847	94.401
Onttrekking reserves								
1	Groen, Waterrijk en Schoon	31.317	56.571	52.778	152.284	65.564	70.984	13.853
2	Bereikbaar en Verbonden	245.528	32.901	28.417	15.373	9.387	2.195	7.865
3	Aantrekkelijk en Concurrerend	21.040	58.890	53.661	37.731	31.579	8.729	2.060
4	Bestuur en Samenleving	96	2.750	3.510	1.615	648	79	0
-	Overzichten en Middelen	85.154	71.772	71.762	152.280	49.025	28.169	21.135
-	Bedrijfsvoering	1.057	647	538	250	150	50	0
Totaal onttrekking reserves		384.192	223.530	210.667	359.532	156.353	110.206	44.912
Resultaat		-30.188	0	0	0	0	0	0

Algemene dekkingsmiddelen

Exploitatie bedragen (bedragen x € 1.000)	Begroting 2019	Raming 2020	Raming 2021	Raming 2022
Provinciefonds	276.284	276.302	278.611	287.832
Dividend	1.000	1.000	1.000	1.000
Saldo van de financieringsfunctie	0	0	0	0
Lokale heffingen	340.050	344.050	344.050	344.050
Overige algemene dekkingsmiddelen	522	522	522	522
Totaal	617.856	621.874	624.183	633.404

2. Toelichting baten en lasten

2.1 Basis voor de begroting

De basis voor de begroting en het meerjarenperspectief is het financieel perspectief tot en met de Kadernota 2019-2022. De Begroting 2019 en de meerjarenraming 2019-2022 zijn opgebouwd op basis van de mutaties zoals genoemd in het financieel beeld. Voor de ontwikkeling van de financiële ruimte wordt verwezen naar het overzicht in het financieel beeld aan het begin van dit boekwerk. Bij het opstellen van de begroting is verder onder andere rekening gehouden met de onderstaande uitgangspunten.

2.2 Gronden waarop de ramingen zijn gebaseerd

Algemene dekkingsmiddelen

Algemene dekkingsmiddelen zijn inkomsten voor de provincie waarvoor geen bestedingsdoel is bepaald en zijn daarmee vrij te besteden (in tegenstelling tot de specifieke dekkingsmiddelen). De algemene dekkingsmiddelen bestaan uit:

Lokale heffingen

Lokale heffingen bestaan vrijwel volledig uit inkomsten voor de opcenten Motorrijtuigenbelasting.

Binnen de [paragraaf Lokale Heffingen](#) wordt hier specifiek op ingegaan.

Provinciefonds

De raming van de inkomsten uit het provinciefonds zijn gebaseerd op de Septembercirculaire 2018.

Binnen Overzichten en Middelen, [doel 5.1](#) wordt specifiek op (de ontwikkeling) van het provinciefonds ingegaan.

Dividenduitkering

De provincie ontvangt dividend vanuit de deelnemingen waarin zij een aandeel heeft. De hoogte van de dividenduitkering wordt gebaseerd op berichtgeving vanuit de deelnemingen.

Financiële beleidsnota's

In de Financiële verordening van de provincie Zuid-Holland is in artikel 8 opgenomen dat Provinciale Staten de financiële kaders vaststellen in beleidsnota's. Deze beleidsnota's gaan in op de beleidsuitgangspunten en de kaderstelling, voor zover deze nog niet zijn geregeld in de geldende regelgeving zoals de Provinciewet en het Besluit begroting en verantwoording provincies en gemeenten. De provincie Zuid-Holland kent zeven beleidsnota's, vermeld Financiële verordening provincie Zuid-Holland 2017, artikel 9 tot en met 15

1. Investerings, waarderingen en afschrijvingen;
2. Reserves en voorzieningen;
3. Kostprijsberekening en rentetoerekening;
4. Weerstandsvermogen en risicomangement;
5. Onderhoud kapitaalgoederen;
6. Verbonden partijen en overige deelnemingen;
7. Grondbeleid.

Rente

De omvang van het bedrag aan rentekosten dat aan vaste activa wordt toegerekend wordt bepaald door middel van een zogenoemde omslagrente. De grondslag van toerekening is de boekwaarde van de vaste activa op 1 januari van het boekjaar en de te verwachten rentekosten. Dit leidt tot een omslagrentepercentage van 1,47 % in 2019.

Indexering

Conform het Hoofdlijnenakkoord 2015-2019 volgen alle budgetten de nullijn en deze worden daardoor niet voor inflatie gecorrigeerd. Prijsontwikkelingen worden binnen de desbetreffende doelen en programma's opgevangen. Als de inflatie (substantieel) hoger wordt dan tot op heden voorzien, moet dit worden opgevangen binnen de ontwikkeling van het accres van het provinciefonds. In alle andere gevallen wordt tot een integrale afweging binnen het financieel kader overgegaan. In deze begroting is geen sprake van een substantieel hogere inflatie.

Kapitaallasten en bespaarde rente

De kapitaallasten bestaan uit rente en afschrijvingslasten. Bij dit onderdeel wordt nader ingegaan op:

- A. Afschrijvingen
- B. Rente

De ontwikkeling van de cijfers in de meerjarenbegroting zijn per programma in onderstaande tabellen weergegeven.

Verdeling afschrijvingslasten naar de programma's

Programma (bedragen x € 1.000)	Jaarrekening 2017	Begroting 2018 na NJN	Raming 2019	Raming 2020	Raming 2021	Raming 2022
1 Groen, Waterrijk en Schoon	2.659	139	162	218	218	218
2 Bereikbaar en Verbonden	101.438	44.118	44.461	50.091	52.889	56.896
3 Aantrekkelijk en Concurrerend	3.160	15	0	110	110	110
- Overzichten en Middelen	17	0	0	0	0	0
- Bedrijfsvoering	9.227	9.977	10.045	12.881	12.932	12.498
Totale afschrijvingslasten	116.500	54.250	54.668	63.300	66.149	69.722

Ad A. Afschrijvingen

Er wordt op de investeringen afgeschreven vanaf het jaar na afronding van de voorbereidings- of uitvoeringsfase van een project.

Toelichting afschrijvingslasten

Jaarrekening 2017 wijkt in de lijn van de afschrijvingslasten af, door éénmalige inhaalafschrijvingen in programma 2 en 3. Op basis van de nota materiële vaste activa vanuit het BBV per december 2017 mogen de afschrijvingstermijnen van de provincie namelijk niet langer zijn dan de afschrijvingstermijnen die de ontvangende derde partij hanteert. De nota resulteert in een eenmalige inhaalafschrijving voor alle bijdragen aan activa van derden per 31-12-2016 ad € 62,8 mln. gedekt uit de reserve afschrijvingslasten.

Einde 2017 heeft binnen programma 1, in het kader van de overdracht van de provinciale recreatiegebieden (PRG), een nadere analyse plaatsgevonden van de overige activa die zijn opgenomen in de activacategorie 'recreatie in eigen beheer' waarin de PRG's zijn opgenomen. Daaruit bleek dat naast de expliciet genoemde

PRG's ook activa waren opgenomen die niet duidelijk aan een PRG waren toe te schrijven. Besloten is de activa die waren opgenomen en die niet duidelijk aan een PRG waren toe te schrijven te waarde van € 1,6 mln. af te waarderen tot nihil.

Betaalde rente

Programma (bedragen x € 1.000)	Jaarrekening 2017	Begroting 2018 na VJN	Raming 2019	Raming 2020	Raming 2021	Raming 2022
- Overzichten en Middelen	19.506	18.238	18.110	21.775	25.851	26.060
Totaal betaalde rente	19.506	18.238	18.110	21.775	25.851	26.060

Verdeling rentelasten naar de programma's

	(bedragen x € 1.000)	Jaarrekening 2017	Begroting 2018 na NJN	Raming 2019	Raming 2020	Raming 2021	Raming 2022
1	Groen, Waterrijk en Schoon	101	39	64	74	73	63
2	Bereikbaar en Verbonden	16.335	15.464	15.770	18.806	22.409	22.576
3	Aantrekkelijk en Concurrerend	113	74	65	68	67	59
-	Overzichten en Middelen	868	763	1.010	1.473	2.123	2.457
-	Overhead	2.089	1.897	1.201	1.351	1.176	902
	Totale rente toegerekend aan programma's	19.506	18.238	18.110	21.774	25.847	26.057

Ad B. Rente

Vanwege de wijzigingen in het BBV met ingang van Begroting 2017 is de wijze waarop de rente wordt toegerekend veranderd ten opzichte van de vorige begrotingsjaren. Belangrijkste wijziging is het niet meer toerekenen van rente aan het eigen vermogen. Alleen de werkelijk betaalde rente, welke voortvloeit uit de meerjarige ontwikkeling van de financieringsbehoefte, wordt doorbelast aan de overige programma's. De rentekosten die aan vaste activa worden toegerekend worden bepaald door middel van een zogenoemde omslagrente. De grondslag van toerekening is de boekwaarde van de vaste activa op 1 januari van het boekjaar en de te verwachten werkelijke rentekosten.

2.3. Incidentele baten en lasten

Op basis van onderstaand overzicht wordt aangetoond dat de Begroting 2019 en meerjarenraming 2020-2022, conform de uitgangspunten in het BBV, structureel en reëel in evenwicht zijn. Dit houdt in dat structurele lasten kunnen worden gedekt met structurele baten. Indien dit niet het geval zou zijn, zou de kans groot zijn dat er op termijn een begrotingstekort ontstaat. De huidige ramingen tonen aan dat dit risico op dit moment niet aan de orde is.

Het structureel en reëel begrotingsevenwicht wordt berekend door de totale lasten en baten te verminderen met de incidentele lasten en baten. Het saldo dat over blijft moet op termijn positief zijn (de structurele baten zijn dan groter dan de structurele lasten). In 2018 is dit saldo € 87,7 mln voordelig. Ook in de jaren 2019 tot en met 2021 is op basis van de ramingen sprake van een positief saldo.

Algemeen uitgangspunt is dat structurele lasten en baten betrekking hebben op posten of beleid met een looptijd van meer dan drie jaar. De volgende zaken worden altijd aangemerkt als structurele lasten en baten:

- kapitaallasten (exclusief eenmalige afschrijving van geactiveerde investeringen met maatschappelijk nut);
- doorbelaste apparaatslasten, inclusief lonen;
- inkomsten opcenten Motorrijtuigenbelasting;
- algemene uitkering Provinciefonds.

Voor wat betreft het Hoofdlijnenakkoord 2015-2019 is uitgegaan van hetgeen aan Structureel en Incidenteel is aangegeven bij het financieel kader bij dit akkoord (bijlage 1 van het Hoofdlijnenakkoord).

De volgende zaken worden altijd aangemerkt als incidentele lasten en baten:

- eenmalige bijdragen aan derden (inclusief bijzondere subsidies);
- bijzondere projecten en eenmalig beleid met een looptijd van maximaal drie jaar;
- lasten en baten met betrekking tot meerjarige tijdelijke geldstromen waarvan de eindigheid vastligt vanwege een Provinciale Staten besluit en/of een toekenningsbesluit, ook als de geldstroom (nog) langer is dan drie jaar;
- eenmalige afschrijving van geactiveerde investeringen met maatschappelijk nut.

In het verleden werd alleen het criterium van drie jaar gehanteerd. Alle begrotingswijzigingen met een looptijd van meer dan drie jaar werden aangemerkt als structurele lasten en baten. Met ingang van de Voorjaarsnota 2014 zijn de criteria aangescherpt, mede naar aanleiding van de wijzigingen in het BBV van 2013. Bovenstaande criteria worden nu gehanteerd voor alle nieuwe begrotingswijzigingen, waardoor een steeds beter beeld ontstaat van het meerjarig begrotingsevenwicht.

Recapitulatie incidentele baten en lasten

Programma (bedragen x € 1.000)		Begroting 2019			Begroting 2020			Begroting 2021			Begroting 2022		
		Saldo	Baten	Lasten	Saldo	Baten	Lasten	Saldo	Baten	Lasten	Saldo	Baten	Lasten
Incidenteel													
1	Groen, Waterrijk en Schoon	43.904	29.790	73.694	60.547	23.759	84.306	67.253	23.982	91.235	12.644	16.349	28.994
2	Bereikbaar en Verbonden	8.150	18.868	27.019	4.560	3.717	8.276	-3.033	2.818	-215	-4.246	2.353	-1.893
3	Aantrekkelijk en Concurrerend	74.897	774	75.670	56.743	427	57.170	26.702	347	27.049	18.318	0	18.318
4	Bestuur en Samenleving	3.450	0	3.450	1.248	0	1.248	179	0	179	0	0	0
-	Overzichten en Middelen	-15.334	15.334	0	-8.655	8.655	0	-2.351	2.351	0	-2.741	2.741	0
-	Bedrijfsvoering	3.755	0	3.755	898	0	898	283	0	283	370	0	370
	Totaal incidenteel	118.821	64.766	183.587	115.340	36.558	151.898	89.034	29.497	118.532	24.346	21.444	45.789
Structureel													
1	Groen, Waterrijk en Schoon	100.862	6.187	107.049	99.706	6.499	106.205	98.661	4.525	103.186	98.966	4.525	103.490
2	Bereikbaar en Verbonden	247.329	2.633	249.962	252.219	3.937	256.156	273.866	3.937	277.803	282.803	3.937	286.739
3	Aantrekkelijk en Concurrerend	38.924	0	38.924	37.439	0	37.439	37.003	0	37.003	36.910	0	36.910
4	Bestuur en Samenleving	23.475	386	23.861	23.430	386	23.816	23.403	386	23.789	23.389	323	23.711
-	Overzichten en Middelen	-597.551	602.522	4.971	-601.040	613.218	12.178	-602.902	621.832	18.931	-604.024	630.662	26.639
-	Bedrijfsvoering	87.592	2.227	89.819	89.395	2.227	91.622	89.293	2.227	91.519	88.122	2.227	90.349
	Totaal structureel	-99.370	613.955	514.585	-98.850	626.266	527.417	-80.676	632.907	552.231	-73.834	641.673	567.839

Recapitulatie reserves incidenteel en structureel

Programma (bedragen x € 1.000)		Begroting 2019			Begroting 2020			Begroting 2021			Begroting 2022		
		Saldo	Onttrekking	Toevoeging	Saldo	Onttrekking	Toevoeging	Saldo	Onttrekking	Toevoeging	Saldo	Onttrekking	Toevoeging
	Incidenteel												
1	Groen, Waterrijk en Schoon	-29.757	152.274	122.517	-56.477	65.554	9.077	-67.227	70.974	3.747	-12.577	13.843	1.266
2	Bereikbaar en Verbonden	11.127	15.373	26.500	7.404	3.866	11.270	2.825	2.195	5.020	3.386	1.474	4.860
3	Aantrekkelijk en Concurrerend	-17.045	37.561	20.516	-19.819	31.409	11.591	-7.329	8.729	1.400	-2.060	2.060	0
4	Bestuur en Samenleving	-1.615	1.615	0	-648	648	0	-79	79	0	0	0	0
-	Overzichten en Middelen	-2.744	145.782	143.038	36.917	42.527	79.444	50.343	25.069	75.412	54.207	18.035	72.242
-	Bedrijfsvoering	-250	250	0	-150	150	0	-50	50	0	0	0	0
	Totaal incidenteel	-40.284	352.854	312.570	-32.773	144.154	111.382	-21.517	107.096	85.579	42.956	35.412	78.368
	Structureel												
1	Groen, Waterrijk en Schoon	1.357	10	1.367	1.357	10	1.367	5.128	10	5.138	5.128	10	5.138
2	Bereikbaar en Verbonden	21.693	0	21.693	17.143	5.522	22.664	6.680	0	6.680	55	6.390	6.445
3	Aantrekkelijk en Concurrerend	1.030	170	1.200	1.030	170	1.200	1.200	0	1.200	1.200	0	1.200
-	Overzichten en Middelen	-3.248	6.498	3.250	-3.248	6.498	3.250	150	3.100	3.250	150	3.100	3.250
	Totaal structureel	20.833	6.678	27.510	16.282	12.199	28.481	13.158	3.110	16.268	6.533	9.500	16.033

Programma 1 Groen, Waterrijk en Schoon

Recapitulatie incidentele lasten

Doel	Toelichting (bedragen x € 1.000)	Begroting 2018 na NJN	Begroting 2019	Raming 2020	Raming 2021	Raming 2022
1-1	<i>Duurzaam beschermd tegen overstromingen en wateroverlast</i>					
	Realiseren waterveiligheid en voorkomen wateroverlast	1.052	1.552	1.200	1.044	0
	Stimuleren van klimaatadaptatie	480	480	0	0	0
1-2	<i>Goede kwaliteit en kwantiteit grond- en oppervlaktewater</i>					
	Bijdr.bereik.evenw.beschikb.&vraag zoetwater en uitv.Deltapr	150	0	0	0	0
	Kaderst.,uitv.&mon.KRW-grondwaterlich.&oppervlaktewaterlich.	3.108	4.571	3.443	4.209	1.153
1-3	<i>Recreatie en groenbeleving</i>					
	Realisatie en ontwikkeling recreatievoorzieningen	19.227	10.430	2.915	925	625
	Beheer recreatievoorzieningen	2.956	365	205	1.953	0
	Innovatie in recreatie en groenbeleving	1.223	456	-171	0	0
1-4	<i>Natuur en biodiversiteit</i>					
	Biodiversiteit: Realisatie en ontwikkeling	20.327	36.157	60.668	71.501	19.962
	Biodiversiteit: Beheer en onderhoud	9.342	5.060	5.088	4.360	3.860
	Biodiversiteit: Innovatie en organisatie	1.829	700	1.104	1.730	910
1-5	<i>Duurzame landbouw</i>					
	Opstart.progr.gericht op kennis, ontwikkeling en innov.landb	3.211	1.899	1.262	1.153	1.403
	Participeren in innoverende samenwerkingsverbanden	3.214	4.471	3.594	4.361	1.081
	Faciliteren aanvragen kavelruil	410	410	0	0	0
1-6	<i>Een gezond(er) en veilig(er) leefmilieu</i>					
	Kaders stellen & de prov.vertegenw.t.b.v.alle milieuaspecten	578	93	43	0	0
	Beheersb.houden,saneren&voorkomen van externe veiligknpunt	10.185	4.000	1.987	0	0
	Beheersb.houden,saneren&voorkomen van knelpunt.i.d.luchtkw.	1.873	1.457	780	0	0
	Beheersb.houden,saneren&voorkomen van geluidshinder	500	191	192	0	0
	Opdrachtverl.toepassen Nota Vergunningverl., Toez.&Handh.	2.381	1.400	1.997	0	0
	Saldo	82.047	73.694	84.306	91.235	28.994

Recapitulatie incidentele baten

Doel	Toelichting (bedragen x € 1.000)	Begroting 2018 na NJN	Begroting 2019	Raming 2020	Raming 2021	Raming 2022
1-1	<i>Duurzaam beschermd tegen overstromingen en wateroverlast</i>					
	Realiseren waterveiligheid en voorkomen wateroverlast	552	552	300	300	0
1-2	<i>Goede kwaliteit en kwantiteit grond- en oppervlaktewater</i>					
	Kaderst.,uitv.&mon.KRW-grondwaterlich.&oppervlaktewaterlich.	2.992	4.271	2.863	3.269	893
1-3	<i>Recreatie en groenbeleving</i>					
	Beheer recreatievoorzieningen	133	133	133	133	0
1-4	<i>Natuur en biodiversiteit</i>					
	Biodiversiteit: Realisatie en ontwikkeling	51.265	18.865	14.275	12.877	9.999
	Biodiversiteit: Beheer en onderhoud	3.766	3.959	3.987	3.859	3.859
	Biodiversiteit: Innovatie en organisatie	400	275	569	865	455
1-5	<i>Duurzame landbouw</i>					
	Opstart.progr.gericht op kennis, ontwikkeling en innov.landb	91	-243	-34	712	792
	Participeren in innoverende samenwerkingsverbanden	813	1.677	1.485	1.967	351
1-6	<i>Een gezond(er) en veilig(er) leefmilieu</i>					
	Beheersb.houden,saneren&voorkomen van knelpunt.i.d.luchtkw.	450	300	180	0	0
	Saldo	60.461	29.790	23.759	23.982	16.349

Programma 2 Bereikbaar en Verbonden

Recapitulatie incidentele lasten

Doel	Toelichting (bedragen x € 1.000)	Begroting 2018 na NJN	Begroting 2019	Raming 2020	Raming 2021	Raming 2022
2-1	<i>Instandhouding, bereikbaarheid en verkeersveiligheid op orde</i>					
	Uitvoeren van dagelijks beheer en onderhoud	-1.457	-5.370	-9.830	-8.697	-6.773
	Uitvoeren van planmatig onderhoud	-2.332	10.411	12.099	8.017	4.880
	Kaders stel&prov.vertegenw.verbeteren bereikb.&verk.veiligh.	10	313	0	0	0
	Uitv.project/maatr.bereikbaarheid en verkeersveiligheid PZI	3.884	16.865	6.691	465	0
2-2	<i>Een adequaat aanbod van openbaar vervoer</i>					
	Kaders stellen&provincie vertegenwoordigen voor regionaal OV	-110	-3	-110	0	0
	Uitvoeren van proj./maatr.voor openbaar vervoer infrastruct.	0	5.377	0	0	0
	Uitv.van project/maatr.ter verbetering v.d.kwal.van het OV	2.707	-574	-574	0	0
	Saldo	2.702	27.019	8.276	-215	-1.893

Recapitulatie incidentele baten

Doel	Toelichting (bedragen x € 1.000)	Begroting 2018 na NJN	Begroting 2019	Raming 2020	Raming 2021	Raming 2022
2-1	<i>Instandhouding, bereikbaarheid en verkeersveiligheid op orde</i>					
	Uitvoeren van dagelijks beheer en onderhoud	3.446	2.333	2.353	2.353	2.353
	Uitvoeren van planmatig onderhoud	2.262	3.337	343	0	0
	Uitv.project/maatr.bereikbaarheid en verkeersveiligheid PZI	9.179	13.199	1.021	465	0
2-2	<i>Een adequaat aanbod van openbaar vervoer</i>					
	Uitv.van project/maatr.ter verbetering v.d.kwal.van het OV	-69	0	0	0	0
	Saldo	14.818	18.868	3.717	2.818	2.353

Programma 3 Aantrekkelijk en Concurrerend

Recapitulatie incidentele lasten

Doel	Toelichting (bedragen x € 1.000)	Begroting 2018 na NJN	Begroting 2019	Raming 2020	Raming 2021	Raming 2022
3-1	<i>Een groeiende, duurzame en innovatieve economie</i>					
	Economische clusters en innovatief MKB faciliteren	24.108	41.996	31.375	13.703	9.300
	Onderst.van&ruimt.voorw.schepp.voor toeris/recr.ondern.schap	-135	0	0	0	0
3-2	<i>Schone en toekomstbestendige energie</i>					
	Kaders stellen, uitv.en de provincie vertegenw.t.b.v.energie	5.994	15.278	6.058	4.711	3.700
3-3	<i>Beter benut (bebouwd) gebied</i>					
	Actualiseren en uitvoeren ruimtelijk beleid	5.186	4.167	7.104	2.750	1.240
	Adviseren over en beoordelen van gemeent.ruimtelijke plannen	-50	-47	0	0	0
	Verkennen beter benutten (bebouwd) gebied	314	244	280	0	0
3-5	<i>Vraag en aanbod wonen, werken en voorzieningen in balans</i>					
	Adviseren over en beoordelen gemeentelijke ruimtelijke plan.	-50	-50	0	0	0
	Voorw.scheppen& onderst.v.gem.v.d.versterk.v.werklocaties	10.832	-1.530	5.282	4.935	3.300
3-6	<i>Beschermd, bekend en beleefbaar cultureel erfgoed</i>					
	Restaureren monumenten en onderhouden molens	5.907	660	0	0	0
	Erfgoedlijnen ontwikkelen en beleefbaar maken	4.075	8.050	900	0	0
	Presenteren en toegankelijk maken archeologische vondsten	670	415	50	50	0
3-7	<i>Schonere bodem en beter benutte bodem en ondergrond</i>					
	Oprichting aan Omgevingsdienst&mon.uitv.verontr.loc.	6.801	6.162	5.782	847	710
	Uitvoeren van (pre)nazorg stortloc.i.h.k.Wet milieubeheer	13	26	40	54	69
	Verken.&org.kennisuitwisseling duurzaam gebruik ondergrond	350	300	300	0	0
	Saldo	64.016	75.670	57.170	27.049	18.318

Recapitulatie incidentele baten

Doel	Toelichting (bedragen x € 1.000)	Begroting 2018 na NJN	Begroting 2019	Raming 2020	Raming 2021	Raming 2022
3-1	<i>Een groeiende, duurzame en innovatieve economie</i>					
	Economische clusters en innovatief MKB faciliteren	130	80	80	0	0
3-2	<i>Schone en toekomstbestendige energie</i>					
	Kaders stellen, uitv.en de provincie vertegenw.t.b.v.energie	140	0	0	0	0
3-3	<i>Beter benut (bebouwd) gebied</i>					
	Actualiseren en uitvoeren ruimtelijk beleid	575	0	0	0	0
3-7	<i>Schonere bodem en beter benutte bodem en ondergrond</i>					
	Opdrachtverlening aan Omgevingsdienst&mon.uitv.verontr.loc.	694	694	347	347	0
	Saldo	1.539	774	427	347	

Programma 4 Bestuur en Samenleving

Recapitulatie incidentele lasten

Doel	Toelichting (bedragen x € 1.000)	Begroting 2018 na NJN	Begroting 2019	Raming 2020	Raming 2021	Raming 2022
4-1	<i>Slagvaardig, toekomstbestendig en transparant bestuur</i>					
	Versterken van bestuurlijke samenwerking (incl. Arhi)	3.460	1.545	578	0	0
	Risicogericht uitvoeren van financieel toezicht	75	0	0	0	0
	Uitvoeren van de algemene bestuurstaken (PS)	-250	305	70	79	0
	Uitvoeren van de dagelijkse bestuurstaken (GS)	-110	0	0	0	0
	Adviseren en ondersteunen van het bestuur	565	600	600	100	0
	Transparante overheid vergroten	2.480	1.000	0	0	0
4-2	<i>Cultuurparticipatie en bibliotheken</i>					
	Ondersteunen van cultuurparticipatie	50	0	0	0	0
4-3	<i>Borgen kennis sociaal domein</i>					
	Borgen van kennis over het sociale domein en maatsch.ontwik	-1.150	0	0	0	0
4-4	<i>Afbouw taken jeugdzorg</i>					
	Overdracht naar gemeenten van provinciale jeugdzorgtaken	50	0	0	0	0
	Saldo	5.170	3.450	1.248	179	

Recapitulatie incidentele baten

Doel	Toelichting (bedragen x € 1.000)	Begroting 2018 na NJN	Begroting 2019	Raming 2020	Raming 2021	Raming 2022
4-1	<i>Slagvaardig, toekomstbestendig en transparant bestuur</i>					
	Uitvoeren van de algemene bestuurstaken (PS)	-220	0	0	0	0
4-4	<i>Afbouw taken jeugdzorg</i>					
	Overdracht naar gemeenten van provinciale jeugdzorgtaken	50	0	0	0	0
	Saldo	-170				

Overzichten en Middelen

Recapitulatie incidentele lasten

Doel	Toelichting (bedragen x € 1.000)	Begroting 2018 na NJN	Begroting 2019	Raming 2020	Raming 2021	Raming 2022
5-1	<i>Financieel gezonde huishouding</i>					
	Behoedz.ramen&adeq.uitvoeren financieel- strategisch beleid	5.713	0	0	0	0
	Saldo	5.713				

Recapitulatie incidentele baten

Doel	Toelichting (bedragen x € 1.000)	Begroting 2018 na NJN	Begroting 2019	Raming 2020	Raming 2021	Raming 2022
5-1	<i>Financieel gezonde huishouding</i>					
	Behoedz.ramen&adeq.uitvoeren financieel- strategisch beleid	21.578	18.834	8.655	2.351	2.741
	Heffen van opcenten motorrijtuigenbelasting	-500	-3.500	0	0	0
	Saldo	21.078	15.334	8.655	2.351	2.741

Overhead

Recapitulatie incidentele lasten

Doel	Toelichting (bedragen x € 1.000)	Begroting 2018 na NJN	Begroting 2019	Raming 2020	Raming 2021	Raming 2022
	Bedrijfsvoering algemeen	471	474	384	175	6
	Apparaatslasten	-234	-670	-506	-542	-422
	Concern	-516	-500	-500	-500	0
	Facilitaire zaken	0	1.459	200	200	421
	Personeel en organisatie	1.121	2.991	1.320	950	365
	Saldo	842	3.755	898	283	370

Recapitulatie incidentele baten

Doel	Toelichting (bedragen x € 1.000)	Begroting 2018 na NJN	Begroting 2019	Raming 2020	Raming 2021	Raming 2022
	Personeel en organisatie	150	0	0	0	0
	Saldo	150				

2.4 Verklaring verschillen

Conform het BBV is er een toelichting gemaakt op de aanmerkelijke verschillen tussen de geraamde bedragen van het Begrotingsjaar 2019 en de Jaarrekening 2017 en tussen de geraamde bedragen van het Begrotingsjaar 2019 en de geraamde bedragen van het vorig begrotingsjaar na wijziging (Begroting 2018 na Voorjaarsnota 2018).

Voor de onderstaande tabellen geldt dat een bedrag met een + een voordeel betreft (Begroting 2019 is in dat geval lager dan Jaarrekening 2017 / Begroting 2018 na Voorjaarsnota 2018). Een bedrag met een – teken betreft een nadeel (Begroting 2019 is in dat geval hoger dan Jaarrekening 2017 / Begroting 2018 na Voorjaarsnota 2018).

Programma 1 Groen, Waterrijk en Schoon

Bedragen x € 1.000 # = taak/doel is inmiddels afgesloten		Verschil Jaarrekening 2017 - Begroting 2019			Verschil Begroting 2018 na VJN - Begroting 2019		
Doel	Toelichting	Lasten	Baten	Saldo	Lasten	Baten	Saldo
1-1	<i>Duurzaam beschermd tegen overstromingen en wateroverlast</i>						
	Realiseren waterveiligheid en voorkomen wateroverlast	-1.528	63	-1.465	-522	0	-522
	Stimuleren van klimaatadaptatie	-480	0	-480	0	0	0
1-2	<i>Goede kwaliteit en kwantiteit grond- en oppervlaktewater</i>						
	Bijdr.bereik.evenw.beschikb.&vraag zoetwater en uitv.Deltapr	-495	0	-495	0	0	0
	Kaderst.,uitv.&mon.KRW-grondwaterlich.&oppervlaktewaterlich.	-3.605	3.324	-281	-2.720	-2.405	-315
1-3	<i>Recreatie en groenbeleving</i>						
	Realisatie en ontwikkeling recreatievoorzieningen	10.785	-1.389	9.396	7.356	0	7.356
	Beheer recreatievoorzieningen	940	137	1.077	3.203	0	3.203
	Innovatie in recreatie en groenbeleving	-744	4	-739	-883	0	-883
1-4	<i>Natuur en biodiversiteit</i>						
	#Organiseren en innoveren natuurbeheer in Natuurnetwerk Ned.	-21	0	-21	0	0	0
	Biodiversiteit: Realisatie en ontwikkeling	-22.918	3.650	-19.268	5.645	18.999	-13.354
	Biodiversiteit: Beheer en onderhoud	-4.849	-766	-5.616	-1.411	-43	-1.367
	Biodiversiteit: Innovatie en organisatie	-864	275	-589	-518	-188	-330
1-5	<i>Duurzame landbouw</i>						
	Opstart.progr.gericht op kennis, ontwikkeling en innov.landb	-1.319	-200	-1.519	3.424	1.776	1.649
	Participeren in innoverende samenwerkingsverbanden	-2.645	1.574	-1.071	-1.288	-563	-725
	Faciliteren aanvragen kavelruil	-210	0	-210	190	0	190
1-6	<i>Een gezond(er) en veilig(er) leefmilieu</i>						
	Kaders stellen & de prov.vertegenw.t.b.v.alle milieuaspecten	-225	-94	-319	290	0	290
	Beheersb.houden,saneren&voorkomen van externe veiligknelpunt	3.162	-134	3.029	5.988	0	5.988

Bedragen x € 1.000 # = taak/doel is inmiddels afgesloten		Verschil Jaarrekening 2017 - Begroting 2019			Verschil Begroting 2018 na VJN - Begroting 2019		
Doel	Toelichting	Lasten	Baten	Saldo	Lasten	Baten	Saldo
	Beheersb.houden,saneren&voorkomen van knelpunt.i.d.luchtkw.	-2.388	645	-1.742	395	150	245
	Beheersb.houden,saneren&voorkomen van geluidshinder	-91	-3	-94	309	0	309
	Opdrachtverl.toepassen Nota Vergunningverl., Toez.&Handh.	-6.466	-933	-7.399	-2.909	0	-2.909
Saldo		-33.962	6.154	-27.808	16.549	17.726	-1.177

Programma 2 Bereikbaar en Verbonden

Bedragen x € 1.000 # = taak/doel is inmiddels afgesloten		Verschil Jaarrekening 2017 - Begroting 2019			Verschil Begroting 2018 na VJN - Begroting 2019		
Doel	Toelichting	Lasten	Baten	Saldo	Lasten	Baten	Saldo
2-1	<i>Instandhouding, bereikbaarheid en verkeersveiligheid op orde</i>						
	Uitvoeren van dagelijks beheer en onderhoud	651	-2.318	-1.668	1.069	1.113	-44
	Uitvoeren van planmatig onderhoud	-17.236	1.852	-15.384	-8.642	1.926	-10.568
	Kaders stel&prov.vertegenw.verbeteren bereikb.&verk.veiligh.	-1.641	136	-1.505	-422	0	-422
	Uitv.project/maatr.bereikbaarheid en verkeersveiligheid PZI	44.352	12.044	56.396	-2.855	-4.020	1.165
	Uitv.proj.,progr.&maatr.gericht op betere benutting vd infra	5.436	0	5.436	-100	0	-100
2-2	<i>Een adequaat aanbod van openbaar vervoer</i>						
	Kaders stellen&provincie vertegenwoordigen voor regionaal OV	-48	-107	-155	-282	0	-282
	Aanbesteden en sturen regionale OV-concessies en-contracten	-7.306	2.260	-5.045	-1.538	0	-1.538
	Uitvoeren van proj./maatr.voor openbaar vervoer infrastruct.	-8.819	0	-8.819	-7.008	0	-7.008
	Uitv.van project/maatr.ter verbetering v.d.kwal.van het OV	670	217	887	3.418	72	3.346
Saldo		16.059	14.085	30.144	-16.360	-909	-15.451

Programma 3 Aantrekkelijk en Concurrerend

Bedragen x € 1.000 # = taak/doel is inmiddels afgesloten		Verschil Jaarrekening 2017 - Begroting 2019			Verschil Begroting 2018 na VJN - Begroting 2019		
Doel	Toelichting	Lasten	Baten	Saldo	Lasten	Baten	Saldo
3-1	<i>Een groeiende, duurzame en innovatieve economie</i>						
	Economische clusters en innovatief MKB faciliteren	-30.234	-882	-31.115	-9.752	50	-9.802
	Onderst.van&ruimt.voorw.schepp.voor toeris/recr.ondern.schap	-26	-80	-106	0	0	0
	Integrale (ruimtelijke) ontwikkeling op Goeree-Overflakkee	49	0	49	0	0	0

Bedragen x € 1.000 # = taak/doel is inmiddels afgesloten		Verschil Jaarrekening 2017 - Begroting 2019			Verschil Begroting 2018 na VJN - Begroting 2019		
Doel	Toelichting	Lasten	Baten	Saldo	Lasten	Baten	Saldo
3-2	<i>Schone en toekomstbestendige energie</i>						
	Kaders stellen, uitv.en de provincie vertegenw.t.b.v.energie	-12.700	-246	-12.946	-10.060	140	-10.200
3-3	<i>Beter benut (bebouwd) gebied</i>						
	Actualiseren en uitvoeren ruimtelijk beleid	-4.572	-159	-4.732	151	0	151
	Adviseren over en beoordelen van gemeent.ruimtelijke plannen	342	0	342	337	0	337
	Regionale samenwerking	51	0	51	0	0	0
	Verkennen beter benutten (bebouwd) gebied	-916	-49	-965	-70	0	-70
3-4	<i>Goede ruimtelijke kwaliteit</i>						
	Adviseren over en beoordelen gemeentelijke ruimtelijke plan.	-86	0	-86	-71	0	-71
	Organiseren en delen kennis	-121	0	-121	0	0	0
	Aanleg, beheer en herstel landschapselementen	-147	0	-147	152	0	152
3-5	<i>Vraag en aanbod wonen, werken en voorzieningen in balans</i>						
	Regionale afstemming	-385	-20	-405	-481	0	-481
	Adviseren over en beoordelen gemeentelijke ruimtelijke plan.	318	0	318	340	0	340
	Voorw.scheppen& onderst.v.gem.v.d.versterk.v.werklocaties	2.989	0	2.989	14.901	0	14.901
3-6	<i>Beschermd, bekend en beleefbaar cultureel erfgoed</i>						
	Restaureren monumenten en onderhouden molens	330	-7	323	6.288	7	6.281
	Erfgoedlijnen ontwikkelen en beleefbaar maken	-5.511	0	-5.511	-1.167	0	-1.167
	Presenteren en toegankelijk maken archeologische vondsten	-83	0	-83	255	0	255
3-7	<i>Schonere bodem en beter benutte bodem en ondergrond</i>						
	Opdrachtverlening aan Omgevingsdienst&mon.uitv.verontr.loc.	-536	-710	-1.246	344	0	344
	Uitvoeren van (pre)nazorg stortloc.i.h.k.Wet milieubeheer	-240	-5.944	-6.184	-13	0	-13
	Verken.&org.kennisuitwisseling duurzaam gebruik ondergrond	-162	0	-162	-21	0	-21
Saldo		-51.640	-8.098	-59.738	1.134	197	937

Programma 4 Bestuur en Samenleving

Bedragen x € 1.000 # = taak/doel is inmiddels afgesloten		Verschil Jaarrekening 2017 - Begroting 2019			Verschil Begroting 2018 na VJN - Begroting 2019		
Doel	Toelichting	Lasten	Baten	Saldo	Lasten	Baten	Saldo
4-1	<i>Slagvaardig, toekomstbestendig en transparant bestuur</i>						
	Versterken van bestuurlijke samenwerking (incl. Arhi)	-1.712	0	-1.712	1.055	0	1.055
	Risicogericht uitvoeren van interbestuurlijk toezicht	-3	0	-3	0	0	0
	Risicogericht uitvoeren van financieel toezicht	54	-64	-9	-50	0	-50
	Ris.ger.toez.op archief-&infobeh. van gem.,watersch.&prov.or	0	0	0	0	0	0
	Uitvoeren van de algemene bestuurstaken (PS)	-620	-276	-896	-287	0	-287
	Uitvoeren van de dagelijkse bestuurstaken (GS)	-412	-56	-468	-60	0	-60
	Adviseren en ondersteunen van het bestuur	-1.323	-143	-1.466	-453	0	-453
	Transparante overheid vergroten	62	0	62	1.480	0	1.480
4-2	<i>Cultuurparticipatie en bibliotheken</i>						
	Ondersteunen van cultuurparticipatie	0	5	5	50	0	50
	Ondersteunen van bibliotheken	3	0	3	0	0	0
4-3	<i>Borgen kennis sociaal domein</i>						
	Borgen van kennis over het sociale domein en maatsch.ontwikk	-1.752	0	-1.752	-128	0	-128
	Afbouwen van subsidies voor maatschappelijke participatie	4.381	0	4.381	0	0	0
4-4	<i>Afbouw taken jeugdzorg</i>						
	Overdracht naar gemeenten van provinciale jeugdzorgtaken	137	-131	6	50	50	0
Saldo		-1.186	-664	-1.850	1.657	50	1.607

Overzichten en Middelen

Bedragen x € 1.000 # = taak/doel is inmiddels afgesloten		Verschil Jaarrekening 2017 - Begroting 2019			Verschil Begroting 2018 na VJN - Begroting 2019		
Doel	Toelichting	Lasten	Baten	Saldo	Lasten	Baten	Saldo
5-1	<i>Financieel gezonde huishouding</i>						
	Behoedz.ramen&adeq.uitvoeren financieel-strategisch beleid	-3.402	10.971	7.569	2.569	-12.470	15.039
	Heffen van opcenten motorrijtuigenbelasting	0	5.684	5.684	0	-5.000	5.000
Saldo		-3.402	16.655	13.252	2.569	-17.470	20.039

Overhead

Bedragen x € 1.000 # = taak/doel is inmiddels afgesloten		Verschil Jaarrekening 2017 - Begroting 2019			Verschil Begroting 2018 na VJN - Begroting 2019		
Doel	Toelichting	Lasten	Baten	Saldo	Lasten	Baten	Saldo
	Bedrijfsvoering algemeen	-825	-382	-1.207	-150	0	-150
	Apparaatslasten	-6.407	-72	-6.479	-2.064	0	-2.064
	Concern	-2.650	-2.982	-2.839	-2.195	0	-2.195
	Communicatie	246	-40	286	340	0	340
	Facilitaire zaken	1.087	-2.225	-58	-1.334	-60	-1.274
	Financiële en juridische zaken	665	-85	580	16	38	-21
	Grondzaken	540	-489	551	0	0	0
	Informatisering en automatisering	-5.182	0	-5.182	-4.203	0	-4.203
	Personeel en organisatie	-661	-950	-1.611	2.466	0	2.466
	Kostenverdeling	4.570	0	4.570	4.644	0	4.644
Saldo		-8.619	-7.225	-11.390	-2.479	-23	-2.457

3. Uiteenzetting financiële positie I

3.1 Actualisatie financieel beeld

Een raming voor het begrotingsjaar met de financiële gevolgen van het bestaande en nieuw beleid zoals in de programma's is opgenomen wordt gepresenteerd bij het [Financieel beeld](#).

3.2 EMU saldo

Recente ontwikkelingen:

In het Bestuurlijk Overleg Financiële verhoudingen van 23 mei 2018 jl. is gesproken over de EMU-norm voor de decentrale overheden. Na een constructieve dialoog hebben het Rijk en decentrale overheden elkaar gevonden in een macro EMU-norm van -0,4% van het bbp per jaar voor de periode van 2019 tot 2022. Hiermee is een balans gezocht om invulling te geven aan de investeringsopgave in tal van maatschappelijke thema's en tegelijkertijd de gedeelde verantwoordelijkheid voor gezonde overheidsfinanciën. Jaarlijks zal tijdens bestuurlijk overleg worden stil gestaan bij de belangrijke ontwikkelingen in de financiële positie van het Rijk en decentrale overheden. Hiermee wordt invulling gegeven aan de Wet houdbare overheidsfinanciën (HOF) en de uitgangspunten van het Regeerakkoord en het Interbestuurlijk programma.

In de septembercirculaire 2018 heeft het Rijk streefwaarden EMU saldo per provincie opgenomen. Voor Zuid-Holland bedraagt de streefwaarde € 75 mln. Er is nog geen sprake van handhaving, de streefwaarde is ter kennisname.

(bedragen x € 1 mln)	Begroting 2019	Begroting 2020	Begroting 2021	Begroting 2022
EMU-saldo	-191,2	-276,4	-169,9	15,1

3.3 Geprognosticeerde balans

Geprognosticeerde balans 2019 Activa

Activa (bedragen x € 1.000)	Realisatie Balans 31-12-2017	Begroot Balans 31-12-2018	Begroot Balans 31-12-2019	Begroot Balans 31-12-2020	Begroot Balans 31-12-2021	Begroot Balans 31-12-2022
Vaste activa						
<i>Immateriële vaste activa</i>						
Kosten onderzoek en ontwikkeling activa	14.995	17.828	15.967	12.900	9.268	5.850
Bijdrage aan activa in eigendom van derden	57.508	79.993	106.435	138.996	158.777	157.037
Totaal Immateriële vaste activa	72.503	97.821	122.402	151.897	168.046	162.887
<i>Materiële vaste activa</i>						
Investeringen met economisch nut	117.384	114.609	132.354	124.254	115.805	109.337
Investeringen met maatschappelijk nut	853.271	953.016	1.051.134	1.248.206	1.378.616	1.429.829
Totaal Materiële vaste activa	970.655	1.067.624	1.183.489	1.372.460	1.494.420	1.539.166

Activa (bedragen x € 1.000)	Realisatie Balans 31-12-2017	Begroot Balans 31-12-2018	Begroot Balans 31-12-2019	Begroot Balans 31-12-2020	Begroot Balans 31-12-2021	Begroot Balans 31-12-2022
<i>Financiële vaste activa</i>						
Deelnemingen	34.408	61.888	86.888	124.638	159.638	159.638
Overige verbonden partijen	1.916	1.916	1.916	1.916	1.916	1.916
Overige uitzettingen looptijd > = 1 jaar	4.176	5.047	5.962	9.833	11.454	13.129
Totaal Financiële vaste activa	40.500	68.851	94.766	136.387	173.008	174.683
Totaal Vaste activa	1.083.657	1.234.296	1.400.657	1.660.744	1.835.474	1.876.736
Vlottende activa						
<i>Voorraden</i>						
Onderhanden werk voorraden	22.116	27.236	31.476	31.128	19.703	14.704
Totaal Voorraden	22.116	27.236	31.476	31.128	19.703	14.704
<i>Uitzetting met een rentetypische looptijd < 1 jaar</i>						
Vordering op openbare lichamen	100.140	96.052	96.052	96.052	96.052	96.052
Overige vorderingen	4.252	4.252	4.252	4.252	4.252	4.252
Uitzettingen in 's Rijks schatkist met looptijd < 1 jaar	161.406	53.443	0	0	0	0
Totaal Uitzetting met een rentetypische looptijd < 1 jaar	265.797	153.747	100.304	100.304	100.304	100.304
<i>Liquide middelen</i>						
Banksaldi	124.161	104.161	84.161	64.161	44.161	2.000
Totaal Liquide middelen	124.161	104.161	84.161	64.161	44.161	2.000
<i>Overlopende activa</i>						
Vooruitbetaalde bedragen	12.869	0	0	0	0	0
Nog te ontvangen bedragen op uitkering overheden met specifiek bestedingsdoel	7.740	7.740	7.740	7.740	7.740	7.740
Overige overlopende activa	25.084	17.740	17.740	17.740	17.740	17.740
Totaal Overlopende activa	45.694	25.480	25.480	25.480	25.480	25.480
Totaal Vlottende activa	457.768	310.624	241.421	221.073	189.648	142.488
Totaal activa	1.541.425	1.544.920	1.642.078	1.881.817	2.025.122	2.019.224

Geprognosticeerde balans 2019 Passiva

Passiva (bedragen x € 1.000)	Realisatie Balans 31-12-2017	Begroot Balans 31-12-2018	Begroot Balans 31-12-2019	Begroot Balans 31-12-2020	Begroot Balans 31-12-2021	Begroot Balans 31-12-2022
Vaste passiva						
<i>Eigen vermogen</i>						
Algemene reserve	68.563	80.780	86.886	120.812	169.901	222.088
Bestemmingsreserve	624.002	679.799	654.241	603.825	546.377	543.679
Nog te bestemmen resultaat lopend jaar	30.188	0	0	0	0	0
Totaal Eigen vermogen	722.753	760.579	741.128	724.637	716.278	765.767
<i>Voorzieningen (exclusief voorzieningen dubieuze debiteuren)</i>						
Voor geschatte onzekere verplichtingen en verliezen	27.147	33.220	33.625	34.044	32.280	31.349
Totaal Voorzieningen (exclusief voorzieningen dubieuze debiteuren)	27.147	33.220	33.625	34.044	32.280	31.349
<i>Vaste schulden, rentetypische looptijd van één jaar of langer</i>						
Binnenlandse banken	401.553	367.395	494.474	738.744	889.595	857.369
Totaal Vaste schulden, rentetypische looptijd van één jaar of langer	401.553	367.395	494.474	738.744	889.595	857.369
totaal Vaste passiva	1.151.453	1.161.194	1.269.226	1.497.425	1.638.153	1.654.485
Vlottende passiva						
<i>Vlottende schulden met een rentetypische looptijd < 1 jaar</i>						
Overige schulden	33.130	33.130	33.130	33.130	33.130	33.130
Totaal Vlottende schulden met een rentetypische looptijd < 1 jaar	33.130	33.130	33.130	33.130	33.130	33.130
<i>Overlopende passiva</i>						
Nog te betalen kosten	209.414	209.414	209.414	209.414	209.414	209.414
Uitkeringen van overheden met specifiek bestedingsdoel	147.088	140.842	129.969	141.509	144.085	121.856
Overige vooruit ontvangen bedragen	339	339	339	339	339	339
Totaal Overlopende passiva	356.842	350.595	339.722	351.262	353.838	331.609
totaal Vlottende passiva	389.972	383.725	372.852	384.392	386.968	364.739
Totaal passiva	1.541.425	1.544.920	1.642.078	1.881.817	2.025.122	2.019.224

3.4 Verleende garanties en waarborgen

Garantstellingen (bedragen x € 1 mln)	Ultimo 2018	Ultimo 2019
Zorginstellingen	1,8	1,5
Waterbus (Aquabus b.v.)	4,5	4,0
Groenfonds	4,7	4,7
Totaal	11,0	10,2

Naast bovenstaande directe garantstellingen staat de provincie als deelnemer van gemeenschappelijke regelingen indirect garant voor eventuele schulden van deze GR's (dit op grond van bepalingen in de Provinciewet en de Wet Gemeenschappelijke Regelingen).

Zie [paragraaf Weerstandsvermogen en Risicobeheersing](#), onderdeel 'Geen aflossing gegarandeerde lenigen derden'.

3.5 Staat van activa

Vaste activa (bedragen x €1.000)	Balans per 31-12-2017	Balans per 31-12- 2018	Investe- ringen 2019	Desinveste- ringen 2019	Bijdragen derden 2019	Afschrijvingen 2019	Geactiveerd 2019	Balans per 31-12-2019	Balans per 31-12-2020	Balans per 31-12-2021	Balans per 31-12-2022
<i>Immateriële vaste activa</i>											
Kosten onderzoek en ontwikkeling activa	14.995	17.828	1.650	0	0	3.512	0	15.967	12.900	9.268	5.850
Bijdrage aan activa in eigendom van derden	57.508	79.993	27.860	0	513	904	0	106.435	138.996	158.777	157.037
Totaal Immateriële vaste activa	72.503	97.821	29.510	0	513	4.416	0	122.402	151.897	168.046	162.887
<i>Materiële vaste activa</i>											
Investeringen met economisch nut	117.384	114.609	28.800	0	0	11.054	0	132.354	124.254	115.805	109.337
Investeringen met maatschappelijk nut	853.271	953.016	350.978	0	213.661	39.198	0	1.051.134	1.248.206	1.378.616	1.429.829
Totaal Materiële vaste activa	970.655	1.067.624	379.777	0	213.661	50.252	0	1.183.489	1.372.460	1.494.420	1.539.166
<i>Financiële vaste activa</i>											
Deelnemingen	34.408	61.888	25.000	0	0	0	0	86.888	124.638	159.638	159.638
Overige verbonden partijen	1.916	1.916	0	0	0	0	0	1.916	1.916	1.916	1.916
Overige uitzettingen looptijd >=1jaar	4.176	5.047	916	0	0	0	0	5.962	9.833	11.454	13.129
Totaal Financiële vaste activa	40.500	68.851	25.916	0	0	0	0	94.766	136.387	173.008	174.683
Totaal	1.083.657	1.234.296	435.203	0	214.174	54.668	0	1.400.657	1.660.744	1.835.474	1.876.736

4. Uiteenzetting financiële positie II

4.1 Arbeidskosten gerelateerde verplichtingen

Dit overzicht geeft inzicht in de jaarlijks terugkerende arbeidskosten gerelateerde verplichtingen van een vergelijkbaar volume. De reden om dit overzicht op te nemen is dat deze verplichtingen niet in de balans worden opgenomen.

Onderwerp (bedragen x € 1.000)	2019	2020	2021	2022
Werkloosheidsuitkeringen	300	300	300	300
Totaal	300	300	300	300

4.2 Investeringskredieten

	Programma (bedragen x € 1.000)	Jaarrekening 2017	Begroting 2018 na NJN	Raming 2019
	Uitgaven			
1	Groen, Waterrijk en Schoon	0	1.380	2.266
3	Aantrekkelijk en Concurrerend	1.041	0	4.400
-	Overzichten en Middelen	15.000	28.351	25.916
-	Bedrijfsvoering	7.569	8.319	29.220

Programma 1 Groen, Waterrijk en Schoon

In verband met de verdere ontwikkeling van recreatiegebied Vlietland met recreatiewoningen verlegt de provincie de infrastructuur van de hoofdontsluitingsweg. Dit gebeurt op basis van eerdere privaatrechtelijke afspraken met de exploitant die de gronden voor de verdere ontwikkeling in erfpacht neemt. Ten behoeve van diezelfde ontwikkeling zal in de jaren vanaf 2017 (gefaseerd) in het noordoosten van Vlietland een geluid- of zichtwerende voorziening worden aangelegd in de vorm van een geluidswal. De werkzaamheden van totaal € 2,3 mln lopen naar verwachting tot en met 2019. Daarnaast verzorgt de BAM in het Vlietland werkzaamheden voor de aanleg van een krekplan, oeverveiligheid en aanleg van natuurvriendelijke oevers van totaal € 1 mln, die naar verwachting in 2020 zijn afgerond.

Programma 2 Bereikbaar en verbonden

Een volledig overzicht van de investeringskredieten voor infrastructurele projecten is te vinden in het PZI 2019-2048, dat tegelijkertijd met de begroting voorligt.

Programma 3 Aantrekkelijk en Concurrerend

De investeringen voor programma 3 in 2019 hebben betrekking op de Hoekse Waard.

Overzichten en Middelen

De investeringen in overzicht en middelen wordt bijna geheel gevormd door de investeringen in deelnemingen

Overhead

De investeringen van Bedrijfsvoering vloeien voort uit het Huisvestingsplan en het Informatieplan. Het investeringskrediet 2019 bevat onder andere de volgende onderdelen:

- Huisvestingsplan (€ 20,2 mln). Dit heeft betrekking op de investeringskredieten rondom de uitgestelde renovatie van Gebouw C en het Groot onderhoud MJOP gebouwen.
- Informatieplan (€ 7,5 mln). Dit betreft investeringskredieten vanuit het informatieplan, zoals Inrichting BIS werkplekken, Portfolio Continuïteit en Vernieuwing en IP Projecten digitaal werken.
- Investeringskrediet van € 1,0 mln voor een nieuwe meldkamer voor de beveiliging.
- Investeringskrediet van € 0,4 mln voor onderhoud aan toegangsweg van de parkeergarage.

Na 2019 zijn de investeringskredieten voor het huisvestingsplan gering, vanwege de recente renovatie/ vernieuwing van de bouwdelen A, B en D en de mogelijke renovatie van bouwdeel C. In 2019 zal het Meerjaren Onderhoudsprogramma (MJOP) worden herijkt. De financiële consequenties van het MJOP zullen in 2019 worden meegenomen in een hierop volgend P&C product.

4.3 Staat van reserves

De totale reserveomvang van de provincie Zuid-Holland bestaat uit de som van de algemene reserve en de bestemmingsreserves. In dit hoofdstuk wordt een samenvattende toelichting gegeven van de bestemmingsreserves per programma (inclusief overzichten, middelen en overhead). De toelichting op de algemene reserves is opgenomen in het financieel beeld. Daarnaast wordt de beklemming van reserves nader toegelicht, een langere termijn doorkijk geboden en wordt dieper ingegaan op de verschillende functies van de reserves. De detail informatie per reserve over inhoud en doel, functie, voeding, instellingsjaar, looptijd, onttrekkingen en toevoegingen, beklemming en omvang is opgenomen in de toelichting op de programmareserves. Voor de reserves is als peildatum uitgegaan van de stand van de reserves per einde jaar.

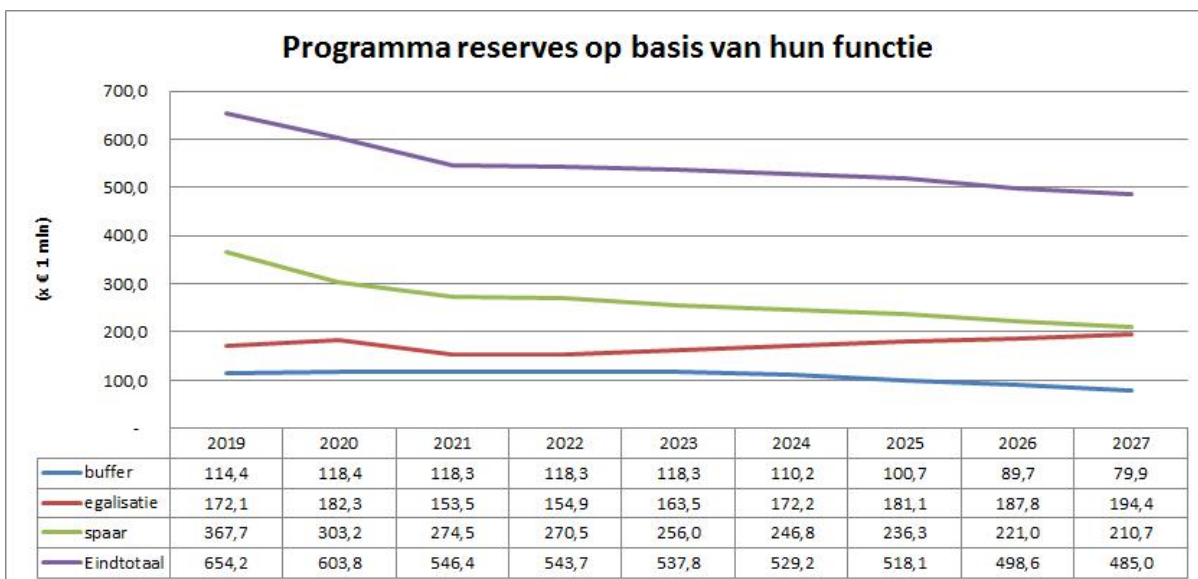
Staat van reserves (totaaloverzicht)

Programmareserve (bedragen x € 1.000)	Saldo per 31-12-2017	Toevoe- gingen	Onttrek- kingen	Saldo per 31-12-2018	Toevoe- gingen	Onttrek- kingen	Saldo per 31-12-2019	Toevoe- gingen	Onttrek- kingen	Saldo per 31-12-2020	Toevoe- gingen	Onttrek- kingen	Saldo per 31-12-2021	Toevoe- gingen	Onttrek- kingen	Saldo per 31-12-2022
Algemene reserve	68.563	73.514	61.296	80.780	73.684	67.578	86.886	79.444	45.518	120.812	77.258	28.169	169.901	73.322	21.135	222.088
Programmareserve 1	248.695	59.478	55.528	252.645	126.634	153.691	225.588	13.693	66.720	172.562	9.974	70.131	112.404	6.404	12.994	105.815
Programmareserve 2	175.590	51.955	27.670	199.875	48.193	15.683	232.385	33.934	9.400	256.920	11.700	2.207	266.413	11.305	7.865	269.854
Programmareserve 3	153.763	33.546	50.651	136.659	19.916	36.707	119.868	11.391	32.107	99.152	1.200	8.198	92.154	1.200	2.919	90.435
Programmareserve 4	7.507	6.000	6.100	7.407	2.300	5.650	4.057	1.400	2.350	3.107	1.400	1.450	3.057	0	0	3.057
Overzichten, middelen en overhead	38.447	54.187	9.421	83.213	69.354	80.224	72.343	0	259	72.084	314	50	72.348	2.170	0	74.518
Totaal	692.565	278.681	210.667	760.579	340.080	359.532	741.128	139.863	156.353	724.637	101.847	110.206	716.278	94.401	44.912	765.767

Toelichting lange termijn ontwikkelingen reserves op basis van hun functie

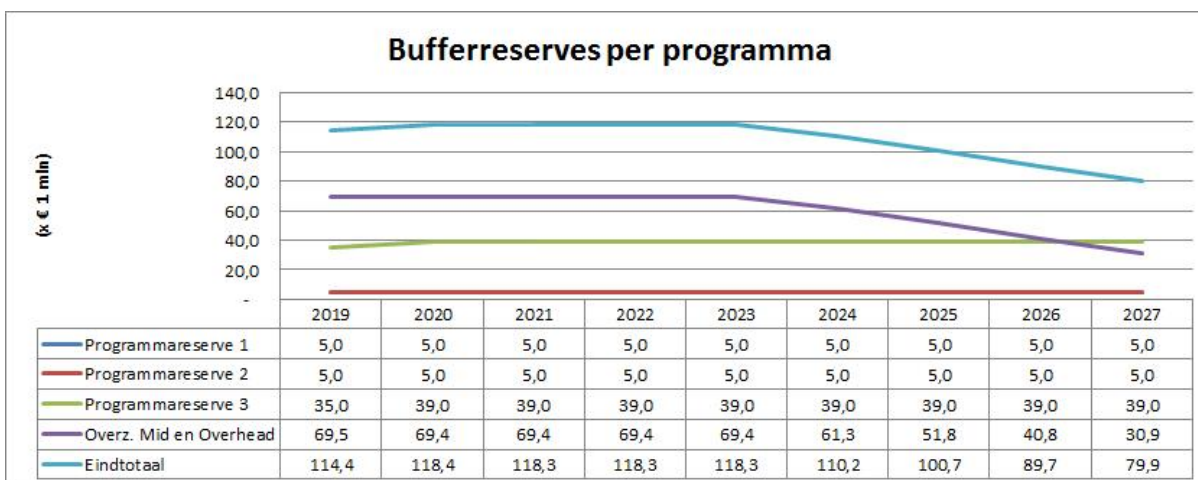
Binnen de provincie Zuid-Holland kennen we naast de algemene reserve om risico's op te vangen (bufferfunctie) diverse andere reserves met een bufferfunctie en bestemmingsreserves. Binnen de bestemmingsreserves maakt de provincie onderscheid naar reserves die dienen om pieken en dalen in de exploitatie op te vangen (egaliseringsfunctie) en reserves die dienen om in de toekomst een bepaalde prestatie te realiseren (spaarfunctie en functie "doorgeschoven prestaties").

Toelichting lange termijn ontwikkeling programmareserves.

Bovenstaand overzicht geeft een totaal overzicht van alle programmareserves, ingedeeld naar functie. De algemene reserve is niet in dit overzicht opgenomen. Omdat er geen reserves met de functie "doorgeschoven prestatie" zijn komen deze ook niet terug in het overzicht. Uit bovenstaande grafiek blijkt dat buffer- en spaarreserves afnemen maar de egaliseringsreserves toenemen. Per functie van de reserve schetsen we hier de belangrijkste ontwikkelingen:

Reserves met bufferfunctie

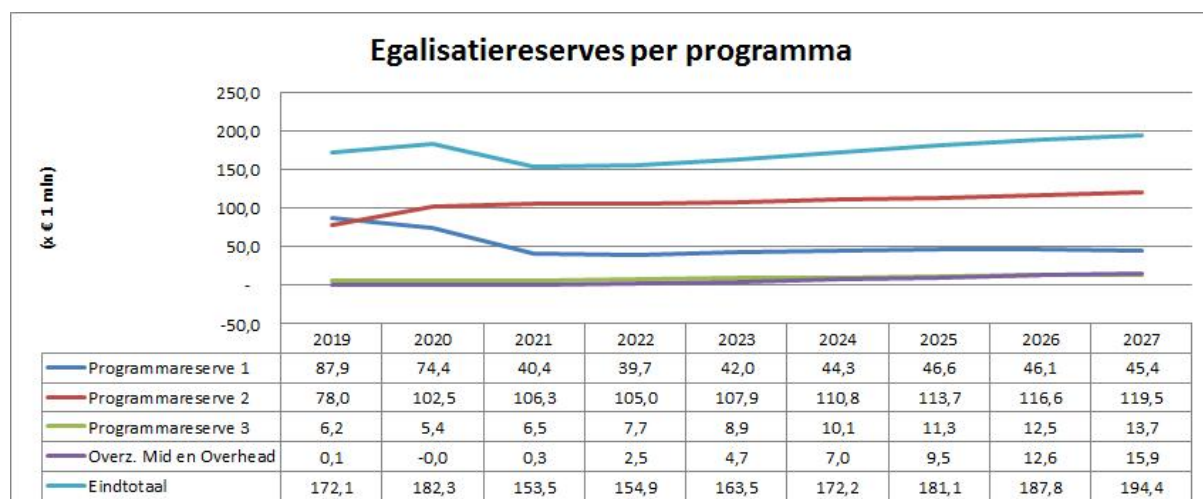
Naast de algemene reserve zijn er diverse andere reserves om risico's op te vangen. In 2019 is het totaal van deze reserves met een bufferfunctie € 114,4 mln. De belangrijkste zijn bedoeld voor:

- Revolverend Verenfonds (prog 2) € 5,0 mln
- InnovationQuarter (prog 3) € 4,7 mln
- Energiefonds (prog 3) € 27,3 mln (groeit met € 4 mln in 2020 tot € 31,3 mln)
- Waste to Chemistry (prog 3) € 3,0 mln
- Grevelingen (prog 1) € 5,0 mln
- Begrotingssaldo 2024-2030 (OMO) € 69,4 mln

Van deze reserves neemt alleen de reserve begrotingssaldo 2024-2030 af vanaf 2024. Deze reserve was dan ook ingesteld bij Kadernota 2017 om het destijds voorziene begrotingstekort in de jaren 2024 t/m 2030 op te vangen.

De reserve Grevelingen is ingesteld om een eventueel resterend tekort op te vangen voor het project om het getij in de Grevelingen terug te brengen. Deze reserve heeft als einde looptijd 2025. Verwacht wordt dat in 2019 bekend is of en wanneer deze reserve ingezet zal worden. Inclusief de reserve voor Grevelingen resteert na 2030 een totale reserve om risico's op te vangen van € 49 mln (exclusief de algemene reserve). De overige genoemde reserves met een bufferfunctie hebben geen einddatum. Alle reserves met een bufferfunctie zijn aangemerkt als beklemd.

Reserves met egaliseringsfunctie

Het totaal aan reserves met een egaliseringsfunctie bedraagt in 2019 € 172,1 mln. De egaliseringsreserves nemen van 2019 tot 2021 af met € 18,6 mln om daarna weer te stijgen. De belangrijkste egaliseringsreserves zijn bedoeld voor:

- Egalisatie exploitatie projecten PZI (prog 2) € 20,0 mln
- Egalisatie beheer & onderhoud (prog 2) € 58,0 mln
- Natuurnetwerk Nederland (prog 1) € 87,2 mln

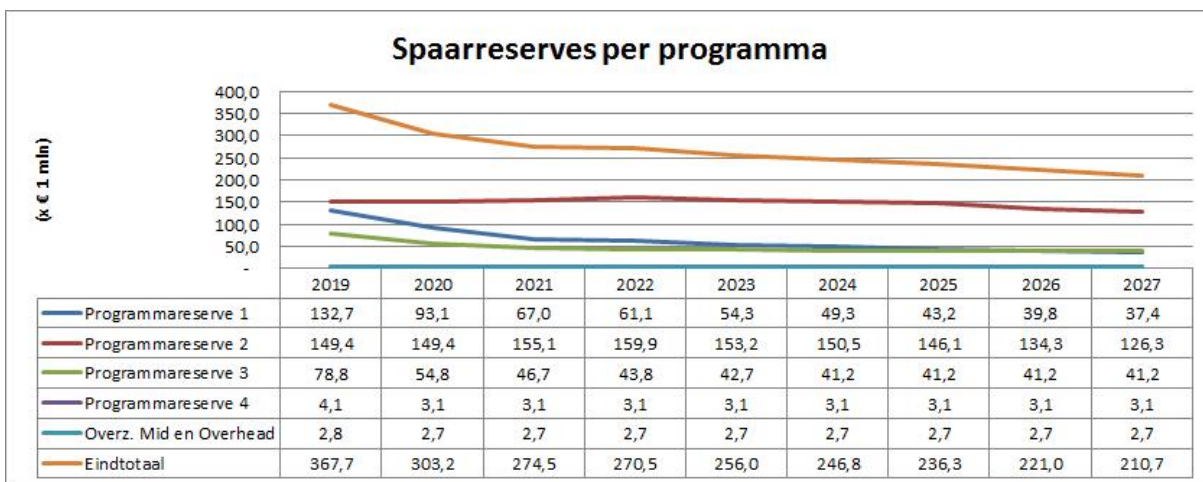
Voor de egaliseringsreserve Exploitatieprojecten PZI geldt dat bij deze begroting voorgesteld wordt het doel van deze reserve te wijzigen en deze (onbekerde) middelen te betrekken bij de nieuwe Nota Budgetbehoefte voor het beheer en onderhoud van de provinciale infrastructuur. Op basis van de huidige inzet van de reserve loopt deze tot 2027 op naar € 46,5 mln. De reserve kent geen einddatum.

De egaliseringsreserve Beheer & Onderhoud is bedoeld om pieken en dalen in de jaarlijkse uitgaven voor beheer en onderhoud op te vangen en kent geen einddatum. De raming voor het planmatig beheer en onderhoud in 2019 is met € 19 mln verlaagd en deze middelen blijven (via het gesloten systeem) binnen de reserve behouden voor het doel. De egaliseringsreserve Beheer & Onderhoud neemt verder in 2020 met € 20 mln toe en in 2022 met € 5 mln af waarna

de reserve vervolgens stabiel blijft op € 73 mln. In de toelichting op deze reserve is aangegeven dat in 2020 de nota budgetbehoefte wordt herijkt.

De reserve voor Natuurnetwerk Nederland wordt de komende jaren ingezet waardoor deze zakt naar € 39,1 mln in 2022. Tot 2027 stijgt de reserve weer naar € 44,8 mln. Het jaar 2027 is ook de beoogde einddatum voor deze reserve en tegen die tijd zou de reserve volledig uitgegeven moeten zijn. Bij het saldo dat in 2027 resteert moet echter rekening gehouden worden met een risicoreservering van € 29 mln zoals is opgenomen in het kaderbesluit Groen. Het restant dat dan nog overblijft (€ 15,8 mln) wordt aangehouden voor afwaarderingslasten van over te dragen NNN (-gronden).

Reserves met spaarfunctie

Zowel in aantal als bedrag hebben de meeste reserves binnen de provincie Zuid Holland een spaarfunctie. Het totaal aan spaarreserves bedraagt in 2019 € 367,7 mln en in 2027 zal daar volgens de huidige planning circa € 167 mln van uitgegeven zijn. Tegelijk neemt de spaarreserve voor bereikbaarheid met circa € 12 mln toe in dezelfde periode waardoor in 2027 nog € 210,7 mln aan spaarreserves resteert. De belangrijkste spaarreserves zijn bedoeld voor (bedragen per 2019):

- Programma 1: Groene ambities (€ 8,4 mln), beheerplan Natura 2000/PAS (€ 9,6 mln), Grevelingen/Volkerak-Zoom (€ 10 mln), UPG 40 (€ 11,3 mln), Ontwikkelopgave natuur (€ 74,7 mln), Omgevingsveiligheid (€ 12,3 mln).
- Programma 2: Bereikbaarheid (€ 25,8 mln), Mobiliteit (€ 123,2 mln).
- Programma 3: Meerjarenplan bodemsanering (€ 36,2 mln), Bedrijventerreinen (€ 5,1 mln), Overcommitting OP-West (€ 3,3 mln), Interreg-cofinanciering EFRO (€ 5,7 mln), Duurzame ontwikkeling Zuidplaspolder (€ 10,6 mln), Versterking economie (€ 7,4 mln), MIT MKB Innovatiestimulering topsectoren (€ 4,6 mln).
- Programma 4: Restauratie rijksmonumenten & erfgoedlijnen (€ 4,1 mln).

Uit de grafiek blijkt dat in 2027 nog een saldo van € 210,7 mln aan spaarreserves resteert. De belangrijkste redenen hiervoor zijn:

1. Voor een aantal doelen wordt wel geld gespaard in reserves maar nog niet alle toekomstige uitgaven zijn gepland en/of opgenomen in de meerjarenplanning. Dit is met name van toepassing op een aantal spaarreserves zonder einddatum. Bij een dergelijke spaarreserve zonder einddatum is de verwachting, naar huidige inzichten, dat het beoogde doel van de reserve in de toekomst blijft bestaan of is nog onbekend wanneer het doel gerealiseerd zal worden. Bij deze spaarreserves zonder einddatum waarvan het nog deels onbekend is wanneer het geld uitgegeven zal worden kan het dus zijn dat in de meerjarenplanning zichtbaar is dat de reserve een bepaald saldo houdt. De belangrijkste reserves waarop voorgaande van toepassing is, zijn de reserves Omgevingsveiligheid, Bereikbaarheid, Mobiliteit, Meerjarenplan bodemsanering, Versterking economie en Restauratie rijksmonumenten en erfgoedlijnen. Volgens de huidige planning van bekende uitgaven daalt het saldo van deze reserves van circa € 208 mln (waarvan € 204 mln beklemd) in 2019 naar circa € 169 mln in 2027.

2. Er zijn een aantal reserves met een einddatum vóór 2027 waarvan nu nog niet is aan te geven in welk jaar de uitgaven zullen plaatsvinden. Dit is bijvoorbeeld het geval bij Grevelingen/Volkerak-Zoom, UPG 40, Bedrijventerreinen, Overcommitting OP-West, Interreg-cofinanciering EFRO en MIT MKB Innovatiestimulering topsectoren. Het totaal van deze reserves bedraagt in 2027 circa € 24 mln. Daarnaast zijn er nog tiental kleinere reserves voor bij elkaar circa € 6 mln waarvoor dezelfde redenatie op gaat. In totaal is er dus voor circa € 30 mln aan reserves waarvan het de verwachting is dat er vóór 2027 een besteding heeft plaatsgevonden maar waarvoor het tot op heden niet mogelijk is deze besteding te plannen.
3. De verwachting/afpraak is dat het bestaande beleid voortgezet zal worden en de middelen daarvoor beschikbaar moeten blijven. Dit is bijvoorbeeld het geval bij de reserve Beheerplannen Natura 2000/PAS (€ 8,6 mln). Deze reserve wordt gezien als beklemd.

Totaaloverzicht beklemming reserves

Onderwerp	Saldo reserve 2019	Juridisch verplicht 2019	Bestuurlijk verplicht 2019	Niet verplicht 2019
Algemene reserve	86.886	0	30.000	56.886
Programmareserve 1	225.588	18.963	202.386	4.239
Programmareserve 2	232.386	123.165	84.489	24.732
Programmareserve 3	119.869	9.952	104.815	5.102
Programmareserve 4	4.057	3.750	0	307
Overzichten, middelen en overhead	72.343	0	72.027	316
Totaal reserves	741.129	155.830	493.717	91.582

Toelichting beklemming reserves

Onder beklemdheid wordt verstaan: het bestemmen van (gereserveerde) middelen door het aangegaan zijn van juridische verplichtingen en door gemaakte bestuurlijke afspraken die nog niet tot uitvoering zijn gebracht. Zie [Beleidsnota reserves en voorzieningen](#).

Van het totaal aan reserves van de Provincie Zuid-Holland is het grootste deel juridisch of bestuurlijk verplicht en daarmee beklemd. In bovenstaande tabel is een overzicht opgenomen van de beklemming per programmareserve.

Onbeklemde reserves

De grootste onbeklemde reserves (naast een deel van de algemene reserve) in bovenstaand overzicht zijn:

- Luchtkwaliteit NSL (prog 1, spaar) € 1,5 mln
- IODS (prog 1, spaar) € 0,8 mln
- Natuurcompensatie (prog 1, spaar) € 1,0 mln
- Exploitatie projecten PZI (prog 2, egalisatie) € 20,0 mln
- Reserve bereikbaarheid (prog 2, spaar) € 4,6 mln
- Overcommitting OP-West (prog 3, spaar) € 3,3 mln
- Interreg-cofinanciering EFRO (prog 3, spaar) € 1,2 mln

Conform het hoofdlijnen akkoord maken middelen voor groen (NNN en UPG) en mobiliteit (infrastructuur en openbaar vervoer) onderdeel uit van het "gesloten systeem". Dit betekent voor de onbeklemde reserves voor PZI en Bereikbaarheid dat deze binnen programma 2 behouden dienen te blijven. Alleen de niet verplichte delen voor de reserves van programma 1 en 3 kunnen ingezet worden voor andere doelen.

Opmerkingen bij onbeklemde reserves

Alhoewel voorgaande reserves voor programma 1 en 3 ingezet kunnen worden voor andere doelen zijn er redenen om deze middelen niet elders in te zetten. Voor Luchtkwaliteit NSL geldt dat de provincie heeft toegezegd mee te werken aan het Schone Luchtakkoord (SLA) dat door ministerie van Infrastructuur en Waterstaat wordt opgesteld. De financiële consequenties zijn nog niet bekend maar beoogd wordt de onbeklemde middelen hiervoor in te zetten.

Voor natuurcompensatie geldt dat de eventuele toekomstige compensatieverplichtingen na 2027 nog niet bekend zijn en de middelen eventueel hiervoor ingezet moeten worden. Voor Overcommitting OP-West geldt dat er aan uw Staten nog voorstellen zullen worden gedaan die passen binnen het onderwerp voor de reserve en tot slot geldt voor Interreg-cofinanciering EFRO dat de nog onbeklemde middelen ingezet kunnen worden voor mogelijke nieuwe subsidieaanvragen binnen de huidige beleidsafspraken. Per saldo kunnen de onbeklemde reserves beperkt ingezet worden voor andere doelen.

Beklemde reserves

Uit de toelichting op de lange termijn ontwikkeling van reserves op basis van hun functie blijkt dat de beklemdheid van de reserves (totaal € 619,5 mln in 2019 exclusief het beklemde deel van de algemene reserve ad. € 30 mln) op hoofdlijnen te verklaren is door:

- Reserves met een bufferfunctie om risico's op te vangen (€ 122,1 mln). Op basis van hun functie worden deze reserves meestal gezien als beklemd. Dit blijft zo tot het risico zich niet meer voordoet of er anders besloten wordt over het risico dat we als provincie Zuid-Holland willen dragen.
- De grootste reserves met een egalisatiefunctie (€ 165,2 mln) maken onderdeel uit van het gesloten systeem. De egalisatiereserve exploitatie projecten PZI wordt op basis van de definitie van beklemdheid als onbeklemd gezien maar valt ook binnen het gesloten systeem voor groen (UPG, NNN) en mobiliteit.
- Van de reserves met een spaarfunctie is circa € 16 mln onbeklemd. Dit betekent dat van het totaal aan spaarreserves ad. € 367,7 mln circa € 351,7 mln beklemd is. Onderdeel van deze € 351,7 mln zijn de reserves Mobiliteit en Bereikbaarheid (€ 149 mln) en Beheerplannen Natura 2000 en Ontwikkelopgave natuur (€ 83,3 mln) die onderdeel uitmaken van het gesloten systeem.

Algemene reserves

Onderwerp (bedragen x € 1.000)	Saldo per 31-12-2017	Toevoe- gingen	Onttrek- kingen	Saldo per 31-12-2018	Toevoe- gingen	Onttrek- kingen	Saldo per 31-12-2019	Toevoe- gingen	Onttrek- kingen	Saldo per 31-12-2020	Toevoe- gingen	Onttrek- kingen	Saldo per 31-12-2021	Toevoe- gingen	Onttrek- kingen	Saldo per 31-12-2022
Algemene reserve	68.563	73.514	61.296	80.780	73.684	67.578	86.886	79.444	45.518	120.812	77.258	28.169	169.901	73.322	21.135	222.088
Totaal	68.563	73.514	61.296	80.780	73.684	67.578	86.886	79.444	45.518	120.812	77.258	28.169	169.901	73.322	21.135	222.088

Beklemdheid Algemene reserve

Onderwerp	Saldo reserve 2019	Juridisch verplicht 2019	Bestuurlijk verplicht 2019	Niet verplicht 2019
Algemene reserve	86.886	0	30.000	56.886
Totaal reserves	86.886	0	30.000	56.886

In het financieel beeld wordt een toelichting gegeven op ontwikkeling van de algemene reserve.

Toelichting Algemene reserve

Onderwerp:	Algemene reserve
Inhoud en doel	Het opvangen van risico's en tegenvallers.
Functie	Buffer
Voeding	Risico reserveringen, historisch gerealiseerde rekeningresultaten
Besluitvorming/instellingsjaar	n/a
Looptijd	
Toelichting beklemdheid	Minimaal aan te houden weerstandsvermogen : € 30 mln

Programmareserve

Onderwerp (bedragen x € 1.000)	Saldo per 31-12-2017	Toevoe- gingen	Onttrek- kingen	Saldo per 31-12-2018	Toevoe- gingen	Onttrek- kingen	Saldo per 31-12-2019	Toevoe- gingen	Onttrek- kingen	Saldo per 31-12-2020	Toevoe- gingen	Onttrek- kingen	Saldo per 31-12-2021	Toevoe- gingen	Onttrek- kingen	Saldo per 31-12-2022
Groene ambities	71.475	6.971	24.867	53.578	959	46.076	8.462	4.939	8.164	5.237	4.928	6.241	3.923	3.838	2.578	5.183
Sanering glastuinbouw	2.335	0	2.091	244	0	244	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Luchtkwaliteit (NSL)	3.000	0	723	2.276	0	378	1.899	0	420	1.479	0	0	1.479	0	0	1.479
Beheerplannen Natura 2000 en PAS	10.976	0	830	10.146	0	500	9.646	0	500	9.146	0	500	8.646	0	0	8.646
Vlietland	424	0	82	342	0	82	260	0	82	178	0	64	114	0	0	114
Decentralisatieakkoord natuur	67.054	0	2.977	64.077	0	64.077	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Apparaatslasten DLG	613	3.250	3.398	465	3.250	3.398	318	3.250	3.398	170	1.090	1.090	170	0	0	170
Natuurcompensatie	1.387	0	36	1.351	0	36	1.314	0	36	1.278	0	36	1.242	0	36	1.205
Ontw.persp.Grevelingen/Volkerak- Zoom	10.000	0	0	10.000	0	0	10.000	0	0	10.000	0	0	10.000	0	0	10.000
Milieuaspecten omgevingbeleid	1.469	0	950	519	0	285	235	0	235	0	0	0	0	0	0	0
Reserve UPG 40 Hoofdlijnenakkoord	9.840	1.601	662	10.780	1.216	720	11.275	0	4.598	6.678	0	2.257	4.421	0	213	4.208
Reserve Ontwikkelopgave natuur	53.896	37.150	6.939	84.107	11.278	20.684	74.701	4.138	31.680	47.159	2.590	24.379	25.370	1.199	8.101	18.468
NatuurNetwerk Nederland	0	0	0	0	94.667	7.505	87.161	1.367	14.689	73.839	1.367	35.380	39.825	1.367	2.066	39.126
Risicoreservering Grevelingen	0	0	0	0	5.000	0	5.000	0	0	5.000	0	0	5.000	0	0	5.000
Kosten/risico bestuursdwang OD's	421	0	0	421	0	0	421	0	0	421	0	0	421	0	0	421
Omgevingsveiligheid	5.987	10.185	10.185	5.987	10.264	4.000	12.251	0	1.987	10.264	0	0	10.264	0	0	10.264
IODS	6.742	0	902	5.840	0	4.823	1.016	0	0	1.016	0	0	1.016	0	0	1.016
Programmamanagement Kustontwikkeling	321	0	321	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Zandmotor	1.429	321	384	1.365	0	384	982	0	284	698	0	184	514	0	0	514
Frictiekosten RUD	1.328	0	181	1.147	0	500	647	0	647	0	0	0	0	0	0	0
Totaal	248.695	59.478	55.528	252.645	126.634	153.691	225.588	13.693	66.720	172.562	9.974	70.131	112.404	6.404	12.994	105.815

Beklemdheid reserves

Onderwerp	Saldo reserve 2019	Juridisch verplicht 2019	Bestuurlijk verplicht 2019	Niet verplicht 2019
Frictiekosten RUD	647	0	647	0
Groene ambities	8.462	2.831	5.631	0
Decentralisatieakkoord natuur	0	0	0	0
Programmamanagement Kustontwikkeling	0	0	0	0
Zandmotor	982	0	982	0
Vlietland	260	0	146	114
Sanering glastuinbouw	0	0	0	0
Luchtkwaliteit (NSL)	1.899	100	320	1.479
IODS	1.016	177	0	839
Beheerplannen Natura 2000 en PAS	9.646	0	9.646	0
Apparaatslasten DLG	318	0	148	170
Omgevingsveiligheid	12.251	12.251	0	0
Natuurcompensatie	1.314	290	0	1.024
Ontw.persp.Grevelingen/Volkerak-Zoom	10.000	0	10.000	0
Milieuaspecten omgevingbeleid	235	43	0	192
Kosten/risico bestuursdwang OD's	421	0	0	421
Reserve UPG 40 Hoofdlijnenakkoord	11.275	2.918	8.357	0
Reserve Ontwikkelopgave natuur	74.701	353	74.348	0
NatuurNetwerk Nederland	87.161	0	87.161	0
Risicoreservering Grevelingen	5.000	0	5.000	0
Totaal reserves	225.588	18.963	202.386	4.239

De detail informatie per reserve over inhoud en doel, functie, voeding, instellingsjaar, looptijd, onttrekkingen en toevoegingen, beklemming en omvang is opgenomen in de toelichting op de programmareserves.

Toelichting per programmareserve

Onderwerp:	Groene ambities
Inhoud en doel	Het onderdeel Groene ambities binnen programmareserve 1 is bestemd voor het provinciale aandeel in het Uitvoeringsprogramma Groen (UPG).
Functie	Spaar
Voeding	Programmabudget 50% en financiële ruimte 50%
Besluitvorming/instellingsjaar	Voorjaarsnota 2007
Looptijd	2038
Toelichting onttrekkingen	In 2019 wordt er € 29,2 mln onttrokken aan de reserve Groene ambities voor het creëren van de reserve Natuur Netwerk Nederland (NNN). In het Kaderbesluit Groen 2018 is besloten de middelen voor de business case NNN apart onder te brengen zodat de middelen voor het NNN programma geborgd zijn. Daarnaast wordt conform het Kaderbesluit Groen 2018 € 5 mln onttrokken ter dekking van de risicoreservering voor het Grevelingenmeer. Er wordt € 1,9 mln onttrokken voor ontwikkeling van RodS gebieden door externe gebiedspartijen. Voor realisatie van recreatieve routenetwerken wordt er € 1,8 mln onttrokken, dit betreft met name ruitpadenplan fase 1. Daarnaast wordt er € 0,9 mln onttrokken aan de reserve voor de subsidieverstrekking aan de landschapstafels. Verder wordt er voor het verbeterplan Boerenlandvogels € 1,8 mln onttrokken. En tenslotte wordt er € 2,3 mln onttrokken voor de agrarische structuurversterking en systeem innovatie landbouw en wordt € 2 mln onttrokken voor de bijdrage aan de reserve Mitigatie Energie.
Toelichting toevoegingen	De in eerdere jaren uit de reserve groene ambities voorgeschoten frictiekosten GZH ad € 0,7 mln worden teruggestort. Daarnaast wordt de lagere bijdrage uit de reserve groene ambities voor agrarische structuurversterking van € 0,2 mln teruggestort.
Toelichting beklemdheid	Het saldo van de reserve Groene Ambities per 31-12-2019 is volledig beklemd. In de huidige meerjaren programmering zal de reserve einde 2027 een saldo hebben van € 0,2 mln en geeft daarmee minimale ruimte om nieuw beleid te ontwikkelen. Vanaf 2027 zal de reserve weer toenemen.

Onderwerp:	Sanering glastuinbouw
Inhoud en doel	De programmareserve wordt aangewend voor planschades en saneringsactiviteiten verspreid liggende glastuinbouw.
Functie	Spaar
Voeding	Financiële ruimte en programmabudget
Besluitvorming/instellingsjaar	Voorjaarsnota 2004
Looptijd	2019
Toelichting onttrekkingen	De vermindering betreft de glassanering in Westvoorne en Duivenvoorde ter grootte van € 0,2 mln.
Toelichting toevoegingen	Er zijn geen toevoegingen voorzien voor deze reserve.
Toelichting omvang	De reserve sanering glastuinbouw wordt in 2019 volledig afgebouwd tot saldo nihil.

Onderwerp:	Luchtkwaliteit (NSL)
Inhoud en doel	De reserve wordt ingezet voor projecten ter verbetering van de luchtkwaliteit waardoor het mogelijk is te blijven voldoen aan de grenswaarden en daarmee ruimtelijke ontwikkeling mogelijk te maken. Deze projecten maken onder andere onderdeel uit van het (nieuwe) provinciale actieprogramma Luchtkwaliteit en het programma Integrale Aanpak Binnenvaart, gericht op verduurzaming van de binnenvaartketen. Ook het provinciale aandeel van het project Clinsh wordt gedekt uit deze reserve.
Functie	Spaar
Voeding	Programmabudget
Besluitvorming/instellingsjaar	Najaarsnota 2011
Looptijd	2020
Toelichting onttrekkingen	De begrote bijdrage van de cofinanciering voor het project CLINSH bedraagt € 0,4 mln. Dit is in de begroting van het project vastgelegd.
Toelichting toevoegingen	Er zijn geen toevoegingen voorzien voor deze reserve.
Toelichting beklemdheid	Naast de € 0,1 mln cofinanciering voor CLINSH (juridisch beklemd) is er bij Voorjaarsnota 2018 bestuurlijk € 0,3 mln toegezegd voor het project CLINSH. Het overige deel (€ 1,5 mln) is onbeklemd, echter de provincie heeft toegezegd te zullen meewerken aan het Schone Luchtakkoord (SLA) dat door het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat wordt opgesteld. De financiële consequenties zijn nog niet bekend.

Onderwerp:	Beheerplannen Natura 2000 / PAS
Inhoud en doel	Doel is het bekostigen van activiteiten, namelijk in het kader van Natura 2000 de uitvoering van de (met elkaar samenhangende) beheersplannen en -maatregelen Programmatische Aanpak Stikstof. Conform de Decembecirculaire 2014 zijn er middelen vanuit het Rijk beschikbaar gesteld voor dit doel.
Functie	Spaar
Voeding	Programmabudget
Besluitvorming/instellingsjaar	Jaarrekening 2012
Looptijd	2027
Toelichting onttrekkingen	Ter dekking van de uitvoering van de beheersmaatregelen Programmatische Aanpak Stikstof (PAS) / Natura 2000 bedraagt de bijdrage uit de reserve voor 2019 € 0,5 mln.
Toelichting toevoegingen	Er zijn geen toevoegingen voorzien voor deze reserve.
Toelichting beklemdheid	Het saldo van de reserve Beheerplannen Natura 2000 en PAS per 31-12-2019 is voor € 1 mln programmatisch beklemd (reeds in de meerjaren programmering opgenomen). In deze wet is opgenomen dat Gedeputeerde Staten verantwoordelijk zijn voor het treffen van (instandhoudings) maatregelen die zijn vastgelegd in de Natura 2000 beheerplannen. Op grond van die wettelijke taak zijn alle middelen bestuurlijk beklemd. In de huidige meerjaren programmering zal de reserve einde 2022 een saldo hebben van € 8,6 mln. Vanaf 2022 zullen voor de tweede PAS-periode nieuwe verplichtingen worden vastgelegd en verwerkt in de begroting. In de periode 2019-2024 zullen diverse tussenevaluaties plaatsvinden en zullen de Natura 2000 beheerplannen voor de tweede en derde beheerplanperiode worden vastgesteld.
Toelichting omvang	Niet van toepassing.

Onderwerp:	Vlietland
Inhoud en doel	Deze programmareserve is bedoeld voor het financieren van de (proces)kosten van het project Vlietland / Meeslouwerplas.
Functie	Spaar
Voeding	Voormalige OVP Vlietland
Besluitvorming/instellingsjaar	Jaarrekening 2012
Looptijd	2021
Toelichting onttrekkingen	Ter dekking van de procesmiddelen voor de herinrichting Meeslouwerplas wordt er € 0,08 mln onttrokken.
Toelichting toevoegingen	Er zijn geen toevoegingen voorzien voor deze reserve.
Toelichting beklemdheid	Het saldo van de reserve Vlietland per 31-12-2019 is voor € 0,1 mln programmatisch beklemd (reeds in de meerjaren programmering opgenomen). Na 2021 is nog geen concrete planning opgenomen.

Onderwerp:	Decentralisatieakkoord natuur
Inhoud en doel	In 2011 is een akkoord gesloten tussen Rijk en provincies over de decentralisatie van het natuurbeleid. Hierbij zijn afspraken gemaakt over de afwikkeling ILG, realisatie herijkte EHS en het natuurbeheer. Voor de uitvoering van dit akkoord ontvangt de provincie via het provinciefonds middelen (integratie-uitkering natuur). Via deze reserve worden deze middelen bestemd voor de uitvoering van het natuurakkoord en de aanvullend daarop gemaakte afspraken met het Rijk en in IPO-verband.
Functie	Spaar
Voeding	Financiële ruimte
Besluitvorming/instellingsjaar	Jaarstukken 2013
Looptijd	2027
Toelichting onttrekkingen	In 2019 wordt er € 64,1 mln onttrokken aan de reserve Decentralisatie akkoord voor het creëren van de reserve Natuur Netwerk Nederland (NNN). In het Kaderbesluit Groen 2018 is besloten de middelen voor de business case NNN apart onder te brengen zodat de middelen voor het NNN programma geborgd zijn. Dit geld komt uit de reserve Groene ambities en de reserve Decentralisatie akkoord. De resterende middelen worden in de reserve Groene ambities geplaatst en de reserve Decentralisatie akkoord wordt daarmee opgeheven.
Toelichting toevoegingen	Er zijn geen toevoegingen voorzien voor deze reserve.

Onderwerp:	Apparaatslasten DLG
Inhoud en doel	Met de reserve Apparaatslasten DLG worden de financiële effecten voor de provincie Zuid-Holland gevolgd die ontstaan als gevolg van de overkomst van de medewerkers van Dienst Landelijk Gebied (DLG). Deze reserve wordt gebruikt om de apparaatslasten te dekken van deze DLG-medewerkers. De reserve wordt gevoed uit de voor dit doel extra ontvangen gelden via het provinciefonds. Deze gelden zijn in de periode tot 2021 onvoldoende zodat een tijdelijke overheveling uit de reserve Groene Ambities nodig is. In verband met de afnemende werkhoeveelheid wordt de formatie van deze voormalige DLG-medewerkers afgebouwd zodat de lasten gaan dalen. De daling vindt vooral plaats in de jaren 2021 en 2022. Naar verwachting is de bijdrage uit het provinciefonds vanaf 2021 voldoende. In 2022 zal het voorgefinancierde bedrag uit de reserve Apparaatslasten DLG worden 'terugbetaald' aan de reserve Groene Ambities.
Functie	Egalisatie
Voeding	Financiële ruimte en deelreserve Groene ambities

Besluitvorming/instellingsjaar	Begroting 2015
Looptijd	2022
Toelichting omtrekkingen	Voor de dekking van de apparaatslasten van voormalig DLG-medewerkers zal naar verwachting € 3,4 mln worden onttrokken.
Toelichting toevoegingen	Voor de apparaatslasten van de voormalige medewerkers van DLG ontvangt de provincie via het Provinciefonds € 3,25 mln. Deze wordt gestort in deze daarvoor bestemde reserve.
Toelichting beklemde	Het saldo van de reserve Apparaatslasten DLG per 31-12-2019 is voor € 0,1 mln programmatisch beklemde (reeds in de meerjaren programmering opgenomen). In 2021 zal het saldo op deze reserve naar verwachting € 0,2 mln bedragen. Omdat deze reserve in het verleden is 'voorgefinancierd' met een bijdrage uit de reserve Groene Ambities, dient het saldo eind 2021 te worden gestort in de reserve Groene Ambities.

Onderwerp:	Natuurcompensatie
Inhoud en doel	Als door aanleg van onder meer infrastructuur natuurwaarden verloren gaan dan moeten deze worden gecompenseerd volgens Provinciaal beleid. Dat geldt zowel voor Gedeputeerde Staten als voor andere initiatiefnemers. Compensatiemaatregelen voor herstel van natuurwaarden geschiedt vaak in de vorm van aanleg natuur of natuurbeheer. Reserve Natuurcompensatie dient ter dekking van de op basis van de Subsidieregeling Natuurcompensatie Zuid-Holland vastgestelde compensatiemaatregelen. Veel van deze maatregelen moeten nog gepland worden.
Functie	Spaar
Voeding	Voormalig reserve NORAH / Voormalig reserve Zuidwestelijke Randweg Gouda-N207 / Natuurcompensatie Rijnlandroute vanuit de programmareserve 2 (Egalisatiereserve exploitatieprojecten PZI) / N210
Besluitvorming/instellingsjaar	Najaarsnota 2015
Looptijd	2028
Toelichting omtrekkingen	Jaarlijks (t/m 2027) wordt er € 0,04 mln onttrokken voor de verleende subsidies met betrekking tot Natuurcompensatie RijnlandRoute.
Toelichting toevoegingen	Er zijn geen toevoegingen voorzien voor deze reserve.
Toelichting beklemde	Het saldo van de reserve Natuurcompensatie per 31-12-2019 is voor € 0,4 mln programmatisch beklemde (reeds in de meerjaren programmering opgenomen). Voor de periode t/m 2027 is dit verwerkt voor de nu bekende compensatieverplichtingen. Eventuele toekomstige compensatieverplichtingen zijn nu nog niet bekend.

Onderwerp:	Ontwikkelingsperspectief Grevelingen en Volkerak-Zoom
Inhoud en doel	De provincie is voornemens € 10 mln bij te dragen in het door het Rijk en de regio op te richten fonds waaruit het ontwikkelingsperspectief van de ontwerp-Rijksstructuurvisie Grevelingen / Volkerak-Zoommeer wordt gefinancierd. Het gaat daarbij om maatregelen voor herstel van het getij op de Grevelingen en verzilting van het Volkerak-Zoommeer. Dit komt ook de ecologie en economie in het gebied ten goede. Het bestuurlijke overleg hierover en de uitwerking (waaronder de financiering) is nog gaande.
Functie	Spaar
Voeding	Programmabudget
Besluitvorming/instellingsjaar	Najaarsnota 2015

Looptijd	2019
Toelichting onttrekkingen	Er zijn geen onttrekkingen voorzien voor deze reserve.
Toelichting toevoegingen	Er zijn geen toevoegingen voorzien voor deze reserve.
Toelichting beklemdheid	<p>De reserve Ontwikkelingsperspectief Grevelingen en Volkerak-Zoom is bestuurlijk volledig beklemd.</p> <p>De besteding van deze middelen is niet in de Begroting 2019 opgenomen omdat dit project nog een dekkingstekort had en doorgang onzeker.</p> <p>Het Rijk heeft eind 2017 coalitiemiddelen beschikbaar gesteld om het tekort grotendeels te dekken. Aanvullend op deze € 10 mln heeft de provincie toegezegd een eventueel resterend tekort tot maximaal € 5 mln te willen dekken.</p> <p>Hiervoor wordt voorgesteld om bij Begroting 2019 de Risicoreservering Greveling in te stellen. In 2018 en 2019 zal het project nader worden uitgewerkt waarna deze in de (meerjaren)begroting kan worden verwerkt.</p>

Onderwerp:	Milieuaspecten omgevingbeleid
Inhoud en doel	<p>Specifiek worden hieruit de jaarlijkse metingen en inspecties gefinancierd die in het kader van de uitvoering van actieplannen Geluid voor provinciale wegen worden uitgevoerd om de mate van geluidreductie vast te stellen. Deze metingen hebben betrekking op de periode 2014-2018. Daarnaast worden middelen gereserveerd voor incidentele projecten op het gebied van (integraal) strategisch milieubeleid, die voortvloeien uit (tussentijds) evaluaties (zoals evaluatie RUD's en beleidsvisie) en herziening van beleid. In 2017 is hier de intensivering van VTH taken aan toegevoegd.</p>
Functie	Spaar
Voeding	Programmabudget
Besluitvorming/instellingsjaar	Najaarsnota 2016
Looptijd	2020
Toelichting onttrekkingen	<p>Voor de afronding van de impuls VTH en de subsidieregeling opruiming drugsafval wordt € 0,1 mln onttrokken.</p> <p>Daarnaast wordt er in de Rotterdamse Haven een programma kwaliteitsverbetering geluidsmanagement uitgevoerd, waarvoor € 0,2 mln wordt ingezet.</p>
Toelichting toevoegingen	Er zijn geen toevoegingen voorzien voor deze reserve.
Toelichting beklemdheid	Er is voor € 43.000 juridisch beklemd omdat PZH conform landelijke afspraken heeft toegezegd de subsidieregeling opruiming drugsafval uit te voeren. PZH heeft hiervoor in een eerder stadium middelen vanuit het Rijk ontvangen.

Onderwerp:	UPG 40 Hoofdlijnenakkoord
Inhoud en doel	<p>Met het Hoofdlijnenakkoord 2015-2019 is € 40 mln extra toegekend aan het Uitvoeringsprogramma Groen (UPG). De provinciale middelen zijn in de jaren 2016-2019 op de begroting beschikbaar gesteld voor het UPG. De UPG € 40 mln middelen die in een jaar niet worden besteed, wordt op jaareinde aan deze Reserve UPG 40 Hoofdlijnenakkoord toegevoegd. De middelen blijven daarmee ter beschikking voor het UPG voor de jaren daarna. De reserve maakt het mogelijk om de € 40 mln te kunnen monitoren. Deze middelen worden ingezet voor de Landschapstafels, Groenparticipatie en POP3.</p>
Functie	Spaar
Voeding	Financiële ruimte (€ 40 mln UPG Hoofdlijnenakkoord 2015-2019)
Besluitvorming/instellingsjaar	Jaarrekening 2016
Looptijd	2023

Toelichting onttrekkingen	Ter dekking van diverse landschapstafels wordt er in 2019 € 0,4 mln onttrokken aan de reserve UPG 40. Daarnaast wordt er voor Groenparticipatie € 0,3 mln onttrokken.
Toelichting toevoegingen	De in 2019 niet benodigde middelen voor POP3 worden in de reserve UPG 40 gestort, zodat ze beschikbaar blijven voor het POP3 programma en worden in latere jaren weer onttrokken.
Toelichting beklemdheid	Het saldo van de reserve UPG 40 Hoofdlijnenakkoord per 31-12-2019 is voor € 7,1 mln programmatisch beklemd (reeds in de meerjaren programmering opgenomen). Met het Hoofdlijnenakkoord 2015-2019 is € 40 mln extra toegekend aan het Uitvoeringsprogramma Groen (UPG). Deze middelen worden ingezet voor de Landschapstafels (€ 20 mln) waarbij de provinciale bijdrage is vastgelegd in de Meerjarenprogrammering Groen 2016-2019. Daarnaast worden de middelen ingezet voor Groenparticipatie (€ 5 mln). Het resterende deel (€ 15 mln) dient voornamelijk te worden ingezet ter dekking van de uitgaven van POP3 waarbij de provincie zich samen met de andere provincies heeft gecommitteerd om EU-subsidies, beschikbaar gesteld voor de landbouw, middels verplichte cofinanciering aan te vullen.

Onderwerp:	Ontwikkelopgave Natuur
Inhoud en doel	De opbrengsten van de grondverkopen van de gronden die PZH heeft ontvangen van DLG/BBL worden gestort in de Reserve Ontwikkelopgave Natuur. Met deze opbrengsten kunnen de aankoop en inrichting van NNN-gebieden worden gefinancierd. Door deze aparte reserve te maken kunnen de grondopbrengsten en de uitgaven ten laste van de grondopbrengsten gevolgd blijven worden. Voorheen zaten deze middelen in de OVP Ontwikkelopgave natuur, maar er is geen basis meer om de OVP te handhaven uit hoofde van het BBV (geen terugbetalingsverplichting). Daarom is het saldo van de OVP vrijgevallen bij Jaarrekening 2016 en gestort in de reserve Ontwikkelopgave Natuur.
Functie	Spaar
Voeding	Verkoopopbrengsten van Grond voor Grond gronden
Besluitvorming/instellingsjaar	Jaarrekening 2016
Looptijd	2027
Toelichting onttrekkingen	Voor de business case NatuurNetwerk Nederland (onder andere de projecten Krimpenerwaard, Gouwe Wiericke en Groen Waterparel) wordt in 2019 € 20,1 mln uit de reserve onttrokken. Daarnaast wordt een bijdrage uit de reserve aangewend voor de kosten van tijdelijk beheer van de te verkopen gronden. Deze wordt voor 2019 begroot op € 0,6 mln.
Toelichting toevoegingen	De netto opbrengsten van de verkopen van de gronden die PZH heeft ontvangen van DLG/BBL wordt gestort in de reserve Ontwikkelopgave Natuur. Voor 2019 bedraagt dat € 11,3 mln.
Toelichting beklemdheid	Het saldo van de reserve Ontwikkelopgave Natuur per 31-12-2019 is voor € 74,7 mln programmatisch beklemd (reeds in de meerjaren programmering opgenomen). De volledige omvang van de reserve Ontwikkelopgave Natuur is beklemd als gevolg van afspraken uit het Decentralisatieakkoord Natuur. Daarin is bepaald dat de provincie de opbrengsten van de grondverkopen van de gronden die PZH heeft ontvangen van DLG/BBL dienen te worden behouden voor de realisatie van het NNN.
Toelichting omvang	Niet van toepassing.

Onderwerp:	NatuurNetwerk Nederland
Inhoud en doel	Het instellen van één nieuwe reserve (Reserve NatuurNetwerk Nederland) ten behoeve van de NNN middelen met een looptijd tot en met 2027. De reserve wordt gebruikt om het fluctuerende kasritme op te vangen en wordt gevoed door de provinciale middelen welke in enig jaar niet tot een uitgaven komen maar wel benodigd zijn voor het programma op een later tijdstip. Door het instellen van deze reserve wordt vermenging met andere middelen, begrotingsdoelen voorkomen.
Functie	Egalisatie
Voeding	Uit de reserves Groene ambities en Decentralisatieakkoord Natuur
Besluitvorming/instellingsjaar	Najaarsnota 2018
Looptijd	2027
Toelichting onttrekkingen	Voor de business case NatuurNetwerk Nederland (de projecten Krimpenerwaard, Gouwe Wiericke en ecologische verbindingzones) wordt in 2019 € 7,5 mln uit de reserve onttrokken.
Toelichting toevoegingen	In het Kaderbesluit Groen 2018 is besloten om een aparte reserve NatuurNetwerk Nederland (NNN) te creëren voor het NNN programma. In totaal is besloten dat er voor het NNN programma € 105,6 mln wordt gestort in de reserve NNN. Daarvan wordt er € 93,3 mln in een keer gestort uit de reserve Groene ambities en Decentralisatieakkoord Natuur. De overige € 12,3 mln (deel van de risicoreservering) wordt in 2019 tot en met 2027 in gelijke delen (€ 1,37 mln per jaar) gestort.
Toelichting beklemdheid	Het saldo van de reserve NatuurNetwerk Nederland per 31-12-2019 is voor € 42,4 mln programmatisch beklemd (reeds in de meerjaren programmering opgenomen). In de huidige meerjaren programmering zal de reserve einde 2027 een saldo hebben van € 44,8 mln. Dit saldo dient te worden aangehouden voor de Risicoreservering van € 29 mln die in het Kaderbesluit Groen is opgenomen. Het restant van het saldo dient te worden aangehouden voor afwaardingslasten van de over te dragen NNN(-gronden).

Onderwerp:	Risicoreservering Grevelingen
Inhoud en doel	Dekking van mitigerende maatregelen voor natuur en recreatie die nodig zijn bij het terugbrengen van getij op de Grevelingen.
Functie	Buffer
Voeding	Uit de reserve Groene ambities
Besluitvorming/instellingsjaar	Najaarsnota 2018
Looptijd	2025
Toelichting onttrekkingen	Er zijn geen onttrekkingen voorzien voor deze reserve.
Toelichting toevoegingen	De storting van € 5 mln is bedoeld voor de risicoreservering voor het Grevelingenmeer. In 2016 heeft GS besloten om de bereidheid uit te spreken indien nodig op zoek te gaan naar een extra provinciale bijdrage van € 5 mln als dekking van mitigerende maatregelen voor natuur en recreatie die nodig zijn bij het terugbrengen van getij op de Grevelingen. De € 5 mln is nu actueel geworden omdat het Rijk voor het overige dekkingstekort middelen beschikbaar heeft gesteld.
Toelichting beklemdheid	De reserve Risicoreservering Greveling is bestuurlijk volledig beklemd. De reserve dient als dekking voor een eventueel resterend tekort van het project om het getij terug te brengen op de Grevelingen. De provincie heeft eerder € 10 mln in de reserve Ontwikkelperspectief Grevelingen / Volkerak-Zoommeer ingesteld ter medefinanciering van het project. In 2018 en 2019 zal het project nader worden uitgewerkt waarna deze in de (meerjaren)begroting kan worden verwerkt.

Onderwerp:	Kosten / risico bestuursdwang OD's
Inhoud en doel	Dekken van niet voorziene handhavingskosten, bijvoorbeeld voor het opleggen van dwangsommen dan wel het uitvoeren van bestuursdwang of het uitvoeren van incidentele onvoorziene toezicht- en handhavingsacties. Dit kan ook betrekking hebben op soortgelijke bedrijven. Bij het opleggen van dwangsommen dan wel bestuursdwang zijn veelal extra (juridische) kosten gemoeid.
Functie	Egalisatie
Voeding	Baten opgelegde dwangsommen (of gedeelte daarvan)
Besluitvorming/instellingsjaar	Najaarsnota 2013
Looptijd	9999 De looptijd is doorlopend, daarom is 9999 ingevuld.
Toelichting onttrekkingen	Er zijn geen onttrekkingen voorzien voor deze reserve.
Toelichting toevoegingen	Er zijn geen toevoegingen voorzien voor deze reserve.
Toelichting beklemdheid	Er is juridisch/bestuurlijk niets toegezegd aangezien deze reserve voor onvoorziene kosten m.b.t. bestuursdwang wordt gebruikt.

Onderwerp:	Omgevingsveiligheid
Inhoud en doel	<p>WAS: De provincie Zuid-Holland voert namens alle decentrale overheden in Nederland het secretariaat voor de Impuls Omgevingsveiligheid (IOV). Dit is het landelijk programma waarbij het structureel vergroten en verankeren van veiligheid centraal staat. De reserve heeft tot doel het borgen van middelen voor de uitvoering van het landelijk programma Impuls Omgevingsveiligheid. Op dit moment is het nog onzeker welk bedrag wordt ontvangen van het Rijk voor de uitgaven 2018. Zodra dit in één van de circulaires naar voren komt wordt dit verwerkt in het eerstvolgende P&C product.</p> <p>WORDT: De provincie Zuid-Holland voert namens alle decentrale overheden in Nederland het secretariaat voor de Impuls Omgevingsveiligheid (IOV). Dit is het landelijk programma waarbij het structureel vergroten en verankeren van veiligheid centraal staat. De reserve heeft tot doel het borgen van middelen voor de uitvoering van het landelijk programma Impuls Omgevingsveiligheid. Op dit moment is het nog onzeker welk bedrag wordt ontvangen van het Rijk voor de uitgaven 2019. Zodra dit in één van de circulaires naar voren komt wordt dit verwerkt in het eerstvolgende P&C product.</p>
Functie	Spaar
Voeding	Rijksbijdrage
Besluitvorming/instellingsjaar	Voorjaarsnota 2015
Looptijd	9999 De looptijd is doorlopend, daarom is 9999 ingevuld.
Toelichting onttrekkingen	Voor de uitvoering van het landelijk programma Impuls Omgevingsveiligheid wordt € 4 mln aan de reserve onttrokken.
Toelichting toevoegingen	Er zijn geen toevoegingen voorzien voor deze reserve.
Toelichting beklemdheid	Het bedrag is volledig juridisch beklemd omdat PZH het secretariaat uitvoert voor de Impuls Omgevingsveiligheid waarbij de gelden naar de decentrale overheden wordt doorgesluisd.

Onderwerp:	IODS
Inhoud en doel	De integrale ontwikkeling Delft-Schiedam (IODS) hangt samen met de verlenging van de Rijksweg A4 in deze regio. De provincie heeft een rol in de verbetering van de ruimtelijke kwaliteit in dit gebied, als de A4 verlengd wordt. De IODS-partners hebben afgesproken dat alle werkzaamheden gelijktijdig zullen aanvangen, in 2011. In de programmareserve zitten middelen voor de uitvoering van de versterking van de ruimtelijke kwaliteit die uit de programmareserve onttrokken worden.
Functie	Spaar
Voeding	Financiële ruimte
Besluitvorming/instellingsjaar	Jaarrekening 2004
Looptijd	2019
Toelichting onttrekkingen	In 2019 wordt er € 0,4 mln onttrokken voor de subsidie innovatie in Midden Delfland. Ook wordt er in 2019 € 0,1 mln onttrokken voor de Ecopassage de Schie. Daarnaast wordt er conform Kaderbesluit Infra € 1 mln uit de IODS middelen bijgedragen aan de N468. De resterende middelen ad € 3,3 mln zijn in 2019 opgenomen als risicoreservering.
Toelichting toevoegingen	Er zijn geen toevoegingen voorzien voor deze reserve.
Toelichting beklemdheid	Er resteren nog subsidieverplichtingen. In 2019 zal worden bepaald hoeveel middelen gereserveerd moeten blijven voor extra kosten IODS en zal dit worden verwerkt in de begroting. Eventuele vrijval zullen we in de begroting van 2020 tot uitdrukking brengen.

Onderwerp:	Zandmotor
Inhoud en doel	Het kustprogramma van de provincie Zuid-Holland heeft tot doel om de kust veilig te maken voor huidige en komende generaties. Dit is in lijn met het advies van de commissie Veerman (Deltacommissie), waarin de Zandmotor is genoemd. Ter dekking van de provinciale bijdrage aan de aanleg van de Zandmotor is geld in de programmareserve opgenomen. Daarnaast is de provincie volgens de overeenkomsten die met Rijkswaterstaat zijn gesloten gehouden het natuurbeheer van de Zandmotor te regelen via opdrachtverlening aan Zuid-Hollands Landschap.
Functie	Spaar
Voeding	Deels doorerschikking binnen het programma (Kust-onderdelen en reservering IRP's). Vanuit het innovatiebudget is € 1 mln beschikbaar gesteld. Daarnaast is € 1 mln uit de financiële ruimte beschikbaar gesteld (Najaarsnota 2010).
Besluitvorming/instellingsjaar	Voorjaarsnota 2010
Looptijd	2021
Toelichting onttrekkingen	Voor de verlening van de opdracht aan Zuid-Hollands Landschap voor beheer van de Zandmotor wordt t/m 2020 jaarlijks € 0,1 mln uit de reserve onttrokken. Daarnaast wordt t/m 2021 € 0,2 mln onttrokken voor met name monitoring en onderzoek.
Toelichting toevoegingen	Er zijn geen toevoegingen voorzien voor deze reserve.
Toelichting beklemdheid	Het saldo van de reserve Zandmotor per 31-12-2019 is voor € 0,5 mln programmatisch beklemd (reeds in de meerjaren programmering opgenomen). Het saldo na 2021 dient te worden beklemd voor de beheerverplichtingen die de provincie heeft die nog verder moeten worden geprogrammeerd.

Onderwerp:	Frictiekosten RUD
Inhoud en doel	De gelden in deze programmareserve zijn bedoeld om de omgevingsdiensten in oprichting te bekostigen en, na oprichting, om de frictiekosten te betalen.
Functie	Spaar
Voeding	Programmabudget
Besluitvorming/instellingsjaar	Najaarsnota 2011
Looptijd	2020
Toelichting onttrekkingen	De Omgevingsdienst West-Holland heeft een reorganisatie doorgevoerd en de provincie vergoed de frictiekosten die hier verband mee houden. Voor 2019 wordt een bijdrage van € 0,5 mln geraamd.
Toelichting toevoegingen	Er zijn geen toevoegingen voorzien voor deze reserve.
Toelichting beklemndheid	Er is bestuurlijk toegezegd dat de frictiekosten van omgevingsdienst West Holland van 2018 t/m 2020 tot € 1,3 mln wordt vergoed.

Programmareserve 2

Onderwerp (bedragen x € 1.000)	Saldo per 31-12-2017	Toevoe- gingen	Onttrek- kingen	Saldo per 31-12-2018	Toevoe- gingen	Onttrek- kingen	Saldo per 31-12-2019	Toevoe- gingen	Onttrek- kingen	Saldo per 31-12-2020	Toevoe- gingen	Onttrek- kingen	Saldo per 31-12-2021	Toevoe- gingen	Onttrek- kingen	Saldo per 31-12-2022
Milieu-eisen openbaar vervoer	1.260	0	1.260	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
1%-regeling Kunst	172	0	13	159	0	13	147	0	13	134	0	13	122	0	0	122
Egalisatiereserve expl proj PZI	27.890	0	8.818	19.072	5.490	4.600	19.962	4.560	0	24.522	3.810	0	28.331	3.650	0	31.981
Bereikbaarheid	15.357	16.107	14.412	17.052	12.046	3.296	25.802	5.946	5.546	26.202	6.156	2.195	30.163	6.156	1.469	34.850
HOV Net Zuid-Holland Noord	5.377	0	0	5.377	0	5.377	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Mobiliteit	98.711	13.996	0	112.707	10.458	0	123.165	3.429	3.842	122.752	1.735	0	124.487	1.500	1.396	124.591
Revoluerend Verenfonds	2.600	1.200	0	3.800	1.200	0	5.000	0	0	5.000	0	0	5.000	0	0	5.000
Egalisatiereserve beheer & onderhoud	18.340	20.653	0	38.993	19.000	0	57.993	20.000	0	77.993	0	0	77.993	0	5.000	72.993
Voorm. Invest. budg. Sted. Vern. 3 (ISV3)	5.883	0	3.168	2.714	0	2.398	317	0	0	317	0	0	317	0	0	317
Totaal	175.590	51.955	27.670	199.875	48.193	15.683	232.385	33.934	9.400	256.920	11.700	2.207	266.413	11.305	7.865	269.854

Beklemdheid reserves

Onderwerp	Saldo reserve 2019	Juridisch verplicht 2019	Bestuurlijk verplicht 2019	Niet verplicht 2019
Egalisatiereserve expl proj PZI	19.962	0	0	19.962
HOV Net Zuid-Holland Noord	0			
Bereikbaarheid	25.802	0	21.179	4.623
1%-regeling Kunst	147	0	0	147
Mobiliteit	123.165	123.165	0	0
Revolverend Verenfonds	5.000	0	5.000	0
Milieueisen openbaar vervoer	0			
Egalisatiereserve beheer & onderhoud	57.993	0	57.993	0
Voorm.Invest.budg.Sted.Vern.3 (ISV3)	317	0	317	0
Totaal reserves	232.385	123.165	84.489	24.732

De detail informatie per reserve over inhoud en doel, functie, voeding, instellingsjaar, looptijd, onttrekkingen en toevoegingen, beklemming en omvang is opgenomen in de toelichting op de programmareserves.

Toelichting per programmareserve

Onderwerp:	1%-regeling Kunst
Inhoud en doel	De 1%-regeling Publieke kunstprojecten is beëindigd. Van de zes projecten loopt alleen Buytenland nog in programma 1.
Functie	Spaar
Voeding	Financiële ruimte
Besluitvorming/instellingsjaar	Najaarsnota 2009
Looptijd	2022
Toelichting onttrekkingen	Er zijn niet of nauwelijks onttrekkingen voorzien voor deze reserve.
Toelichting toevoegingen	Er zijn geen toevoegingen voorzien voor deze reserve.
Toelichting beklemdheid	De omvang is per eind 2019 € 0,1 mln; dit is niet beklemd. Gezien het gesloten systeem, her in te zetten binnen programma 2, PMR.
Toelichting omvang	De omvang is per eind 2019 € 0,1 mln; dit is niet beklemd. Gezien het gesloten systeem, her in te zetten binnen programma 2, PMR.

Onderwerp:	Egalisatiereserve exploitatieprojecten PZI
Inhoud en doel	<p>WAS: De programmareserve was ingesteld om vertragingen en versnellingen bij projecten op te vangen, waarbij de projecten binnen het totale projectbudget blijven, maar verschillen ontstaan in de kasritmes.</p> <p>In verband met de invoering van het nieuwe BBV voor de Begroting 2017 zijn de exploitatieprojecten omgezet naar investeringsprojecten en bevat het nieuwbouwdeel van het PZI geen exploitatieprojecten meer.</p> <p>Na verwerking van het Kaderbesluiten Infra 2016 en 2017 en de financiële consequenties van de BBV-wijziging resteert vanaf 2023 een structurele storting van € 2,9 mln. Bij Kaderbesluit infrastructuur 2018 zal een voorstel worden voorgelegd over de inzet van deze middelen.</p> <p>WORDT: De programmareserve was ingesteld om vertragingen en versnellingen bij projecten op te vangen, waarbij de projecten binnen het totale projectbudget blijven, maar verschillen ontstaan in de kasritmes.</p> <p>In verband met de invoering van het nieuwe BBV voor de Begroting 2017 zijn de exploitatieprojecten omgezet naar investeringsprojecten en bevat het nieuwbouwdeel van het PZI geen exploitatieprojecten meer.</p> <p>Na verwerking van de Kaderbesluiten Infra 2016 en 2017 en de financiële consequenties van de BBV-wijziging resteert vanaf 2023 een structurele storting van € 2,9 mln. Deze middelen worden betrokken bij het opstellen van de nieuwe Nota Budgetbehoefte voor het beheer en onderhoud van de provinciale infrastructuur.</p>
Functie	Egalisatie
Voeding	Programmabudget
Besluitvorming/instellingsjaar	Begroting 2010
Looptijd	9999 De looptijd is doorlopend, daarom is 9999 ingevuld.
Toelichting onttrekkingen	<p>In 2019 wordt de derde en laatste tranche ad € 1,1 mln aan de reserve onttrokken en aan de financiële ruimte toegevoegd. Daarmee is de omwisseling van mobiliteits- en ISV3-middelen afgerond.</p> <p>Voor de uitvoering van het planmatig onderhoud aan de N207, kruising Hefbrug Waddinxveen, wordt voor € 0,2 mln aan flankerende maatregelen ingezet om de overlast voor de omgeving te minimaliseren.</p> <p>Aan het ministerie van I&W wordt een tweetal subsidies verstrekt voor de:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Innovatieve aanpak A15 ad € 2,6 mln; • Voorbereiding A20 Nieuwerkerk a/d IJssel - Gouda ad € 0,7 mln.
Toelichting toevoegingen	De structurele storting in de reserve bedraagt € 5,5 mln. Op basis van besluitvorming in eerdere Kaderbesluiten loopt dit terug naar € 2,9 mln in 2023. Dit wordt meegenomen bij het opstellen van de nieuwe Nota Budgetbehoefte.
Toelichting beklemdheid	<p>Er zijn na 2019 geen beklemdde middelen meer in deze reserve.</p> <p>In de reserve wordt, naast een paar incidentele stortingen in 2020-2022, structureel € 2,9 mln gestort, waardoor eind 2033 een vrij besteedbaar saldo van € 63,9 mln in de reserve aanwezig is. In eerdere P&C producten is al aangegeven dat de structurele storting betrokken wordt bij de nieuwe nota Budgetbehoefte voor het beheer en onderhoud.</p>
Toelichting omvang	Het oorspronkelijke doel van de reserve is vervallen. De reserve wordt betrokken bij het opstellen van de nieuwe Nota Budgetbehoefte voor het beheer en onderhoud van de provinciale infrastructuur.

Onderwerp:	Bereikbaarheid
Inhoud en doel	<p>WAS: Het doel van deze programmareserve is het kunnen opvangen van meevallers op de mobiliteitsprojecten en- programma's van Verkeer en Vervoer en DBI. De middelen kunnen dan tijdelijk als vrij besteedbaar deel worden gereserveerd voor nieuwe of andere bestaande bereikbaarheidsdoeleinden. Dit kunnen projecten zijn in het kader van Verkeer en vervoer (aanleg van nieuw) als in het kader van Beheer en onderhoud (instandhouding). De programmareserve is ingesteld als instrument om middelen voor mobiliteit te kunnen behouden voor mobiliteitsdoeleinden. Dit conform het Hoofdlijnenakkoord.</p> <p>WORDT: Het doel van deze programmareserve is het kunnen opvangen van mee- en tegenvallers op de mobiliteitsprojecten en- programma's van Verkeer en Vervoer en DBI. Ook worden bijdragen van derden voor projecten en middelen die beschikbaar zijn gesteld door PS en die niet direct kunnen worden ingezet in deze reserve bewaard. Een deel van de middelen kan als vrij besteedbaar worden aangemerkt voor nieuwe of andere bestaande bereikbaarheidsdoeleinden. Dit kunnen projecten zijn in het kader van Verkeer en vervoer (aanleg van nieuw) en in het kader van Beheer en onderhoud (instandhouding). De programmareserve is ingesteld als instrument om middelen voor mobiliteit te kunnen behouden voor mobiliteitsdoeleinden. Dit conform het Hoofdlijnenakkoord.</p>
Functie	Spaar
Voeding	Programmabudget
Besluitvorming/instellingsjaar	Najaarsnota 2011
Looptijd	9999 De looptijd is doorlopend, daarom is 9999 ingevuld.
Toelichting onttrekkingen	Voor de overdracht van de N468 wordt € 2,9 mln aan de reserve onttrokken. Voor de subsidie aan de MRDH voor de Kortetermijnaanpak gebiedsprogramma duurzame bereikbaarheid Rotterdam - Den Haag wordt € 0,4 mln aan de reserve onttrokken.
Toelichting toevoegingen	<p>De vrijvallende middelen als gevolg van de lagere bijdrage aan Connexxion voor vervoer over water ad € 0,3 mln wordt structureel aan de reserve toegevoegd.</p> <p>Bij de Begroting 2018 is A577 cofinanciering Rijksmiddelen Investerings Fietsinfrastructuur (voor uitvoering Fietsplan 2016-2025) aangenomen. In 2019 wordt de tweede tranche van € 4 mln in de reserve gestort.</p> <p>Bij Kaderbesluit Infra 2019 en VJN 2018 is besloten € 0,1 mln uit de vrijvallende b&o middelen als gevolg van de overdracht van wegen in te zetten voor de bijkomende kosten van de overdrachten.</p> <p>Uit de middelen voor IODS wordt € 1,0 mln bijgedragen voor de overdracht van de N468.</p> <p>Uit de programmareserve Groene ambities wordt € 6,7 mln in deze reserve gestort voor de aanleg van de Vredenburglaan als onderdeel van het besluit over de BBL-kavel te Waddinxveen (ontwikkeling Zuidplaspolder).</p>

Toelichting beklemndheid	<p>In het verleden zijn stortingen in de reserve gedaan op basis van specifieke PS-besluiten:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Voorjaarsnota 2015 Opbrengst verkoop Gnephoek reserveren voor nieuwbouw steunpunten ad € 1,2 mln • Begroting 2018 is A577 cofinanciering Rijksmiddelen Investeren Fietsinfrastructuur (voor uitvoering Fietsplan 2016-2025) aangenomen: 2 x € 4 mln = € 8 mln • Kaderbesluit Infra 2018 t.b.v. Overdracht N468 ad € 2 mln • Begroting 2019: Bij het besluit m.b.t. de voorovereenkomst met Wayland Developments BV inzake gefaseerde levering van de zgn. BBL-kavel te Waddinxveen (PZH-2014-459527702) is besloten € 6,7 mln van de opbrengst van de verkoop van de BBL-kavel in te zetten voor de aanleg van de Vredenburglaan. <p>Daarnaast worden via het provinciefonds bijdragen van het Rijk ontvangen voor een aantal fietspaden in het kader van Beter Benutten. Omdat deze bijdragen worden beschouwd als eigen middelen, mogen ze niet in mindering worden gebracht op de uitgaven voor de betreffende fietspaden, waardoor er netto meer geactiveerd wordt. Om de hieruit voortvloeiende afschrijvingslasten te dekken, worden de gereserveerde bijdragen in het jaar van gereedmelden van de projecten toegevoegd aan de algemene middelen.</p> <p>F583 BAR-route (Barendrecht-Ridderkerk-Albrandswaard) F15 IJsselmonde - (SFR15) € 2 mln. F263.5 SFR Rotterdam-Gouda (SFR20) € 1,3 mln.</p> <p>In de periode tot ultimo 2033 groeit de reserve door naar een totaal van € 41 mln, waarvan € 15,9 mln bestuurlijk beklemnd en € 25,1 mln vrij inzetbaar is. De stijging van het vrij besteedbare deel is voornamelijk het gevolg van de in het Kaderbesluit Infrastructuur 2016 opgenomen vrijval van middelen voor het beheer en onderhoud van de Rijnlandroute in de jaren 2020, 2021 en 2022 voor een totaalbedrag van € 16,8 mln.</p>
Toelichting omvang	Er is geen maximale omvang van de reserve vastgesteld.

Onderwerp:	HOV-Net Zuid-Holland Noord
Inhoud en doel	<p>WAS: Het HOV-Net Zuid-Holland Noord geeft invulling aan R-net en strekt zich uit van Utrecht tot de kust, met aftakkingen richting Noordvleugel en Haaglanden. Het resultaat is een duurzaam, hoogwaardig, frequent en herkenbaar openbaar vervoernetwerk, met diverse knooppunten, waar de verbindingen naadloos op elkaar aansluiten.</p> <p>De middelen in de reserve zijn toegezegd voor no regret- maatregelen voor korte termijnoplossingen voor de corridor Leiden-Centraal-Leiden Lammenschans (PS 6549 januari 2013).</p> <p>WORDT: Het HOV-Net Zuid-Holland Noord geeft invulling aan R-net en strekt zich uit van Utrecht tot de kust, met aftakkingen richting Noordvleugel en Haaglanden. Het resultaat is een duurzaam, hoogwaardig, frequent en herkenbaar openbaar vervoernetwerk, met diverse knooppunten, waar de verbindingen naadloos op elkaar aansluiten.</p> <p>De middelen in de reserve zijn toegezegd voor no regret- maatregelen voor korte termijnoplossingen voor de corridor Leiden-Centraal-Leiden Lammenschans (PS 6549 januari 2013). Naar verwachting zal de gemeente Leiden in 2019 een subsidieverzoek indienen.</p>
Functie	Spaar
Voeding	Vanuit de vrijvallende gelden voor OV (€ 5 mln in 2012)

Besluitvorming/instellingsjaar	Najaarsnota 2012
Looptijd	2019
Toelichting onttrekkingen	De gemeente zal naar verwachting in 2019 de subsidieaanvraag voor de no regret-maatregelen voor kortetermijnoplossingen voor de corridor Leiden-Centraal-Leiden Lammenschans indienen (PS 6549 januari 2013).
Toelichting toevoegingen	Er zijn geen toevoegingen voorzien voor deze reserve.

Onderwerp:	Mobiliteit
Inhoud en doel	<p>WAS: Vanuit de impuls gelden is structureel € 1,5 mln beschikbaar gesteld voor het behoud, aanbod en verbetering van het Openbaar Vervoer, zowel over land als over water. De komende periode zullen twee langjarige concessies moeten worden verleend. Dit extra budget geeft de mogelijkheid om, met behoud van lage tarieven, het aanbod van het OV (in tijdstip of frequentie) te behouden of te verbeteren. Op dit moment worden plannen ontwikkeld voor de inzet van deze middelen. In afwachting daarvan worden de middelen in de reserve Mobiliteit gestort.</p> <p>Via de provinciefondsuitkering is € 1,9 mln ontvangen specifiek voor het Actieprogramma regionaal OV. Dit bedrag wordt ook gestort in de reserve.</p> <p>Ook het saldo tussen de ontvangen middelen mobiliteit via het provinciefonds en de uitgaven in het bestedingsplan mobiliteit ad € 5,1 mln wordt in de reserve gestort als buffer voor het mogelijke risico als gevolg van in de concessies opgenomen indexatie OV en voor de dekking van de uitgaven voor Gedragsbeïnvloeding.</p> <p>WORDT: De provincie ontvangt jaarlijks via de provinciefondsuitkering middelen voor mobiliteit. Deze middelen worden voornamelijk ingezet voor de concessies OV, stimulering OV en regionale infrastructurele projecten.</p> <p>Het jaarlijkse resultaat van de ontvangen bijdrage en de verantwoorde lasten wordt verrekend met de reserve.</p>
Functie	Spaar
Voeding	Decentralisatie provinciefonds
Besluitvorming/instellingsjaar	Begroting 2016
Looptijd	2099
Toelichting onttrekkingen	Er zijn geen onttrekkingen voorzien voor deze reserve.
Toelichting toevoegingen	Het saldo tussen de te ontvangen rijksbijdrage en de geraamde lasten ad € 10,5 mln wordt in de reserve gestort.
Toelichting beklemdheid	De bekleemde middelen uit de OVP BDU zijn conform de aanwijzingen van het ministeries van I&W overgegaan naar de bekleemde middelen in de reserve Mobiliteit. Ze worden ingezet voor het openbaar vervoer en voor regionale infrastructurele projecten die in het verleden in bestedingsplannen zijn toegekend. Ook is een deel te besteden aan de indexatieafspraken die gemaakt zijn in het Heerveenakkoord. De omvang van de reserve daalt naar € 97,2 mln ultimo 2033.

Onderwerp:	Revolverend Verenfonds
Inhoud en doel	<p>WAS: Doelstelling van het fonds is om in de provincie veerverbindingen voor forensen en scholieren in stand te houden die voldoen aan de maatschappelijk gewenste kwaliteitsniveau. Beoogd wordt onder meer om de verduurzaming van de veerponten te stimuleren via vernieuwing en renovatie. Via het fonds kunnen veerexploitanten hiervoor een lening krijgen van de provincie. De reserve heeft de functie van risicoreserve.</p> <p>WORDT: Doelstelling van het fonds is om in de provincie veerverbindingen voor forensen en scholieren in stand te houden die voldoen aan het maatschappelijk gewenste kwaliteitsniveau. Beoogd wordt onder meer om de verduurzaming van de veerponten te stimuleren via vernieuwing en renovatie. Daarvoor is, conform het Hoofdlijnenakkoord 2015-2019 een revolverend verenfonds opgezet voor vernieuwing en groot onderhoud ter grootte van € 12 mln (waarvoor een risicoreserve van € 5 mln wordt opgebouwd). Via het fonds kunnen veerexploitanten hiervoor een lening krijgen van de provincie. De reserve heeft de functie van risicoreserve.</p>
Functie	Buffer
Voeding	Financiële ruimte
Besluitvorming/instellingsjaar	Begroting 2016
Looptijd	2099
Toelichting onttrekkingen	Er zijn geen onttrekkingen voorzien voor deze reserve.
Toelichting toevoegingen	In 2019 wordt de laatste tranche van € 1,2 mln in de reserve gestort, waarmee de bij de Begroting 2016 vastgestelde omvang van € 5 mln is bereikt.
Toelichting beklemdheid	De gereserveerde middelen dienen beschikbaar te blijven om het risico op te kunnen vangen dat veerexploitanten de verstrekte lening niet kunnen aflossen.
Toelichting omvang	Bij het instellen van de reserve bij de Begroting 2016 is de gewenste omvang van de reserve vastgesteld op € 5 mln.

Onderwerp:	Egalisatiereserve beheer en onderhoud
Inhoud en doel	De door PS vastgestelde Nota budgetbehoefte geeft een gemiddeld jaarbudget voor beheer en onderhoud. Door de toestandsafhankelijke aanpak van het onderhoud, waarbij het areaal op het economisch meest rendabele moment wordt onderhouden, ontstaan pieken en dalen in de jaarlijkse uitgaven. Bij het Kaderbesluit infrastructuur 2016 is besloten een egalisatiereserve te vormen om deze schommelingen op te vangen en voor de provinciale begroting een gelijkmatige lastenontwikkeling te presenteren. De egalisatiereserve beheer en onderhoud DBI is per 2016 ingesteld. Eens in de 4 jaar wordt de budgetbehoefte voor het dagelijks en planmatig beheer en onderhoud berekend. Dit zal in 2020 weer herijkt worden.
Functie	Egalisatie
Voeding	Programmaresultaat / programmabegroting
Besluitvorming/instellingsjaar	Begroting 2017
Looptijd	9999 De looptijd is doorlopend, daarom is 9999 ingevuld.
Toelichting onttrekkingen	Er zijn geen onttrekkingen voorzien voor deze reserve.
Toelichting toevoegingen	Op basis van de geactualiseerde prognoseoverzichten wordt de raming voor het planmatig beheer en onderhoud 2019 met € 19 mln verlaagd. Deze middelen blijven in de reserve beschikbaar voor later gebruik.
Toelichting beklemdheid	De middelen zijn bestuurlijk verplicht om het door PS vastgestelde kwaliteitsniveau voor het beheer en onderhoud te kunnen handhaven. In 2020 wordt nog € 20 mln gestort en in 2022 € 5 mln onttrokken, zodat ultimo 2033 een beklemd saldo van € 73 mln in de reserve is opgenomen. Voor een nadere duiding van de toevoegingen en onttrekkingen zie de paragraaf onderhoud kapitaalgoederen, deel infrastructuur.

Onderwerp:	Voormalig Investeringsbudget Stedelijke Vernieuwing 3 (ISV 3)
Inhoud en doel	<p>In 2015 is door PS besloten om het restant van de beschikbare ISV 3 middelen, die niet meer als beklemd hoeven te worden aangemerkt, in te zetten voor doelen waarvoor het budget van het Rijk was bestemd. De middelen zijn beschikbaar gesteld voor de volgende onderwerpen uit het Hoofdlijnenakkoord:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Uitvoeringsprogramma Groen (Doel 1-3), • Kwaliteitsnet Goederenvervoer (Doel 2-1) • en Beschermd, bekend en beleefbaar erfgoed (Doel 3-6). Jaarlijks zullen voor deze onderwerpen middelen aan de reserve worden onttrokken.
Functie	Spaar
Voeding	Overlopende passiva
Besluitvorming/instellingsjaar	Jaarrekening 2016
Looptijd	2019
Toelichting onttrekkingen	<p>Conform het PS-besluit over de resterend ISV3 middelen worden de volgende bedragen aan de reserve onttrokken:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Uitvoeringsprogramma Groen (Doel 1-3) € 0,8 mln, • Kwaliteitsnet Goederenvervoer (Doel 2-1) € 1,1 mln, • Beschermd, bekend en beleefbaar erfgoed (Doel 3-6) € 0,5 mln.
Toelichting toevoegingen	Er zijn geen toevoegingen voorzien voor deze reserve.
Toelichting beklemdheid	<p>In 2015 is door PS besloten om het restant van de beschikbare ISV 3 middelen, die niet meer als beklemd hoeven te worden aangemerkt, in te zetten voor doelen waarvoor het budget van het Rijk was bestemd. De middelen zijn beschikbaar gesteld voor de volgende onderwerpen uit het Hoofdlijnenakkoord:</p> <p>Uitvoeringsprogramma Groen (Doel 1-3), Kwaliteitsnet Goederenvervoer (Doel 2-1) en Beschermd, bekend en beleefbaar erfgoed (Doel 3-6). Jaarlijks zullen voor deze onderwerpen middelen aan de reserve worden onttrokken.</p>

Programmareserve 3

Onderwerp (bedragen x € 1.000)	Saldo per 31-12-2017	Toevoe- gingen	Onttrek- kingen	Saldo per 31-12-2018	Toevoe- gingen	Onttrek- kingen	Saldo per 31-12-2019	Toevoe- gingen	Onttrek- kingen	Saldo per 31-12- 2020	Toevoe- gingen	Onttrek- kingen	Saldo per 31-12- 2021	Toevoe- gingen	Onttrek- kingen	Saldo per 31-12-2022
Meerjarenplan Bodemsanering	40.598	3.941	5.960	38.578	4.091	6.459	36.210	3.591	6.489	33.312	0	500	32.812	0	710	32.102
Bedrijventerreinen	3.355	3.380	1.150	5.585	0	500	5.085	0	802	4.283	0	385	3.898	0	0	3.898
Alt.locatie Hoeksche Waard	9.000	0	9.000	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Mitigatie/Energie	1.817	270	946	1.141	2.300	1.600	1.841	0	1.343	497	0	0	497	0	0	497
Overcommitting OP-West	3.485	1.220	0	4.705	0	1.400	3.305	0	0	3.305	0	0	3.305	0	0	3.305
Interreg-cofinanciering EFRO	14.226	0	4.000	10.226	0	4.500	5.726	0	4.500	1.226	0	0	1.226	0	0	1.226
Greendeal Zonnepanelen-asbest	871	0	500	371	0	300	71	0	0	71	0	0	71	0	0	71
InnovationQuarter	4.700	0	0	4.700	0	0	4.700	0	0	4.700	0	0	4.700	0	0	4.700
Res Project duurz. ontw. Zuidplaspold	13.585	0	386	13.199	0	2.629	10.570	0	4.988	5.582	0	2.340	3.242	0	859	2.383
Regionale netwerken topsectoren	2.215	800	840	2.175	0	860	1.315	0	242	1.073	0	0	1.073	0	0	1.073
Duurz.expl.energiepotent.Zuidplasp.	113	0	0	113	0	0	113	0	0	113	0	0	113	0	0	113
Risicoreserve Energiefonds	9.000	9.125	0	18.125	9.125	0	27.250	4.000	0	31.250	0	0	31.250	0	0	31.250
Versterking economie	26.651	3.400	16.580	13.471	0	6.038	7.433	0	5.183	2.250	0	3.383	-1.133	0	1.100	-2.233
MIT MKB Innovatiestimulering topsect	8.049	6.400	4.154	10.295	0	5.700	4.595	0	3.000	1.595	0	0	1.595	0	0	1.595
Implementatie Omgevingswet	4.598	0	1.500	3.098	0	1.500	1.598	0	1.598	0	0	0	0	0	0	0
Opstellen integrale onderzoeksagenda	358	300	374	284	300	304	280	0	280	0	0	0	0	0	0	0
Regionale gebiedsgerichte projecten	7.000	0	3.460	3.540	200	1.545	2.196	0	578	1.618	0	0	1.618	0	0	1.618
Zuidelijke Randstad	180	89	50	219	0	70	149	0	70	79	0	79	0	0	0	0
Energietrans.gebouwde	0	422	0	422	2.700	2.278	845	2.600	2.434	1.011	0	1.011	0	0	0	0

Onderwerp (bedragen x € 1.000)	Saldo per 31-12-2017	Toevoe- gingen	Onttrek- kingen	Saldo per 31-12-2018	Toevoe- gingen	Onttrek- kingen	Saldo per 31-12-2019	Toevoe- gingen	Onttrek- kingen	Saldo per 31-12- 2020	Toevoe- gingen	Onttrek- kingen	Saldo per 31-12- 2021	Toevoe- gingen	Onttrek- kingen	Saldo per 31-12-2022
omg.&glastuinb																
Risicoreserve RegMed XB	0	1.200	0	1.200	1.200	425	1.975	1.200	0	3.175	1.200	0	4.375	1.200	0	5.575
Risicoreserve Waste to Chemistry	0	3.000	0	3.000	0	0	3.000	0	0	3.000	0	0	3.000	0	0	3.000
Bedrijventerreinen:IRP Oude Rijnzone	3.438	0	1.500	1.938	0	500	1.438	0	500	938	0	500	438	0	250	188
IRP Goeree-Overflakkee	525	0	250	275	0	100	175	0	100	75	0	0	75	0	0	75
Totaal	153.763	33.546	50.651	136.659	19.916	36.707	119.868	11.391	32.107	99.152	1.200	8.198	92.154	1.200	2.919	90.435

Beklemdheid reserves

Onderwerp	Saldo reserve 2019	Juridisch verplicht 2019	Bestuurlijk verplicht 2019	Niet verplicht 2019
Meerjarenplan Bodemsanering	36.210	0	36.210	0
Greendeal Zonnepanelen-asbest	71	0	71	0
Res Project duurz ontw. Zuidplaspold	10.570	0	10.570	0
Bedrijventerreinen	5.085	3.885	1.200	0
Mitigatie/Energie	1.841	1.000	343	497
Alt.locatie Hoeksche Waard	0	0	0	0
Overcommitting OP-West	3.305	0	0	3.305
Interreg-cofinanciering EFRO	5.726	1.434	3.066	1.225
InnovationQuarter	4.700	0	4.700	0
IRP Goeree-Overflakkee	175	0	100	75
Bedrijventerreinen:IRP Oude Rijnzone	1.438	1.438	0	0
Regionale netwerken topsectoren	1.315	295	1.020	0
Risicoreserve Energiefonds	27.250	0	27.250	0
MIT MKB Innovatiestimulering topsect	4.595	0	4.595	0
Versterking economie	7.433	1.900	5.533	0
Implementatie Omgevingswet	1.598	0	1.599	0
Opstellen integrale onderzoeksagenda	280	0	280	0
Regionale gebiedsgerichte projecten	2.196	0	2.196	0
Duurz.expl.energiepotent.Zuidplasp.	113	0	113	0
Zuidelijke Randstad	149	0	149	0
Energietrans.gebouwde omg.&glastuinb	845	0	845	0
Risicoreserve RegMed XB	1.975	0	1.975	0
Risicoreserve Waste to Chemistry	3.000	0	3.000	0
Totaal reserves	119.868	9.952	104.815	5.102

De detail informatie per reserve over inhoud en doel, functie, voeding, instellingsjaar, looptijd, onttrekkingen en toevoegingen, beklemming en omvang is opgenomen in de toelichting op de programmareserves.

Toelichting per programmareserve

Onderwerp:	Meerjarenplan Bodemsanering
Inhoud en doel	Via het provinciefonds ontvangt de provincie een decentralisatieuitkering voor de uitvoering van het meerjaren werkprogramma bodem 2010-2014. Het werkprogramma is een uitwerking van het Bodemconvenant dat met Rijk en gemeenten is overeengekomen. Met ingang van 2015 (tot en met 2020) ontvangt de provincie, als decentralisatieuitkering via het Provinciefonds, middelen voor uitvoering van het convenant "Bodem en ondergrond" (op 17 maart 2015 door Rijk, VNG, IPO en UvW vastgesteld). Op landelijk niveau participeert de provincie in de voorbereiding van een nieuw bodemconvenant 2016-2020. Of hierna nog continuering van de decentralisatieuitkering zal plaatsvinden is niet zeker. Met de programmareserve (Egalisatiereserve) kunnen verschillen in het kasritme over de looptijd van het werkprogramma worden opgevangen. Kasritmeverschillen kunnen ontstaan door versnellingen of vertragingen in de uitvoering van projecten en door verschillen in de uitgaven voor het werkprogramma en het vaste kasritme van inkomsten uit de decentralisatieuitkering.
Functie	Spaar
Voeding	Programmabudget
Besluitvorming/instellingsjaar	Voorjaarsnota 2011
Looptijd	9999 Looptijd is doorlopend, daarom is 9999 ingevuld.
Toelichting onttrekkingen	Aan de reserve wordt € 6,5 mln onttrokken voor de volgende activiteiten: <ul style="list-style-type: none"> • Sanering spoedlocaties € 3,4 mln • Sanering Rhoonse Stort € 1,2 mln • Afzanden Kralingse Plas € 0,3 mln • Nazorg RUD's € 1,3 mln • Uitvoeringsprogramma bodem € 0,3 mln
Toelichting toevoegingen	Voor de uitvoering van het convenant Bodem en ondergrond wordt € 3,6 mln van het Rijk ontvangen. Tevens wordt in het kader van de Regiodeal bodemdaling € 0,5 mln in de reserve gestort voor Living labs boeren met hoog water.
Toelichting beklemdheid	De middelen zijn beklemd voor de uitvoering van het convenant Bodem en ondergrond dat op 17 maart 2015 door het Rijk, de VNG, het IPO en het UvW is vastgesteld. De omvang van de reserve is voor een groot deel al specifiek bestemd voor projecten die nu bekend zijn en waarvoor de provincie als bevoegd gezag optreedt. Onzekere factoren voor de komende jaren zijn de financiële effecten van de overheveling van de bevoegd gezag taken naar gemeenten, de werkvoorraad spoed die hierna bij de provincie blijft en projecten waarvan de planning, omvang en benodigde acties nu nog niet helder is.
Toelichting omvang	Voor deze reserve is geen maximale omvang vastgesteld.

Onderwerp:	Bedrijventerreinen
Inhoud en doel	Het leveren van een bijdrage aan de groei van de werkgelegenheid via het stimuleren van investeringen in de noodzakelijke ruimtelijke voorwaarden. De middelen in de programmareserve zijn bestemd voor de ontwikkeling van bedrijventerreinen door middel van uitgifte van meerjarige projectsubsidies met een looptijd van maximaal zeven jaar (met de mogelijkheid om met drie jaar extra te verlengen).
Functie	Spaar
Voeding	Programmabudget
Besluitvorming/instellingsjaar	Voordracht GS, nr. 4408 van 5 september 1995. In 1996 is de verordening ontwikkelingsfonds bedrijventerreinen vastgesteld. In 1997 is de eerste beschikking / subsidie verstrekt.

Looptijd	2023
Toelichting onttrekkingen	Er worden onttrekkingen voorgesteld in 2018 en 2019 voor Vraaggericht bedrijventerreinenbeleid (in totaal bijna € 1 mln) en voor een doorstart van planvorming voor bedrijventerreinen (€ 0,4 mln). Daarnaast vindt voor € 0,4 mln reguliere onttrekking plaats omdat het totaal van de lasten in 2018 het beschikbare exploitatiebudget met € 0,4 mln overstijgt.
Toelichting toevoegingen	In 2018 worden enkele toevoegingen gedaan aan de reserve, wegens looptijdverlengingen van twee dossiers. Samen betreft dit € 3,4 mln. Het betreft de dossiers Genie- en Citadelterrein en Het Plaatje Grootenoord, beide in de regio Rotterdam - Drechtsteden.
Toelichting beklemdheid	De omvang van de reserve per eind 2019 biedt, gecombineerd met de exploitatiebudgetten die aanwezig zijn, voldoende ruimte om de maximale subsidie last die voortvloeit uit de nog onderhanden bedrijventerreinendossiers te financieren. Er is daarnaast, afgaand op de stand in de zomer van 2018, een beperkte onbenutte ruimte in de reserve aanwezig. Er zijn plannen in ontwikkeling voor herinzet van deze middelen. Er wordt periodiek gemonitord of dossiers uiteindelijk lager dan maximaal worden afgesloten en de daarmee vrijvallende middelen worden uit de reserve verwijderd ten gunste van de algemene ruimte van de provincie. Bij de Jaarrekening 2018 en bij de Voorjaarsnota 2019 zullen hiervoor op basis van actuele informatie bijstellingen plaats vinden. Dit kan opnieuw leiden tot vrijval uit deze reserve.

Onderwerp:	Alternatieve locatie Hoeksche Waard
Inhoud en doel	De programmareserve is ingesteld voor het realiseren van 120 ha haven gerelateerd bedrijventerrein ten behoeve van de Rotterdamse regio en voor de versterking van de Rotterdamse haven. De groene inpassing van het bedrijventerrein wordt door de Gemeenschappelijke Regeling Nieuw Reijerwaard nader uitgewerkt in samenspraak met de omgeving. Verwacht werd realisatie in 2017. Het inpassingsplan heeft inmiddels de Raad van State-procedure doorlopen en is eind 2015 onherroepelijk geworden. Uit overleg tussen de provincie, de Gemeenschappelijke regeling Nieuw Reijerwaard en de gemeente Rotterdam is naar voren gekomen dat een afgeronde subsidieaanvraag in 2018 aan de voorwaarden voldoet (het subsidiekader voor de groene inpassing van Nieuw-Reijerwaard). Wegens het onzekere tijdschema van de uitvoering is als looptijd 9999 ingevuld.
Functie	Spaar
Voeding	Programmabudget en financiële ruimte
Besluitvorming/instellingsjaar	Voorjaarsnota 2010
Looptijd	9999
Toelichting onttrekkingen	Er zijn geen onttrekkingen voorzien voor deze reserve.
Toelichting toevoegingen	Er zijn geen toevoegingen voorzien voor deze reserve.
Toelichting beklemdheid	Bij het opstellen van de Begroting 2019 (zomer en najaar 2018) is de verwachting dat de volledige reserve a € 9 mln in 2018 zal worden aangewend om te voldoen aan de lopende verplichtingen. Al dan niet met uitloop van de gesubsidieerde activiteiten in de jaren direct na 2018. De reserve is daarna leeg en zal worden opgeheven.
Toelichting omvang	Bij het opstellen van de Begroting 2019 (zomer en najaar 2018) is de verwachting dat de volledige reserve a € 9 mln in 2018 zal worden aangewend om te voldoen aan de lopende verplichtingen. Al dan niet met uitloop van de gesubsidieerde activiteiten in de jaren direct na 2018. De reserve is daarna leeg en zal worden opgeheven.

Onderwerp:	Mitigatie / Energie
Inhoud en doel	<p>WAS: Ter uitvoering van een aantal specifieke projecten op energiegebied is de programmareserve bestemd voor aanvragen in het kader van de subsidieregeling warmte. Bij Voorjaarsnota 2012 werd een deel van programmareserve in programma 1 overgebracht naar programma 3, dit vanwege de nieuwe programmastructuur.</p> <p>WORDT: De programmareserve is ten eerste bestemd voor de uitvoering van een aantal specifieke projecten op energiegebied voor aanvragen in het kader van de subsidieregeling warmte. Bij Voorjaarsnota 2012 werd een deel van programmareserve in programma 1 overgebracht naar programma 3, dit vanwege de nieuwe programmastructuur. Ten tweede is de programmareserve bestemd voor aanvragen vanuit de subsidieregeling lokale initiatieven. Specifiek betreft dit de middelen uit de investeringsimpuls in 2017. Een gedeelte van de toen toegekende € 2 mln wordt gebruikt ter dekking van subsidielasten in navolgende jaren en is via de programmareserve over de jaren verdeeld.</p>
Functie	Egalisatie
Voeding	Programmabudget
Besluitvorming/instellingsjaar	Voorjaarsnota 2007 / Voorjaarsnota 2012
Looptijd	2020
Toelichting onttrekkingen	Ter dekking van lasten voor de subsidieregeling Lokale Initiatieven is in 2019 een onttrekking van € 0,6 mln geraamd. Daarnaast is € 1 mln onttrokken ter dekking van subsidielasten voor het project Energieweb Glasparel+.
Toelichting toevoegingen	Ter uitvoering van de Nota Intensivering Energiebeleid is in de opstartfase € 0,4 mln aan meerkosten gemaakt. Dekking vond plaats ten laste van de reserve programmareserve Mitigatie / Energie. In 2018 en 2019 is er sprake van terugstorting van respectievelijk € 0,1 mln en € 0,3 mln. Voor de incidentele subsidie in de jaren 2019-2020 voor de aanleg van het Energieweb Glasparel+ is € 2 mln gestort.
Toelichting beklemdheid	De reserve is ingesteld ter uitvoering van de Nota Intensivering Energiebeleid en voor uitgestelde uitgaven door de markt voor subsidie aan kleinschalige lokale energieprojecten. Het saldo ultimo 2019 betreft € 0,3 mln ter financiering van de investeringsimpuls maatschappelijke, kleinschalige energieprojecten voor het jaar 2020. Verder gaat het om € 1 mln ter financiering van de incidentele subsidie voor de aanleg van het project Energieweb Glasparel+ in 2020. De overige middelen van € 0,5 mln zijn ter uitvoering van de energieagenda en de verduurzaming van de gebouwde omgeving. Er zijn duidelijke bestuurlijke intenties, maar een nadere invulling is nog niet bekend bij FJZ. Dit deel wordt daarom gekenschetst als onbeklemd.
Toelichting omvang	Ter dekking van lasten voor de subsidieregeling Lokale Initiatieven is € 0,3 mln in 2020 geraamd. Het saldo ultimo 2020 bedraagt € 0,5 mln.

Onderwerp:	Overcommittering OP-West
Inhoud en doel	Deze reserve dient ter dekking van risico's door overcommittering en de dekking van de bevoorschotting van de management autoriteit van het Landsdeel West voor overcommitteringsprojecten OP West.
Functie	Spaar
Voeding	Programmabudget
Besluitvorming/instellingsjaar	Voorjaarsnota 2012
Looptijd	2025
Toelichting onttrekkingen	Er is geen onttrekking voorzien.
Toelichting toevoegingen	Er is geen toevoeging voorzien.

Toelichting beklemde	De definitieve eindafrekening vanuit de EU is ontvangen, de volledige eindstand 2019 valt aan de provincie Zuid-Holland. Er wordt niets teruggevorderd door de EU. De middelen in de reserve zijn gekenschetst als niet beklemd. De betrokken vakafdeling Samenleving en Economie maakt momenteel plannen om het onderwerp waar de Overcommitting betrekking op had, te verlengen. Afhankelijk van de voortgang en de goedkeuring van die plannen zullen de huidige middelen opnieuw voor dit onderwerp heringezet kunnen worden. Bij afwijzing van bedoelde plannen of bij tussentijdse urgente zaken kunnen de middelen heringezet worden voor andere onderwerpen binnen of buiten Samenleving en Economie.
Toelichting omvang	De omvang van de reserve is per eind 2019 € 3,3 mln en er wordt geen storting of onttrekking voorzien. De middelen kunnen worden heringezet voor Overcommitting indien verlenging van dat onderwerp wordt geaccordeerd. In andere gevallen vallen de middelen vrij.

Onderwerp:	Interreg-cofinanciering EFRO
Inhoud en doel	De voor de Beleidsvisie en het Uitvoeringsprogramma Regionale Economie en Energie beschikbare middelen worden voor dit doel gereserveerd. Het betreft de provinciale cofinanciering van EFRO-projecten. Deze programmareserve zal voorzien in het kasritme van deze projecten.
Functie	Spaar
Voeding	Programma 3
Besluitvorming/instellingsjaar	Najaarsnota 2012
Looptijd	2022
Toelichting onttrekkingen	De onttrekking a € 4 mln is voorzien voor reguliere subsidieverleningen voor de onderwerpen EFRO en Interreg. Hiervoor is geen exploitatiebudget beschikbaar, de gehele uitgaven worden gefinancierd uit deze reserve.
Toelichting toevoegingen	Er zijn in 2019 geen toevoegingen aan deze reserve voorzien.
Toelichting beklemde	De stand van de reserve per 31-12-2019 is voor het overgrote deel noodzakelijk om het maximaal te besteden budget voor de onderwerpen EFRO en Interreg te kunnen uitgeven. Hiervan is op het moment van schrijven al € 1,4 mln daadwerkelijk aan verleende subsidies besteed en daarom juridisch verplicht. Er is daarnaast, passend binnen beleidsafspraken, begroot dat er nog voor € 3,1 mln aan gesubsidieerde activiteiten door de markt zal worden uitgevoerd in 2020. Subsidieaanvragen 2018, 2019 en 2020 en de daarop volgende verleningen en activiteitenpatronen moeten per peildatum (zomer 2018) nog plaatsvinden. Het bedrag a € 3,1 mln is hier verantwoord als Bestuurlijk verplicht. Ook het niet verplichte restant a € 1,2 mln kan goed passen in de huidige beleidsafspraken. Die afspraken zouden onder bepaalde omstandigheden kunnen worden herzien en dan zou ook de stand van deze reserve kunnen worden verlaagd om de vrijkomende middelen elders in te zetten, maar dit ligt niet voor de hand.
Toelichting omvang	De stand van de reserve per 31-12-2019 a € 5,7 mln is voor het overgrote deel noodzakelijk om het maximaal te besteden budget voor de onderwerpen EFRO en Interreg te kunnen uitgeven. Hiervan is op het moment van schrijven al € 1,4 mln daadwerkelijk op basis van verleende subsidies besteed en daarom juridisch verplicht. Er is daarnaast, passend binnen beleidsafspraken, begroot dat er nog voor € 3,1 mln aan gesubsidieerde activiteiten door de markt zal worden uitgevoerd in 2020. Subsidieaanvragen 2018, 2019 en 2020 en de daarop volgende verleningen en activiteitenpatronen moeten per peildatum (zomer 2018) nog plaatsvinden. Het bedrag a € 3,1 mln is verantwoord als Bestuurlijk verplicht. De verplichte bedragen passen in de huidige beleidsafspraken. Die afspraken zouden onder bepaalde omstandigheden kunnen worden herzien en dan zou ook de stand van deze reserve kunnen worden verlaagd om de vrijkomende middelen elders in te zetten, maar dit ligt niet voor de hand.

Onderwerp:	Greendeal Zonnepanelen-asbest
Inhoud en doel	Met het ministerie van Infrastructuur en Milieu is het convenant 'asbestdak eraf, zonnepanelen erop' aangegaan, waarin de provincie met behulp van rijksgeld zorg draagt voor de uitvoeringsregeling om asbestdaken bij agrarische ondernemers te saneren, in die gevallen waarin zonnepanelen op de betreffende daken wordt geplaatst Subsidieregeling Zonnepanelen. Het budget voor de nieuwe subsidieregeling zonnepanelen ad € 0,9 mln is in de Najaarsnota 2017 en de Begroting 2018 verdeeld over de periode 2017–2023. Het deel voor 2018-2023 wordt onttrokken aan de reserve Greendeal zonnepanelen.
Functie	Spaar
Voeding	Rijksbijdrage
Besluitvorming/instellingsjaar	Jaarrekening 2012
Looptijd	2023
Toelichting onttrekkingen	Ter dekking van lasten voor de subsidieregeling Asbest eraf, zonnepanelen erop is in 2019 een onttrekking van € 0,3 mln geraamd.
Toelichting toevoegingen	Er zijn geen toevoegingen voorzien voor deze reserve.
Toelichting beklemdheid	De middelen zijn bestuurlijk beklemd omdat zij het gevolg zijn van het convenant 'asbest eraf, zonnepanelen erop' waarin de provincie met behulp van rijksgeld zorg draagt voor de uitvoeringsregeling om asbestdaken bij agrarische ondernemers te saneren, in gevallen waarin zonnepanelen op de betreffende daken wordt geplaatst.
Toelichting omvang	Het saldo ultimo 2019 van € 0,1 mln is bestemd ter afrekening van uitvoeringskosten voor de subsidieregeling Asbest eraf, zonnepanelen erop.

Onderwerp:	InnovationQuarter
Inhoud en doel	Programmabudget; herallocatie middelen Economie van in totaal € 4,7 mln; 2013 tot en met 2016.
Functie	Buffer
Voeding	Programmabudget (herallocatie middelen Economie van in totaal € 4,7 mln (2013 tot en met 2016).
Besluitvorming/instellingsjaar	Voorjaarsnota 2013
Looptijd	9999 De einddatum wordt definitief bepaald na de volstorting van het Participatiefonds, daarom is 9999 ingevuld.
Toelichting onttrekkingen	Er vinden voor deze reserve geen onttrekkingen plaats.
Toelichting toevoegingen	Er vinden voor deze reserve geen toevoegingen plaats.
Toelichting beklemdheid	Het risico voor PZH dat samenhangt met een mogelijke waardedaling van het aandelenbezit in ontwikkelingsmaatschappij IQ wordt tot nu toe ingeschat op € 4,7 mln. Hierop is de reservestand gebaseerd (ook € 4,7 mln). Gezien de aard van de reserve is de stand te schetsen als bestuurlijk beklemd.
Toelichting omvang	Het risico voor PZH dat samenhangt met een mogelijke waardedaling van het aandelenbezit in ontwikkelingsmaatschappij IQ wordt tot nu toe ingeschat op € 4,7 mln. Hierop is de reservestand gebaseerd (ook € 4,7 mln).

Onderwerp:	Project duurzame ontwikkeling Zuidplaspolder
Inhoud en doel	Betreft de inzet van de Nota Ruimte middelen ten behoeve van het Project duurzame ontwikkeling Zuidplaspolder.
Functie	Spaar
Voeding	De bestemmingsreserve wordt gevoed door het restant van de aan het ROZ toegekende Nota Ruimte middelen en de aan de provincie gedecentraliseerde middelen naar aanleiding van de Nota Ruimte.
Besluitvorming/instellingsjaar	Voorjaarsnota 2014
Looptijd	2024
Toelichting onttrekkingen	Voor de Groene Waterparel en het Restveengebied wordt € 0,9 mln aan de reserve onttrokken. Voor de inzet voor activiteiten in het kader van de Noa ruimte wordt € 1,7 mln aan de reserve onttrokken.
Toelichting toevoegingen	Er zijn geen toevoegingen voorzien voor deze reserve.
Toelichting beklemdheid	Het restant van de door het Rijk definitief vastgestelde bijdrage op basis van de business case voor de duurzame ontwikkeling van de Zuidplaspolder en de restantmiddelen na opheffing van de GR ROZ zijn in 2014 aan de provincie overgedragen. De middelen in deze reserve moeten worden ingezet ten behoeve van de verdere ontwikkeling van de Zuidplaspolder in de vorm van diverse projecten.
Toelichting omvang	De omvang van reserve bedraagt € 10,6 mln. Het restant van de door het Rijk definitief vastgestelde bijdrage op basis van de business case voor de duurzame ontwikkeling van de Zuidplaspolder en de restant middelen na opheffing van de GR ROZ zijn in 2014 aan de provincie overgedragen. De middelen in deze reserve moeten worden ingezet ten behoeve van de verdere ontwikkeling van de Zuidplaspolder in de vorm van diverse projecten.

Onderwerp:	Regionale netwerken topsectoren
Inhoud en doel	Doel is om samenwerkingsverbanden te ondersteunen tussen de publieke en private partijen met groeipotentie, in specifieke sectoren van de economie.
Functie	Spaar
Voeding	Programmabudget
Besluitvorming/instellingsjaar	2015
Looptijd	2020
Toelichting onttrekkingen	De onttrekking a € 0,3 mln is gebudgetteerd om de gesubsidieerde activiteiten die in 2019 plaatsvinden op basis van verleningen uit 2018 en eerder te kunnen financieren.
Toelichting toevoegingen	Er zijn momenteel geen toevoegingen voorzien.
Toelichting beklemdheid	De subsidieregeling voor RNT (Regionale Netwerken Topsectoren) is opgestart en gepubliceerd. De stand per eind 2019 is deels juridisch beklemd op grond van reeds verleende subsidies op dossierniveau (€ 0,3 mln). Het resterende deel van de reserve is in principe bestemd voor nieuwe verleningen en daarmee bestuurlijk verplicht. Handhaving van dit bedrag voor het RNT-onderwerp ligt gezien de aard van het onderwerp (passend bij prioriteiten van PZH) in de verwachting. De vakafdeling werkt hier momenteel ook plannen voor uit.
Toelichting omvang	De subsidieregeling voor RNT (Regionale Netwerken Topsectoren) is opgestart en gepubliceerd. De stand per eind 2019 is deels juridisch beklemd op grond van reeds verleende subsidies op dossierniveau (€ 0,3 mln). Het resterende deel van de reserve is in principe bestemd voor nieuwe verleningen. Verlenging ligt gezien de aard van het onderwerp (passend bij prioriteiten van PZH) in de verwachting. Het niet juridisch beklemd deel van de reservestand wordt momenteel gekenschetst als niet beklemd alhoewel het in zijn algemeenheid voor de hand ligt dat de middelen heringezet mogen worden voor het huidige onderwerp, via nieuwe subsidieverleningen.

Onderwerp:	Duurzame exploitatie energiepotentieel in de Zuidplaspolder
Inhoud en doel	Betreft middelen voor verdere uitwerking convenant 'Duurzame exploitatie energiepotentieel Zuidplaspolder-Noord'. Deze taak is overgedragen aan de provincie na opheffing van de Regionale Ontwikkelingsorganisatie Zuidplaspolder (ROZ).
Functie	Spaar
Voeding	Programmabudget
Besluitvorming/instellingsjaar	Najaarsnota 2015
Looptijd	9999
Toelichting onttrekkingen	Er zijn geen onttrekkingen voorzien voor deze reserve.
Toelichting toevoegingen	Er zijn geen toevoegingen voorzien voor deze reserve.
Toelichting beklemdheid	Bij de opheffing van de Regionale Ontwikkelingsorganisatie Zuidplaspolder (ROZ) zijn deze middelen overgedragen aan de provincie ten behoeve van de verdere uitwerking van het convenant "Duurzame exploitatie energiepotentieel Zuidplaspolder-Noord".
Toelichting omvang	De reserve zal gedurende de looptijd van het project Duurzame ontwikkeling Zuidplaspolder ingezet worden. Specifieke planning is nu nog niet bekend.

Onderwerp:	Risicoreserve Energiefonds
Inhoud en doel	In het Hoofdlijnenakkoord 2015-2019 is de oprichting van een risicoreserve Energiefonds verwoord. Voor nieuwe ambities en technieken die nodig zijn voor de energietransitie is een Energiefonds in het leven geroepen ter grootte van € 100 mln. Daarbij worden deelnemingen en participaties geselecteerd op rendement. Voor dit fonds wordt tevens een risicoreserve aangelegd van € 25 mln, ter afdekking van het financieel risico dat de provincie loopt in de deelnemingen en participaties. De middelen voor dit laatste aspect worden vrijgemaakt en worden gestort in een aparte reserve.
Functie	Buffer
Voeding	Financiële ruimte
Besluitvorming/instellingsjaar	2016
Looptijd	9999 Looptijd is onbepaald, daarom is 9999 ingevuld.
Toelichting onttrekkingen	Er zijn geen onttrekkingen voorzien voor deze reserve.
Toelichting toevoegingen	In 2019 is een storting van € 9,1 mln geraamd voor de opbouw van de risicoreserve Energiefonds.
Toelichting beklemdheid	De middelen zijn bestuurlijk beklemd omdat zij het gevolg zijn van de provinciale deelname in het Warmteparticipatiefonds. Onder voorbehoud van een positief besluit over de aanleg van het tracé naar Leiden wordt de deelname in het Warmteparticipatiefonds opgehoogd met € 25 mln naar totaal € 90 mln. De risicoreservering van 25% op holding niveau bij de Houdstermaatschappij Zuid-Holland B.V. neemt hierdoor toe met € 6,25 mln naar een totaal van € 31,25 mln (ultimo 2020).
Toelichting omvang	In 2020 is een storting van € 4 mln geraamd. Ultimo 2020 is het geprognosticeerde saldo € 31,25 mln.

Onderwerp:	Versterking economie
Inhoud en doel	<p>In het Hoofdlijnenakkoord 2015-2019 is afgesproken dat er extra geïnvesteerd wordt in het domein Economie. In de nadere uitwerkingsfase hiervan is een aantal afzonderlijke grote onderwerpen gedefinieerd, en daarnaast een cluster initiatieven waarvan de uitwerking pas in een tweede fase aan de orde is. Om de middelen die voor dit laatste onderdeel worden vrijgemaakt goed te kunnen monitoren is een extra reserve noodzakelijk.</p> <p>Voorzien wordt dat deze middelen worden ingezet voor subsidieverstrekking aan derden, waarbij die derden meer dan één jaar (het verleningsjaar) nodig zullen hebben voor uitvoering. Dat betekent dat de middelen die beschikbaar moeten zijn in het verleningsjaar, gedeeltelijk aan het einde van dat jaar opgespaard moeten worden in een reserve, om in de latere jaren onttrokken te worden zodra de activiteiten zijn uitgevoerd.</p> <p>In de Voorjaarsnota 2017 zijn de investeringsimpulsen verwerkt en toegelicht. In totaal is in 2017 € 22,5 mln in de reserve Versterking economie gestort. Het betreft de volgende onderdelen:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Transitiecampus: € 5 mln; • Investeren in vernieuwing € 5 mln; • Extra bijdrage MIT-MKB € 1 mln; • Glastuinbouw Westland € 4 mln; • Waste2chemicals (Chemiecluster Rotterdamse Haven): € 7,5 mln. <p>De uitvoering vindt grotendeels in 2018 plaats: in dat jaar wordt € 10,5 mln aan de reserve onttrokken en aan de lasten toegevoegd. Voor Waste2chemicals worden nadere voorstellen uitgewerkt. Voor Glastuinbouw Westland ligt de nadruk van de uitvoering in 2019 (€ 3,3 mln). De extra bijdrage voor MIT (€ 1 mln) is in 2017 verwerkt.</p>
Functie	Spaar
Voeding	Programmabudget
Besluitvorming/instellingsjaar	2016
Looptijd	9999
Toelichting omtrekkingen	De omtrekkingen vloeien hoofdzakelijk voort uit de subsidieverlening voor Modernisering Glastuinbouw Westland (€ 1 mln), geprognosticeerde uitgaven voor Transitiecampus (Accez) a € 1,3 mln en geprognosticeerde uitgaven voor Fieldlabs a € 1,1 mln.
Toelichting toevoegingen	Er zijn in het jaar 2019 geen toevoegingen aan deze reserve voorzien.

Toelichting beklemmdheid	<p>De begrote eindstand 2019 a € 7,4 mln is volledig bestemd voor uitgaven in 2020 en verder. Dit komt vrijwel volledig voort uit de Impuls ten tijde van de Voorjaarsnota 2017 van provinciebreed € 48 mln. Deze middelen zijn bedoeld voor geadresseerde werkvelden waar bestuurlijke afspraken over zijn gemaakt, zoals Transitiecampus (Accez), Modernisering Glastuinbouw Westland en Fieldlabs. De middelen zijn voor € 1,9 mln reeds juridisch verplicht (Glastuinbouw) en voor € 5 mln bestuurlijk verplicht. Ze zouden, voor zover de onderliggende plannen momenteel nog niet concreet genoeg zijn, kunnen worden heringezet elders bij de provincie. Echter, dit ligt gezien de reeds gemaakte bestuurlijke keuzes niet voor de hand.</p> <p>Een klein deel van de eindstand a € 0,4 mln is bestemd voor financiering van Vergunningverlening, Toezicht en Handhaving op het terrein van Energie in 2020 en 2021. De financiering uit deze reserve is gebaseerd op interne afspraken in de provinciale organisatie. De middelen zijn hier vooralsnog gekenschetst als bestuurlijk verplicht.</p> <p>Overigens is de eindstand 2019 vertekend omdat er, in afwachting van melding in een van de Rijkscirculaires 2018, zolang een bedrag uit deze reserve door de provincie in het budget van 2018 is voorgeschoten voor MIT-uitgaven 2018. Het bedrag is € 3,4 mln. Naar verwachting zal dit bedrag per ultimo 2018 door het Rijk worden toegezegd en uitgekeerd. Na verrekening van dit voorgeschoten bedrag zal er een bedrag van circa € 3,4 mln in de reserve aanwezig zijn dat dan bestemd is voor de structurele financiering van genoemde Vergunningverlening, Toezicht en Handhavingskosten na 2021.</p>
Toelichting omvang	<p>De begrote eindstand 2019 a € 7,4 mln is volledig bestemd voor uitgaven in 2020 en verder. De middelen zijn bijna volledig bestemd voor werkvelden waar bestuurlijke afspraken over zijn gemaakt, zoals Transitiecampus (Accez), Modernisering Glastuinbouw Westland en Fieldlabs.</p> <p>Een klein deel van de eindstand a € 0,4 mln is bestemd voor financiering van Vergunningverlening, Toezicht en Handhaving op het terrein van Energie in 2020 en 2021. De financiering uit deze reserve is gebaseerd op interne afspraken in de provincie-organisatie.</p>

Onderwerp:	MIT MKB Innovatieregeling Topsectoren
Inhoud en doel	<p>In het Hoofdlijnenakkoord 2015-2019 is afgesproken dat er extra geïnvesteerd wordt in het domein Economie. Een van de onderdelen die in de nadere uitwerkingsfase hiervan naar voren zijn gekomen is innovatiestimulering van het MKB. Om dit geïdentificeerde onderdeel goed te kunnen aansturen, is een extra reserve noodzakelijk gebleken.</p> <p>Deze middelen worden ingezet voor subsidieverstrekking aan derden, waarbij die derden meer dan één jaar (het verleningsjaar) nodig zullen hebben voor uitvoering. Dat betekent dat de middelen die beschikbaar moeten zijn in het verleningsjaar, gedeeltelijk aan het einde van dat jaar opgespaard moeten worden in een reserve, om in de latere jaren onttrokken te worden zodra de activiteiten zijn uitgevoerd.</p>
Functie	Spaar
Voeding	Programmabudget
Besluitvorming/instellingsjaar	2016
Looptijd	2025
Toelichting omtrekkingen	De omtrekking a € 1,7 mln is een voorlopige schatting van de gesubsidieerde activiteiten die de markt uitvoert in 2019 op basis van verleningen die hebben plaats gevonden in 2017 en 2018.
Toelichting toevoegingen	Er worden in 2019 geen middelen aan deze reserve toegevoegd.

Toelichting beklemndheid	<p>Het volledige saldo per eind 2019 a € 4,6 mln wordt hier gekenschetst als bestuurlijk verplicht. Het betreft de geschatte middelen die nodig zullen zijn om gesubsidieerde activiteiten die de markt pas in de jaren na de verleningsjaren 2017, 2018 en 2019 uitvoert, te financieren.</p> <p>De middelen zijn, als omstandigheden erom vragen, herinzetbaar voor andere werkvelden binnen de provincie, echter herinzet ligt niet voor de hand, mede gezien het succes van de MIT-regeling van de laatste jaren en de toekenning in de Najaarsnota 2018 van extra middelen voor deze regeling vanaf 2020.</p> <p>Overigens is niet het gehele eindsaldo 2019 in 2020 en verder ter begroting gebracht. Omdat veel daadwerkelijke subsidieverleningen pas plaatsvinden na sluiting van de begrotingsronde 2019, en er daarom geen zicht is op de fasering van de gesubsidieerde activiteiten over de komende jaren, is ervoor gekozen hiervoor pas in de Voorjaarsnota 2019 een bijstelling in het budget door te voeren.</p>
Toelichting omvang	<p>Het volledige saldo per eind 2019 a € 4,6 mln wordt hier gekenschetst als bestuurlijk verplicht. Het betreft de geschatte middelen die nodig zullen zijn om gesubsidieerde activiteiten die de markt pas in de jaren na de verleningsjaren 2017, 2018 en 2019 uitvoert, te financieren.</p>

Onderwerp:	Implementatie Omgevingswet
Inhoud en doel	<p>Op 22 maart 2016 heeft de Eerste kamer ingestemd met het wetsvoorstel Omgevingswet. De Omgevingswet vervangt 26 wetten geheel of gedeeltelijk (zoals de Wro, Wabo en Tracéwet). Invoering van deze wet zal zowel incidenteel als structureel financiële consequenties hebben voor decentrale overheden.</p> <p>De transitiekosten voor de provincie Zuid-Holland worden geschat op € 6 mln in de periode 2016 -2020.</p>
Functie	Spaar
Voeding	Financiële ruimte
Besluitvorming/instellingsjaar	Voorjaarsnota 2016
Looptijd	2021
Toelichting onttrekkingen	De lasten voor de transitie worden voor 2019 op € 1,5 mln geraamd.
Toelichting toevoegingen	Er zijn geen toevoegingen voorzien voor deze reserve.
Toelichting beklemndheid	In 2020 worden de per 31-12-2019 resterende middelen ad € 1,6 mln ingezet.

Onderwerp:	Opstellen integrale onderzoeksagenda
Inhoud en doel	<p>Om maatschappelijke opgaven op te kunnen lossen wordt een integrale onderzoeks- en verkenningagenda opgesteld. Hiervoor zullen in de komende jaren nieuwe sector doorsnijdende lange termijn onderzoeken worden opgestart. De benodigde middelen worden beschikbaar gesteld door de 5 beleidsafdelingen en kunnen door de inzet van deze reserve flexibel worden ingezet. Wanneer er duidelijkheid is over de inhoud van de agenda en op te starten onderzoeken zullen de benodigde middelen aan deze reserve worden onttrokken.</p>
Functie	Spaar
Voeding	Financiële ruimte
Besluitvorming/instellingsjaar	Najaarsnota 2016
Looptijd	2020
Toelichting onttrekkingen	De verwachte middeleninzet voor de Toekomstagenda in 2019 bedraagt € 0,3 mln.
Toelichting toevoegingen	De vermeerdering betreft de laatste tranche van € 0,3 mln die door vijf deelnemende beleidsafdelingen wordt ingezet.

Toelichting beklemmdheid	Ten behoeve van het opstellen van een integrale onderzoeks- en verkenningagenda is een programmareserve gevormd ten laste van bestaande materiële budgetten. In 2016-2018 zijn en worden onderzoeken gestart die ten laste komen van deze reserve. Bij de actualisering van de agenda in 2017-2018 is vastgesteld dat de laatste onderzoeken van het programma gaan starten in 2019 en (deels) worden opgeleverd in 2020. In de Voorjaarsnota's van 2017-2018 is dit aangegeven door de ramingen voor deze reserve te laten lopen tot en met 2020.
Toelichting omvang	Voor de periode 2016 t/m 2019 is een bedrag van € 1,2 mln beschikbaar, gevoed door 4 jaarlijkse stortingen van € 0,3 mln.

Onderwerp:	Regionale gebiedsgerichte economische projecten
Inhoud en doel	Deze reserve bevat middelen die apart worden gehouden voor regionale gebiedsgerichte projecten. Omdat de projecten elk vakgebied van PZH moeten kunnen omvatten, is het karakter algemeen. In de loop van 2017 is een totaalbedrag van € 7 mln hiervoor vrijgemaakt en in deze reserve gestort. Eveneens in de loop van 2017 zijn plannen geconcretiseerd, voor € 6,1 mln. De cijfermatige gevolgen ervan zijn verwerkt en leiden tot een onttrekking uit de reserve in de jaren 2017-2019. Het initiatief voor dit onderwerp hangt sterk samen met de Impulslijst van € 48 mln - initiatief nummer 8; € 5 mln van de € 7 mln is hieruit afkomstig; € 2 mln was al eerder geadresseerd.
Functie	Egalisatie
Voeding	Financiële ruimte
Besluitvorming/instellingsjaar	Voorjaarsnota 2016 (amendement 524)
Looptijd	2032
Toelichting onttrekkingen	De onttrekkingen in de jaren tot en met 2030 volgen het uitgavenpatroon van de onderliggende projecten.
Toelichting toevoegingen	Er worden aan deze reserve geen toevoegingen gedaan.
Toelichting beklemmdheid	De volledige eindstand 2019 wordt gekenschetst als bestuurlijk verplicht. Er zijn uitgaven en dus onttrekkingen voorzien tot en met het jaar 2030 voor € 1,5 mln. Ook voor de resterende € 0,7 mln worden nog plannen verwacht die passen binnen het afgesproken onderwerp.
Toelichting omvang	Deze reserve bevat middelen die apart worden gehouden voor regionale gebiedsgerichte projecten. Omdat de projecten elk vakgebied van PZH moeten kunnen omvatten, is het karakter algemeen. In de loop van 2017 is een totaalbedrag van € 7 mln hiervoor vrijgemaakt en in deze reserve gestort. In de loop van 2017 zijn plannen geconcretiseerd en in 2018 zijn deze bijgesteld. De cijfermatige gevolgen ervan zijn verwerkt en leiden tot een onttrekking uit de reserve van € 6,3 mln in de jaren 2017-2030. Het initiatief voor dit onderwerp hangt sterk samen met de Impulslijst van € 48 mln - initiatief nummer 8; € 5 mln van de € 7 mln is hieruit afkomstig; € 2 mln was al eerder geadresseerd.

Onderwerp:	Zuidelijke Randstad
Inhoud en doel	Het restant van de middelen die door deelnemende partijen in de loop der jaren ter beschikking zijn gesteld ten behoeve van de uitgaven van het netwerk Zuidelijke Randstad blijft beschikbaar voor materiële uitgaven namens de netwerkpartners ten behoeve van het netwerk. De terugbetalingsverplichting die hier in het verleden op rustte is vervallen.
Functie	Egalisatie
Voeding	De bestemmingsreserve is ontstaan uit de resterende middelen OVP Zuidvleugel
Besluitvorming/instellingsjaar	Begroting 2018

Looptijd	2021
Toelichting onttrekkingen	Voor alliantiegesprekken, beleidsondersteuning en een herverdeling BTW met de partners van de voormalige eenheid Zuidvleugel wordt € 0,1 mln aan de reserve onttrokken.
Toelichting toevoegingen	Er zijn geen toevoegingen voorzien voor deze reserve.

Onderwerp:	Energietransitie gebouwde omgeving en glastuinbouw
Inhoud en doel	In de Begroting 2018 is € 8 mln gereserveerd voor Energietransitie Glastuinbouw en gebouwde omgeving. Gezien de spreiding van de activiteiten over de komende jaren, is een reserve nodig om de middelen die in de toekomst nodig zijn tijdelijk veilig te stellen en te bewaren.
Functie	Spaar
Voeding	Financiële ruimte
Besluitvorming/instellingsjaar	Begroting 2018
Looptijd	2021
Toelichting onttrekkingen	In 2019 vindt een onttrekking plaats van € 2,3 mln. In 2020 is een onttrekking geraamd van € 2,4 mln. In 2021 is een onttrekking geraamd van grofweg € 1 mln.
Toelichting toevoegingen	Van de € 8 mln voor Energietransitie Glastuinbouw en gebouwde omgeving is in 2018 vanuit de financiële ruimte € 2,7 mln ter begroting gebracht. Voor 2019 en 2020 wordt het restant gestort in de reserve (€ 2,7 mln in 2019 en € 2,6 mln in 2020).
Toelichting beklemdheid	De middelen zijn bestuurlijk beklemd omdat deze in de Begroting 2018 door Provinciale Staten zijn toegekend voor Energietransitie Glastuinbouw en gebouwde omgeving. Van de € 8 mln is € 5,3 mln via deze programmareserve verspreid over navolgende jaren. Hiervan € 2,5 mln bestemd voor de subsidieregeling Lokale Initiatieven.
Toelichting omvang	Voor lasten van de subsidieregeling Lokale Initiatieven is in 2021 grofweg € 1 mln geraamd. Ultimo 2021 is het saldo nihil.

Onderwerp:	Risicoreserve RegMed XB
Inhoud en doel	Bij de behandeling van de PZH-begroting 2018 in Provinciale Staten op 8 november 2017 is amendement 582 aangenomen. Daarin is sprake van het aanmaken van een risicoreserve voor het onderwerp RegMed XB (Economie) waarin € 1,2 mln gestort wordt in 2018. De risicoreserve is bedoeld voor het opbouwen van een risicobuffer voor een nog nader te concretiseren investeringsbeslissing.
Functie	Egalisatie
Voeding	Financiële ruimte
Besluitvorming/instellingsjaar	Begroting 2018
Looptijd	9999 Looptijd is onbekend, daarom is 9999 ingevuld.
Toelichting onttrekkingen	In de Begroting 2019 wordt voorgesteld om eenmalig € 125.000 te onttrekken in 2019 voor een subsidieregeling in het betrokken gebied. Tevens wordt voorgesteld om eenmalig € 0,3 mln te onttrekken in 2019 voor het Holland-US Bridge Program (geneeskunde).
Toelichting toevoegingen	Bij Kadernota 2019-2022 is besloten om jaarlijks € 1,2 mln te storten.
Toelichting beklemdheid	Bij de behandeling van de Begroting 2018 in Provinciale Staten op 8 november 2017 is amendement 582 aangenomen. Daarin is sprake van het aanmaken van een risicoreserve voor het onderwerp RegMed XB (Economie) waarin € 1,2 mln gestort wordt in 2018. De risicoreserve is bedoeld voor het opbouwen van een risicobuffer voor een nog nader te concretiseren investeringsbeslissing. Gezien het karakter van risicoreserve is er voor gekozen om de eindstand 2019 te kenschetsen als bestuurlijk verplicht.

Toelichting omvang	<p>Bij de behandeling van de Begroting 2018 in Provinciale Staten op 8 november 2017 is amendement 582 aangenomen. Daarin is sprake van het aanmaken van een risicoreserve voor het onderwerp RegMed XB (Economie) waarin € 1,2 mln gestort wordt in 2018.</p> <p>Bij Kadernota 2019-2022 is besloten jaarlijks structureel € 1,2 mln te storten in deze reserve.</p> <p>De risicoreserve is bedoeld voor het opbouwen van een risicobuffer voor een nadere investeringsbeslissing op het gebied van regeneratieve geneeskunde.</p>
--------------------	---

Onderwerp:	Risicoreserve Waste to Chemistry
Inhoud en doel	Een van de punten uit het versterken van de Economie in Zuid-Holland (onderdeel van het Hoofdlijnenakkoord 2016-2019) is extra aandacht voor het chemiecluster in de haven van Rotterdam. Om de risico's van de lening van circa € 7,5 mln die aan dit cluster wordt verstrekt goed in te dekken, is het noodzakelijk om een separate risicoreserve voor dit chemiecluster te maken.
Functie	Buffer
Voeding	Algemene middelen
Besluitvorming/instellingsjaar	Voorjaarsnota 2018
Looptijd	9999
Toelichting onttrekkingen	Er vinden geen onttrekkingen in deze reserve plaats.
Toelichting toevoegingen	Er vinden geen toevoegingen in deze reserve plaats.
Toelichting beklemdheid	Een van de punten uit het versterken van de Economie in Zuid-Holland (onderdeel van het Hoofdlijnenakkoord 2016-2019) is extra aandacht voor het chemiecluster in de haven van Rotterdam. Om de risico's van de lening van circa € 7,5 mln die aan dit cluster wordt verstrekt goed in te dekken, is het noodzakelijk om een separate risicoreserve voor dit chemiecluster te maken. De volledige stand a € 3 mln heeft het karakter van afdekken van de financiële risico's van deze lening.
Toelichting omvang	Een van de punten uit het versterken van de Economie in Zuid-Holland (onderdeel van het Hoofdlijnenakkoord 2016-2019) is extra aandacht voor het chemiecluster in de haven van Rotterdam. Om de risico's van de lening van circa € 7,5 mln die aan dit cluster wordt verstrekt goed in te dekken, is het noodzakelijk om een separate risicoreserve voor dit chemiecluster in bezit te hebben. De volledige stand a € 3 mln heeft het karakter van afdekken van de financiële risico's van deze lening.

Onderwerp:	Bedrijventerreinen: IRP Oude Rijnzone
Inhoud en doel	Doel van het project Oude Rijnzone is het realiseren van een samenhangende ontwikkeling en integrale uitvoering van werken, wonen, infrastructuur, recreatieve en groen-blaauwe structuur, gericht op duurzame ruimtelijke ontwikkeling van het gebied de Oude Rijnzone als onderdeel van het Groene Hart. De middelen in de reserve zijn specifiek ter dekking van de Uitvoeringssubsidies Herstructurering Bedrijventerreinen in de Oude Rijnzone (momenteel enkel nog gebied Hoogewaard).
Functie	Spaar
Voeding	Programmabudget
Besluitvorming/instellingsjaar	Begroting 2010
Looptijd	2023
Toelichting onttrekkingen	De onttrekkingen komen enkel voort uit één subsidieverlening, voor het bedrijventerrein Hoogewaard (Oude RijnZone). De onttrekkingen volgen het verloop van de gesubsidieerde activiteiten over de jaren.
Toelichting toevoegingen	Er zijn voor deze reserve geen toevoegingen.

Toelichting beklemndheid	De waarde van de verplichtingen komt rechtstreeks voort uit het subsidiedossier Hoogewaard waarvoor deze reserve is bestemd. De vermindering per jaar volgt het door de subsidieontvanger aangegeven activiteitenpatroon over de looptijd. De activiteiten die voor 2020 en verder zijn voorzien vormen de onderbouwing voor de stand van de reserve per eind 2019.
Toelichting omvang	De waarde van de verplichtingen komt rechtstreeks voort uit het subsidiedossier Hoogewaard waarvoor deze reserve is bestemd. De vermindering per jaar volgt het door de subsidieontvanger aangegeven activiteitenpatroon over de looptijd. De activiteiten die voor 2020 en verder zijn voorzien vormen de onderbouwing voor de stand van de reserve per eind 2019.

Onderwerp:	IRP Goeree-Overflakkee
Inhoud en doel	Het doel van deze reserve betreft het realiseren van projecten die een rechtstreeks verband hebben met het gebied Goeree-Overflakkee.
Functie	Spaar
Voeding	Eenmalig, uit reserve IRP Delflandse kust
Besluitvorming/instellingsjaar	Voorjaarsnota 2013
Looptijd	2020
Toelichting onttrekkingen	De onttrekking a € 0,1 mln in 2019 hangt samen met het uitgavenpatroon van de toegekende gesubsidieerde projecten op Goeree-Overflakkee.
Toelichting toevoegingen	Er is geen toevoeging voorzien.
Toelichting beklemndheid	Van de eindstand a € 175.000 is voorzien dat er na 2019 nog € 0,1 mln wordt onttrokken. Het beperkte restant a € 75.000 is nog niet ingezet. Dit gedeelte zou elders bij de provincie heringezet kunnen worden.
Toelichting omvang	Van de eindstand a € 175.000 is voorzien dat er na 2019 nog € 0,1 mln wordt onttrokken. Het beperkte restant a € 75.000 is nog niet ingezet.

Programmareserve 4

Onderwerp (bedragen x € 1.000)	Saldo per 31-12-2017	Toevoe- gingen	Onttrek- kingen	Saldo per 31-12-2018	Toevoe- gingen	Onttrek- kingen	Saldo per 31-12-2019	Toevoe- gingen	Onttrek- kingen	Saldo per 31-12-2020	Toevoe- gingen	Onttrek- kingen	Saldo per 31-12-2021	Toevoe- gingen	Onttrek- kingen	Saldo per 31-12-2022
Rest.rijksmonumenten & erfgoedlijnen	7.507	6.000	6.100	7.407	2.300	5.650	4.057	1.400	2.350	3.107	1.400	1.450	3.057	0	0	3.057
Totaal	7.507	6.000	6.100	7.407	2.300	5.650	4.057	1.400	2.350	3.107	1.400	1.450	3.057	0	0	3.057

Beklemdheid reserves

Onderwerp	Saldo reserve 2019	Juridisch verplicht 2019	Bestuurlijk verplicht 2019	Niet verplicht 2019
Rest.rijksmonumenten & erfgoedlijnen	4.057	3.750	0	307
Totaal reserves	4.057	3.750	0	307

De detail informatie per reserve over inhoud en doel, functie, voeding, instellingsjaar, looptijd, onttrekkingen en toevoegingen, beklemming en omvang is opgenomen in de toelichting op de programmareserves.

Toelichting per programmareserve

Onderwerp:	Restauratie rijksmonumenten en erfgoedlijnen
Inhoud en doel	De programmareserve is bedoeld voor de uitvoering door de provincie van het gedecentraliseerde restauratiebeleid van rijksmonumenten. De middelen worden ingezet voor subsidieverlening en de matchingsafspraken met betrekking tot het ruimtelijk beleid voor het erfgoed. Wegens het meerjarige karakter van de subsidies loopt het uitgavenpatroon niet synchroon met het vaste kasritme van de decentralisatieuitkering.
Functie	Spaar
Voeding	Programmabudget
Besluitvorming/instellingsjaar	Voorjaarsnota 2012
Looptijd	9999 Looptijd is onbepaald, daarom is 9999 ingevuld.
Toelichting onttrekkingen	Zie de uitleg bij Omvang. De onttrekkingen betreffen de (geschatte) lasten van de activiteiten die de markt pas na het verleningsjaar kan uitvoeren. Deze lasten worden in het uitgestelde uitvoeringsjaar uit de reserve onttrokken.
Toelichting toevoegingen	Zie de uitleg bij Omvang. De stortingen betreffen de (geschatte) lasten van de activiteiten die de markt pas na het verleningsjaar kan uitvoeren. Deze lasten worden zolang gestort in de reserve.
Toelichting beklemdheid	De stand van de reserve wordt vrijwel volledig onderbouwd door de optelling van (geschatte) uitgestelde activiteiten bij subsidieontvangers. De activiteiten vinden plaats in 2020 of later. De stand van de reserve is vrijwel volledig juridisch verplicht. Een klein restant is onbeklemd en zou elders in de provincie kunnen worden ingezet.
Toelichting omvang	Kenmerk van subsidieverleningen voor restauraties en erfgoed is dat de markt een gedeelte van de gesubsidieerde activiteiten pas na het verleningsjaar kan uitvoeren. Op basis van ervaringscijfers worden bij de begroting schattingen gemaakt van deze uitgestelde activiteiten. De gemoeide bedragen worden in het verleningsjaar zolang gestort in de reserve, en in het jaar van de activiteit weer aan de reserve onttrokken. De reservestand bevat dus altijd een overlooppost voor deze uitgestelde activiteiten.

Reserves Overzichten, Middelen en Overhead

Onderwerp (bedragen x € 1.000)	Saldo per 31-12-2017	Toevoe- gingen	Onttrek- kingen	Saldo per 31-12-2018	Toevoe- gingen	Onttrek- kingen	Saldo per 31-12-2019	Toevoe- gingen	Onttrek- kingen	Saldo per 31-12-2020	Toevoe- gingen	Onttrek- kingen	Saldo per 31-12-2021	Toevoe- gingen	Onttrek- kingen	Saldo per 31-12-2022
Groot onderhoud MJOP gebouwen	2.473	0	0	2.473	0	0	2.473	0	0	2.473	0	0	2.473	0	0	2.473
Egalisatiereserve afschrijvingslst.	33.673	46.988	4.975	75.687	0	75.687	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Alertheidsbudget	0	5.000	2.265	2.735	0	2.735	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Strategische investeringen	0	1.500	1.550	-50	0	0	-50	0	0	-50	0	0	-50	0	0	-50
Reserve Vitaliteit	0	261	61	200	0	100	100	0	50	50	0	50	0	0	0	0
Begrotingssaldo 2024- 2030	0	0	0	0	69.354	0	69.354	0	0	69.354	0	0	69.354	0	0	69.354
Frictiekosten algemeen	420	0	93	327	0	70	257	0	0	257	0	0	257	0	0	257
Egal.kaplast Nota IWA Bedrijfsvoer.	1.234	358	0	1.592	0	1.483	109	0	109	0	314	0	314	2.170	0	2.484
Jonge ambtenaren	285	0	85	200	0	100	100	0	100	0	0	0	0	0	0	0
Kickstart	361	80	392	50	0	50	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Totaal	38.447	54.187	9.421	83.213	69.354	80.224	72.343	0	259	72.084	314	50	72.348	2.170	0	74.518

Beklemdheid reserves

Onderwerp	Saldo reserve 2019	Juridisch verplicht 2019	Bestuurlijk verplicht 2019	Niet verplicht 2019
Frictiekosten algemeen	257	0	0	257
Egal.kaplast Nota IWA Bedrijfsvoer.	109	0	0	109
Jonge ambtenaren	100	0	100	0
Groot onderhoud MJOP gebouwen	2.473	0	2.473	0
Egalisatiereserve afschrijvingslst.	0	0	0	0
Kickstart	0	0	0	0
Alertheidsbudget	0	0	0	0
Strategische investeringen	-50	0	0	-50
Reserve Vitaliteit	100	0	100	0
Begrotingssaldo 2024-2030	69.354	0	69.354	0
Totaal reserves	72.343	0	72.027	316

De detail informatie per reserve over inhoud en doel, functie, voeding, instellingsjaar, looptijd, onttrekkingen en toevoegingen, beklemming en omvang is opgenomen in de toelichting op de programmareserves.

Toelichting per programmareserve

Onderwerp:	Groot onderhoud MJOP gebouwen
Inhoud en doel	Bij Begroting 2016 zijn extra middelen beschikbaar gesteld voor de vorming van de voorziening groot onderhoud op basis van het Meerjarenonderhoudsplan gebouwen 2015-2030.
Functie	Spaar
Voeding	Exploitiemiddelen Begroting 2016
Besluitvorming/instellingsjaar	Jaarrekening 2016
Looptijd	9999 Bepaald. In de meerjarenbegroting is het MJOP voor 15 jaar vastgesteld. Wegens vertraging o.a. door extra onderzoek voor duurzaamheid zullen de verwachte uitgaven later plaatsvinden dan verwacht. Omdat de geplande maximale storting in de voorziening wegens het spreidingsprincipe niet zomaar meer mag plaatsvinden is vanaf 2016 een reserve onderhoud gebouwen ingesteld, waarmee de beschikbaar gestelde middelen beschikbaar blijven voor het meerjarige onderhoud.
Toelichting onttrekkingen	Er zijn geen onttrekkingen voorzien voor deze reserve.
Toelichting toevoegingen	Er zijn geen toevoegingen voorzien voor deze reserve.
Toelichting beklemdheid	De gehele reserve ad € 2.472.682; Groot onderhoud MJOP gebouwen is bestuurlijk verplicht, aangezien dit bedrag is bestemd voor de aanstaande verbouwing van het C gebouw en groot onderhoud overige gebouwen. Tevens heeft deze reserve een koppeling met de voorziening Groot onderhoud MJOP gebouwen.

Onderwerp:	Egalisatiereserve afschrijvingslasten
Inhoud en doel	Omdat investeringsprojecten soms op een ander moment worden uitgevoerd (en geactiveerd) dan oorspronkelijk begroot, verschuift een deel van de afschrijvingslasten in de tijd. Als dit zich voordoet, dan worden de bijbehorende dekkingsmiddelen met de egalisatiereserve afschrijvingslasten verrekend. Ook de effecten van verschuivingen tussen exploitatie- en investeringsmiddelen worden met deze reserve verrekend. Hierdoor worden afwijkingen in de langetermijnontwikkeling van de afschrijvingslasten zoveel mogelijk 'afgevlakt', wat ten goede komt aan de stabiliteit van de begroting.
Functie	Egalisatie
Voeding	Uit de vrijvallende kapitaallasten
Besluitvorming/instellingsjaar	Begroting 2010 (wijziging Voorjaarsnota 2017/Kadernota 2018-2021)
Looptijd	2044
Toelichting onttrekkingen	De reserve wordt per 1-1-2019 opgeheven. Het niet bekleemde deel van reserve valt vrij in de financiële ruimte (zie mutatie 10a in het financieel beeld)
Toelichting toevoegingen	Er zijn geen toevoegingen voorzien voor deze reserve.

Onderwerp:	Alertheidsbudget
Inhoud en doel	Instellen van een alertheidsbudget voor € 5 mln in zowel 2018 als 2019. Daarmee creëren we slagkracht en budgettaire ruimte voor opgaven die wij niet nu voorzien maar ongetwijfeld met urgentie op ons af zullen komen. Voorstellen die in het kader van het alertheidsbudget gedaan worden, zullen uiteraard voor besluitvorming aan uw Staten worden voorgelegd.
Functie	Spaar
Voeding	Algemene reserve
Besluitvorming/instellingsjaar	Begroting 2018
Looptijd	2019
Toelichting onttrekkingen	De reserve wordt per 1-1-2019 opgeheven. Het saldo ad. € 7,7 mln. valt vrij in de financiële ruimte. Voor een nadere toelichting zie 2c in het onderdeel Versnellen, Voorspellen, Vertellen bij het financieel beeld.

Onderwerp:	Reserve Strategische investeringen
Inhoud en doel	Proceskosten en verkenningen diepte-investeringen: voor proceskosten en verkenningen diepte-investeringen in 2018 € 1,5 mln beschikbaar te stellen. Gezien de financiële ruimte die de komende 6 jaar verwacht wordt, wil dit college enkele strategische verkenningen starten naar diepte-investeringen. Het college beseft dat dit een strategisch debat is dat de huidige collegeperiode overstijgt.
Functie	Spaar
Voeding	Algemene reserve
Besluitvorming/instellingsjaar	Begroting 2018
Looptijd	2023
Toelichting onttrekkingen	Er zijn geen onttrekkingen voorzien voor deze reserve.
Toelichting toevoegingen	Er zijn geen toevoegingen voorzien voor deze reserve.
Toelichting omvang	In de najaarsnota 2018 is voorgesteld de overschrijding van deze reserve tijdelijk toe te staan in afwachting van de werkelijke uitputting zoals bekend zal zijn bij jaarrekening.

Onderwerp:	Reserve Vitaliteit
Inhoud en doel	De reserve Vitaliteit zal worden gebruikt om de vitaliteit van de ambtenaren te vergroten.
Functie	Buffer
Voeding	Eenmalig uit de reserve Kickstart
Besluitvorming/instellingsjaar	Voorjaarsnota 2018
Looptijd	2021
Toelichting onttrekkingen	De geraamde onttrekkingen uit de reserve Vitaliteit bedraagt voor 2019 € 0,1 mln, 2020 € 50.000 en 2021 € 50.000. Daarmee is de reserve na 2021 uitgeput.
Toelichting toevoegingen	Er zijn geen toevoegingen voorzien voor deze reserve.

Onderwerp:	Begrotingssaldo 2024-2030
Inhoud en doel	Omdat investeringsprojecten soms op een ander moment worden uitgevoerd (en geactiveerd) dan oorspronkelijk begroot, verschuift een deel van de afschrijvingslasten in de tijd. Een deel van de vrijvallende afschrijvingslasten zijn in de kadernota 2017 beklemd ter dekking van het totale begrotingssaldo. De beklemming is vastgelegd voor de jaren 2024 tm 2030.
Functie	Buffer
Voeding	Uit de vrijvallende kapitaallasten
Besluitvorming/instellingsjaar	Najaarsnota 2018
Looptijd	2030
Toelichting onttrekkingen	Er zijn geen onttrekkingen voorzien voor deze reserve.
Toelichting beklemdheid	Bij kadernota 2017 is besloten tot instelling van deze reserve ter dekking van de negatieve begrotingssaldo's over de periode 2024 t/m 2030
Toelichting omvang	Omvang reserve bedraagt € 77 mln ten behoeve van dekking van de negatieve begrotingssaldo's over de jaren 2024 t/m 2030 zoals bekend bij kadernota 2017

Onderwerp:	Frictiekosten Algemeen
Inhoud en doel	Om aan de benodigde frictiekosten bij de taakstelling Focus met Ambitie (FmA) en het eerdere Organisatie van de Toekomst (OvT)-traject te kunnen voldoen is bij Najaarsnota 2012 de reserve Frictie Algemeen gevormd. De middelen voor OvT-traject zijn in ieder geval beschikbaar t/m 2018, voor het deel FmA gereserveerd is de looptijd nog niet bekend. Door middel van deze reserve kunnen fricties integraal worden opgelost. De beschikbare middelen kunnen binnen de kaders flexibel worden ingezet.
Functie	Spaar
Voeding	Overzichten, Middelen en Overhead
Besluitvorming/instellingsjaar	Najaarsnota 2012
Looptijd	2019
Toelichting onttrekkingen	Voor de afronding transitiekosten programmteam GZH is in 2019 nog een bedrag ad € 0,07 mln benodigd.
Toelichting omvang	Het resterende saldo van de reserve ad € 257.000 blijft beschikbaar voor toekomstige frictie-uitgaven. Door middel van deze reserve kunnen fricties integraal worden opgelost en binnen de kaders flexibel worden ingezet.

Onderwerp:	Egalisatiereserve kapitaallasten nota IWA Bedrijfsvoering
Inhoud en doel	Opvangen van de effecten van het verschuiven van kasritmes van de investeringen op de berekende kapitaallasten. Deze reserve is ingesteld voor afwijkingen op gebied van bedrijfsvoering op basis van de nota IWA (2013).
Functie	Egalisatie
Voeding	Vrijval kapitaallasten
Besluitvorming/instellingsjaar	Begroting 2015
Looptijd	2044

Onderwerp:	Jonge ambtenaren
Inhoud en doel	Eind 2014 is in het Georganiseerd Overleg een besluit genomen dat 50% van het budget gedifferentieerd belonen 2014, te weten € 0,6 mln, beschikbaar wordt gesteld voor het aantrekken van jonge ambtenaren. Dit is daarmee bestuurlijk beklemd. Deze middelen zijn in de Voorjaarsnota 2015 beschikbaar gekomen en dienen de komende jaren beschikbaar te blijven voor het aantrekken van Jonge Ambtenaren. In de Najaarsnota 2015 is deze reserve ingesteld.
Functie	Spaar
Voeding	Programmabudget
Besluitvorming/instellingsjaar	Najaarsnota 2015
Looptijd	2020
Toelichting onttrekkingen	De onttrekking uit de reserve Jonge ambtenaren is voor 2019 € 0,1 mln en voor 2020 € 0,1 mln.
Toelichting toevoegingen	Er zijn geen toevoegingen voorzien voor deze reserve.
Toelichting beklemdheid	Eind 2014 is in het Georganiseerd Overleg een besluit genomen dat 50% van het budget gedifferentieerd belonen 2014, te weten € 0,6 mln, beschikbaar wordt gesteld voor het aantrekken van jonge ambtenaren. De reserve is daarmee bestuurlijk beklemd.

Onderwerp:	Kickstart
Inhoud en doel	Het opgebouwde saldo voor gedifferentieerd belonen beschikbaar houden voor provinciale werknemers. De naam van de reserve is in 2018 verandert in de reserve kickstart. Voor het onderdeel vitaliteit is een aparte reserve gevormd.
Functie	Egalisatie
Voeding	Overschot voorgaande jaren en 2017
Besluitvorming/instellingsjaar	Begroting 2018
Looptijd	2020
Toelichting onttrekkingen	De onttrekking uit de reserve Kickstart is geraamd op € 50.000 voor jaarschijf 2019.

Staat van voorzieningen

Onderwerp (bedragen x € 1.000)	Saldo per 31-12-2017	Toevoe- gingen	Onttrekk- ingen	Saldo per 31-12-2018	Toevoe- gingen	Onttrek- kingen	Saldo per 31-12-2019	Toevoe- gingen	Onttrek- kingen	Saldo per 31-12-2020	Toevoe- gingen	Onttrek- kingen	Saldo per 31-12-2021	Toevoe- gingen	Onttrek- kingen	Saldo per 31-12-2022
Voorziening Grondwaterheffing	3.219	0	55	3.164	0	54	3.110	0	53	3.058	0	52	3.006	0	0	3.006
Voorziening Premieleningen	71	0	0	71	0	0	71	0	0	71	0	0	71	0	0	71
Voorziening Pensioenen GS	11.102	115	0	11.217	115	0	11.332	115	0	11.447	115	0	11.562	115	0	11.677
Voorziening Grondbank RZG Zuidplas	9.600	0	0	9.600	0	0	9.600	0	0	9.600	0	0	9.600	0	0	9.600
Voorziening Nazorg stortplaatsen	2.553	0	0	2.553	343	0	2.896	357	0	3.252	371	0	3.623	386	0	4.009
Voorz.Groot onderhoud MJOP gebouwen	602	1.000	700	902	1.000	1.000	902	1.000	1.000	902	1.000	1.000	902	1.000	1.000	902
Totaal	27.147	1.115	755	27.507	1.458	1.054	27.912	1.472	1.053	28.331	1.486	1.052	28.765	1.501	1.000	29.266

Toelichting per voorzieningen

Onderwerp	Grondwaterheffing
Inhoud en doel	De voorziening is bij de Jaarrekening 2004 gevormd voor het saldo van ontvangen heffingen en gemaakte kosten. Deze voorziening heeft zowel een egalisatiefunctie als een functie om mogelijke toekomstige schadeclaims te kunnen dekken.
Toelichting onttrekkingen	In 2019 wordt er € 0,05 mln onttrokken uit de voorziening Grondwaterheffing. Dit betreft € 0,05 mln bijdrage van de PZH aan GR Grondwateronttrekking Delft Noord voor de leningen die de GR Grondwaterheffing Delft Noord is aangegaan om te kunnen investeren.

Onderwerp	Nazorg stortplaatsen
Inhoud en doel	<p>Deze voorziening heeft het karakter van een voorziening voor op de balansdatum bestaande risico's ter zake van bepaalde te verwachten verplichtingen of verliezen waarvan de omvang redelijkerwijs is te schatten.</p> <p>Met ingang van 1 april 1998 zijn provincies verantwoordelijk voor de eeuwigdurende nazorg van provinciale stortplaatsen. Daartoe is het provinciaal Fonds Nazorg gesloten Stortplaatsen Zuid-Holland ingesteld. Zij beheert het vermogen dat beschikbaar dient te zijn om de kosten van eeuwigdurende nazorg te dekken. Dit vermogen wordt in eerste instantie bijeengebracht door de stortplaats-exploitanten via heffingen. De rendementen uit dit vermogen dienen toereikend te zijn om de eeuwigdurende nazorg te kunnen dekken. Om deze risico's van een mogelijk dekkingstekort voor de gesloten stortplaatsen, waarvoor voor de provincie een zorgplicht geldt, af te dekken, laat de provincie periodiek (iedere vijf jaar) een studie uitvoeren naar de verwachten toekomstige rendementen. Vanwege de lagere rekenrente heeft de provincie bij Jaarrekening 2012 een voorziening Nazorg gesloten stortplaatsen gecreëerd.</p>
Toelichting toevoegingen	Naar aanleiding van een analyse op de toereikendheid van de provinciale voorziening nazorg gesloten stortplaatsen Z-H in 2017 is geadviseerd vanaf het begrotingsjaar 2018 structureel rekening te houden met een dotatie aan de voorziening gesloten stortplaatsen. Startend met 0,33 mln en jaarlijks oplopend met 3,99%.

Onderwerp	Pensioenen GS
Inhoud en doel	Deze voorziening is ingesteld om aan de pensioenverplichtingen van de GS-leden te kunnen voldoen. Deze voorziening heeft het karakter van een voorziening voor op de balansdatum bestaande risico's ter zake van bepaalde te verwachten verplichtingen of verliezen waarvan de omvang redelijkerwijs is te schatten.
Toelichting toevoegingen	Voor de huidige GS-leden wordt aan het eind van het jaar berekend welk bedrag er in de voorziening gestort wordt voor de opbouw van de pensioenen. Het exacte bedrag wordt bij jaarrekening bekend.

Onderwerp	Grondbank RZG Zuidplas
Inhoud en doel	<p>De voorziening dient ter dekking van verplichtingen en verliezen waarvan de omvang op de balansdatum onzeker is, doch redelijkerwijs te schatten.</p> <p>De provincie is voor 40% deelnemer in de GR Grondbank RZG. Per 31 december 2011 zijn de gronden in het bezit van de Grondbank met € 30 mln afgewaardeerd waardoor een tijdelijk negatief eigen vermogen bij de GR is ontstaan. BZK (toetsbrief begroting Grondbank 2015) gaat er vanuit dat er in 2018 voldoende zicht is op ontwikkeling en zo het tijdelijk negatief eigen vermogen weer positief en toereikend zal zijn om de in de paragraaf Weerstandsvermogen en Risicobeheersing geïnventariseerde risico's te kunnen opvangen.</p> <p>Voor het tijdelijk negatief eigen vermogen heeft de provincie bij Jaarrekening 2011 een voorziening getroffen die in 2015 is aangepast tot € 9,6 mln. In 2017 is geen bijstelling (nodig) geweest van de voorziening.</p>

Onderwerp	Premieleningen
Inhoud en doel	Deze voorziening heeft het karakter van een voorziening voor op de balansdatum bestaande risico's ter zake van bepaalde te verwachten verplichtingen of verliezen waarvan de omvang redelijkerwijs is te schatten De voorziening heeft als doel het uitbetalen van obligaties en het verzilveren van coupons van de uitgelote premieleningen 1957 en 1959.
Toelichting onttrekkingen	Niet van toepassing.
Toelichting toevoegingen	Niet van toepassing.

Onderwerp	Groot onderhoud MJOP gebouwen
Inhoud en doel	Deze voorziening heeft het karakter van een voorziening voor kosten die in een volgend begrotingsjaar gemaakt zullen worden, waarbij die kosten zijn oorsprong mede vinden in het begrotingsjaar of in een voorafgaand begrotingsjaar en de voorziening strekt tot gelijkmatige verdeling van lasten over een aantal begrotingsjaren. De kosten van groot onderhoud op de gebouwen werden voorheen als investeringen aangemerkt en dan ook geactiveerd. Als gevolg van wijziging van het BBV en de Nota Investerings, Waardering en Afschrijvingen (IWA) is in 2015 een gedeelte van deze lasten die betrekking hebben op groot en klein onderhoud in exploitatie genomen. Deze exploitatielasten fluctueren jaarlijks. Gedeputeerde Staten hebben op 7 juli 2015 de nota beheer en kapitaallasten MJOP vastgesteld. Hiermee is een voorziening Groot onderhoud MJOP gebouwen ingesteld om de exploitatielasten over de periode 2016 - 2030 te egaliseren. Periodiek wordt het MJOP voor provinciale gebouwen geactualiseerd waarbij aspecten duurzaamheid worden meegewogen. Deze aanpassing kan tot hogere onderhoudskosten leiden.
Toelichting onttrekkingen	Aan deze voorziening wordt naar verwachting € 1 mln onttrokken ten behoeve van het uitvoeren van het jaarlijkse regulier onderhoud aan gebouwen.
Toelichting toevoegingen	In de periode 2016-2030 wordt jaarlijks € 1 mln gestort voor het uitvoeren van het regulier onderhoud aan gebouwen.

Onderwerp	Personeelsopleidingsbudget (POB)
Inhoud en doel	De geschatte verplichting POB uit de voorziening kunnen betalen. Deze voorziening wordt vanaf 2018 ingesteld.
Toelichting onttrekkingen	Niet van toepassing.
Toelichting toevoegingen	Aan de voorziening POB wordt in 2019 een dotatie toegevoegd gebaseerd op de daadwerkelijke eindsaldo van de voorziening in de jaarrekening 2018.

Kijklijnen

Extra investeringen in een slimmer, schoner en sterker Zuid-Holland

In de bestuurlijke inleiding van de Begroting 2017 is aangegeven dat de provincie ruimte en vertrouwen heeft om de ambities verder te versnellen, te verdiepen en te versterken door middel van incidentele en structurele inzet van middelen. Hierbij is welbewust naar kansen gekeken die nog in de resterende collegeperiode kunnen worden uitgevoerd (of verplicht). In de Begroting 2017 zijn 12 voorstellen benoemd, waarover bij de Voorjaarsnota 2017 een afweging is gemaakt. In deze kijklijn wordt een totaaloverzicht gegeven van de 12 voorstellen gevolgd door een toelichting op de stand van zaken en een eventuele afwijking ten opzichte van hetgeen in de Najaarsnota 2018 is opgenomen.

Totaaloverzicht extra investeringen in slimmer, schoner en sterker Zuid-Holland

Nr.	Onderwerp (bedragen in €)	Besluit Voorjaarsnota 2017	I/S	R/B	Doel	Actualisatie t.o.v. de Najaarsnota 2018
Versnellen transitie naar innovatieve en duurzame toekomst						
1	Fonds ter financiering kleinschalige, maatschappelijke energieprojecten	2.000.000	I	R	3.2	Nee
2	Bijdrage aan de transitie van het chemiecluster in de Rotterdamse haven	7.500.000	I	R	3.1	Nee
3	Nieuwe impuls voor verduurzaming mobiliteit	6.000.000	I	B	2.1	Nee
		4.000.000	I	B	2.2	Nee
4	Accez	5.000.000	I	B	3.1	Nee
Versterken Zuid-Hollandse economie						
5	Reservering voor de uitvoering van 'Investeren in vernieuwing'	5.000.000	I	R	3.1	Nee
6	Bijdrage aan de modernisering van het glastuinbouwcluster in het Westland	4.000.000	I	R	3.1	Nee
7	Extra bijdrage t.b.v. cofinanciering van de innovatiestimulering MKB	1.000.000	I	R	3.1	Afgerond
8	Ophoging budget voor regionale gebiedsgerichte werken	5.000.000	I	R	3.1	Nee
Verdiepen van bestaande ambities						
9	Behoud aanbod en verbetering van het openbaar vervoer (m.i.v. 2018 € 1,5 mln)	3.000.000	S	B	2.2	Nee
10	Oplossen knelpunten openbaar vervoer	1.500.000	I	B	2.2	Nee
11	Beperkte verlaging opcenten op de MRB (m.i.v. 2017 € 1 mln)	3.000.000	S		5	Afgerond
12	Extra impuls om Vergunningverlening, Toezicht en Handhaving versneld te versterken	500.000	I	R	1.6	Nee
		500.000	I	B	1.6	Nee
Totaal		48.000.000				

I/S = Incidenteel / Structureel

R/B = toevoeging aan Reserve of Budget

Bijlagen

Bijlage 1 Voordracht en Besluit

Bijlage 2 Amendementen en Moties

Bijlage 3 Kalender beleids- en subsidie-evaluaties 2019-2021

De Verordening beleidsevaluaties bepaalt dat de begroting een evaluatiekalender bevat. Deze kalender bevat een overzicht van de beleids- en subsidie-evaluaties waarvan Gedeputeerde Staten voornemens is die in de komende periode uit te voeren. Omdat sinds 2017 in het kader van de Programmering van het Omgevingsbeleid een totaal overzicht van alle geplande producten uit de beleidscyclus voor Provinciale Staten wordt opgesteld, dus inclusief de evaluaties, wordt van Begroting 2019 naar dat document verwezen. De programmering van het omgevingsbeleid wordt twee maal per jaar aan Provinciale Staten toegezonden. De meest actuele versie is altijd te raadplegen op <https://www.zuid-holland.nl/actueel/omgevingsbeleid/> onder 'programmering van het omgevingsbeleid'.

Over de uitkomsten van de evaluaties die in het voorafgaande jaar zijn verricht, worden Provinciale Staten tegelijk met de jaarrekening geïnformeerd.

Bijlage 4 Overzicht kosten Provinciale Staten 2019

In deze bijlage is een overzicht opgenomen van de kosten die betrekking hebben op Provinciale Staten. Er wordt onderscheid gemaakt in directe kosten voor Provinciale Staten en directe kosten voor de Griffie. Met ingang van 2017 worden, als gevolg van wijzigingen in het Besluit Begroting en Verantwoording, indirecte kosten centraal gepresenteerd in overzichten, middelen en overhead

(bedragen x € 1.000)	
Directe kosten Provinciale Staten	1.671
Directe kosten Griffie	2.083
Totaal	3.754

Toelichting

Directie kosten Provinciale Staten

(bedragen x € 1.000)	
Vaste vergoedingen	943
Wachtgeld oud PS-leden	30
Fractie-ondersteuning	485
ICT middelen	213
Totaal	1.671

De vaste vergoeding is gebaseerd op het rechtspositiebesluit staten- en commissieleden. Daarnaast worden de fracties ondersteund door een staf. Alle kosten die betrekking hebben op deze ondersteuning worden uit dit budget betaald. De ICT-middelen betreffen enerzijds incidentele aanschaf van ICT- middelen en anderzijds een variabele vergoeding voor het gebruik van zaken als internet, printers en dergelijke.

Directe kosten Griffie

(bedragen x € 1.000)	
Lonen en salarissen	1.064
Bijdrage randstedelijke rekenkamer	463
Vergaderingen/notulen PS	143
Algemene ondersteuning PS/ communicatie	74
Projecten PS/ automatisering	34
Onderzoeksbudget commissie Rekening	25
Werkbezoeken PS/commissies	21
Verkiezingen 2019/ICT middelen	259
Totaal	2.083

Bijlage 5 Overzicht van lasten en baten per taakveld / Uitvoeringsinformatie

Taakvelden (bedragen x € 1.000)		Begroting 2019			Begroting 2020			Begroting 2021			Begroting 2022		
		Lasten	Baten	Saldo	Lasten	Baten	Saldo	Lasten	Baten	Saldo	Lasten	Baten	Saldo
0	Algemene dekkingsmiddelen												
0.6	Overhead	93.573	2.227	91.346	92.520	2.227	90.293	91.802	2.227	89.576	90.719	2.227	88.493
0.5	Algemene dekkingsmiddelen, overige baten en lasten	3.772	500	3.272	10.560	500	10.060	16.717	500	16.217	24.127	500	23.627
0.1	Uitkering provinciefonds		276.284	-276.284		276.302	-276.302		278.611	-278.611		287.832	-287.832
0.4	Deelnemingen	1.222	1.000	222	1.674	1.000	674	2.267	1.000	1.267	2.565	1.000	1.565
0.3	Geldleningen en uitzettingen	1		1	1		1	4		4	4		4
0.2	Opbrengst provinciale belastingen		340.050	-340.050		344.050	-344.050		344.050	-344.050		344.050	-344.050
Saldo	Algemene dekkingsmiddelen	98.568	620.060	-521.493	104.755	624.078	-519.323	110.790	626.388	-515.598	117.415	635.608	-518.194
1	Bestuur												
1.2	Gedeputeerde staten	1.401		1.401	1.401		1.401	1.401		1.401	1.401		1.401
1.4	Bestuurlijke organisatie	3.914		3.914	1.940		1.940	1.361		1.361	1.360		1.360
1.9	Bestuur, overige baten en lasten	2.999	221	2.779	2.995	221	2.774	2.994	221	2.773	2.830	157	2.673
1.3	Kabinetszaken	2.552		2.552	2.540		2.540	2.538		2.538	2.536		2.536
1.1	Provinciale staten	3.684		3.684	3.447		3.447	3.446		3.446	3.445		3.445
1.5	Interbestuurlijk toezicht op de regio	1.505		1.505	1.497		1.497	1.495		1.495	1.494		1.494
1.6	Openbare orde en veiligheid	2.071		2.071	2.062		2.062	1.561		1.561	1.560		1.560
Saldo	Bestuur	18.126	221	17.905	15.881	221	15.660	14.796	221	14.575	14.627	157	14.470
2	Verkeer en vervoer												
2.2	Waterwegen	37.722	3.809	33.914	38.534	3.669	34.865	48.095	3.664	44.431	48.959	1.756	47.203
2.9	Verkeer en vervoer, overige baten en lasten	34.608	14.475	20.133	27.697	2.297	25.399	21.435	1.741	19.694	23.912	1.965	21.947
2.1	Landwegen	110.535	2.498	108.038	106.275	968	105.307	113.051	629	112.422	114.249	1.849	112.400
2.3	Openbaar vervoer	94.134	720	93.414	91.946	720	91.226	95.024	720	94.304	97.742	720	97.022
Saldo	Verkeer en vervoer	277.000	21.502	255.498	264.451	7.653	256.798	277.606	6.755	270.851	284.862	6.290	278.572
3	Water												
3.9	Water, overige baten en lasten	6.583	5.464	1.119	5.317	4.368	949	4.709	3.400	1.309	1.653	1.024	629
3.2	Kwantiteit oppervlaktewater	1.122	252	870	900		900	900		900	900		900
3.1	Waterkeringen	2.535	300	2.235	2.432	300	2.132	2.313	300	2.013	1.861		1.861
3.5	Kwaliteit grondwater	1.682		1.682	1.693		1.693	1.406		1.406	1.419		1.419
3.3	Kwantiteit grondwater	1.660	490	1.170	1.658	490	1.168	1.641	490	1.151	1.595	490	1.105

Taakvelden		Begroting 2019			Begroting 2020			Begroting 2021			Begroting 2022		
(bedragen x € 1.000)		Lasten	Baten	Saldo	Lasten	Baten	Saldo	Lasten	Baten	Saldo	Lasten	Baten	Saldo
Saldo	Water	13.582	6.506	7.075	12.000	5.158	6.842	10.969	4.190	6.780	7.428	1.514	5.914
4	Milieu												
4.4	Vergunningverlening en handhaving	47.130	3.400	43.730	47.676	3.400	44.276	47.455	3.400	44.055	47.478	3.400	44.078
4.6	Duurzaamheid	43.283	80	43.203	31.709	80	31.629	20.592		20.592	16.836		16.836
4.1	Bodembescherming	7.122	694	6.429	6.741	347	6.394	1.804	347	1.457	1.665		1.665
4.2	Luchtverontreiniging	3.460	300	3.160	2.781	180	2.601	2.000		2.000	1.989		1.989
4.3	Geluidhinder	245		245	245		245	53		53	53		53
Saldo	Milieu	101.241	4.474	96.767	89.154	4.007	85.147	71.905	3.747	68.158	68.022	3.400	64.622
5	Natuur												
5.1	Natuurontwikkeling	72.355	18.351	54.004	94.180	11.039	83.141	105.048	9.263	95.785	53.383	7.372	46.011
5.9	Natuur, overige baten en lasten	4.128	1.952	2.175	4.415	2.055	2.360	6.058	2.832	3.225	1.957	806	1.151
5.2	Beheer natuurgebieden	2.900		2.900	900		900						
Saldo	Natuur	79.383	20.303	59.079	99.495	13.094	86.401	111.106	12.095	99.010	55.340	8.178	47.162
6	Regionale economie												
6.4	Recreatie en toerisme	31.703	5.466	26.237	25.554	8.315	17.239	22.243	8.607	13.636	19.412	7.458	11.954
6.1	Agrarische aangelegenheden	2.128	132	1.997	1.642	242	1.401	1.205	345	860	1.425	455	970
6.3	Kennis en innovatie	28.791		28.791	25.548		25.548	15.298		15.298	11.965		11.965
6.9	Regionale economie, overige baten en lasten	5.837		5.837	3.712		3.712	3.393		3.393	3.358		3.358
Saldo	Regionale economie	68.459	5.598	62.861	56.457	8.556	47.900	42.138	8.952	33.186	36.160	7.913	28.247
7	Cultuur en maatschappij												
7.1	Cultuur	17.317		17.317	9.138		9.138	8.180		8.180	8.103		8.103
7.2	Maatschappij	7.523	57	7.467	7.522	57	7.465	7.502	57	7.446	7.493	57	7.437
Saldo	Cultuur en maatschappij	24.841	57	24.784	16.659	57	16.603	15.682	57	15.625	15.596	57	15.540
8	Ruimte												
8.1	Ruimtelijke ordening	11.074		11.074	12.101		12.101	10.250		10.250	10.172		10.172
8.9	Ruimte, overige baten en lasten	5.900		5.900	8.362		8.362	5.522		5.522	4.008		4.008
Saldo	Ruimte	16.974		16.974	20.463		20.463	15.771		15.771	14.180		14.180
Totaal	taakvelden	698.172	678.720	19.451	679.315	662.824	16.491	670.762	662.404	8.359	613.628	663.117	-49.489

Bijlage 6 Kerngegevens provincie Zuid-Holland

Voor de kerngegevens zie de websites [Waar staat je provincie](#) en de [Staat van Zuid-Holland](#).

Bijlage 7 Afkortingenlijst

ANLb	Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer
Arhi	(Wet) algemene regels herindeling
Asv	Algemene Subsidieverordening Zuid-Holland
BBL	Bureau Beheer Landbouwgronden
bbp	Bruto binnenlands product
BBV	Besluit Begroting en Verantwoording provincies en gemeenten
BNG	Bank Nederlandse Gemeenten
BRIKS	Bouwen, Reclame, Inrit, Kappen en Slopen
BRZO	Besluit risico's zware ongevallen
BZK	(ministerie van) Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties
CAO	Collectieve arbeidsovereenkomst
CBS	Centraal Bureau voor de Statistiek
CLINSH	CLean INland SHipping
CmK	Cultuureducatie met Kwaliteit
CoP	Community of Practice
CPB	Centraal Plan Bureau
CPI	Consumentenprijsindex
DAV	Drechtsteden-Alblasserwaard-Vijfheerenlanden
DBI	Dienst Beheer Infrastructuur
DCMR	DCMR Milieudienst Rijnmond
DLG	Dienst Landelijk Gebied
DP	Doorgeschoven prestatie
DVM	Dynamisch Verkeersmanagement
ECB	Europese Centrale Bank
EFRO	Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling
EHS	Ecologische Hoofdstructuur
EMU	Economische en Monetaire Unie
EZK	(ministerie van) Economische Zaken en Klimaat
FRAMES	Flood Resilient Areas by Multi Layered Safety
FmA	Focus met Ambitie
G.Z-H	Groenservice Zuid-Holland
GR	Gemeenschappelijke Regeling
GS	(College van) Gedeputeerde Staten
GWW	Grond Weg en Waterbouw
HIC	Haven Industrie Complex
HOF	(Wet) houdbare overheidsfinanciën

HOV	Hoogwaardig openbaar vervoer
HWBP	Hoogwaterbeschermingsprogramma
IBT	Interbestuurlijk toezicht
ILG	Investeringsbudget Landelijk Gebied
Interreg	Interregionale samenwerking
IODS	Integrale ontwikkeling Delft-Schiedam
IPO	Interprovinciaal Overleg
IQ	InnovationQuarter
IRP	Integraal Ruimtelijk Project
ISV	Investeringsbudget Stedelijke Vernieuwing
IWA	Investeringen, waarderingen en afschrijvingen
KRW	Kaderrichtlijn Water
LMS	Landelijk Model Systeem
LNC	Landschap-, Natuur- en Cultuurwaarden
LPI	Living Planet Index
LTO	Land- en Tuinbouworganisatie
MIRT	Meerjarenprogramma Infrastructuur, Ruimte en Transport
MIT	MKB Innovatiestimulering Topsectoren
MJOP	Meerjarenonderhoudsplan
MKB	Midden- en kleinbedrijf
MLT	Middellangetermijnverkenning
MRB	Motorrijtuigenbelasting
MRDH	Metropoolregio Rotterdam Den Haag
MTR	Maximaal toelaatbaar risiconiveau
NNN	Nationaal Natuur Netwerk
NPRZ	Nationaal Programma Rotterdam Zuid
NSL	Nationaal Samenwerkingsprogramma Luchtkwaliteit
ONW	Ontwikkelingsmaatschappij Het Nieuwe Westland
OP West	Operationeel programma West
OV	Openbaar vervoer
OVP	Overlopende passiva
P&C	Planning en Control
PAS	Programmatische Aanpak Stikstof
PDV	Perifere Detailhandelsvestigingen
PMR	Project Mainportontwikkeling Rotterdam
PNB-regeling	Regeling subsidies particuliere terreinbeherende natuurbeschermingsorganisaties
POP	Platteland Ontwikkelings Programma
PRG	Provinciale Recreatiegebieden

PS	(College van) Provinciale Staten
PZE	Programma Zuid-Hollands Economie
PZG	Programma Zuid-Hollands Groen
PZH	provincie Zuid-Holland
PZI	Programma Zuid-Hollandse Infrastructuur
RodS	Recreatie om de Stad
ROM-D	Regionale Ontwikkelingsmaatschappij Drechtsteden
ROZ	Regionale Ontwikkelingsorganisatie Zuidplas
RUD	Regionale Uitvoeringsdienst
RVO	Rijksdienst voor Ondernemend Nederland
RZG	Rotterdam Zoetermeer Gouda
SEOP	Stichting Educatieve Orkestprojecten
SER	Sociaal Economische Raad
SGBP	Stroomgebiedbeheerplan
SKNL	Subsidie Kwaliteitsimpuls Natuur en Landschap
SNL	Subsidierегeling Natuur- en Landschapsbeheer
TBO	Terreinbeherende organisaties
UPG	Uitvoeringsprogramma Groen
UvW	Unie van Waterschappen
UWO	Uitwerkingsovereenkomst
UWV	Uitvoeringsinstituut werknemersverzekeringen
VGG	Vereniging Gelijkberechtiging Grondbezitters
VI	Vanquard Initiative
VNG	Vereniging van Nederlandse Gemeenten
VTH	Vergunningen, Toezicht en Handhaving
Wabo	Wet algemene bepalingen omgevingsrecht
WAS	wet Aanpak schijnconstructies
Wro	Wet ruimtelijke ordening